

НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ

Магистърски факултет

Департамент „История“

Програма „Исторически изследвания“

Родът Стайнови и Казанлък от началото на XIX до средата на XX век – опит за реконструкция

Дисертация

***за присъждане на образователна и научна степен
„доктор“***

Докторант:

Иво Христов Косев

Научен ръководител:

Проф. д-р Веселин Методиев

СОФИЯ

2021

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР.....	4

Генеалогия и методология. Историографски аспекти

1. Генеалогия и методология.....	4
2. Задача, цели и структура на изследването за казанлъшкия род Стайнови.....	28
3. Историографски аспекти.....	31

ПЪРВА ГЛАВА.....	52

Казанлък между XIV – XIX век. Историческа ретроспекция

1.1. Долината на Горна Тунджа и Казанлък между XIV – XVII век.....	52
1.2. Развитие на Казанлък през XVIII – XIX век.....	58
1.3. Обществено-стопански, политически, миграционни и културни промени в Казанлък през първата половина на XIX век. Градски първенци и борба за надмощие.....	62
1.4. Под знака на розата.....	68

ВТОРА ГЛАВА.....	71

Родът Стайнови – генеалогична и просопографска реконструкция

2.1. Началото на известната фамилия и Първото поколение.....	71
2.1.1. Родоначалникът Теню Стайноолу (1788-1842).....	71
2.1.2. Петко Стайноолу (1826-1877) и неговия родов клон.....	72
2.2. Разрастването. Второ и Трето поколение – модерни индустриалци и известни общественици.....	78
2.2.1. Стоян Петков Стайнов (1953-1918) и неговото родово разклонение.....	80
2.2.2. Бонка Широка (Стайнова) (1860-1948).....	84
2.2.3. Генчо Стоянов Стайнов (1884-1966).....	85
2.2.4. Михаил (Маню) Стоянов Стайнов (1887-1934).....	94
2.2.5. Петко Стоянов Стайнов (1890-1972).....	98
2.2.6. Христо Петков Стайнов (1860-1906) и неговото родово разклонение.....	123
2.2.7. Петко Христов Стайнов (1896-1944).....	124

2.2.8. Алекси Христов Стайнов (1897-1963).....	127
2.2.9. Грую Петков Стайнов (1862-1922) и неговото родово разклонение.....	128
2.2.10. Петко Груев Стайнов (1896-1977).....	130
2.2.11. Захари Груев Стайнов (1900-1984).....	151
2.2.12. Стоян Груев Стайнов (1903-1948).....	152
2.2.13. Пенка Груева Стайнова (Шишманова) (1910-2009).....	154
2.2.14. Михаил (Михалчо) Петков Стайноглу (1867-1917) и неговото потомство.....	155
2.2.15. Денчо (Деню) Петков Стайнов (1870-1910) и неговото потомство.....	157
ТРЕТА ГЛАВА.....	158
Стопанско-индустриални проявления на Братя Стайнови	
3.1. Занаятите.....	158
3.2. Зараждане и първи стъпки на гайтанджийството в Казанлък.....	160
3.3. Създаване на „изкуствени реки“ в началото на XIX век.....	163
3.4. Развитие на гайтанджийството от втората половина на XIX до началото на XX век – времето на Петко Стайноолу и Стоян Петков Стайнов.....	164
3.5. Предизвикателствата на новото време и възходът на „Братя Стайнови“ между двете световни войни – създаване на модерна вълнено-текстилна индустрия.....	178
3.6. Финансово-кредитна политика и практики.....	191
3.7. Рекламата – предпоставка на успеха.....	193
3.8. Братя Стайнови и техните допълнителни стопански инициативи.....	194
3.9. Стопанската дейност на Братя Стайнови през Втората световна война и следвоенните години (1939 – 1947).....	200
3.10. Създаване и развитие на ВЕЦ „Енина“ – стопанска и културна гордост на Казанлък.....	204
ЧЕТВЪРТА ГЛАВА.....	233
Дарителски традиции в Стайновия род	
4.1. Паметникът на „Падналите за свободата на Родината герои“.....	234

4.2. Майките, децата и тяхната казанлъшка благотетелка.....	235
4.3. Посмъртно дарение за Казанлък.....	236
4.4. Дарителски актове от едноличен и стопански характер.....	237
4.5. Дейности в обществена полза.....	238
4.6 Дарителството на Стайновци, отразено в градската официозна преса.....	240
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	258
• Хипотеза за произход.....	258
• Стайновци на стопанския, общественя и културния фронт през XIX и първата половина на XX век.....	259
ПРИЛОЖЕНИЕ.....	265
АРХИВНИ ИЗТОЧНИЦИ И БИБЛИОГРАФИЯ.....	337
СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА.....	359

***

ПРЕДГОВОР

Генеалогия и методология. Историографски аспекти

1. Генеалогия и методология

Родът Стайнови е известен не само в Казанлък и Розовата долина, но и в национален план, особено след Освобождението на българския народ от османско владичество със свои ярки представители и проявления в стопанския и общественно-културния живот.

През годините на моята професионална работа в дома-музей на композитора академик Петко Стайнов се срещнах с много от потомците на рода Стайнови. Дейността ми даде възможност да се докосна до интересни архивни и библиографски източници, свързани с тяхната родова история от личностен, обществен и стопански характер. Сред по-широкото обществено пространство са известни основно и съвсем логично двама представители на фамилията – композиторът, академик Петко Груев Стайнов и юриста – политик, академик Петко Стоянов Стайнов. За останалите родственици, носещи фамилията основно по мъжка линия, се знае по-малко в тесни кръгове или почти нищо, навярно поради техните специфични стопанско-индустриални занимания.

Всичко това ме мотивира да проуча историята на този известен български род, избуял в сърцето на Розовата долина и Казанлък, като корона на голям и благороден старопланински дъб.

***

Задачата на тази предговорна част е да се направи преглед на научните способности в областта на генеалогията и да се очертаят някои хронологично-ретроспективни обобщения, въз основа на които е изградена и структурата на настоящото изследване. Следва методологичен анализ на дисертационната тема за рода Стайнови с приносите на генеалогичното проучване и историографска ретроспекция на родови изследвания от регионален и национален характер, една част от които имат пряка връзка с темата на дисертацията, а други са използвани като пример за успешно представяне на такава родова история.

Като отправна точка ще обърне внимание на специфичните методологични проблеми и въпроси на родово-историческото изследване с акцент върху две основни творби с автори: Иван Платиканов (*Родознание. Примерна методика за родови изследвания*; 1984) и Антоанета Запрянова (*Генеалогия или как да изследваме своя род*; 2003), сами по себе си ценни учители и пътеводители за всеки родоизследовател.

Примерната методика за научни – родови изследвания на Иван Платиканов е „предназначена за начинаещи и напреднали родоизследователи“. Авторът прави кратък преглед, относно създаването на генеалогичното методическо ръководство, което да ориентира българските родоизследователи в работата им, какви са възможните родовоизследователски модели, начините и формите за събиране на генеалогична информация.

Платиканов пише, че първи опит за формиране на подобна методика у нас прави *Самодейния национален център за родови изследвания*, създаден в София през 1975 г. Габровският окръжен център за родови изследвания използва този опит и през 1978 г. отпечатва свой вариант „В помощ на родоизследователя“. Двете примерни методики стават популярни в цялата страна. На следващата 1979 г. при Националния исторически музей в София се създава специализирана група „Родознание“.¹

С книгата си авторът информира, че през 1980 г. Окръжният комитет на ОФ и Окръжният съвет за култура в Кюстендил, издават своя разновидност „В помощ на родоизследователя“. Методически указания от такъв характер се появяват и във Велико Търново и на други места в страната. Указанията отразяват личните схващания на авторите, без да са съобразени с международната практика. По предложение на *Самодейния национален център за родови изследвания*, през октомври 1981 г., третият конгрес на Българското историческо дружество, урежда генеалогичната дейност в България като създава Научно-изследователска секция „Родознание“ с филиали към окръжните исторически дружества в цялата страна. В методиката си, Платиканов обобщава българския и международен опит в областта на Родознанието. На първите страници, авторът прави обзор на българското родознание в исторически план. Обръща се внимание на „Именник на българските владетели“, съдържащ първи данни за български родове. Разглежда родовата историопис след покръстването на българите и приемане на християнството у нас (864 – 866) до падането на България под Османско владичество. През периода XV – XVI век, потомците на български боляри, видни

---

¹ Платиканов, И. *Родознание. Примерна методика за родови изследвания*. София: Българско историческо дружество, 1984.

духовници и други първенци, водени от мисълта за своето оцеляване не правят свои родови хроники.²

Авторът отбелязва, че в българските земи през Възраждането, зачестяват летописите с фамилно-родови разкази и предания. Някои от тях се запазват и до наши дни. Такива са семейните хроники на поп Йовчо Попниколов (1786–1855), историческата хроника на Дойно Граматик за произхода му от град Елена, революционерът Георги Стойков Раковски и други. През периода 1878–1944 г., инициатори за родови проучвания в България са видните български общественици: Петко Рачов Славейков, Михаил Греков, Марко Цепенков и други. След 1944 г. продължава развитието на родовите проучвания. Много български родолюбци изследват своето потекло. Други проучват и описват известни родове на възрожденци, поборници, опълченци и други дейци, а трети правят родословни описания на цели селища. Резултатът от тази активна дейност е, че в България се появява документално-художествена литература от генеалогично естество.³

В методическото ръководство, Платиканов прави кратки обобщения по въпросите що е генеалогия и кои са нейните основни термини. Според него, генеалогията се определя от някои извори като наука за родовите изследвания, а от други като история на родовете. Становището, че генеалогията е наука за родовите проучвания е по-съвременно. Фактически то съответства на предназначението на тази дисциплина. Авторът привежда следното заключение: „Резултатите от родовите изследвания зависят от количеството, качеството и разработките на родовата информация. Стихийно събраната информация, стигаща само до съставяне на родова схема (родословно дърво), все още не е наука. При изследователската си дейност родовете използват методи, факти и материали от редица други науки като етнографията, демографията, логиката, археологията и пр. Затова, по същество тя се налага като самостоятелна Наука за родовите изследвания“.⁴

Съществено място в методиката заемат целите и задачите на родовите проучвания, като отражение на обществения строй на съответната епоха. Предвид значителното закъснение в създаването на българското родознание, Платиканов стига до извода, че една от основните задачи на българските родови изследвания трябва да бъде научното проучване и описание на родословията на най-изтъкнатите национални

---

² Пак там.

³ Пак там, 3-5.

⁴ Пак там, с. 6.

герои и общественици. Изпълнителите на тази задача трябва да бъдат преди всичко потомците на такива дейци. Според автора, не трябва да се забравят и хората от съвременното, защото „герои и първенци в труда, науката и културата се срещат навсякъде, във всеки род, фамилия и семейство“.⁵

Предвид големия брой любители на родознанието, които се заемат с родови изследвания и описания, без да са подготвени за това, в методическото ръководство авторът прави профил на родоизследователя, пред когото се поставят по-широки и по-значими задачи. Цитира се американския професор по генеалогия Ейтел Уилямс, който дава определение относно набора от качества на родоизследователя: „Генеалогът, като квалифициран научен работник, трябва да има богата обща култура, да бъде добър психолог и историк, внимателен критик и дипломат, отчасти писател и юрист, работлив социолог и точен репортер“. Според автора на методиката би било трудно да се намери съчетание на всички тези качества в едно лице, но без тях родословието няма да постигне научно ниво. С дейността си, родоизследователят се превръща в ценен сътрудник на краезнанието и българската история.⁶

Освен това, И. Платиканов дава разяснителни насоки по следните характерни въпроси:

» Как да се ползват и разбират основните термини и понятия – Род, Родоначалник, Родственик /Роднина/, Сродник, Родово /фамилно/ име или Прякор, Родов клон, Родов разклон, Родословие, Родословна схема /Родословно дърво/, Поредна родова номерация, Родословна номерация, Семейство, Фамилия и Родословен анализ с текстови и статистически разработки, таблици с обобщения на родовата информация, списъци с коментари от биологически, социологически, професионален, политически, културен и друг характер на изследвания род.

» Какъв да бъде обхвата на изследването? Според Платиканов, по този въпрос изследователите срещат трудности с проследяването на родовите корени по-далеч в миналото от 150 – 200 г. Редки са случаите, в които се проследяват предшественици от разкази на възрастни хора или по документи от преди XIX век. Българският изследователски опит показва, че при тези обстоятелства, сигурна родова информация може да се събере за 5-6 и по-рядко за 8-10 поколения.

Според обхвата на обектите, Платиканов посочва следните 6 вида изследвания и родословия:

---

⁵ Пак там, с. 8.

⁶ Пак там, с. 9.

1. *Родословия на предците*: По същество, родословието на предците е родова ретроспекция. Изходен център на такова родословие е определена личност, потомък на всичките предци посочени в родословието. Условието за издирване родовия произход на предците в България дават възможност да се узнаят и опишат имена и данни, най-много до трета или четвърта степен на предците, т.е. до пра-прадедите и пра-прабабите.

2. *Родословие на потомците*: Изходно начало на всяко родословие на потомците е Родоначалника. Това е един от дедите или бабите, прадедите или прабабите. Първа степен (поколение или генерация) в едно потомствено родословие са синовете и дъщерите на родоначалника. Втора степен неговите внуци и внучки, трета степен – правнуците и правнучките и т.н. Това е една от целите, на изследването за рода Стайнови.

3. *Общи потомствени родословия*: Общото родово изследване и описание обхваща всички потомци на рода, както по мъжка така и по женска линия. В подобно родословие, освен потомци, носещи общото родово име се прибавят и потомци по женска линия, носещи други родови имена, на бащите си, членове на други родове.

4. *Патриархални родословия*: Този вид родови проучвания включват само потомци по бащина линия – мъже и жени, които по рождение носят общото родово име. Тук не се включват деца, които по баща носят други фамилни имена. Настоящото изследване за Стайновия род може да се окачестви и като „патриархално“.

5. *Единични родословия*: За обект на единичното родово изследване, авторът на методиката определя конкретен единичен род, съществуващ и развиващ се в течение на известен исторически период. Изходно начало на всяко единично родословие е Родоначалника. Всяко единично родословие може да бъде общо или патриархално, по избор на съответния родоизследовател. Фиксираният времеви отрязък на настоящото дисертационно проучване, също може да намери сходни черти с описания по-горе изследователски метод.

6. *Комплексно (селищно) родословие*: Според Платиканов, проучването на цели селища е характерно за втората половина на XX век и е новост по това време в българското Родознание. На практика, такива проучвания носят голям елемент на самодейност и същевременно патриотични изяви на най-активните родоизследователи-краеведи с подчертана любов към родните си места. Огромният обем работа при поселищното родово изследване го прави възможно само за по-малко селище, в което съществуват и се развиват до няколко десетки рода. В по-големите селища и особено в градовете, този вид дейност се свежда до издирване и описване само на най-видните

родове, от които са произлезли известни исторически личности, възрожденци, поборници, революционни дейци, прочути научни и културни дейци и други общественици. Сборник от единични родословия за едно селище, съдържащ интересни биографии на такива личности е ценна реликва за селището и за всички бъдещи потомци, които проявяват интерес към своя произход и към произхода и миналото на свои близки.⁷

В методическото ръководство, Платиканов се спира и на още няколко важни въпроса, за родовете изследвания. Един от тях е личната информация, с която се борави за всеки родов потомък. Тя очертава облика на всеки родственик, неговото име, живот и дейност, лични качества и наклонности, интереси, обществено положение – занятие, местоживееене, политическа принадлежност, семейно положение, обществени заслуги, признания и др. Личните сведения дават възможност да се правят научни анализи, обобщения и характеристики за всеки родственик, а и за рода като цяло.⁸

Авторът на методическото ръководство определя следните източници за лична родова информация: устни, писмени, веществени (епиграфски) и други. Събирането на тези сведения е най-съществената част от работата на родоизследователя. Този специфичен процес изисква съответната подготвеност. До родствениците – информатори се подготвя типово писмо, в което се посочва целта на исканата информация и как тя следва да се даде, за да се използва пълноценно. Отпечатват се „Анкетни листове“ с основни лични данни, необходими за всеки родственик. Получените биографии и други видове данни се обработват, за да се подобрят стилно. След извършване на събирателската работа се извършва хронологическо подреждане на анкетните листове по съответна схема с поредна номерация, след което се прави и подреждане на родствениците в едно родословие, като първи в него е родоначалника, посочен с родов № „0“, а след него всички потомствени разклонения със съответните номера.⁹

Платиканов пише, че в родословията се прилагат два вида номерации – *поредна и родова*.

Поредната номерация във всяко родословие е цифрова и краткосъзначна, чрез която се узнава броят на родствениците общо, по клонове, разклони и фамилии.

---

⁷ Пак там, 10-16.

⁸ Пак там, 17-30.

⁹ Пак там.

Родовата номерация представлява – условни знаци, цифри или букви, които показват мястото и родовите връзки на всеки родственик. Родовият номер показва произхода на родственика по клон, разклон и фамилия. Броят на неговите цифри (или букви) показват от кое поколение е всеки потомък на рода. Родовата номерация се поставя след поредната, но винаги пред името на всеки родственик и в полето на текста, а не в отделна колона както поредната номерация.¹⁰

Авторът обръща внимание, че в международна употреба съществуват различни видове родови номерации. Най-популярни от тях са цифрова, буквена и смесена. В своята методика, авторът дава информация за употребата на знаци и съкращения при родословията в България и в чуждестранната практика, вместо някои изрази и понятия.

Относно използването на родствена информация, авторът обобщава: „След като се събере, провери, корегира и подреди родовата информация се пристъпва към нейното използване и приложение. Чрез данните от информацията могат да се изготвят: родова схема (родословно дърво); родова картотека; миграционна карта; написва се родословие (родова хроника); създават се филми с родови изяви; провеждане на родови срещи, събори, излети, изложби на ръкоделия, картини и други произведения на родственици; пишат се статии и други публикации за вестници, списания и пр.; правят се статистически и други научни разработки за рода като цяло“.¹¹

***

В много по-задълбочен научен контекст в книгата си *„Генеалогия или как да изследваме своя род“*, доц. д-р Антоанета Запрянова дава обстоен отговор на множество въпроси, „които възникват в любородното дирене“.

Още в резюмето се посочва: „Генеалогия = родословие = родознание – три понятия, които имат един смисъл – проучване и описание на историята на рода като кръвно-родствена последователност на поколенията, имащи общ пра... прародител, наричан родоначалник.“ Освен подреждането на имената на нашите дядовци и баби, прадедовци и прабаби, *„летописът на рода разкрива живота на предци и потомци, документира и съхранява родови традиции, наследствени професии, психофизически характеристики, прояви на героизъм на бойното поле или на трудовия фронт и още, и още факти от живота на рода като част от живота на селището и народа.“*¹²

---

¹⁰ Пак там.

¹¹ Пак там.

¹² Запрянова, А. *Генеалогия или как да изследваме своя род*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2003, с. 5.

А. Запрянова отбелязва, че от съществено значение и полза е само автентичното родословие. За тази цел, то трябва да се базира на информация, съхранена по различен начин в архивните документи – писмени, веществени, устни. „Тук с основание се появява въпросът – Къде и как да ги търсим и интерпретираме?“ Известно е, че „превратностите в българската история и съдба водят след себе си заличаването на писмени и веществени паметници, документирали душевността и бита на народа“. В книгата се посочва, че „...при тяхната честа липса родоизследователят „ще направи“ сам документалните свидетелства, чрез интервюто и анкетата“.¹³

В разглеждания труд се разкрива как след усилено търсене се намират документите, съхранили потребните родословни факти. Следва тяхната подредба, описване и реконструиране живота на всеки потомък. За финал, информацията се систематизира в родословно дърво. Достоверността и обективността са необходими условия, направеното от изследователя да се превърне в документ, съхраняващ родовата памет за идните генерации.¹⁴

Според А. Запрянова, „всеки опит за дефиниране на генеалогията и определяне границите на изследователския обект е естествено да започне с нейната стародавност и с основната задача да изучава родствените връзки на индивидите, произхождащи от общ родоначалник или потомък, поставил началото на нов родов клон“. Според мен в контекста на дисертацията, тази гледна точка в пълна степен се отнася до появата на първия известен Стайновец в Казанлък и зараждането на казанлъшкия родов клон.

Също така А. Запрянова отбелязва, че почти всички родоописания, публикувани в последните десетилетия, откриват потомци, емигрирали в различни части на света, както и очертаните от Е. Хаджиниколова миграционни процеси „на българите към южните области на Русия през втората половина на XIX век“. Изводът, че „предметологичната формула на С. Humphery-Smith¹⁵ за „генеалогия без граници“ е валидна за българското съвременно родознание“¹⁶ идва точно навреме. Той може да се анализира и отнесе като разбиране и за рода Стайнови. Тук също ще открием потомък от второто поколение, който ще се прояви в Русия като висш имперски офицер (Михаил Петков Стайноглу) със свое семейство, посредством брак с руска дворянка.

---

¹³ Пак там, с. 5.

¹⁴ Пак там, 5-6.

¹⁵ Cecil Humphry-Smith (1929–2021) – британски генеалог и хералдист. Вж. Cecil Raymond Julian Humphery-Smith OBE. FSA. Kent Family History Society [онлайн]. 15.10.2021 [прегледан на 15 октомври 2021]. Достъпен на: <https://www.kfhs.org.uk/news-cecil-raymond-julian-humphery-smith-obe-fsa-1929-2021-2021-06-06>

¹⁶ Запрянова, 2003, 12-15.

В книгата се отбелязва, че мотивацията е важна предпоставка за генеалогичното проучване, чрез която се достига до отговори на конкретни въпроси за живота на нашите предци. По съвсем естествен начин въпросите се пораждат от стремежа за историческо обяснение на съответната времева действителност. „Целта на генеалогичното познание е да разкрие отношението „традиция – съвременност“, но разбирано като родова приемственост, проектирана върху общественото развитие, приноса на рода в развитието на селището, занаята, социална група, народа“.¹⁷ Всъщност както ще се разбере от проучването за Стайновия род и дейностите на неговите представители от стопански, обществен и културен аспект в Казанлък и региона. Някои от Стайновци прескачат чисто регионалните граници със своята мащабна културна или политическа дейност, но бидейки национално известни и значими фигури те допринасят съществено за развитието на родното си място и винаги са тясно свързани с него.

Според доц. д-р А. Запрянова, „безспорно биографията на рода или на по-голямата социална група обхваща нейния икономически, политически и духовен натюрел. Всестранният му анализ естествено разкрива вратите на родоизследователската методология за междудисциплинни контакти и диалози. Генеалогията черпи методи и резултати от гражданската история, народопсихологията, историческата география и ономастика, социологията, демографията и пр.“ Важна част от едно изследване е родословната фотография, „която не изяснява само и единствено историята на индивида като наследственост. Тя осветлява двустранното отношение „човек – фамилия и обществена среда“, „човек – природна среда“. Родознанието разкрива генетичните връзки не само като биологична обусловеност, но и като социална определеност.“¹⁸

От важен изследователски аспект според автора е задачата на генеалога, изразяваща се в „непосредственото изучаване на живота и активната дейност на индивидите от даден род в конкретното историческо време, в характерните социално-икономически, политически и културни условия. Това означава, родословният анализ да разкрие материалната и духовно-практическата дейност на хората като единство на обективното и субективното, на обективните условия на живот и субективните форми на проявление, при това в съответното историческо време и географски ареал“.¹⁹

---

¹⁷ Пак там, 15-16.

¹⁸ Пак там, с. 17.

¹⁹ Пак там, 17-18.

От позицията на съвременното схващане А. Запрянова отбелязва, че „научно може да се нарече това познание, което постига разкриване на типичното и специфичното, закономерното и случайното, историческата логика в развитието на изследвания обект. Това означава, че към личната си мотивация генеалогът трябва да прибави и стремежа за научност – да премине от родословие само за себе си към родознание за научната и социална потребност, от обикновеното регистриране на генеалогични факти към тяхното научно-историческо осмисляне и обяснение. Това означава научен подход, изграден на социалната мярка в оценката на личното, семейното, родовото проявление в живота на обществото – от миналото към настоящето“.²⁰ Този извод в пълна степен може да се съотнесе към настоящото дисертационно изследване като проекция, чрез която се разглежда от една страна зараждането, структурното разрастване и общото развитие на едно родово формирание. От друга страна се виждат съставните елементи в лицето на различните представители на Стайновия род с техните конкретни дейности в регионален или национален план, като част от българската общност със стремеж за нейното развитие.

Според А. Запрянова, генеалогичната наука като част от историята има своите три измерения: минало, настояще и бъдеще. В тази връзка, за да се разбере настоящето, а още повече – да се прогнозира бъдещето, трябва да се знае миналото. В общ план, предметът на съвременната генеалогия във времето разширява изследователските си граници. Тя вече не е наука само за знатните аристократични родове. Нейна задача е изучаването на живота и активната дейност на индивидите от родствените поколения в конкретното историческо време, в характерните социално-икономически, политически и културни условия. Не механично, не идеологически предпоставено от никакви партийни доктрини, а като действителен живот с всичките му плюсове и минуси в материалната и духовната същност на живота. Такъв научен подход, издига родознанието като наука с богат фонд от знания, който не само поддържа родолюбието, но предоставя ценна емпирична информация за много сфери от хуманитаристиката, социалното управление и практиката.²¹

Относно позицията, дали българското родознание се вписва в динамиката на XX век и развитието на генеалогията, според периодизацията на историческата наука доц. Запрянова пише, че „ако потърсим проекцията на европейския модел – като развитие на теорията и изследователската практика, върху родната история отговорът не може да

---

²⁰ Пак там, с. 20.

²¹ Пак там, 38-39.

бъде съвсем утвърдителен“. Според нея, колкото и условности да имаме, „колкото обективни и субективни причини да открием, колкото и относителен да е изводът – ние сме изоставали в миналите столетия“, били сме изолирани и неинформирани за генеалогичните, методологични и приложни постижения.²²

А. Запрянова отбелязва родният принос във фонда от генеалогични знания. Изконното начало е „Именник на българските ханове“. Той носи информация за българските династични родове Дуло, Ерми, Вокил, Укил и Угаин, чиито потомци са управлявали от II до VIII век. Съхранени са немалък брой епиграфски и писмени паметници, които са увековечили имената на българските владетели и представители на аристокрацията. В самия край на XIV век България пада под османско владичество – на унищожение са подложени феодалните и неблагородническите родове. Също така авторката напомня, че за съжаление са унищожени и писмени паметници на българската книжовност от Първото и Второто българско царство, сред които навярно има и аристократични родословия. Мотивацията да се съхрани родовата памет продължава в периода на петвековното робство чрез наследствени разкази и предания, с възрожденския опит на ерудита и революционер Г. С. Раковски за генеалогия на Асеновци, и с други родоописания.²³

В националната историопис на следосвободенска България се утвърждават имената на В. Н. Златарски, П. Мутафчиев, Й. Иванов, П. Ников, по-късно на Иван Дуйчев и други. Със своите забележителни проучвания на средновековната ни история, с изследванията на отделни владетели от Първо и Второ българско царство те поставят основите на средновековната просопография (в приблизителен превод – описание на благородник, което включва и родствени връзки или описание на личността).²⁴

В книгата си А. Запрянова споменава, че в „последното десетилетие на XIX век започва обнародването на животоописанията на български царе, възрожденски политически и духовни водачи, кратки истории на малки селища – друга форма за съхраняване на родовата памет. С годините всеки от жанровете расте по количество, нараства и любознанието към род и роден край. Нараства архивното богатство – по вид, произход и време.“ След 60-те години на XX век генеалогичното хоби придобива масов характер. Любители от цялата страна започват да правят родословия, за да ги предават на следващите поколения. В националния и регионалния печат се публикуват

---

²² Пак там, с. 39.

²³ Пак там, 39-40.

²⁴ Пак там, с. 40.

генеалогични разкази, започва издаването на тематични книги, а в последното десетилетие на XX век родоизследователската книжнина става повсеместна. Много родоизследователите предоставят в архивни средища, музеи, читалища свои проучвания във вид на таблици, родословни дървета, описания. Голяма част от тях за съжаление се правят интуитивно, без нужните познания върху науката за рода. Те остават като доказателствени документи за осъзната необходимост от поддържане и опазване на родовата памет.²⁵

А. Запрянова посочва още един белег, който ще запази нашата родословна практика от 60-те години на миналия век. До втората световна война обект на внимание са възрожденските водачи в духовните и революционните движения за освобождението на България от османско владичество, родове от интелигенцията, занаятчийството, буржоазните прослойки, а за средните векове – канове, царе, духовници, феодали. По времето на комунизма в България родоизследователи са най-вече представителите на така наречените „активни борци против фашизма и капитализма“. Те са привилегированата социална група, но от нея излизат и първите радатели за разгръщане на национално движение за възстановяване на родовата памет. От тях произлизат и първите опити за методическа литература. Господстващата комунистическа идеология, ограничените възможности за научни контакти с генеалогичните постижения, теория и практика от западния свят дават отражение върху по-интуитивния характер на методиките.²⁶

Доц. д-р Запрянова сочи, че годината 1977 ще остане в историята на българската генеалогия, като начало на осъзнатото търсене на форма за организация на станалото вече масово генеалогично занимание. Създаден е Самодеен национален център за родови изследвания. Инициатори са ревностните изследователи от София – Иван Платиканов, Лазар Георгиев, Свилен Протич, Благой Шаламанов, Руси Стефанов и други. Следва създаването на подобни центрове в страната. През 1984 и 1989 г. се публикуват първите теоретични статии по генеалогия.²⁷

Конкретни спомени и впечатления имам от гореописания период с проучването и представянето на общо родословно дърво на шипченските фамилии Антипови, Миргови, Кръстинови, Карагъзови, произлизащи от един общ родоначалник – Къньо

---

²⁵ Пак там, 40-41.

²⁶ Пак там.

²⁷ Пак там, с. 42.

Антипов през втората половина на XVIII век, чиито предци са неизвестни и се губят във втората половина на XVII век.

А. Запрянова дава информация, че от 1990 г. настъпва нов етап в развитието на родната генеалогия, който я приближава до световните тенденции. На 8 февруари е учредено Българско генеаложко дружество „Родознание“ с научен орган – списание „Родознание“. През 1994 г. излиза обобщаващ труд по генеалогия. За постигане на родолюбивите научноизследователски цели дружеството работи във взаимодействие с държавни и обществени организации, които също дават свой принос за развитието на духовните ценности, гражданското общество, образованието, науката, културата и технологиите – читалища, музеи, държавни архиви, творчески, землячески, краеведски съюзи и др. Научният облик на дружеството се дава най-вече от списание „Родознание“ с неговите разнообразни рубрики, даващи отговор на различните въпроси от генеалогичната практика: „теория, методика, история на световната и на българската генеалогия, извори за родовите изследвания, портрети на известни родоизследователи и краеведи, представяне на български родословия, на млади генеалози, отзиви, книгопис, дружествен живот и пр.“ Историографският анализ дава основание на различни специалисти и любители да казват, че с течение на времето родната генеалогия преодолява своята методологическата изостаналост и стихийност. Според доц. д-р А. Запрянова, с умерен оптимизъм се налага изводът, че родовите проучвания тръгват към онова научно унифициране и усъвършенстване, превръщащо ги в национален фонд на българските родословия, който е необходим за съхраняване на историческата памет и за множеството науки за човека, обществото и неговото управление. Тази уникална база с емпирични данни, води до голямата, значима, обществена роля на генеалогията в съвременния свят.²⁸

Важно място в генеалогичните изследвания заемат понятията за родство и техните степени. В книгата си А. Запрянова посочва родствените видове и разнообразието от техните названия, които са следните:

» *„Пълнокръвно или още пълнородно родство – когато лицата имат двама общи родители“;*

» *„Непълнокръвно или полуродно родство – само единият родител е общ. При това, ако е обща само майката, роднините се наричат едноутробни, ако е общ бащата – еднокръвни“;*

---

²⁸ Пак там, 42-43.

» *„Кръвно родство* – когато лицата произхождат от един родоначалник. Нарича се още първородие, еднородно, единородно. То бива по права и по съребрена линия“;

– *по права линия* е тогава, „когато всеки един произхожда от друг по кръвната връзка, като родоначалникът е общ. Нарича се още прямо, непосредствено (баща-син), посредствено (внук-дядо) родство, директни линии“. Според целите на изследването, А. Запрянова сочи два начина, по които може да се изрази тази линия представяйки следната схема:

<i>Възходяща линия</i>	<i>Низходяща линия</i>
Прапрадядо	Аз
Прадядо	Син
Дядо	Внук
Баща	Правнук
Аз	Праправнук

Тя уточнява, че двете понятия от таблицата са стабилни и е възможно да се срещнат във вариант на словосъчетанието – *„по възходна посока и по низходна посока, асцендентна и десцендентна линия* (под влияние на френския език)“.²⁹

– *по съребрена линия* е родството, „при което лицата са в кръвна връзка помежду си от общия родоначалник, но не произхождат един от друг (братя, сестри, братовчеди)“.

» *Родство по брачна линия* е друг вид, „който в резултат на бракосъчетанието на мъжа и жената, което сродява техните два еднокръвни рода (зет с тъст и тъща, снаха със свекър и свекърва). Нарича се още родство по сватовство, по сватовщина, двуреродие, двукръвно родство“;

» *Родство по триродие* – „когато по обективни причини (смърт, развод) се наложи втори брак, който „води“ след себе си рода на втората жена (мъж). Триродно се нарича родството и на баджанаците (етървите) помежду им. Среща се още – троеродно родство, троеродие“;

» *Родство по кумство* – „сродяване на двата рода по брачната връзка с трети род, от който са лицата, участвали в кумуването и кръщаването. Нарича се също духовно родство, кръстително родство, по святото кръщение“.

» *Родство по осиновяване* – „когато в рода влиза осиновено дете, но за него може да се прави само низходяща генеалогична таблица. В миналото този вид се нарича *„родство*

²⁹ Пак там, 50-51.

по усиновление, по всиновление, по синоположение, синотворение“. До Освобождението осиновяването се извършва чрез църковен акт. След 1889 г. това се осъществява от граждански съд, според специален закон“.

» *Побратимяване* – „това е по-особен вид родство, защото е съюз, сродяване между две лица, но без да има кръвна или брачна връзка помежду тях. Побратими (посестрими, аретлици) стават хора, участвали заедно в някакъв обряд или сукали от една жена, или помогнали си в съдбовен случай, но те не влизат в генеалогичното дърво“.

А. Запрянова сочи, че много решения на вселенските събори в средните векове и публикациите от втората половина на XIX век дават основание да се каже, че по това време на османското робство църквата бди за опазване степените на родство при бракосъчетанията. Оттогава до днес съществува и „аритметика“ на степените.³⁰ Разбирането за родство и неговите степени е запазено и отразено в нормотворчеството на българските законодатели.³¹

В книгата си А. Запрянова прави детайлен преглед на *родствено-съпружеските отношения* сред българския народ, как те се уреждат в законодателен аспект от средновековието до XX век, какви важни изследвания са извършени и публикувани през Възраждането и след Освобождението от османско иго.

В средновековна християнска България, пише А. Запрянова, съпружеските отношения са държавно-църковно ръководени чрез „Кормчая книга“; „Закон градски“; „Синтагмата на Матей Властар“; „Законъ соудный людьмъ“, при строгото съобразяване с решенията на Вселенските събори. Според Васил Балджиев, когато България е под османско робство, а българската църква е под гръцка власт, съпружеските въпроси се решават по гръцките канони. В тези времена елементите от турски (османски) характер също навлизат в българското обичайно право. От 1870 г. започва самостоятелно, българско църковно нормотворчество, което съхранява семейно-правните обичаи.³²

След освобождението на България юридическите и терминологичните проблеми в родствените отношения и съпружеското право стават доста актуални. През 1887 г. Иван Генадиев публикува своята книгата *„Брачник. Книга за Сродствата и други отношения на брака“*. Това е първото системно представяне на българските генеалогични понятия.³³

---

³⁰ Пак там, с. 52.

³¹ Пак там, с. 53.

³² Пак там, 55-56.

³³ Пак там, с. 48.

Сборникът за народни умотворения и книжнина обнародва на части в шест тома „Студия върху нашето персонално съпружеско право“ на д-р Васил Т. Балджиев. На това изследване се дава висока оценка, изпреварило от методологична гледна точка своето време. В историографския си преглед В. Балджиев прави критика на „Брачника“ на Иван Геннадиев, защото някои от отпечатаните там канонични форми „са умрели заедно със стария век“. Според А. Запрянова, за съвременния генеалог „брачникът“ остава ценен исторически извор за понятийната родствена система на „стария век“.³⁴

През 1934 г. архимандрит Амвросий издава нов „брачник“. Авторът представя „списък на роднинските названия, които трябва да се познават добре за правилно определяне и точно излагане степените на лицата, участващи в родството“ и методика за изготвяне на родословни дървета.³⁵

Първият граждански закон, въвеждащ правилата за бракосъчетанието е Законът за наследството, приет от V Обикновено народно събрание на 13 ноември 1889 г. При четенията в парламента по текста за родството и степените му дискусия не е имало³⁶, което показва посоката на единомислие на тогавашните ни законодатели.

През 1945 г. традицията е нарушена с отхвърлянето на установения църковен брак и утвърждаването в законова форма на гражданския брак. В случая А. Запрянова прави важното уточнение, че до 12 май 1945 г. родоизследователя ще открива данни за семейното положение в църковните регистри, а след тази дата – в т. нар. регистри за гражданско състояние. „Но преди и след тази дата, църковните и държавни институции контролират спазването на забраните за съпружество, сред които на първо място са степените на различните видове родства. Те са необходими като информация за генеалога, за да не допусне грешка (особено при еднаквост на имената) при липса на писмен документ за бракосъчетанието на изследваната семейна двойка.“³⁷

Според гореизложеното, А. Запрянова смята, че интерес представлява въпросът свързан с „дозволеността“ за бракосъчетание (брачната зрялост). Критериите са приети, дори в народния светоглед. Не така стабилно е разбирането за брачната зрялост – според Стефан Цанков „брачното пълнолетие не е определено в църковните канони. Това вероятно е причината за променливата възрастова граница за младоженците от 12 до 19 години, а в някои райони обичайното право изисква до 25 години.“ Ив. Геннадиев обнародва „окръжно от Пловдивската митрополия“ до свещениците на градските и

---

³⁴ Пак там.

³⁵ Пак там, с. 49.

³⁶ Пак там, 53 – 54.

³⁷ Пак там, с. 56.

селските общини на епархията, което изисква „поне 18 години за момъка, а момата поне 16 години за възрастта си“.³⁸

А. Запрянова пише, че брачната зрялост в отделните райони на страната е твърде променлива: „в Казанлъшко младоженецът може да бъде между 21-35 години, младоженката между 15-18; в Русенско за мъжа е 16-20 години, а за жената 20-25; в Ахъ-Челебийско (дн. Смолянско) от 20 години нагоре за мъжа, за жената от 18; в Добричко и Шопско се приема за нормално жената да е по-възрастна от мъжа.“³⁹ Тук бих споменал, че в процеса на родовото проучване за Стайнови и работата ми с църковните книги на казанлъшкия храм “Св. Йоан Предтеча“, споменатата по-горе възрастова граница съвпада с някои малки изключения. В края на XIX и началото на XX век тези изключения във възрастовата граница за брак естествено са се появявали по различни причини от дълбоко личен характер. Освен този устойчив факт, мога да спомена и други интересни впечатления със съответните изводи, характерни до средата на двадесетото столетие и обществено-преломното време от 1944–45 година с нехарактерните промени в духовната формула на българския народ. Първият очевиден факт е, прилежното водене на църковните книги от храмовите свещеници. Графите на книгите за венчания, (както и другите – за „раждания“ или „умирания“) се попълват стриктно: момък, мома; първо или второ венчило; вдовец или вдовица; възраст. Но освен всичко това в храмовите книги „за венчания“ могат да се проследят и миграционните процеси в тогавашния Казанлък. Църковно свето венчание в конкретния храм, (това се наблюдава и по другите православни черкви на Казанлък), сключват млади мъже и жени, придошли от близки и далечни градове и села: Сопот, Тулча, Прилеп, Велес, Сушица, Осей – Дебърско, (Македония), Габрово, Чирпан, Трявна, Севлиево, Стара Загора, Рахово (Ловчанско), Ямбол, от Радомирско и Битолско, Енина, Шипка, София, Провадия, Шумен, Варна, Пиргос (Гърция), Пловдив, Сливен, Плевен, Ниш и Гор. Степана (Сърбия) и т. н.⁴⁰ Този красноречив факт показва, че през конкретния период в Казанлък прииждат жители от всички краища на голямото етническо, българско землище на Балканския полуостров. Това е продължение на един постоянен миграционно-демографски процес, така характерен за града между XV и XIX век. Иначе казано, и тук ясно се вижда споменатата по-горе в текста формула на „генеалогия без граници“.

---

³⁸ Пак там, 61-62.

³⁹ Пак там, с. 62.

⁴⁰ Храм “Св. Йоан Предтеча“, Казанлък. Книги за венчания.

Официалните историческите документи, народните песни, приказки и поговорки ни подсещат, че бракът и продължението на рода през нови поколения са общочовешка ценност от столетия и най-важна част от светоусещането на българина. Според А. Запрянова не е особено приятна ситуацията през последните десетилетия на нашето време с нарушаването на тази дълговечна традиция, поради съвкупност от различни обществено-социални причини. Тя смята, че все пак надежда има, „чрез завръщането към традицията, въпреки динамиката на социалния живот. Основанието е повишения интерес към генеалогичните изследвания, особено сред младото поколение. А това означава връщане към изконното, към корените на рода, за да бъдат живи и здрави клоните и разклоненията.“⁴¹

Следващият въпрос, на който А. Запрянова обръща особено внимание и особено важен в генеалогичните проучвания е за *роднинските названия*.

Според нея, „чрез термините и степените за родство и роднинските названия, поколенията „се отчитат“ във времето“, но не изцяло в него, а в семейно-родовото „време“. Чрез специфични понятия се посочва мястото на всеки човек в сложните, но еднотипни взаимоотношения между преки, съребрени или духовни родственици.⁴²

А. Запрянова отбелязва, че вървейки по вертикалната и хоризонталната посока на родството, изследователят разкрива и очертава дълголетие на рода чрез индивидите, които изграждат в хода на времето неговото родословно дърво. Житейската практика дава названия на всеки от тях – майка, татко, чичо, вуйчо и т.н. Както във всяко друго общество, така и в българското се установява система от думи или словосъчетания за родово-терминологично персонифициране. Според авторката, системата е устойчива във времето и относително регионално разграничена. Характеристиката в случая, условно се отнася за последните десетилетия на XX век. Технологичната динамика на живота води не само до движение на хората от селото към града или от държава в държава, но и до миграция на доскоро регионално характерните понятийни системи за роднинството.⁴³

Относно написаното, в изследването за рода Стайнови при някои архивни източници (кореспонденция), също се забелязват роднински названия, подобни на споменатите, с които са упоменати конкретни родствени лица – „чинка ви Бонка“, „чичо“, „леля“, „Голяма майка“ и т. н.

---

⁴¹ Запрянова, 2003, 61-62.

⁴² Пак там, с. 67.

⁴³ Пак там, 67-68.

Според А. Запрянова смесването на езиковите форми на роднинските названия в различните региони на България подсказва, че при ползването на писмените и устните извори за родословието, генеалогът трябва да бъде много внимателен, да търси допълнителни доказателства за линията на роднинството (майчина, бащина) при най-малки съмнения. Вниманието се изисква и за случаите, когато изследователят срещне нехарактерни за областта или непознати в практиката му термини. В този контекст доц. д-р Запрянова обобщава, че съхраняването на българското патриархално семейство със здравите роднински връзки, с незабележимата миграция до началото на XX век опазва и роднинската терминологична система. Динамичното социално-икономическо развитие на България, на Европа и света, довело до бурните миграционни и емиграционни процеси, създава условия за разрушаването на патриархалната традиция и съпружествени ценности. В резултат на това се „раздвижват“ и териториално обособените граници на системата от роднински названия, но пък с проучването на родословията може да бъдат възкресени.⁴⁴

Важно място в книгата на А. Запрянова заемат въпросите за специфичните изследователски методи. В синтезиран вид те са следните:

- *Генеалогично досие и генеалогичен фиш*

Като изследовател, генеалогът търси „доказателства за неговото достоверно описание в документите. Но етапите в родовото проучване – от издирването на историческите извори до научната „фотография“ на рода“, имат своята особеност. Доц. д-р Запрянова посочва, че всеки родов анализ по правило „завършва с генеалогичното дърво или таблица, направена по възходящ или низходящ принцип. Това са схеми, които могат да отразяват само имената, или имената, придружени с кратки биографични данни (роден, умрял, женен...)“. Според нея, проучването ще „повиши своята съдържателна стойност, ако родоописанието се разшири до границите на историко-социалното битие, ако постигне общочовешка стойност. Това означава да мотивираме сами себе си, че не сме водени от генеалогично хоби, само защото е станало масово и модерно, а посвещаваме сили и енергия за решаване на научни задачи (в емпиричния смисъл на понятието)“.⁴⁵

А. Запрянова сочи, че „задълбоченият научен анализ, съобразно разширените познавателни функции на съвременната генеалогия, включва много и разнообразни разкрития за изследвания род – физически, психологически, професионални и т. н.“. Въз

---

⁴⁴ Пак там, 76-78.

⁴⁵ Пак там, с. 78.

основа на информацията, която се извлича от документите, се дава обективно и аргументирано обяснение за изследвания обект – представителите от поколенията, които последователно изграждат кръвнородствената линия, „съзнателно или несъзнателно са утвърдили и утвърждават мястото на рода в обществения живот за съответното време и място. Индивидите трябва да получат своята личностна социална характеристика. Това определя методологичното значение на съставянето на персоналното досие, наричано *генеалогично досие*, като важен етап в процеса на родословното изследване“.⁴⁶

Абсолютно ясно е, че „обемът и характерът на документите в досието зависят от историческото време – близостта или отдалечеността от съвременността се отразяват върху съхраняването на изворите за живота и дейността на дадената личност. Във всеки един случай, винаги има едно основно методологическо изискване със задължителен характер за генеалога. Родоизследователската стратегия при издирването, съхраняването и комплектуването на досието трябва да следва целта: привличане на максимална база данни за същностно индивидуалните и социално проявените характеристики за генеалогичния обект. Това означава събиране на документална информация, която разкрива личността от видимо изявените до „скритите“ поведенчески нюанси в нейния живот и обществена дейност“.⁴⁷

Авторът на книгата определя, че „важен и специфичен момент в издирвателската работа и в съставянето на генеалогичното досие е откриването на миграционния път на членовете на рода. Стремешът трябва да бъде не само описанието на промените в местоживеенето и работата върху географската карта. Важното е да се изяснят факторите, които повлияват върху миграционната активност – време, социални условия на живот, мотивация на хората за миграция“ от едно място към друго.⁴⁸ В случая, при Стайновия род отразявам подобен миграционен път с две съществуващи към момента тези за появата в Казанлък на първия представител с това име в зората на XIX век.

Безспорно най-полезната разновидност на генеалогично досие, пише А. Запрянова, е тази, която се попълва с „документи от личен и от официален произход на лицата от рода (или информатори за родствениците), които са емигрирали по икономически или политически причини. Първо, който и да е български емигрант, каквито и партийни пристрастия да е имал, е кръвна част от някакъв род и

---

⁴⁶ Пак там, с. 79.

⁴⁷ Пак там.

⁴⁸ Пак там, с. 86.

присъствието му на родословното дърво е задължително. Второ, в неговия личен архив е възможно да се открие информация и за родствениците, останали в България или емигрирали в други части на света“. В случая „пълнотата от извори е зависима от редица условия. Най-важното сред тях е да се осъществят контакти за обмен на генеалогична информация с генеалогични дружества и родове от съседните балкански страни, а също и с държави като Унгария, Австрия, САЩ, Канада и пр., към които се насочва български емиграционен поток, датиращ от няколко века“. Родоизследователите от по-младите поколения, които боравят с компютърната техника, „могат да откриват ценна информация чрез Интернет – ключовата дума на почти всички езици е „генеалогия““, посочва авторката на книгата.⁴⁹

Не по-маловажно е правилото, което А. Запрянова изтъква, „за *системността и всестранността в комплектуването на досието*“. То е обусловено от „вътрешно присъщата, преди всичко евристична функция на генеалогията – да осигурява обективна емпирична информация за историческите, демографските, социологическите, генетичните и прочие обобщаващи изследвания на обществоведите, а преди тях – на потомците на рода“. Тук стои „задължителното изискване за съхраняването на езика на документите“, носещ информация за миналото.⁵⁰

„В много случаи поради небрежност или отдалеченост на епохата ще липсват документи, от личен или официален произход. Тогава ролята на исторически извор приемат легендите, преданията, панегиричните църковни писания и пр. Иначе те пак присъстват в досието (ако съществуват такива), но играят по-второстепенна евристична функция при наличието на основните генеалогични извори.“ В такъв момент, важна роля играе родоизследователското интервю – „извор на историческа и генеалогична информация, наричан *устен извор* или по западната терминология – *орален извор*“. Характеризира със „запис на избран от нас човек, наричан информатор, чрез съвременни технически средства, но ако няма такива, тогава прибегваме до класическия вариант с лист и молив. Значимостта на този вид извори предизвиква научното внимание в последните години – в технологичен, психологичен и методологичен план“.⁵¹ За някои времеви моменти от историята на рода Стайнови също липсват писмени следи. Единственият начин и в този случай за изясняването на определени въпроси бяха интервютата с определени представители на рода.

---

⁴⁹ Пак там, с. 87.

⁵⁰ Пак там, с. 88.

⁵¹ Пак там, 88-89.

Посредством своите разказани спомени за конкретни житейски моменти и предци те свързват изтънелите, невидими нишки на родовата история.

А. Запрянова разяснява, че „професионалната подготвеност на генеалога включва по необходимост и познания по много от така наричаните помощни исторически дисциплини.“ Освен това, „ако общите познания не са достатъчни се прибегва до помощта на специалистите по историческа хронология, хералдика, сфрагистика, историческа метрология, фалеристика, графология, палеография, историческа география и ономастика“.⁵²

Друг важен етап в генеалогичната методика, посочен от А. Запрянова е съставянето на Генеалогичен фиш. „Той е относително самостоятелен и междинен етап, който свързва работата при съставянето на генеалогичното табло и досието.“ Тя посочва, че функцията на Генеалогичният фиш е да „отразява кратка фактологична информация за всяко лице. Подредени в картотека (или просто в кутия) фишовете дават възможност за ръчна или машинна обработка на данните и второ, за „бърз“ поглед върху състоянието на родоведското проучване, а оттам и за вземане на решения за следващите изследователски стъпки (издирване на вероятен потомък или нови данни за вече установен в генеалогичната йерархия)“.⁵³

Изводът, който А. Запрянова прави е, че „развитието на световната генеалогия настоятелно показва, че българското родознание трябва да влезе „в крак с времето“. Родословните проучвания носят в себе си богати възможности да подават разностранна емпирична информация за историята, демографията, генетиката и други области на знанието. Но, за да не останат самоцелни генеалогичните резултати, за да могат да изпълняват многофункционалната си определеност, те трябва да бъдат научно издържани – от гледна точка на съвременната методология на генеалогията и на архивистиката“.⁵⁴

• Родословна „фотография“

По конкретния въпрос А. Запрянова пише, че „от средновековието до наши дни, независимо дали са професионалисти или аматьори, родовете се стремят към „фотография“ на генофонда. С възможностите, които дават така наречените родословни дървета, таблици или списъци се представя родството на поколенията, произхождащи от брака на далечни прародители. Колко са далечни те във времето,

---

⁵² Пак там, с. 89.

⁵³ Пак там, с. 90.

⁵⁴ Пак там, 94-95.

колко степени и поколения след тях ще се разкрият, зависи в най-голяма степен от данните, до които родоведът успява да проникне“.⁵⁵

В книгата, А. Запрянова пише, че след като генеалогът разкрие дадено родословие и след достатъчно събрания доказателствено-информативен материал в генеалогичните досиета, както бе споменато по-горе в текста, има две възможности да представи рода. „Първата е по *възходяща родствена линия*, която разкрива предшествениците по мъжка и по женска линия на даден индивид. Втората показва връзката от родоначалника към потомците, т. е. *низходящата линия* на произхождащите от общия предшественик поколения. Изразните средства в първия случай са таблиците или родословното дърво на предците, а във втория – таблици или родословно дърво на потомците“.⁵⁶

Друг важен изследователски момент посочен от доц. д-р А. Запрянова е, че освен „посоката“ на родството, като мерило за видовото разнообразие в генеалогичното изследване се посочва и друг критерий – „посоката“ на „графичното изобразяване на рода – *вертикална, кръгообразна и хоризонтална*“.⁵⁷

» „*Вертикалният метод*“, използван още от средните векове и наричан „родословно дърво“, се прилага и до наши дни, особено от родовете-любители. Образно казано върху общия „дънер“ – предполагаемия родоначалник – се разполагат „клонове“ и „клонки“ на следващите поколения родственици по кръвна и юридическа линия. Или обратно – в ствола на „дървото“ се поставя името на този, който търси предците си, а на клоните са родителите, прародителите, пра-прародителите (макар че това не може да се нарече „дърво“)“.⁵⁸

» При *кръгообразният метод* на представяне на възходящата родова картина „потомъкът, на който се прави родословието се поставя в центъра на окръжност, която е разделена на две – за бащинския и майчинския клон. Над потомъка и под него (или хоризонтално вляво и вдясно) се изписва бащата и майката. В концентрични кръгове след първия, разделени на четвъртини, осмини и т. н., се подреждат прародителите по бащина и по майчина линия. Този начин на родоописание е много декоративен, представя в дълбочина историческата съвкупност на рода, но е по труден за техническо

---

⁵⁵ Пак там, с. 106.

⁵⁶ Пак там, с. 107.

⁵⁷ Пак там.

⁵⁸ Пак там, 107-108.

оформление, изисква по-голямо място за представяне на родствениците“.⁵⁹ Методът има своите застъпници.

» *Хоризонталният метод* е най-удобен и най-ясен за родово представяне с многостранни възможности за използване. Той е разработен и приложен научно за „първи път през 1683 г. от Ла Лабурийор и Ж. Менестрие“. И до момента този метод остава винаги актуален и се „използва най-широко във всички развити в генеалогично отношение страни, както и у нас“. Методът изисква „разполагането от ляво на дясно на поколенията предшественици *по кръвно и юридическо родство*, при това в клони, които съответстват на всяко поколение. Практиката показва, че върху лист с размер 21 на 29,7 см могат да се разположат четири поколения с кратки данни“. Този формат се попълва лесно, посредством съответна компютърна програма и дава възможност за издаването във вид на книжно тяло.⁶⁰

Представянето на родствените връзки по *низходяща линия* с таблици на потомците има следната характеристика. Според теоретичните публикации, тяхната история е също триста годишна. Прилагат се различни номерации. До голяма степен, стремежът към по-ясна систематизация и опростяване е постигнат през втората половина на XX век. „Среща се вариантът, при който с римски цифри се отделят поколенията, а с арабски – техните деца, като се разгръщат „авторите“ на клони и клонки в родословното дърво. При наличието на втори или повече бракове за дадения родственик се въвежда малка буква (а, б, в.....), а когато има осиновено дете се слага друга буква или „од“. При този вид низходящо представяне на потомците има номерация, но в известен смисъл опасността от объркване при по-нататъшното използване е предварително „заложена““, пише доц. д-р Запрянова.⁶¹ Бих казал, че с известни нюанси родословната схема на Стайнови в най-голяма степен се доближава до този вариант.

В своя труд доц. д-р А. Запрянова обръща внимание на много важен момент, който се отнася до всички форми на представяне на родословието (таблична, кръгова, хоризонтална, вертикална и пр.) Тя пише: „Всеки изследовател стига до този свой предтеча, за когото е открил някаква документална следа (включително и легендата) и го обявява за родоначалник. Досещате се, че така сме „отрязали“ неговите корени. Предтечата, който сме обявили за „родоначалник“, всъщност е автор на клон от

---

⁵⁹ Пак там, с. 109.

⁶⁰ Пак там.

⁶¹ Пак там, 110-111.

родовото дърво, чието вкореняване е далеч в отминалите векове. Това трябва да знае генеалогът, но в емоционалната атмосфера на родовата среща, когато става и представянето на родовото дърво, може да казваме (примерно): „*родоначалникът на нашия карловски род е имал прякорът Дундъо и се е преселил от Търновград след завоюването му от турците*“. Това не измества научния дълг на генеалога – да се стреми да издирва документалните свидетелства за рода, за да го представи в неговата историческа дълбочина, генетична онаследеност и социална реализация, обективно и достоверно за съответното време и място“.⁶²

2. Задача, цели и структура на изследването за казанлъшкия род Стайнови

• Задача и цели

Предвид изложеното до тук, според обхватът на родовите изследвания, дисертацията може да се причисли по вид към *Родословие на потомците*, а също така и към *Патриархалните родословия*. Изследването има фиксиран времеви отрязък, посочен в наименованието на тезата – от началото на XIX до средата на XX век.

Задачата на изследването, посочена в заглавието, според наличните източници – архивни, библиографски, неписани (устни – посредством интервюта с потомци) е да се реконструира и изгради родовата история по *низходяща линия*, чрез събиране, обединяване и хронологично подреждане на различни по вид сегменти и аспекти на изследвания период от *родоначалника* към следващите *три потомствени генерации*.

Основната задача на дисертацията извежда следващите цели в различни житейски, обществени, стопански, политически и културни направления със следната класификация:

1. Генеалогично и просопографско⁶³ описание на изследваните родови генерации през посочения период (носители на фамилията по мъжка линия).
2. Историческо изложение, относно стопанско-индустриалните дейности на определени представители от Стайновия род.
3. Описание на родово-дарителските традиции.
4. Представяне на конкретна част от родословната схема, създадена в хронологичен план от Захари Груев Стайнов през 1973 г. и поддържана от него до смъртта му през 1984 г. След това родословието се администрира и допълва от

---

⁶² Пак там, с. 113.

⁶³ Просопография – терминът е труден за превод на български език и означава най-общо „описание на личността“. Вж. Божилов, И. *Фамилията на Асеновци /1186 – 1460/ генеалогия и просопография*. София: БАН, 1994, с. 9.

Александър Михайлов Стайнов до 1988 г., а към момента се поддържа от неговия син Михаил Александров Стайнов. Цялостната родословна структура, от която черпя информация е на *хоризонтален принцип*⁶⁴, показваща родоначалника и разгърналите се седем потомствени генерации, техните представители с основни данни: имена, дати на раждане и смърт. Родословието е с времеви диапазон 1788 – 2015 г. *Съобразно посочените времеви рамки на дисертационното изследване, ще бъдат графично показани (според хоризонталния принцип) родоначалникът Теню Стайноолу и следващите три поколения – клонът на Петко Стайноолу.* При него се наблюдават два последователни брака – отбелязани според принципа с „а“ и „б“. Съответно потомците, произхождащи от първия и втория брак също са маркирани с „а“ и „б“.⁶⁵ (Някои потомци от четвъртата генерация, ще бъдат упоменати само в текстовата част на просопографската Втора глава като продължители на родо-фамилните разклонения, без да се изобразяват графично в родовата схема, тъй като не са предмет на дисертационното изследване.) По време на проучването и работата с църковни регистри на венчания, раждания и умираания (или обяви посредством вестник или некролог) установих няколко неточности, относно датите на някои родови представители, след което бяха нанесени съответните корекции в родословната схема. Корекции се нанесоха и от Петко Стефанов Стайнов (внук на композитора Петко Груев Стайнов), относно конкретната фамилно-родова линия.

- *Текстова структура на проучването*

Настоящият дисертационен труд се състои от *Предговор, Четири глави, Заключение, Приложение, Архивни източници и библиография, и Списък на съкращенията.*

» Съобразно последователността на съдържанието в *Предговора* обръщам внимание на науката генеалогия, която проучва кръвнородствените отношения и какви са в основен план методите на родовите изследвания във вечния стремеж към самопознанието.

В текста разяснявам по-конкретно целите и методологията на проучването, спрямо генерациите на казанлъшкия род Стайнови, обект на изследването.

Предговорната част завършва с библиографски обзор на генеалогична книжнина от местно-регионален и национален характер със съответни финални изводи.

---

⁶⁴ Вж. Запрянова, 2003, с. 109.

⁶⁵ Пак там, с. 111.

» В *Първа глава* е отредено място за Казанлък с историческа ретроспекция на неговото възникване и развитие от демографски и общественно-политически аспект през периода XIV – XIX век.

» В конкретика, тематичните въпроси свързани с настоящото проучване на рода Стайнови от генеалогичен, просопографски и стопанско-обществен характер разглеждам във *Втора, Трета и Четвърта глави*. От просопографски характер, изследването е съсредоточено главно върху представителите от мъжката част на фамилията – активни стопански, общественно-политически и културни дейци от съответните поколения.

» *Заклучителната част* на тезата се характеризира със следните аналитични изводи и обобщения относно разгледаните въпроси:

А) Излагане на реконструирана хипотеза, свързана с възникването на казанлъшкия род Стайнови;

Б) Генеалогично-просопографски синтез на разгледаните представители от рода Стайнови и тяхната активна дейност в посочените сфери.

» Следва кореспондиращо с текстовата част на изследването *Приложение* с документален снимков материал, показващ рода Стайнови и негови представители в различните аспекти на обществения, стопанския и културен живот.

» В края са представени *Архивни източници и библиография* и *Списък на съкращенията*.

За целта на дисертационното проучване са използвани извори и документи от следните архивообразуватели:

- Архивни (непубликувани) източници във вид на документи и снимки от фондовете на Исторически музей „Искра“ – Казанлък, отдели „Нова история“, „Най-нова история“, „История на музикалната култура“, „Нумизматика“, „Етнография“; Художествена галерия – Казанлък; ДА – Стара Загора (непубликувани документи); Архив на Технически университет – Дрезден (непубликувани документи); Род Стайнови (непубликувани архиви на потомци); Фондация „Петко Груев Стайнов“; Църковни книги (Регистри за венчания, раждания и умирения – непубликувана информация).

Също така за изследването се ползват:

- Библиографски източници от Общинска библиотека „Искра“ – Казанлък; Дом Петко Стайнов към ИМ „Искра“ – Казанлък; Лична библиотека.
- Устни извори – интервюта с потомци от Стайновия род.
- Електронни източници.

На тази база смятам, че настоящият дисертационен труд има следните приноси:

1. За първи път в историческата наука се прави генеалогично проучване за казанлъшкия род Стайнови.

2. Освен генеалогично-просопографското проследяване живота на предци и потомци от първите три поколения, в настоящата дисертация за първи път се събира и обобщава в хронологичен ред, разностранната стопанско-индустриална дейност на Стайнови от средата на XIX до средата на XX век.

3. За първи път се показва неизвестен до момента документален и най-вече снимков архивен материал. Последният обогатява значително визуалната представа за Стайновия род, конкретни потомци и тяхната дейност в личен, обществено-културен или политически аспект.

4. В процеса на работа и въз основа на изложеното до тук става ясно, че изследване от такъв мащабен характер не може да претендира за абсолютна изчерпателност в контекста на посочените времеви граници от живота на рода Стайнови, който се преплита в съответния период с историческото развитие на Казанлък и от тук на България. Смятам, че в изследването ясно се вижда линията – *човек, семейство, род, народност, нация, държава*, части от едни общи житейски механизми и процеси, които са немислими едни без други. На тази основа, изградената генеалогично-историческа конструкция се явява като главен принос и централна отправна точка за следващи родово-исторически научни изследвания с цел обогатяване на генеалогичната структура.

***

3. Историографски аспекти

На следващите страници ще разгледам по хронология 17 издания на родоизследователската книжнина от местен, регионален и национален характер. Една от книгите е свързана пряко с темата на дисертацията („Сага за Стайнови“ от Николай

Тодоров), а в други две се споменава за определени предци и потомци от Стайновия род в общ исторически контекст. Основната цел е да се видят методите на съответните изследвания като примери за добро родословие, а също и проследяване в съдържателен аспект на основни моменти в родоописанията и проекцията им в регионалната и националната ни история, обогатяващи родоизследователската книжнина. Разгледаното в тази част изследване – „Фамилията на Асеновци“ от Иван Божилов дори минава границите на българското етническо землище, придобивайки международен характер в методологичните си аспекти. За финал в няколко точки правя изводи и аналитични съждения, продиктувани от прегледаните изследвания.

1. Ферманджиев, Никола. *Родови хроники. Героична летопис*. София: ОФ, 1975.

2. Ферманджиев, Никола. *Родови хроники*. София: ОФ, 1977.

Книгата „Родови хроники. Героична летопис“ на Никола Ферманджиев е издавана два пъти, през 1975 и 77 г. През периода на 60-те, 70-те и 80-те години на XX век се появяват множество изследвания и художествени произведения, посветени на борбите за национално освобождение и дейците на националното ни възраждане. Никола Ферманджиев обръща внимание върху една много интересна и малко позната страна на въпроса за семейните и родови биографии на възрожденските дейци. В книгата се казва, че „родът и семейството са тези, които създават атмосферата, съхраняват духа, традицията, която формира личността. Отдавайки дължимото на средата, откърмила Георги С. Раковски, Панайот Хитов, Филип Тотю, Хаджи Димитър, Стефан Караджа, Васил Левски, Христо Ботев и Обретеновци, авторът пресъздава образите на цяла поредица по-малко или съвсем неизвестни хора, някои от които са привнесли себе си в героичния си потомък, а други получават в наследство, част от неговия характер“. Според проф. Николай Тодоров, „Родовите хроники“ притежават едно безспорно качество – „те са сериозно изследване, базирано на познаването на богат конкретен материал. Същевременно те представляват и увлекателно написан художествен труд, което ги прави еднакво любопитни и достъпни както за специалиста, така и за широкия читател.“⁶⁶

3. *Знай своя род: Родови хроники. Състав. Илия Зайков. Библиотека „Сто защо“*. София: Народна младеж, 1983.

---

⁶⁶ Вж. Ферманджиев, Н. *Родови хроники. Героична летопис*. София: ОФ, 1975; Ферманджиев, Н. *Родови хроники*. София: ОФ, 1977.

В книгата „Знай своя род: Родови хроники“, съставителят Илия Зайков насочва вниманието върху родовата памет, необходимостта от нейното поддържане и проблема с разкъсването на връзките между семейства и поколения, между родови групи, между селото и града. От позицията на 80-те години на XX век, на първите страници се посочва „обезценяването на ценности, без които е невъзможно гражданското и патриотично възпитание на подрастващите, пресъхването на извори за самочувствието ни като народ и забравата на неписаната информация за трагични и героични моменти от нашата история“.⁶⁷

Илия Зайков, след Н. Ферманджиев и др., събира онова, което трябва да се знае за българските родове. „В случая тези родове са от редицата на хилядите, с една и съща история: борба за хляба, теглила, преследвания и скитания, но с едни и същи народностни добродетели – гореща обич към отечеството, национална гордост, вяност и обич към дом, семейство и челяд, нечувано трудолюбие и ненадминато българско упорство“.⁶⁸

Заслугата на съставителя е, че труда, който предлага има голямо историческо, познавателно значение. „В понятието „историческо значение“ се включва и ценността на труда като извор за изследването на бита и културата на народа ни“.⁶⁹

Според ст. н. с. Райна Пешева, „всеки род представен в труда, има „свое лице“, своя характеристика, свой темперамент и свой родов характер. Джагарови не са като Сивковци, а Поповският род и Русчовската влака по нещо си приличат, въпреки че едните са от Добралък, а другите от Габровско.“⁷⁰

Разказите за отделните родове са подредени според определен замисъл. „С различна степен на успех, личи стремежа на авторите да изтъкнат най-хубавото за своя род. Повествованията не са еднакво замислени по съдържание и изпълнение, те не са и с еднакви художествени и историко-етнографски достойнства. За сметка на това са автентични, дълбоко вълнуващи и особено ценни поради богатството си от факти, случки, животоописания и битови данни“.⁷¹

Повечето от авторите, чиито очерци са включени в сборника, „се занимават с въпроси, относно усилията на предците им да осигурят хляб, да създават стопанство и материално благосъстояние за себе си и своите наследници. Така по съвсем естествен

---

⁶⁷ Зайков, И. (съставител), *Знай своя род: Родови хроники*. Библиотека „Сто защо“. София: Народна младеж, 1983.

⁶⁸ Пак там, с. 9.

⁶⁹ Пак там.

⁷⁰ Пак там.

⁷¹ Пак там, 10-11.

начин въздигат трудолюбието им като една от най-важните техни добродетели. Тази толкова плодотворна линия за проучване на родословия, чиито корени и най-здрави разклонения са „прости орачи и копачи“, е следвана от всички автори – дори без намек от чувство за малоценност, а с дълбока и нежна признателност и обич“. ⁷²

В края на книгата съставителят пише, че „описанието на трудолюбието, ненакърнената от никакви чужди влияния – грижа за дом, за къща и челяд, пазенето на старите наши обичаи, се оплодяват и въздигат от всички по-силни и по-слаби пориви и стремления за свобода, за човешко достойнство, за общо благо и справедливо устройство на живота, които докосват с напредването на годините всеки човек и всеки род. Нищо от гореспоменатото не е отминато от авторите на този сборник. В него са различни както гледните точки, така и възрастта на авторите, като все пак превес е даден на по-младите от тях. Обединява ги общото чувство на дълг, на уважение и преклонение пред предците, което е в основата на цялата народна нравственост“. ⁷³

4. Божилов, Иван. Фамилията на Асеновци (1186 – 1460) генеалогия и просопография. София: БАН, 1994.

Идеята за написването на тази книга се ражда през 1972 г., съзрявайки окончателно една година по-късно в Париж. „Трудът е плод на 12-годишните издирвания и научна интерпретация на Иван Божилов за фамилията на Асеновци. Написването на книгата е съпътствано с много трудности, най-вече от методологичен характер. Подобно колосално научно начинание не може да бъде осъществено без съдействието на организации, институции и библиотеки, както и на отделни специалисти. Това спомага за изграждане и оформяне на изследователската идея, придобила своя окончателен вид“. ⁷⁴

Между годините 1973 – 1984, авторът участва в семинари и работи в редица библиотеки, предложили му гостоприемно своите неоченими ръкописи и книжовни богатства, а именно в Париж, Атина и Мадрид. „Разбира се едно такова изследване не би било възможно и без персоналната помощ на колеги и приятели, които съдействат на автора с набавянето на микрофилми, ксерокопия и снимков материал или с изпращането на отпечатъци на недостъпни за него публикации.“ ⁷⁵

---

⁷² Пак там, 199-202.

⁷³ Пак там.

⁷⁴ Божилов, И. *Фамилията на Асеновци (1186 – 1460) генеалогия и просопография*. София: БАН, 1994.

⁷⁵ Пак там, 7-8.

В своя труд И. Божилов уточнява, че „историята на една фамилия започва с нейния произход. Когато се издирват първосъздателите, обикновено се набляга на социалната и класовата им характеристика, на позициите им в обществото и на тяхната роля в живота на страната“. В конкретния случай, прегледът на специалната и обща литература показва, че „вниманието на голяма част от изследователите е насочено преди всичко към народностната принадлежност на Асеновци“. Божилов изтъква факта, че „едва ли има друг проблем от българската средновековна история, който да е до такава степен интернационализиран и по който да е писано толкова много“.⁷⁶

Може да се обобщи, че книгата на Иван Божилов е разделена на две части – Асеновци в България и Асеновци във Византия с прибавени приложения и данни за представители на Асеновата фамилия във Франкска Морея, Трапезунд, Кримска Готия и Молдова, Кипър, Венеция, Неапол и о. Кефалония. Приложено е генеалогично дърво на фамилията Асен и родословно дърво на Царица Елена от Матейче. (Елена е сестра на Иван-Александър и съпруга на Стефан Душан). Тя представя по най-убедителен начин своя произход, нареждайки да зографисат родословното ѝ дърво в църквата в Матейче.⁷⁷

В изследването се отбелязва, че от разгледаните 58 души от фамилията в България, четиринадесет са български царе, седем – съцаре, трима – деспоти и двама – севастократори. Особен интерес предизвиква историята на 83 представители на Асеновия род във Византия, произхождащи от „блестящия, великолепен василевс на мизите Асен“. Сред партньорите и родствениците на Асеновци се срещат имената на най-блестящите късновизантийски фамилии на Палеолозите, Кантакузин, Дука, Ласкарис, Торник, Раул, Меликес. Фамилията излъчва две византийски императрици, един съимператор, трима деспоти, трима севастократори, двама паниперсезасти, един велик дук, двама велики примичии, административни управители, пълководци, дипломати, химографи и т.н.⁷⁸

5. Котленски родове. Библиотека „Родови четения“ №7. Под редакцията на акад. Веселин Хаджиниколов, проф. д-р Веселин Трайков. Котел, 1996.

За миналото на Котел и за биографиите на неговите видни дейци в историческата литература и дори в художествени произведения е писано доста. В

---

⁷⁶ Пак там, 11-12.

⁷⁷ Пак там, 19-20.

⁷⁸ Пак там, 20-22.

сборника е „поместена специална историческа статия, в която твърде изчерпателно са проследени историческите публикации за града и неговите най-известни синове, взели участие в освободителното и културно движение на българския народ през неговото Възраждане“.

Различни са факторите, които обуславят величието на Котел и неговите известни личности. „Градът е с благоприятно географско разположение, възникнал във висока котловина на стария Балкан с приликата на казан или котел, от където води своето название.“ Подходящите условия за обществено-стопански живот с оживената пътна артерия, свързваща северозападната част на българските земи с равнините и топлите долини на Беломорието прави Котел „сравнително независим със собствено самоуправление, калява борческия дух сред неговите жители, обуславя развитието не само на животновъдството, но също на разни занаяти и търговия. В такава атмосфера се зараждат известните котленски родове, образуват се и се разклоняват широко техните потомци и поколения. В последствие много техни представители заживяват в Цариград, днешна Румъния и Русия, посещават някои западни страни и дори се заселват в тях“.⁷⁹

Сборникът е „първата най-голяма проява на научен интерес към най-известните котленски родове. Темата започва да привлича вниманието на изследователите към края на 80-те и началото на 90-те години на XX век. Неговото съдържание е резултат от първите родословни четения в Котел, състояли се на 1 ноември 1994 г. при участието на софийски и котленски родоизследователи. Инициативата за четенията принадлежи на Българското генеаложко дружество „Родознание“, Общобългарски комитет и фондация „Васил Левски“ и Исторически музей – Котел“.⁸⁰

В поддържания тогава от Българското генеаложко дружество сборник е „проследено миналото само на някои от най-видните котленски дейци и техните родове. Поместените приноси и оригинални изследвания са четиво, което привлича вниманието освен на котленските читатели, така и на мнозина българи от страната и чужбина. Публикуваните статии за хора и родословия, живеещи в паметта на миналите генерации и съзнанието на днешните със съответните автори са следните: Котел – име, чест, но и задължение от Пламен Мерджанов; Котленските възрожденци в българската историография, материал от Петър Чолов; Родът на Георги Стойков Раковски от проф. д-р Веселин Трайков; Генерал Атанас Юрданов Раковски, материал на Илия Маринов;

---

⁷⁹ Хаджиниколов, В., Трайков, В. (редактори). Котленски родове. Библиотека „Родови четения“ №7. Котел: 1996, 7-8.

⁸⁰ Пак там.

За Родословието на Мамарчеви от Кирила Възвъзова-Каратеодорова; Съзнанието за приемственост в рода на Софроний Врачански от Маргарита Харбова; Родовата връзка на Хаджи Мезю и дядо Райко с рода на Неофит Котленец Бозвели от Михаил Колибаров; Потомци на рода Берон от Севдалина Аршинкова; Анастасий Поппетров Гранитски. Личност и родословие, от Светла Радева; Кишелевия род от Котел, материал от Светла Радева и Михаил Колибаров; Гаврил Кръстевич и неговите родственици, материал от Пламен Мерджанов“.⁸¹

Според акад. Веселин Хаджиниколов, „появата на сборника е нещо ново в нашата историческа литература. Книгата е една от най-добрите от повечето родословни проучвания в България и от поредицата „Родови четения““. Освен това „първите два материала на сборника от Пламен Мерджанов и Петър Чолов, носят характер на увод към тома. Други от статиите са научни съобщения, а трети имат по-широк и по-обобщителен характер като проследяват повече разклонения на съответния род и стигат дори до неговите генерации, изселили се в чужбина“.⁸²

6. *Шаламанов, Благой; Мильов, Симеон. Библиография на родоизследователската книжнина в България (1900 – 2000). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2003.*

Изданието е първи опит „за една сравнително пълна библиография на родословните проучвания в България. Но, за да бъде изчерпателен един такъв библиографски справочник на този клон на историческото познание, трябва да бъдат ангажирани по-широк кръг институции и специалисти“. Според авторите, „препятствия по съставянето произтичат и от многобройните родословни изследвания, разпръснати в национални и регионални издания, както и от невъзможността в кратко време и от малък екип да бъдат прегледани всички публикации и пренасочат към съответната ключова дума. Събирането на съставената библиография е резултат от едногодишен труд, оформяне на концепция, както и получени ценни библиографски справки от Областните библиотеки и Регионалните териториални дирекции „Държавен архив“ по време на подготовката на първата национална изложба в Националния исторически

---

⁸¹ Пак там, 9-10.

⁸² Пак там.

музей на тема „Моето родословие – кои са дедите ни,“. За съставянето на сборника съдействат и родоизследователите: Свилен Протич, Иванка Николова и Сава Ялнъзов.⁸³

Като обобщение, библиографията е съставена с намерение да подпомага тези изследователи, които са решили да усетят очарованието от заниманието с генеалогията.⁸⁴

7. Тодоров, Николай. Сага за Стайнови. София: ИК „Кънчев и сие“, 2004.

Книгата на родения в казанлъшкото с. Черганово, журналист Николай Тодоров няма претенцията за историческа последователност и изчерпателност, върху широкообхватните генеалогични въпроси на рода Стайнови, но от тематичен характер се явява единствена към момента.

Според родения в Казанлък, литературен историк и критик – проф. Здравко Чолаков, книгата „е най-доброто и значимо-актуалното“, което е написал автора. Тя е „посветена тъкмо на тоя, може би, най заслужил от големите и известни казанлъшки родове“. Няма кореняк – казанлъчанин или жител на Розовата долина, „който да не се е интересувал, или поне да не е чувал, за „братя Стайнови“, за една фамилия, дала много на града, че и на България“ в три основни обществени направления – индустрия, политика и музикална култура. Получило се е „увлекателно повествование“ в резултат на „умело авторово балансиране с документа и подходящата „доза“ белетристика“.⁸⁵

За написването на творбата Н. Тодоров използва архивни материали, библиографски източници и „живи разкази на потомци на Стайновия род, разговори с държавници, общественици, музиколози и други“.⁸⁶

Следващите четири книги, които ще разгледам са писани от д-р Генчо Китипов, известен краевед и родоизследовател от с. Енина, познат на земляците си като лекар-ендокринолог и човек, който задълбочено изследва миналото на родния край. През 50-те години на миналия век работи като участъков лекар в Енина, след което продължава

---

⁸³ Шаламанов, Б., Мильов, С. *Библиография на родоизследователската книжнина в България (1900 – 2000)*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2003, с. 5.

⁸⁴ Пак там.

⁸⁵ Чолаков, З. Темели. Актуален сюжет от... Казанлък. *Култура – Дума. Книги* [онлайн]. 12.06.2021 [прегледан на 12 юни 2021]. Достъпен на: <http://old.duma.bg/2004/1004/271004/kultura/cul-3.html>

⁸⁶ Тодоров, Н. *Сага за Стайнови*. София: ИК „Кънчев и сие“, 2004.

житейско-професионалния си път в София. Става председател на Енинското софийско дружество, издава няколко свои изследвания за личности, родове и техните потомци.⁸⁷

Може да се каже, че д-р Генчо Китипов (р.1928 – п.2007) е потомствен родоизследовател. Баща му Петко Китипов (1893 – 1989) е автор на няколко книги, „включващи предимно исторически разработки за неговото родно село“, събира множество диалектоложки и етнографски материали.⁸⁸ Плод на дългогодишните проучвания на П. Китипов е издадената книга „Миналото на с. Енина“, в която освен историята на селото и района, описва и характерните за Енина занаяти, черковното, училищното, читалищното дело и др. сфери на живота.⁸⁹

8. Китипов, Генчо. Коренът и потомците на енинския род Китипови. 250 години Енински род Китипови. Казанлък: Йомида, 2003.

Неголямата по обем, книга на Генчо Китипов съдържа ценни данни за летописа на родния край на автора – с. Енина. „В последните 250 години от многовековната история на селището е вплетен животът и съдбата на потомците от рода Китипови. През лятото на 1937 г. като дете, авторът за първи път чува и записва текста на песента „Кървава жетва“, превърнала се в ориентир за първите хора от неговото родословие – Иван и Яна, зверски убити на нивата от разбойници около 1783 г. Тези свидни жертви се оказват предците на Китиповия род. След години на трагичното място, внукът на убитите – Иван Минков Кятип съгражда в тяхна памет чешма, наречена от хората „Китипова чешма““.⁹⁰

С тази покъртително-затрогваща история авторът започва родовото си изследване. Книгата може да се раздели условно на две части. В първата „Г. Китипов прави географска и историческа ретроспекция на Енинското землище и Подбалканската розова долина, като се започне с първите следи от човешка дейност в района, продължава с данни за средновековието и важна информация за Енинската църква „Св. Параскева (Петка)“, няколкократно разрушавана при нашествия /от 1368-70 до 1804 г./. Сегашния си вид, църквата придобива през 1814 г. Този храм играе ролята на духовен и просветителски център. В него от XVII век има килия, в която се

⁸⁷ Рамналиева, Д. Енина – хора от сой. zakazanlak.bg [онлайн]. 13.03.2021 [прегледан на 13 март 2021]. Достъпен на: <https://www.zakazanlak.bg/ot-denya-20/enina-hora-ot-soi-3888>

⁸⁸ Кръстанова, К. (Текст относно книгата на Людмила П. Китипова-Попова „Слова и мъдрости от с. Енина, Казанлъшко“) *Български книжици* [онлайн]. 13.03.2021 [прегледан на 13 март 2021]. Достъпен на: <http://knigabg.com/index.php?page=book&id=13360>

⁸⁹ Китипов, Г. *Коренът и потомците на енинския род Китипови. 250 години Енински род Китипови.* Казанлък: Йомида, 2003, 63-64.

⁹⁰ Пак там, 27-28.

преподава българско четмо и писмо, извършват се преписи и се подвързват богослужебни книги. Тук през 1960 г. е открит „Енинският Апостол“ от XI век – най-старият и интересен старобългарски ръкопис, намерен на българска територия с ценни палеографски и езикови особености“.⁹¹

Изключително интересни факти за Енина и долината изнася авторът през следващите два периода – Османското владичество XIV – XIX век и следосвобожденския от 1878 до самия край на XX век. В края на първата част Г. Китипов прави пълен опис на кметовете, управлявали Енина след Съединението на Княжество България с Източна Румелия през 1885 г. (по имена и години) до 2003 г.⁹²

Втората част на книгата е отредена за конкретното родово изследване, обхващащо периода от Първото поколение – родоначалниците Минко и Пена, родени в първата половина на XVIII век в Енина и се стигне до края на XX век, всичко единадесет (11) описани поколения.⁹³

В края на своето изследване, Г. Китипов дава интересна статистическа информация за образователно-научния, обществен-социалния статус и общия брой на родствениците – общо 467 потомци и „присадени“ снахи и зетьове.⁹⁴

9. Китипов, Генчо. Енина – предци и внуци. 225 години на рода Котови и 160 години на побратимите Белеви. София: ИК „Октопод“, 2004.

Авторът Генчо Китипов от десетилетия отбелязва събитията, на които е съвременник, ровейки се в миналото на родния край. Като цяло методологичната структура на книгата е като предходната. В началото са изброени по-важни събития станали по нашите земи и кратка летопис на Енина. След това е проследена 225 годишната история на рода Котови, чийто потомък е и той по майчина линия. Включено е и 160 годишното минало на побратимите Белеви. Общо са издирени и проследени 414 души. Някои от върховите разклонения на родословното дърво на Котови стигат до десето, а на Белеви до шесто поколения.⁹⁵

В предговора към книгата доц. д-р Антоанета Запрянова пише, че „с този труд авторът оставя малка библия за живота на двата рода – Котови и Белеви, внесли своя принос за развитието на с. Енина и селищата където са се разселили. Повествованието

---

⁹¹ Пак там, 5-9.

⁹² Пак там, 9-24.

⁹³ Пак там, 26-76.

⁹⁴ Пак там, 78-79.

⁹⁵ Китипов, Г. *Енина – предци и внуци. 225 години на рода Котови и 160 години на побратимите Белеви.* София: ИК „Октопод“, 2004.

събужда култа към предците, оставили поука за трудолюбие, отдаденост на професията, идеи, човеколюбие, патриотизъм. Родословието на Котови и Белеви фотографира любопитна ономастична, историко-географска, демографска, културно-историческа информация. То предизвиква и размисъл за онаследеното и самочувствие за идентичност – така необходими в съвременния глобализиращ се свят.“⁹⁶

10. Китипов, Генчо. *Сага за потомците на хаджи Дойка от Литаково*. София: ИК „Октопод“, 2006.

И в този труд Г. Китипов се придържа към познатата методологична структура. Авторът, чиято съпруга е с литаковски корен, прави задълбочено и подробно проучване на родословното дърво на потомците на баба хаджи Дойка. Ценното тук е, че има отразени не само данни от наличната литература, с която разполага авторът, а и такива запазени в родовата памет и предавани от поколение на поколение за събития от XIX и XX век. В общата част, накратко са отразени събития от живота на селото и жителите му. Книжката е принос към културния летопис на селото.⁹⁷

11. Китипов, Генчо. *Енина и потомците на Христо Стайнов Курдов*. София: ИК „Октопод“, 2007.

Поредната книга на д-р Г. Китипов е „за всички, които проявяват интерес към миналото ни и предимно за младите хора, напуснали родината, отивайки на учение или на гурбет в чужбина“. В структурно отношение тя отново не се различава от разгледаните му по-горе творби. Авторът споменава, „че в дългия си живот е съвременник на много събития в родното му село, които винаги следи с интерес“. Познава лично потомците на Христо Стайнов Курдов (1809 – 1912). Това го улеснява в проучването.⁹⁸

За написването на този труд Китипов ползва дадените му ръкописни спомени за рода Курдови от Иванка Курдова-Начева, родена през 1914 г., написани в 1979 г. „*Две жени, две майки, отправят апел към поколенията, където и да са, да не забравят род и Родина!*“⁹⁹

---

⁹⁶ Пак там.

⁹⁷ Китипов, Г. *Сага за потомците на хаджи Дойка от Литаково*. София: ИК „Октопод“, 2006.

⁹⁸ Китипов, Г. *Енина и потомците на Христо Стайнов Курдов*. София: ИК „Октопод“, 2007.

⁹⁹ Пак там.

12. Папазов, Христо. *Кратка историческа справка за дейността на рода Папазови от град Казанлък и град Карлово през XIX и XX век.* Христо Папазов, София: 2007.

По обем книжката се състои от 29 страници. Христо Иванов Папазов е потомък на известния в Розовата долина – род Папазоглу. Авторът изследва в хронологичен ред развитието на рода от неговото зараждане в началото на XVIII век с най-ранния представител, родоначалникът Христо поп Митев – мъглижки православен свещеник, впоследствие учител в гръцкото училище в казанлъшката новенска махала. Проследен е родословния житейския път на неговите потомци, техните стопански занимания и проявления – създаването на розоварна, развитието на търговия с розово масло, чрез организирането и създаването през 1820 г. на фирма в Казанлък, която през 1858 г. прераства в първата българска търговска къща за износ на розово масло „Дончо Папазоглу и синове“, което доставят чрез канторите си в Цариград, Париж, Лондон, Дрезден, Виена, Ню Йорк и др. Освен в Казанлък фирмата има розоварни и в Карлово. В книжката авторът засяга и темата с миграционните процеси на представители от Папазовия род в други български градове, породени от активната им стопанска дейност.¹⁰⁰

Условно книжката е разделена на две части, които проследяват дейността на различните представители на рода Папазови в Казанлък и от друга страна в Карлово (респективно в Пловдив). В генеалогичен план, една от дъщерите на Дончо и Недка Папазоглу – Марийка се омъжва за карловския търговец Иван Кескинов. След освобождението на България от османско иго (1878) се местят да живеят в Пловдив.¹⁰¹

Освен всичко това, в материала авторът засяга и други теми от обществен и личен характер, даващи ни представа за живота на нашите предци през онази епоха. В тази връзка от някои спомени в книгата се усеща и носталгия по безвъзвратно отминалите детски години на автора. Дадена е кратка историческа и географска информация за Казанлък, Карлово и с. Тъжа, в което Христо Папазов заедно със своята съпруга се заселват, за да „изживеят активно и на чист въздух пенсионерските си години“.¹⁰²

13. Чомакова, Кръстина. *Родът Джананови и Джанановата къща. В памет на дарителката Петрана Клисурова.* Кръстина Чомакова: 2007.

---

¹⁰⁰ Папазов, Х. *Кратка историческа справка за дейността на рода Папазови от град Казанлък и град Карлово през XIX и XX век.* Христо Папазов, София: 2007.

¹⁰¹ Пак там.

¹⁰² Пак там.

Подобно на гореописания материал, и книгата на Кръстина Чомакова е с малък обем, но със сериозна информация на генеалогичното изследване. Състои се от три части и пет кратки приложения.

С въведението авторката запознава читателите с началните етапи от създаването на Габарево. Става ясно, че „от различията сред габаревското население по етнос, вяра, традиции, обичаи, образование и култура, както и от смесването на родовете чрез бракове се заражда едно българско поколение със силен патриотичен дух и ново обществено съзнание. Не случайно в това село се разкрива третото по ред в България светско училище, заменило килийното“. Учителите са високо образовани, знаещи чужди езици. „Едно след друго се създават читалище, библиотека, кооперация, но и се задълбочават политическите различия.“ Авторката споделя, че „докато издирва отделните членове на Джанановия род, пръснати из цяла България, на практика се уверява колко здрава и жилава е тази човешка общност – родът. Сякаш самата природа се стреми да запази всеки род, балансирайки хубавите и лошите черти на поколенията му“.¹⁰³

Изготвеният от К. Чомакова материал за Джанановия род не претендира за пълнота, обективност и точност, въпреки нейното старание. Затруднява я липсата на възможност да осъществи лични, преки срещи с голяма част от потомците на рода, което е важна част от генеалогичното изследване. *Авторката няма кръвна връзка с Джанановци, но се захваща с трудната изследователска задача по следните причини:*

„• Всеки от многото родове в Габарево има своето място в годините на развитие на селото, но основоположника на рода Васил Тодоров Джананов (1838 – 1918) е сред първите най-активни габаревци още от турското робство до самата му смърт.

• Джанановци са личен род, благосъстоятелни, с интереси към изкуството и необичайна за селския живот висока битова култура.

• В дома на този род е основан Тайният революционен комитет на селото през 1869 г. в присъствието на самия Васил Левски, а Васил Т. Джананов е избран за председател на комитета. Именно в третата част от брошурата, авторката описва бурната история на Джанановата къща в съчетание с житейските съдби на нейните обитатели от рода.

• Макар и превърната в музей, посветен на Левски (през 1985 г.), къщата на рода винаги си остава Джанановата къща.

---

¹⁰³ Чомакова, К. *Родът Джананови и Джанановата къща. В памет на дарителката Петрана Клисурова*. Кръстина Чомакова: 2007.

- За най-младото поколение на селото, родът Джананови за съжаление е почти неизвестен, защото за него няма нищо написано. Те не свързват името на къщата с хората, носили и носещи тази фамилия, не познават историята на рода.
- Не на последно място с това свое изследване, авторката отдава дължимото на починалата ѝ близка приятелка Петрана Клисурова, художничка, внучка на Васил Джананов, отдала повече от 10 години от живота си и всичките си материални и парични средства за превръщане на родовата къща в богат етнографски музей.¹⁰⁴

В кратките приложения на финала на книгата, авторката дава на читателите още малко информация свързана с някои исторически данни за първите преселници в Габарево; таблица с данни за поколенията само на Васил Тодоров Джананов в пет генерации; подробно описание на „Джанановата къща“ от неизвестен автор; пребиваването на оперната певица Христина Морфова в ранна детска възраст за известно време в габаревско семейство, по препоръка на Тодор В. Джананов; в края е отпечатано стихотворението „Звездна приказка“, посветено на Габарево от поета Георги Бараков, близък роднина на Петрана Клисурова, по баща Баракова. Най-важното за Кръстина Чомакова е да остави писмена диря за хората от Джанановия род, „защото всички сме смъртни, а написаното остава“.¹⁰⁵

14. Маринов, Марин. Овощник – кратка историческа родова хроника. Събрал и съставил Марин Д. Маринов. Казанлък: „Стикс“, 2007.

Авторът на книгата Марин Маринов е роден през 1946 г. в с. Овощник. По образование е машинен инженер, а от 1984 г. е учител в механотехникума „Иван Хаджиенов“ – гр. Казанлък. Книгата представлява кратка историческа и родова хроника. Причините за нейното написване, авторът определя по следния начин:

- Живите му детски спомени за хората, „създали къщите, живота и духа на селото в ранните години след Освобождението на България – 1878 г.
- Липсата на документирано писано слово за живота в „стари времена“, въпреки неговите търсения.
- Много от документите и фактите са загубени или унищожени при местения или смяна на властите.
- Дори и малкото съществуващи архивни материали, намиращи се в неговия предшественик, занимавал се в начален етап с това изследване са загубени.

---

¹⁰⁴ Пак там.

¹⁰⁵ Пак там.

- И може би най-важната причина, която авторът изтъква е, че няма традиции да се пише в родовете, включително и в неговия.“¹⁰⁶

Изследването на М. Маринов може да се раздели в най-общ план на две части. В първата част на книгата, авторът помества информация за с. Овощник по следните въпроси: Географско разположение; героите на селото, загинали във войните; местности и характерни места в неговото землище; исторически данни и легенди; кметове на селото; овощните градини; образованието; читалищното и църковно дело; бит и занятие на населението; кооперативно дело; разрастване на селото; минералните бани и летището край тях; развитието на спорта. Във втората част информативно са посочени седемдесет родословия с техните родоначалници и съответните потомци. Към книгата има и приложение със снимков материал, показващ известни личности, къщи и административни сгради и обществено-културни събития. В заключителната част на книгата авторът споделя своята цел – „да събере на едно място предимно документалните материали за развитието на с. Овощник от Освобождението до 1989 г.“ Той проследява материалния и духовния стимул на хората, създали родното му село и живели в него. Със своята книга, „Марин Маринов допринася за генеалогичното познание, запознавайки ни накратко с миналото на селището и малкия, но красив подбалкански роден край“.¹⁰⁷

15. Гранитски, Йордан. Родова хроника. София: „Захарий Стоянов“, 2008.

„Историята на всеки род и фамилия е история на родния край, на България“ – с това убеждение Йордан Гранитски, журналист по съдба и призвание, прави родова хроника. Тази книга не е само документално описание на един български род, докоснал се до Райна Княгиня – според допълнителните проучвания на автора в историческия музей в Панагюрище се оказва, че името на родоначалника Стойко, негов най-стар прадядо е от големия революционен род на Райна Попгеоргиева. Родовата хроника поглежда много по-широко към миналото на село Гранитово, към селския бит и народностните традиции в Елховския край. В книгата има покъртителни страници за трите войни, в които е участвал бащата на автора. В повествованието се вплитат

---

¹⁰⁶ Маринов, М. *Овощник – кратка историческа родова хроника*. Събрал и съставил Марин Д. Маринов. Казанлък: „Стикс“, 2007.

¹⁰⁷ Пак там.

вълнуващи лични спомени и интригуващи разкази за превратностите в човешките съдби.¹⁰⁸

Според автора, „проследяването на историята на всеки род, има познавателно и морално-възпитателно значение. Надниквайки в бездните на далечното минало, ние научаваме откъде сме дошли, как са живели нашите прадеди и близки родственици. По този начин се обогатяваме с мъдростта и поуците на хората, живели преди нас, с добродетелите, но и със заблужденията им, с опита, но и с грешките им. Да се пише за миналото на селото, града, рода и фамилията, това са не само събиране на факти, снимки и документи, но и спомени. Колкото и да е запазена нашата памет за миналото, не може да няма и доза субективност, оцветяване на събития, срещи, разговори, преживявания и оценки на нещата от живота“, смята авторът. Той не претендира за научност, съвременност и стопроцентова точност.¹⁰⁹

Целта на автора е да разкаже за живота на многобройните фамилии и разклонения на рода му. Според него, „животът на хората не може да се отдели от страшното турско робство, от социално-класовото развитие на България след Освобождението, както и от драматичните събития на изминалия XX век. Разказаното в книгата е преживяно лично от пишещия, от личните разговори с дядовци, родители, роднини, близки и възрастни хора, живели в с. Гранитово“.¹¹⁰

Книгата е първа по рода си, в която подробно е описана историята на рода Стойковци, Георгиевци, Йордански и сега известен като Гранитски. Проучвателната дейност продължава повече от 20 години. Авторът споделя, че „колкото повече се опитва да надникне в далечното минало на родния край, на селото и на рода, както и да опознае настоящето на неговите клонове с многобройни фамилии, толкова повече потъва в обширната територия на времето и пространството на човешки съдби“.¹¹¹

Йордан Гранитски обяснява методологията, начина и вида на своето генеалогично изследване като „патриархално и общопотомствено“. „Известно е, че още старите римляни са били за патриархално родословие “*paters familia*”. Данните, с които разполага авторът, сочат само имената на родоначалника Стойко и на неговите синове и дъщери, без изобщо да се споменават имената на майките“. В родовата хроника е показан сериозен снимков архив с различни представители на различните клонове и

---

¹⁰⁸ Гранитски, Й. *Родова хроника*. София: „Захарий Стоянов“, 2008.

¹⁰⁹ Пак там.

¹¹⁰ Пак там.

¹¹¹ Пак там.

разклонения до шесто поколение, както и различни снимки от личния и професионално-обществен живот на автора.¹¹²

16. *Николова, Мария. Родови корени. Историята на една фамилия. София: Нов свят, 2014.*

Идеята на Мария Николова да напише историята на своята фамилия е свързана с приключването на професионалната ѝ кариера. „В търсене на занятие, което да я изведе от усещането за празнота се пробуждат спомени от детството, далечните години, родното село, близките. Миналото, като при всеки човек, постоянно присъства в съзнанието на авторката в трудни ситуации под формата на въображаеми беседи с някой близък в търсене на отговор на въпроси от миналото. Според нея, днес такива въпроси все по-често и неминуемо се пораждат, наблюдавайки процесите на отродяване, неразбирателство между поколенията, между братя и сестри, дефицита на човешка топлина“.¹¹³

Един от важните мотиви на авторката „да се обърне към родовите корени е осъзнаването на острата недостатъчност на някои обикновени нравствени принципи и добродетели, които предците ни са притежавали, като задължаващата сила на обещанието, чувството за морален дълг, личната почтеност, съблюдаването на елементарна справедливост, всекидневния труд и скромност, непарадиращата доблест и други. Така М. Николова решава да напише тази книга за историята на нейния род – в памет на предците и в помощ на техните млади наследници, поне на ония, които искат да знаят кои са и откъде са“.¹¹⁴

Според авторката, „съзнанието за родова принадлежност и почитта към паметта на предците винаги са били важни, но като че ли днес повече от всякога се нуждаем от корените си, при това, както се оказва, не само от познавателна и морално-психологическа, но дори от психотерапевтична гледна точка. Последното се обосновава от една нова и бързо налагаща се наука – психогенеалогия, разширяваща обсега на психоанализата, като обръща поглед към историята на рода“. Проследявайки наследствените дадености върху базата на постиженията на медицината и психотерапията, тя има особено значение във времена на криза и несигурност, когато хората могат да се опрат главно на семейството, „но не толкова на днешната нуклеарна

---

¹¹² Пак там.

¹¹³ Николова, М. *Родови корени. Историята на една фамилия*. София: Нов свят, 2014.

¹¹⁴ Пак там.

семејна „клетка“ (съставена от родители и деца), която лесно се распаѓа, а на рода, на предците, които треба да се помнат и почитат. Точно тоа докажува во практиката си истражувателката Ан Анслен Шутценберген, откривајќи нови можности да се осъзнае всичко хубаво, което сме получили од предците си, како и да отърсим од себе си товар на минатите грешки, да заличим старите рани и страдања, да се избегнем од лошото и неизказаното, което може да се пази во семејството.“¹¹⁵

Описанието на семејното минало и рода, М. Николова започнува од нејниот дядо – Никола Славов, „така въпросите започнуваат да изникнуваат един след друг“. Започнува да се оформи родословното дрво, водещо на почетокот си од коренот на Караниколовци. След тоа „авторката исправа свој интерес към родословието на мајка си, оказало се не помалко интересно откъм съдби, тесно сврзани с важни събития от историята на българския народ. Така се раѓа представението во таа книга опит да се издират, подредат и опишат отделните късчета – предания, спомени, факти и документи од родословието на авторката. Отражени са поредица од съдби на крвено сврзани помеѓу си хора с техните карактери“.¹¹⁶

Во книгата ќе открием живоотописание на обикновени хора, повеќето од които са земеделски труженици од редовни села, каквито са Долно и Горно Сахране и врска на предците на авторката със земята. „Чрез текстовете во книгата, тя се старае да разбере методите на възпитание, прилагани од родители, баби и дядовци – без дълги наравоучения, без думи дори, а само чрез примера си, следвајќи един размерен начин на живот, исполнен с труд, чувство за долг и чест, мера и взаимопомощ.“ Во книгата прозира основната истина – „никој и никогаш во т.ч. нашите деца, внуци и правнуци, не бива да забравя истината, че земята е първоизточник на живота, и че трудът над земята е бил и ќе остане завинаги нај-достойното меѓу занежията на хората“.¹¹⁷

Пишејќи за приближително 200 годишната историја на својот род, „М. Николова се спира на историческите факти, имащи место во един или друг период, за да може подобре да се изјасни во какви исторически услови са живееле и са се развивале различните поколения. Дори да нема друга полза од написаното, авторката на книгата се надева децата, внуците и правнуците ѝ да научат нешто повеќе за своите предци и настоящи роднини – поне за произхождащите од Долно и Горно Сахране, кдето почиваат цели поколения од тях. Едни служат на отечеството како образовани

---

¹¹⁵ Пак там.

¹¹⁶ Пак там.

¹¹⁷ Пак там.

възрожденски църковни служители, други участват в бунни и завери, кръстосвайки склоновете на Рила и Пирин, трети се сражават за родината в различни войни, четвърти ратуват за социална справедливост. Жените от няколко поколения и по двете линии – бащина и майчина – са все трудолюбиви, едни по-покорни, други по-бойки и свободолюбиви“, едни слизат до Беломорието, а други стигат чак до Божи гроб. Всички обичат родната земя, предани на деца, семейство и род.¹¹⁸

17. Василев, Христо. Хроника на шест български рода от Ловеч, Подбалкана и Егейска Македония. София: Авангард Прима, 2015.

От съдържанието на книгата се разбира, че доц. д-р инж. Христо Василев е софиянец с корени от Ловеч и Казанлък. Средното си образование завършва в София с пълно отличие и сребърен медал като първенец на випуска. През 1970 г. се дипломира като електроинженер в сегашния Технически университет – София, отново като първенец на випуска. През 1984 г. защитава кандидатска дисертация по динамична устойчивост на сложни електроенергийни системи. След 1992 г. работи основно по проблемите на изменение на климата и инвентаризация на парниковите газове (ПГ). От 1999 г. е международен експерт по инвентаризация на ПГ към Секретариата на Рамковата конвенция по изменение на климата в Бон, а от 2009 г. е и експерт към Международния комитет по изменение на климата (IPCC) в Женева. Пенсioniра се през 2013 г. Обича изкуството и особено музиката, цигулар-любител.¹¹⁹

Тази хроника е написана по устни предания, спомени и разкази на роднини, близки и приятели, както и писмени материали, публикувани в пресата. Според автора, „има смисъл да се представят различните качества и образи на българите от тази голяма етническа общност, ширнала се от Драч, Охрид, Преспа, Костур и Воден, през Битоля, Скопие, Пирот, Тракия, Стара планина, Мизия до Дунава, Черно и Бяло Море, Родопите и Странджа.“ Тук е и Подбалкана с неговите китни градчета и „столицата на Апостола на свободата, града Ловеч“. Описани са събития и случки по автентични разкази на очевидци от началото на XIX век. От страниците на книгата „по увлекателен начин, авторът се опитва да обобщи всички сведения и знания, които е получил и събрал от потомците на описаните общо четири рода на неговите родители: този на баща му по бащина линия – Казанджиеви, по майчина – Кожухарови; на майка му по

---

¹¹⁸ Пак там.

¹¹⁹ Василев, Х. *Хроника на шест български рода от Ловеч, Подбалкана и Егейска Македония*. София: Авангард Прима, 2015.

бащина линия – Руеви и по майчина Касърови. Към тези четири рода, авторът добавя сведения и за двата рода на своята съпруга Мари Терез“.¹²⁰

В книгата се казва, че при описването на хора и събития, авторът се стреми да бъде пределно обективен и да акцентира върху това, което е достоверно, стъпвайки на основата на документи и устни разкази. Наред с това се стреми да преразкаже редица весели и трагични случки, чути от негови роднини и познати, без да бъде пряк свидетел. В текста авторът помества и ретроспективен разказ „*За рода Стайнови от Казанлък*“.¹²¹

В своята книга, Хр. Василев отразява също случки и събития при срещите си с известни хора, които са го докоснали със своето присъствие при различни поводи, като *композитора акад. Петко Стайнов* и писателя Чудомир.¹²²

В заключение, тази хроника е предназначена най-вече за всички потомци на тези четири рода, но според автора тя ще бъде полезна и за бъдещите изследователи на българския бит и душевност от тези два региона на България.¹²³

Относно разгледаните библиографски примери с генеалогични проучвания, бих направил няколко обобщителни извода:

1. Голяма част от изследователите-родоведи полагат многогодишни усилия в своята проучвателна дейност. Някои от тях провеждат своите дирения между 10 и 20 години, което показва дълбока отдаденост на родоизследователското дело.

2. Някои от проучванията са плод на родолюбив ентузиазъм, а други са поставени на професионално-методическа основа.

3. По вид, генеалогичните изследвания могат да се класифицират предимно като: комплексни, патриархални, единични и общи-потомствени.

4. В голяма част от разгледаните книги се отделя специално място за географско-историческа ретроспекция на конкретното селище – регион, откъдето произхождат или са се развили съответните проучени родове. Определени текстове ни дават интересна статистическа информация за статуса на потомците, съставляващи родословията.

---

¹²⁰ Пак там.

¹²¹ Пак там, 66-67.

¹²² Пак там, 67-68.

¹²³ Пак там.

5. Сред разгледаните проучвания има и едно издание, което представлява справочник с опит за сравнително цялостна библиография на родовите проучвания в България.

6. В повечето родови изследвания се промъква тъжната констатация, изразена доста отчетливо в днешния живот, за процеси на отродяване, сблъсък между поколения, породен от все по-голямото им неразбирателство. Като резултат от всичко това е ясно изразения дефицит на човешка топлина.

Във връзка с генеалогичната методология и споменатите до тук примери с родови изследвания и в контекста на нашето изпълнено с противоречия съвремие бих споменал за проучването на проф. д. и. н. Манчо Веков, споделено в лекция, изнесена през октомври 2019 г. в Големия салон на Института за исторически изследвания – БАН на тема: „Генеалогията – наука за рода, но и за обществото“. Разглежда се въпроса за опасността от дезинтеграцията на държавата и на същата като политически и национален субект, „чиито последствия са изчезването на родовата памет, както и на националната идентичност. Това е факт, който доказва социалните ползи на генеалогичните и локални исторически изследвания в две посоки: образователни, тъй като те записват родовата памет и носят етични послания към бъдещите поколения; евристични, тъй като те обогатяват националното научно хранилище с генеалогични и исторически факти. Генеалогичните изследвания могат да предоставят един от „ключовете“ към избирането на нов социален модел“.¹²⁴

Според мен на тази база, подобно на разгледаните до тук родови проучвания, съществен принос на настоящото дисертационно изследване за рода Стайнови и Казанлък е именно обогатяването от генеалогичен характер на българското научно-историческо хранилище.

---

¹²⁴ Веков, М. Генеалогията – наука за рода, но и за обществото. *Институт за исторически изследвания – БАН* [онлайн]. 18.02.2021 [прегледан на 18 февруари 2021]. Достъпен на: <http://ihist.bas.bg/%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0-%D0%BD%D0%BE-%D0%B8-%D0%B7%D0%B0-%D0%BE%D0%B1/>

ПЪРВА ГЛАВА

Казанлък между XIV – XIX век. Историческа ретроспекция

1.1. Долината на Горна Тунджа и Казанлък между XIV – XVII век

Историята на Казанлък се губи назад във вековете и е трудно да се определи точната дата на неговото възникване, тъй като процесите по формиране на градската среда протичат в продължение на няколко десетилетия. Тук в долината, по южните склонове на Стара планина в края на XIII и началото на XIV век, българският аристократ Елтимир от династията Тертер става влиятелен владетел на Крънското деспотство. Обширната Крънска земя обхваща цялата област южно от балкана, по долината на р. Тунджа. Този укрепен център се споменава още в средата на дванадесетото столетие в бележките на арабския географ-пътешественик Идриси. Средновековният град Крън остава главно средище до османското нахлуване, когато вероятно е разрушен заедно с всички други крайбалкански крепости.¹²⁵

Според Иван Божилов, последните три десетилетия на XIV век може да се характеризират само по един начин: *„България на ръба на пропастта“*.¹²⁶ Смъртта на цар Иван Александър (17 февруари 1371 г.) слага край на определен етап в отношенията на България с османските турци. Позицията на българската държава до този момент в най-добрия случай, според Божилов се изразява в пасивна съпротива. Активните действия, отпорът срещу безмилостните завоеватели са оставени на местните хора, на обитателите на всяка крепост или селище. Грижите на наследилия престола Иван Шишман са насочени в посока – опазване на държавата, макар и в граници, които непрекъснато се свиват.

На 26 септември 1371 г. османците нанасят катастрофално поражение на Вълкашин и Углеша в паметната битка при Черномен, на брега на Марица. Това симптоматично поражение на балканските държави оказва силно влияние върху и без това тежкото психологическо състояние на християнските народи на полуострова. То дава възможност на османските турци безпрепятствено да нахлуят в Родопската област, Македония и централните части на Балканите. Българските земи на юг от Балкана са

---

¹²⁵ Кънчов В. Град Казанлък (Из „Летописа на българското книжовно дружество“ за 1899 – 1900 година). В: *Годишник: Казанлък в миналото и днес. Книга II*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, 1923, с. 297; Константинов, П. *Сказание за долината на розите*. София: Държавно издателство „Народна просвета“, 1983, с. 12; Българска академия на науките, Редакторски колектив. *Енциклопедия на България*. Том 2. София: БАН, 1981, с. 550; Том 3. София: БАН, 1982, 624-625.

¹²⁶ Божилов, 1994, с. 225.

оставени сами на себе си и естествено попадат под османска власт. Тези завоевания са отправна точка за по-нататъшни военни действия срещу северните, северозападните и югозападните части на полуострова.¹²⁷

В тази ситуация, според задълбоченото изследване на Цвета Райчевска и Яна Танева върху паметниците от османския период в Казанлък, създаването на града е закодирано в многобройни предания, които се разчитат правилно единствено чрез османските извори. Един от ранните механизми на процеса по възникването се описва по следния начин: *„Султанът дарява на свой военачалник земя, за чието завоюване последният има заслуга. Той благоустроява онова селище от владението си, в което живее или пък място, което по различни причини е избрал, построявайки джамия, хамам, чеими, гробници и други традиционни за ислямския култ сгради. За издръжката им учредява фондация върху приходите от имотите си /вакъф/, като по този начин ги защитава от конфискация, в случай че загуби благоволенieto на султана. Макар и да не е повече техен собственик, изгодата за него е, че запазва управлението на вакъфа за себе си и своите поколения. Държавата не може да се меси в дейността на тези религиозни фондации и те имат стопански имунитет. За да увеличат приходите си, те водят политика на „оживяване“, като привличат нови заселници и все повече се благоустрояват в рамките на ислямската традиция. При съчетание на добри географски и стопански дадености, крайният резултат от този процес е превръщането на селището в малък полuzeмeделски град, т.е. в касаба. Възникването на Казанлък точно илюстрира описания механизъм“.*¹²⁸ Този процес кореспондира със завладяването на Източна Тракия, в което активно се включва през 60-те и началото на 70-те години на XIV век османският военачалник Лала Шахин паша. Като командващ румелийските части, участва в битката при Черномен (1371). Султан Мурад I го назначава за първи бейлербей на Румелия.¹²⁹

---

¹²⁷ Пак там, с. 226.

¹²⁸ Райчевска Ц., Танева Я. Паметници от османския период в Казанлък. В: *Годишник: Казанлък в миналото и днес. Книга V*. Стара Загора: ИК „Форум“, 1999, с. 60. Вж. Бозвелиев, К. „Хълмът „Тюлбе баир“ и „Кулята“, *Искра*, год. XXI, бр. 476, 30.06.1944, с. 2; „Ч.Ч.“ Чудомир. „Съраджа паша и заселването на Казанлък“, *Казанлъшка Искра*, год. IX, бр. 203, 31.12.1932, 2-3/ Давайки информация за различни версии, относно създаването на Казанлък, в материала Чудомир пише, че в спомените си д-р Стамболски изрично споменава „Съраджа паша“ като началник на отделение – конница. „След като очистили местността и се уверили, че няма българска войска тук, а само „къзанлък“ (жени и деца) построили лагер някъде, където е сега куленската махала и турили началото на града“; „Ч.“ Чудомир. „Казанлък в миналото“, *Казанлъшка искра*, год. IX, бр. 197, 1.10.1932, с. 2; Кънчов, 1923, 296-301.

¹²⁹ Българска академия на науките. *Енциклопедия на България*. Том 3, И-Л. София: БАН, 1982, с. 712; Димитров, С., Манчев, К. *История на балканските народи*. Том I (XV-XIX век). София: Парадигма, 1999, с. 20.

Ц. Райчевска и Я. Танева пишат, че според запазени предания, отразяващи събития около 1363 и особено след битката при Черномен през 1371 г., „*Саръджа паша със своята конница превзел района на Стара Загора*“ и след завладяването на Горно-Тунджанската долина, „*установил военния си лагер на мястото на днешната Куленска махала*“. Разположението се оказва удобно и стратегическо. В близост пашата издига джамия, около която по-късно се заселват жители от съседни села и така се дава началото на Казанлък.¹³⁰ Явно военното конно подразделение на Саръджа паша е съставна част от румелийските части на Лала Шахин.

В своята книга „Сказание за долината на Розите“ изследователят Петър Константинов пише, че природата на това място се оказва чудесна – девствена гора с бързоструйни потоци и студени извори с пъстър животински свят за ловуване с тучни ливади. Нуждите на войската разширяват все повече пръстена от занаятчии и търговци около себе си. Създават се нови семейства и неусетно година след година градската структура се оформя с все по-определен и характерен вид.¹³¹

Според Райчевска и Танева, до края на XX век се счита, че най-ранното споменаване на Казанлък е в османски надгробен надпис от 1420 г., който не е запазен и никой не е виждал. Възможно е тази дата да бъде поправена, благодарение разчитането на информация от османски паметници и уточняването на някои биографични подробности за Саръджа паша.¹³²

В своя материал, гореспоменатите авторки сочат, че Саръджа паша и сина му Умур бей се срещат и от сведения за учредителите на най-ранните вакъфи в Казанлък. Информацията се базира на османски документ от 1411 – 1412 г., който съдържа информация за вакъфски имоти, между тях и намиращите се в Акче (*Акча*)¹³³ Казанлък. По-късно градът се споменава и в учредителния акт на вакъфа на султан Баязид II от

¹³⁰ Райчевска, Танева, 1999, с. 60.

¹³¹ Константинов, П. *Сказание за долината на розите*. София: Държавно издателство „Народна просвета“, 1983, с. 17.

¹³² Райчевска, Танева, 1999, с. 60.

¹³³ Официалното и най-популярно име на днешният град Казанлък през времето на османското владичество е Акче (Акча, Акджа) Къзанлък. Версиите и споровете за етимологията на името, датират от втората половина на XIX в. до наши дни, без да е постигнато категорично и аргументирано признание на едно или друго становище. Не разглеждам въпросът подробно, тъй като целта на тази глава от дисертацията е да се направи историческа ретроспекция на градското развитие. Така или иначе, П. Константинов прави интересно заключение, че „Акча Казанлък“ е може би название, „определящо не само живописния изглед на града, но и своеобразната обществена атмосфера на примирение и покой“, царуваща през петте столетия на османското владичество./ Вж. Константинов, П. *Сказание за долината на розите*. София: Държавно издателство „Народна просвета“, 1983, с. 21; Иванов, И., Минкова, М. За произхода и името на град Казанлък и местоположението на град Крън. *Страница за прабългарите*. Език, произход, история и религия в статии, книги и музика [онлайн]. 15.02.2021 [прегледан на 15.02.2021]. Достъпен на: <http://www.protobulgarians.com/Stara%20Zagora%20-%20istoriya/Kazanlaak%20-%20znachenie.htm>

1493 г., както и в други документи от 1497 – 1507. Приходите от вакъфските имоти в Акче Казанлък са предназначени за издръжката и дейността на джамията в града¹³⁴. Саръджа паша действа активно при завоевателните кампании на османците в края на XIV и началото на XV век. Той живее по времето на Мурад I (1359 – 1389 г.) и Баязид I (1389 – 1402 г.) и заема различни висши длъжности при тях. Вакъфските имоти на бащата и сина са описани заедно и ние научаваме, че в самия Акче Казанлък те изграждат една баня (хамам), воденица и голяма обществена чешма (себил), джамия, два дюкяна и един кервансарай. Най-ранните за сега документи за вакъфите на Умур бей (в това число и за тези в Акче Казанлък) са от 1411 – 12 и 1417 – 18 г.¹³⁵

Очевидно, Саръджа паша и синът му Умур бей залагат на важното стратегическо място – Казанлък, който се намира на стар търговски път, минаващ южно под Балкана. Те изграждат в Акче Казанлък цялостен пътен комплекс от гореспоменатите постройки. Този факт означава, че града вероятно поема функциите и на някое предходно укрепено селище в подстъпите на планината и прохода през нея. Наличието на пътна станция и необходимия комплекс от стопански и религиозно-култови сгради създава по-благоприятни условия за стопанско развитие на селището. Затова, по-малко от век след появата си, Казанлък вече се превръща в административен център на каза.¹³⁶

Според Маргарита Коева, „през XV-XVI век, когато цялата населена от българи територия е вече включена в границите на османотурската държава и животът трябва да продължи своя ход при нови условия, урбанистичните процеси получават също нови форми. Те са насочвани от демографските промени и потоците на миграция на населението и постепенно променят типологията на селищата и техния облик“. Военно-политическата обстановка през XVI век „заставя османското държавно управление да преразгледа някои от своите принципи и да даде по-голяма възможност за развитие на включените в границите на империята народности, за да подтикне тяхната производителност. Промените, настъпващи като следствие от новите военни и политически обстоятелства, довеждат до постепенно, макар и бавно, натрупване на изменения в икономиката на Османската империя и пораждаше на сериозни социални и културни процеси сред българската народност. Както едните, така и другите имат

---

¹³⁴ Райчевска, Танева, 1999, 60-61; с. 68/– Gokbilgin, T. *ibid.*, s. 136: цитира във вакъфнамето на Баязид II от 1497 г. част от землищната граница на с. Коритене, Новозагорско: „... стига до побития камък край пътя от Акче Казанлък“.

¹³⁵ Пак там, 60-61.

¹³⁶ Пак там, 60-61. /Каза – „административно-териториална единица с обхват на околия“, с. 67.

отражение върху селищните структури и насочват към нови форми при изграждане на селищните организми“.¹³⁷

Една от сериозните колонизации в града, по информация на Петър Константинов и други източници, се извършва с масово преселване в началото на османското владичество на тюркмени (*туркмени*) или юруци, заели главно северните предградия на Казанлък. В началото тези пришълци са скотовъдци и допълват бързоразвиващия се поминък на града, който покрай всичко друго е и скотовъдно средище. „С течение на годините, оставайки обособени в своята махала, тюркмените постепенно изоставят скотовъдството и приемат по-лесен начин за препитание.“ Така те добиват незавидната слава на просяци и скитници, придаващи колоритни черти в живота дори на възрожденския Казанлък“. Забележително е, отбелязва Константинов, че „по-голямата част от потомците на тюркменските заселници напускат града в годините още преди Освободителната (Руско-турска) война“ и само малка част остават в него и околните села до началото на XX век. Тюркмени са заселени и в други селища на долината. „Този факт отбелязва и Чудомир, подчертавайки честите топонимни названия в Казанлъшкия край, свързани с понятието „тюркмени““.¹³⁸

П. Константинов пише, че през XVI и XVII век Казанлък има за управители местни аяни¹³⁹ или изпратени отвън администратори, допринесли малко или много за разрастването и икономическото му развитие. Някои от неблагоприятията в града са породени освен от започващото по това време разложение в османския феодален ред и от изпращани от Одрин или Цариград управители, които предизвикват затруднения и стопански сътресения, непознавайки специфичните условия на живота в тукашния край. В тези години започва и все по-чувствително прииждане на българско население в Казанлък от околните села. Най-често това са овчари и скотовъдци от Шипка, Енина, Мъглиж, Турия, Елхово, села с преобладаващо българско население. Заселването им в покрайнините на града не представлява пречка за тях още в първите десетилетия да проникнат в градската чаршия като изкусни занаятчии и преуспяващи търговци.¹⁴⁰

---

¹³⁷ Коева М. Развитие на селищните структури по българските земи през XVIII и XIX век. Специализиран портал LITERNET. [онлайн]. 13.01.2020 г. [прегледан на 13 януари 2020]. Достъпен на: <https://liternet.bg/publish9/mkoeva/nasledstvo/razvitie.htm>

¹³⁸ Константинов, 1983, 18-19.

¹³⁹ Аянин - първенец, знатно лице в Османската империя. „От XVII век аяните придобиват голяма власт и влияние, утвърждава се ролята им в провинциалното управление. Длъжността им се превръща в изгодна и доходна работа и до нея се добират богати и политически влиятелни хора. През XVIII век между аяните пламват ожесточени борби за власт и надмощие в провинциите. Това увеличава настъпилите в империята повсеместни размирици, опустошения на земите и гнет над населението. Вж. Българска академия на науките. Аянин. *Енциклопедия България*. Том 1, А-Б. София: БАН, 1978, с. 162.

¹⁴⁰ Константинов, 1983, с. 22.

През 1662 г. османският пътешественик Евлия Челеби прави едно доста подробно описание на Казанлък. Той е център на каза към санджак Чирмен на еялета (вилаета) Румили. Управлява се от войвода, длъжност, запазена до реформата през първата половина на XIX век. По това време градът има седем махали и съответно „седем култови места и три текета“. Населението на Казанлък се състои от юруци, което показва, че разказът му съвпада с данните на по-ранни османски документи.¹⁴¹ Освен това, Евлия Челеби съобщава, че Казанлък „...има 1060 едноетажни къщи. В този град учените са на почит. ....В чаршията има един уреден хан и триста дюкяна. Кафенетата и бръснарниците му са благоустроени. Твърде много и прочути са сочното грозде, ябълките и белите хлебовете.“¹⁴²

Оформянето на града още от първата половина на османското робство като скотовъден и дърводобивен център, според Константинов определя и развитието на неговата търговия, която заема все по-важно място в поминъка на населението му. В годините на XVI век, покупки и продажби за значителни суми в Казанлък се извършват от дубровнишки търговци. Това обстоятелство има още по-голямо значение и поради факта, че в търговския оборот вземат участие и българи, макар все още живеещи в съседните големи български села.¹⁴³ Пак по това време, периферията на града продължава своето развитие и растеж. Тук все по-често се заселват българи от околните села или отделни пришълци – техни сънародници, избягали и спасили се от гнета на спахиите по южните земи. Вероятно пак като отделни заселници в града пристигат и първите семейства от Търновско, Тревненско и Габровско. В повечето случаи те са опитни занаятчии, които бързо намират препитание в градската чаршия.¹⁴⁴

Междувременно, Константинов обръща внимание, че сред жителите на Казанлък се появява един нов елемент – евреите-бегълци от Испания. Те пристигат през XV век в Солун и постепенно се пръскат из територията на Балканския полуостров. Отначало в Казанлък идват само два рода – Биджеран и Каталан, но само след по-малко от столетие потомците им и нови пришълци образуват цяла махала. През XIX век за тях вече се говори като за определена и компактна народностна група. Установяването на евреите в града, непосредствените им връзки със сънародниците им от по-близки или по-далечни градове на поробената България, а заедно с това и с големите търговски средища на полуострова – Солун, Пловдив и др., създава

---

¹⁴¹ Райчевска, Танева, 1999, 61-62.

¹⁴² Константинов, 1983, с. 23.

¹⁴³ Пак там, 26-27.

¹⁴⁴ Пак там, с. 29.

възможност за значително оживление на търговията. През определени интервали от време в града се установяват и циганите, откъснали се от основния поток на движението им от Индия към Европа. Малко арменци се появяват сравнително по-късно, търгувайки пряко или косвено с розово масло.¹⁴⁵

***

Цитираните източници, налагат обобщенията, че най-ранното и документирано споменаване на града като Акче Казанлък е в 1411-12 г.; градът се заражда около края на XIV и началото на XV век, след завземането на региона, и когато части от него са предоставени във владение на Саръджа паша и сина му Умур бей¹⁴⁶; бързо след своето възникване, започва да привлича нови жители и да се разширява като административно-стопански център. Османците се настаняват в подножието на Тюлбето, осигуряващо чист въздух и прясна вода¹⁴⁷, северните части са заети от разселени юруци и персийски заточеници от Иран¹⁴⁸, а на запад и покрай Старата река постепенно се разполагат набързо изградените преселнически къщи и дюкянчета на дребни търговци и занаятчии, българи от долината и северните склонове на Балкана.

1.2. Развитие на Казанлък през XVIII – XIX век

Забогатяването на Казанлък през XVI и XVII век привлича много известни капуджибашии, аги и аяни. От изследванията на П. Константинов става ясно, че някои от тях в спахийско време владеят значителни дялове от Казанлъшкото поле и прибират несметни доходи от плодовете му. Основната дейност на казанлъшките търговци през XVII и XVIII век обхваща преди всичко зърнени храни и скотовъдни произведения, а така също и обработени кожи от табакните. През XVIII век в сделките на местните търговци се включва все повече нарастващото количество розово масло и розова вода. По същото време на местния пазар, вече се срещат сериозни количества аби и гайтани.¹⁴⁹

С разрастването и оживлението на занаятите все по-централно място в икономиката на Казанлък заема търговията, която има важна роля за установяване на връзки с провинциите на Османската империя и с европейските страни. Този факт се

---

¹⁴⁵ Пак там, 24-27.

¹⁴⁶ Райчевска, Танева, 1999, с. 67.

¹⁴⁷ Константинов, 1983, с. 24.

¹⁴⁸ Райчевска, Танева, 1999, с. 62./ Според авторите, разселените юруци и персийски заточеници не са ортодоксални мюсюлмани (сунити), а сектанти, принадлежащи към различни мюсюлмански ордени. С тях се свързват и текетата, за които говори османският пътешественик Евлия Челеби в 1662 г.

¹⁴⁹ Константинов, 1983, 24-28.

подкрепя със засилващата се миграция на българи от близките села и планински райони. Отново най-голям приток има от Енина, Шипка, Мъглиж и единични пришълци от Габрово и околностите. Преселилите се в града през тази епоха будни и предприемчиви българи, носят първите искри на едно народно съзнание, разпалващо се по цялата българска земя. Те трябва да устоят на кърджалийските размирици и да осъществят националното възраждане.¹⁵⁰

Към края на XVIII век, пише Константинов, в продължение на няколко години в града пристигат и се установяват в своя новосъздадена махала, преобладаващо-компактни групи изселници от Търновско и Тревненско. Голяма част от тях носят „аджемски“ калпаци, поради което новата махала добива името „Калпакчийска“¹⁵¹. „Новите преселници, разполагащи с определено материално състояние и занаятчийска подготовка, се включват бързо в общия стопански живот на града и за кратко време стават едни от най-изтъкнатите и почитани местни жители. Твърде скоро между тях се открояват прочути родове, енергични и родолюбиви, играещи важна роля във възрожденското пробуждане на града. Един от най-забележителните между тях е родът на Костадин хаджи Койоолу“.¹⁵²

В зората на XIX век в Казанлък се появява поредния свеж, български, народностен елемент. „През 1803 г. това са прогонените от кърджалийските набези копривщенци и клисурци. От опожарените си родни гнезда те носят спестени пари, предприемчив дух и българско самочувствие. По-голяма част от преселниците са родственици на прочутите копривщенски бегликчийски родове – Чалъковци, Искровци, Вълковци“. Данните сочат, че преселилите се в Казанлък копривщенци са „хора с голям житейски опит и покрай родствениците си – джелепи и бегликчии, имат трайни връзки с османотурската администрация и стопанска система“. Константинов дава информация, че не малка част от гореспоменатите нови колонисти са обикновени скотовъдци или дребни кехаи. Новодошлите копривщенци и клисурци се заселват в югозападната част на града и дават началото на Новенската махала. Част от установилите се в Казанлък родове, откъсвайки се от общия поток бежанци, заемат важни, предимно икономически позиции. Поради това влиянието на тези заселници,

---

¹⁵⁰ Пак там, 28-29.

¹⁵¹ Според известният изследовател и казанлъчанин Петър Константинов не е основателно мнението, „че името на тази прочута казанлъшка махала е свързано с живеещите в нея майстори калпакчии, нито, че там е разположена калпакчийската чаршия. От сведенията за възрожденската чаршия на града личи, че калпакчийниците били пръснати из различни места по протежение на пазара, а така също, че майсторите-калпакчии живеят и в другите български махали – Кърненска, Куленска и Новенска“. Пак там, с. 30.

¹⁵² Пак там.

особено на копривщенските, е с трайни следи върху стратегията и тактиката на казанлъшките българи през Възраждането.¹⁵³

Относно мрачните кърджалийски времена, водещи до поредните миграционни движения, старите фамилни имена на много казанлъшки семейства сочат, че дедите на много от тях са пришълци. Архимандрит Онуфрий Попович – Хилендарец също бележи в своя ръкопис, че клисурци и копривщенци напълват градовете Пловдив, Казанлък и Одрин, „...защото гнездото на кърджалиите било в пловдивската кааза“. Те нападат всички градове и села, за да ограбват и убиват християни. „Кърджалиите се опитали да разорят и гр. Казанлък, дето било препълнено с далечни и близки пришълци, но събрали се всички мъже и юнашки отблъснали пълчищата на дивите орди. За да бъдат още по-спокойни, гражданите в Казанлък, издигнали около града зид (шарампол) от печени цигли“. За селищата около Казанлък пак прибъгваме до ръкописа на архимандрит Онуфрий, който пише, че село Енина три пъти е изгаряно и бащината му къща е изпепелена. „Като неможли да разорят града, кърджалиите се нахвърлили върху околните села. Жителите били заробени: децата потурчили, жените употребили за кючеци, а мъжете обърнали в яхърджии.“ Много мъже са съсечени от тези мародери, а други осакатени са пускани свободно, за да всяват страх между сънародниците си. Между 1760 и 1839 г., в кърджалийско и даалийско време стават преселванията на всички близки и далечни пришълци в град Казанлък.¹⁵⁴

Процесите в Османската империя през първата половина на XIX век не дават и най-малка сигурност за хората от долината. През 1852 г. Хр. Стамболски записва на страниците на едно „вехто славянско Святче“ по указанията на неговия чичо – духовник Данаил, за едно нашествие на „даглиите“ (даалиите) в Казанлък през април 1809 г., под предводителството на Топал Ибрахим. Последният има намерение да разруши града, но тъй като $\frac{3}{4}$ от населението е турско се съгласява да му се заплати „два пъти плащания данък на Падишаха (300 кеси, една кесия 500 гроша)“ и да му се издейства от султан Махмуд II (1808-1839 г.) ферман, посредством който Топал Ибрахим да събира данъка за 10 години напред. В така създалото се критично положение, мухтаринът на града – Стоян Николов след 44 дневно „търчене пешком“, преоблечен в „даглийски“ дрехи, преодолявайки всички опасности и препятствия до

---

¹⁵³ Пак там, 30-31.

¹⁵⁴ Георгиев, М. „Стоенчо Груьоолу (Повествования из живота му)“. В: *Годишник: Казанлък в миналото и днес. Книга I*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, 1912, 76-77.

Цариград и обратно, успява да донесе въпросния ферман и по този начин Казанлък е спасен.¹⁵⁵

След тези сериозни премеждия, животът в Казанлък и долината продължава с характерните белези на времето.

Относно уредбата на Казанлък, П. Константинов споменава (цитирайки Хаджи Калфа), че още от XVII век града е административен център с кадия и управител. Преди преселването на търновци, клисурци и копривщенци, градски управител е Асакьоолу, който организира сравнително добре икономическото развитие и поради продължителната си служба ръководи умело обществените работи при все по-разновидния състав на населението. С дейността си в паметта на града остава и Саръчизмеш Мехмед ага.¹⁵⁶ За определен период, градът се ръководи и от Мустафа ага. През тези години е създадена практика управителят на града да купува службата си, което крие рискове за обществения живот. Някъде между 1830 – 36 г. длъжността на градски управител е закупена (за 500 000 гроша) от капуджибаши Мехмед Емин ага Караферли, последният управител-войвода на Казанлък. След него управителството престава да се продава и града се управлява от назначен каймакамин. Този аянин оставя трайни следи във възрожденската история на града с активизиране на строителната дейност. Матей Георгиев го определя като благодетел, защото през 1836 г. дава значителна сума за ново училище в Казанлък. По късно Мехмед Емин ага Караферлият е свален от заеманата длъжност от замогналия се чорбаджия Стоенчо Груйоолу.¹⁵⁷ Тази епична и знаменателна борба между двамата е съхранена дълбоко в историко-библиографската памет на града до нашето съвремие.

Отново според Петър Константинов, през тези времена се засилва прииждането на българи от няколко околни села – особено Енина. В генеалогичен план, „потомците на тези преселници, създават известни родове в Куленската махала – Дързеви, Каличкови, Енчеви, Чолеви, Пискюлеви, Старчеви и др.“ като в края на XVIII и началото на XIX век се оформят съставните народностно-етнически групи на Казанлък.¹⁵⁸

***

---

¹⁵⁵ Георгиев, М. Възраждането на град Казанлък. (Исторически материали). В: *Казанлък в миналото и днес, Книга II*, София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, 1923, с.75.

¹⁵⁶ Константинов, 1983, 31-32.

¹⁵⁷ Райчевска, Танева, 1999, 65; Георгиев, М. Стари благодетели на Казанлък. В: *Годишник: Казанлък в миналото и днес. Книга I*, София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, 1912, с. 37; Константинов, П. 1983, 145-146.

¹⁵⁸ Константинов, 1983, с. 32.

1.3. Обществено-стопански, политически, миграционни и културни промени в Казанлък през първата половина на XIX век. Градски първенци и борба за надмощие

В зората на XIX век, след отминаване на метежното кърджалийско време Казанлък постепенно се успокоява и отбелязва необикновено бързо стопанско развитие. Константинов пише, че българското население в града се увеличава значително. Променя се ролята и се засилва влиянието на първенците. В български ръце вече е и значителна част от градската чаршия. Авторитетът на тези представители в градската управа нараства и поради твърдата съпротива на българското население по време на кърджалийските метежи, а така също и на новото икономическо положение, каквото мнозина от българите имат. Изоставени от обърканата турска официална власт, българите за пръв път от столетия имат възможността през тези неспокойни години да поемат съдбата си в собствени ръце. Те участват не само в укрепителните работи на застрашените селища, но и с оръжие в ръка бранят живота и честта си. Тяхното самочувствие нараства изключително много както в града, така и в българските села на долината. Голяма част от старите кехаи са заместени от издигнатите в имотно и културно отношение преселници от Търновско и Копревщица. Най-изтъкнатите от тях имат значителен опит в обществената работа и във взаимоотношенията с турската власт. Тези преселници се изявяват истински точно в този момент. Разпределени по махали, те формират постепенно две течения в обществения живот в Казанлък и долината – прочутите казанлъшки „тарафи“.¹⁵⁹

Тези конкуриращи се течения се проявяват още от първите десетилетия на деветнадесетото столетие. Константинов пише, че двете страни на казанлъшките първенци отразяват до известна степен различни възгледи на своите представители. Търновските преселници са по-прогресивни и демократични в социалните си възгледи, докато копревщеници се опирали на твърдите и консервативни разбирания на бегликчийския и чорбаджийски манталитет. Двете групи изразяват и утвърждават за цели десетилетия в обществения живот на града традиционния конформизъм. Тази не лека позиция, през много трудности, рискове и пречки, осигурява най-важните прояви от пробуждането на българския дух в града – борбата за църковна независимост и създаване на български училища, на културен живот и национално самочувствие.¹⁶⁰

---

¹⁵⁹ Пак там, 141-142. Тарафа – партия, сдружение на съмишленици.

¹⁶⁰ Пак там.

Според Константинов, към края на първата половина на XIX век в Казанлък се наблюдава вече оформена елитна прослойка от местни първенци, които диктуват обществения живот в града. Между тях с подчертано влияние както пред турската власт, така и сред гражданството се ползват споменатия Стоенчо Груйоолу, Костадин хаджи Койоолу, Иванчо Бонджука, хаджи Костадин Дочов и др. Най-ярките фигури между тях са Стоенчо Груйоолу и Костадин хаджи Койоолу. От чисто генеалогично-просопографски характер, едно бегло проследяване на живота и обществените изяви на Стоенчо Груйоолу може да ни даде цялостна характеристика както на условията, при които се развиват възрожденските процеси в Казанлък, така и на прийомоте, с които българската чорбаджийска върхушка си осигурява пълно влияние върху администрацията на града и долината.¹⁶¹

Константинов пише, че първото, което помага на Стоенчо Груйоолу да придобие общественото си положение, несъмнено е произходът му. Баща му – чорбаджи Груйо е преселник от Копривщица и близък роднина с най-големите копривщенски джелепски и бегликчийски родове. Още след настаняването си в Казанлък през първите години на XIX век, чорбаджи Груйо проявява качествата си на обществен деец и обединява около себе си по-първите копривщенски и клисурски преселници. Викан често за съвет и съдействие в конака, чорбаджията взима дейно участие през онези кърджалийски години за спасяването на града от една или друга надвиснала го опасност.¹⁶² Когато чорбаджи Груйо умира (1838 г.), синът му Стоенчо е вече на около 34 г.

Стоенчо Груйоолу е роден около 1804 г. в Казанлък. От позицията на времето, изследователите Матей Георгиев и Петър Константинов, конструират чудесно историческите разкази за крупния чорбаджия и ни дават една ясна представа за неговата роля и значение от местен характер. Първоначалното си образование придобива в тогавашните български и гръцки килии. Още в ранни години проявява сериозни умствени способности и твърдост на характера. Като ученик изучава говоримия и литературен гръцки като същински грък (до съвършенство). С турския се справя на същото високо ниво. Освен това говори руски, сръбски и други славянски езици. Завършва установеното тогава училище „втора граматика“ и на 21 години се залавя с професията на баща си – търговия, като „предприемач на разни държавни доходи“.¹⁶³

---

¹⁶¹ Пак там, с. 143.

¹⁶² Пак там, с. 143.

¹⁶³ Георгиев, 1912, 81-82.

След дадената от баща му специфична насока върху познанията по обществените дела, Стоенчо извършва разни дейности из близки и далечни български градове. След придобиване на достатъчно опит, баща му го изпраща в Цариград по някои специфични търговски ангажименти. Там Стоенчо Груйоолу има възможност да се запознае с всички влиятелни турски паши и бегове. Предполага се, че по това време се сдобива със султански ферман за широка търговия, какъвто са имали и други казанлъшки търговци. Нещата така се развиват, че в един момент той напълно достойно замества баща си, започвайки да търгува самостоятелно, обикнат от много цариградски търговци.¹⁶⁴

Онова, което отрежда безспорното първенство на чорбаджията около средата на столетието е свързано с две важни обстоятелства. Първото – „бързото нарастване на икономическото и обществено влияние на казанлъшките първенци от копривщенски и клисурски произход, чийто негласно избран водач е синът на чорбаджи Груйо“.¹⁶⁵ Второто е „двубоят на Стоенчо Груйоолу с прочутия турски войвода на града Мехмед ага Караферлията“ – претърпял пълен разгром от антагонизма с българския нотабил.¹⁶⁵

След извоюваната победа, чорбаджи Стоенчо Груйоолу получава големи правомощия от Високата порта, застава начело на Казанлък и поема почти цялото управление, заедно с новоназначеният административен каймакамин.

Сполучливият изход от борбата прави Стоенчо Груйоолу изключително популярен между българското и голяма част от турското население в Казанлък и цялата околия. Респектирани и изплашени, турците не предприемат нищо без съгласието на чорбаджията. От това време е и прочутата народна песен:

„На земята два царя царуват

първият в Цариград

*вторият – Груйоолу в Акча Казанлък...“*¹⁶⁶

Според Матей Георгиев и Петър Константинов, всички факти от живота и дейността на Груйоолу говорят категорично, че „българският първенец съвсем не се ръководи само от благородни пориви“, а и от „солидни материални подбуди“. От такова естество са споровете му с Караферлията и с чорбаджи Маньоолу за водите в Кайнарджа – обилни и непресъхващи извори в непосредствена близост до града. Маньоолу пръв започва да търси подземна вода, за да задвижи своите чаракчийници.

---

¹⁶⁴ Пак там, с. 82.

¹⁶⁵ Константинов, 1983, с. 144.

¹⁶⁶ Георгиев, 1912, 82-86; Константинов 1983, 145-147.

Груйоолу оспорва правата му, превзема подземните канали, разширява ги, за което дава близо 1000 лири и успява да изкара много вода, с която задвижва чаракчийницата си. Там е и лятната резиденция на чорбаджията с охранителна кула.¹⁶⁷

За определен период от време житейската съдба на чорбаджи Стоенчо се свързва с тази на един от ранните представители на Стайновия род – Петко Стайноолу (р.1826 – п.1877).¹⁶⁸

По времето на Груйоолу българският елемент в Казанлък осъществява основните придобивки на националното възрождане. Точният до педантичност казанлъшки чорбаджия е непоколебим привърженик на българските народни и религиозни традиции и на осъществяване просветното и духовно въздигане на народа. Груйоолу умира на 16 април 1864 г. в двора на Калоферския манастир с желанието да бъде погребан в „мир и покой“ – „непознати за него през целия му живот“.¹⁶⁹

Годините от първата половина на XIX век в обществен план са свързани и с няколко паметни за Казанлък събития. П. Константинов пише, че през месец май 1837 г. градът е посетен от султан Махмуд II (управлявал през 1808-1839 г.), в чиято свита е бъдещия фелдмаршал на германската армия Хелмут фон Молтке. От неговите пътеписи ние имаме твърде богати сведения за живота и природата в Казанлък и долината. В средата на века, пак през месец май, градът е посетен от следващия султан – Абдул Меджид I (управлявал през 1839-1861 г.). Той е посрещнат изключително тържествено, а „казанлъшките деца са ваксинирани за първи път против шарка от султанските лекари в двора на конака. Тези две посещения са повод в града и околността му да се извършат редица благоустройствени подобрения“.¹⁷⁰

Константинов и други източници разказват за още едно забележително събитие, това е временното пребиваване в Казанлък през 1849 – 1850 г. на „*унгрите*“ – емигрантите от армията на Лайош Кошут. Както и в други български градове, семействата на унгарските революционери оказват положителна роля за развитието на културата в града. Въпреки това, престоят на „*унгрите*“ е относително крътък, поради вероятните действия на авторитетните и консервативни градски чорбаджии срещу политическите възгледи и по-свободните културно-обществени изяви на гостите.¹⁷¹

---

¹⁶⁷ Георгиев, 1912, 89-90; Константинов, 1983, с. 148.

¹⁶⁸ От коляното на Петко Стайноолу, избуява големият казанлъшки клон на рода Стайнови. Родословна схема – Стайнови.

¹⁶⁹ Константинов, 1983, 147-151; Вж. „Ч.“ Чудомир. Принос към историята на Казанлък. *Казанлъшка Искра*, год. IX, бр. 202, 15.12.1932, 2-3.

¹⁷⁰ Константинов, 1983, с. 154.

¹⁷¹ Пак там, с. 155.

Зараждането на организирано народно самоуправление в годините на Възраждането, според П. Константинов „е под формата на така наречените епитропски или църковни съвети, обединяващи в своеобразно ръководно тяло българските първенци на дадена енория или селище. Правата на тези църковни общини са потвърдени от Гюлханския хатишериф (3 ноември 1839 г.)“. С него османотурското правителство признава „на всички християнски общини в империята правото да владеят имоти, да събират и разходват обществени средства и да имат кмет, наричан още „*мухтар*“, който да ги представя пред официалната власт“. Кметът е назначаван в много от случаите фактически от „османската административна власт из средата на чорбаджиите – доверени хора на правителството. Отделните махали са представени от съветници, наричани „*аази*“, съставляващи и общинския съвет „*мезлич*““.¹⁷²

В средата на XIX век Казанлък трябва да премине през поредния труден период от своята история. В спомените си д-р Христо Стамболски разказва, че след започването на Кримската война (1853-56), през 1854 г. училището, в което учи е затворено и „обърнато“ в склад за шаеци и аби, изработени насила от казанлъчанки. Продукцията се изпраща във Фелибе на Гюмюшгердан – „грък, доставчик на турската войска“. В тези години през Казанлък и долината преминават „всякакви азиатски орди“: дангули, манафи, кюрди, зайбеци. „Все диви и груби, грабителни – убийци, мислещи само за обир и плячка“. Цялото християнско население е ужасено. Хората се крият по избите и таваните на своите къщи. От време на време се виждат някои старци из улиците, за да водят башибозуците по разни квартири и да им се приготвя храна. Едни разбойници отиват за Габрово, други пристигат от Стара Загора под зловещите звуци на своите дюмбелеци¹⁷³. За автентичност ще предам част от разказа на д-р Стамболски: „*Яви се даже и Кара Фатма, жена със своята буйна и свирепа тайфа, която като правеше талима си (обучението си) на джирит всред Кюл боклук*¹⁷⁴ *с копиета, един дангул, за да опита дали се е научил да мери, вземал за прицел деда Ненка от Шейново и го пронизал с копието си. Дядо Ненко паднал и издъхнал облян в кърви*“. Въпреки тежкия психически ступор, българската-християнска общност с огромни усилия съхранява своя дух и вяра в идването на светли дни с „идеята за единствена помощ“ от страна на Русия – в идване на „благочестивото“, завършва Стамболски.¹⁷⁵

---

¹⁷² Пак там.

¹⁷³ Дюмбелеци – малки тъпанчета, окачени от двете страни на конското седло.

¹⁷⁴ Кюл боклук – името на казанлъшкия мегдан (централната част на града, площад) през XIX в.

¹⁷⁵ Стамболски, Х. Из миналото на Казанлък – Преди 80 години /Из Автобиография, т. I/, Казанлъшка Искра, год. XI (237), 15.06.1934, с. 2.

Ц. Райчевска и Я. Танева припомнят, че когато в 1859 г. французинът Пойе посещава и описва Казанлък, той спира вниманието си най-вече на стопанските занимания на неговите граждани. „Панаирът му трае цели петнадесет дни и започва всяка година на 2 ноември. Градът по това време има четиринадесет махали /шест турски, пет християнски, една еврейска и две цигански/. Джамиите са също шест, църквите четири, има една синагога и едно дървено теке на дервишкия орден накшибенд“.¹⁷⁶

Последните две десетилетия на турското робство, носят своите характерни черти на епохата над българската народност в Казанлък и долината. Новите български генерации от XIX век се интересуват от националното възраждане и от идеите за национално освобождение.

В свои проучвания, издавани през годините, Косьо Зарев пише за гибелта на Хаджи Димитър и неговите другари на връх Бузлуджа през 1868 г. и за настъпилите тежки времена за българското население в Казанлък и околията. В центъра на града, на площад „Кюл боклук“ са обесени четниците Христо Янъков и Стефан Орешков, а с набучените на колове глави на техните съратници по съдба, се всява страх сред българите в долината. Въпреки това в Казанлък и селищата на Казанлъшката розова долина с преобладаващо българско население, започват да се създават читалища с библиотеки, в които всеки може да чете избраните вестници и книги. Освен в Казанлък, през съответния период, читалища са основани в Шипка, Енина, Габарево, Мъглиж и др. места. В много селища, читалищните дейци стават основатели или членове на революционните комитети. Според задълбочените изследвания на К. Зарев последното става в резултат от дейността на колосалния български революционер Васил Левски, който посява семето на революционната идеология в казанлъшко, създавайки сериозна комитетска мрежа през периода 1869 – 72 г. Предвид приетата впоследствие от Апостола нова тактика за дейността на тайните революционни комитети, той преориентира мрежата със създаването на революционни окръзи. Така на 6 ноември 1872 г. е основан Старозагорският окръжен революционен център, в чийто състав влизат градовете Казанлък, Чирпан, Нова Загора с околните им села – общо 59 комитета. Осем от тях са създадени в казанлъшкият край като част от грандиозната освободителна революционна мрежа на Васил Левски.¹⁷⁷ За сериозната дейност на

---

¹⁷⁶ Райчевска, Танева, 1999, с. 62.

¹⁷⁷ Зарев, К. *Сподвижници на Васил Левски в казанлъшкия край*. Казанлък: „Казанлъшка Искра“ ЕООД, 1997; Зарев, К. *Васил Левски в Казанлъшката Розова долина*. Казанлък: ИК „Янита“, 2017; Вж. МИК –

Апостола в Розовата долина, свидетелства и Кръстина Чомакова в генеалогичната си книга за Джанановия род и Джанановата къща, разгледана в предговора на дисертацията.

1.4. Под знака на розата

Съобразно изнесените до тук факти, това в най-общ план е състоянието на Казанлъшкия край в годините на Българското възраждане. Преди това обаче долината и града вече разполагат и с розата. Боравейки със сериозен библиографски и архивен материал, отново П. Константинов разказва как този скъп дар от Изтока е отгледан и съхранен от местните хора като знамение за началото на едно ново време. Розата оставя не само стабилни следи в икономиката, тя посочва и завещава името на долината и става символ на нацията ни, с който България се прочува по всички континенти, „носейки като добро пожелание към далечни и непознати народи утринната свежест и дъха на майския казанлъшки цвят“. Маслодайната роза открива „втората си родина в благодатната долина и заедно с това реализира най-ефикасното си култивиране и селектиране“.¹⁷⁸ В десетилетния процес се формира широко разпространената в долината разновидност, получила с основание името „Казанлъшка роза“, която се отличава с много благоприятен рандеман и високи качества на добиваното масло.¹⁷⁹

Константинов също дава информация за пътешественици през втората половина на XVIII век до седемдесетте години на XIX век, представящи необикновено живописно красотата на Казанлъшката долина. Това се отнася не само до завладяващите разкази на Феликс Каниц, Ами Буе или Хайнрих Барт, но и до съдържания и неразговорлив генералщабен капитан Хелмут Молтке, бъдещ фелдмаршал Молтке, придружаващ султан Махмуд II при посещението му в долината през май 1837 г.¹⁸⁰

В спомените си за Розовата долина пруският офицер развълнувано ще напише: *„Цялата долина представлява картина на завидно благосъстояние и разкошно плодородие, истинска обетована земя. Обширни нивя с развълнувани житни стебла, високи човешки бой, по ливадите пасат безброй стада овце и биволи. По небето не липсват гъсти дъждовни облаци, трупащи се около снежните планински била, и*

Архив „Нова история“. Стайнов, Г. *Из моите туристически спомени – до 1921 г.* София: 1964, с. 1, (непубликувани).

¹⁷⁸ Константинов, 1983, 36-37.

¹⁷⁹ Пак там, с. 71.

¹⁸⁰ Пак там, с. 87.

*поливащи от време на време долината с благодатен дъжд. Въздухът е пропит с благоухание, което трябва да се вземе в буквален смисъл на думата, а не в преносен. Казанлък е европейският Кашмир, турският Гюлестан – „страната на розите“. Не може да си представите нищо по-прелестно от розовите градини. Милиони, да, цели милиони столести рози, пръснати из светлозеления килим на розовите градини.“*¹⁸¹

Може да си представим въздействащата сила на този разказ върху тогавашния европейски читател от първата половина на XIX век. Сякаш за просветения тогава материк се открива един нов свят, а всъщност стар, но „забравен“ през трудните XV и XVI векове.

В края на XVIII и началото на XIX век настъпва съществена промяна в условията и начина на производство на розовото масло в Казанлък и долината. Разпадането на спахийската и чифликчийската система, според П. Константинов, дава възможност на стотици и хиляди селяни да се сдобият с малки парчета земя. По този начин розовите градини прескачат границите на чифлиците и се разпростират по околната хълмиста територия. Разраства се дребното розопроизводство, при което всеки розопроизводител се надява да продаде своето розово масло на добра цена, за да осигури прехраната на многолюдната си челяд.¹⁸²

Според цитирания изследовател, около това време настъпват съществени изменения и в изкупуването на розовото масло по селата. Селяните се освобождават постепенно от страха и задължението да продават маслото си на безценица на чифликчиите и богатите турски търговци. Появяват се прекупвачи и кюлджии¹⁸³, влизащи в пряк контакт с дребния производител. По този начин селянинът попада в мрежата на ловки измамници и спекуланти, използващи непочтени способности. Разпространението на системата от кюлджии, прекупвачи и матрапази¹⁸⁴ е обусловено от все по-популярното име на казанлъшкото розово масло. Преминаващо обаче през турски и арменски търговски къщи в Одрин и Цариград до средата на XVIII век, то е известно в Европа предимно като розово масло из земите на Османската империя. Известността си като българско розово масло то получава едва през втората половина

---

¹⁸¹ Пак там, с. 88.

¹⁸² Пак там, с. 102.

¹⁸³ Кюлджия – дребен търговски посредник, натоварен с изкупуването на розово масло направо от производителя.

¹⁸⁴ Матрапазин – препродавач.

на века, заради предприемчивостта на българските търговци и високото качество на розовия продукт.¹⁸⁵

Сериозни са сведенията представени от Константинов, относно износът из пределите на българското землище на казанлъшко розово масло от наши търговци в Цариград и Одрин, вместо от турски, еврейски и арменски износители. В края на XVIII и първите десетилетия на XIX век казанлъшки и габровски търговци, чрез свои съдружници и пълномощници осъществяват редовен износ на казанлъшко розово масло в Букурещ, Галац, Одеса, Москва, Виена, Лайпциг. От продажба на скъпоценния продукт в Европа забогатяват братята Киро Кироолу и Христо Николаевич Кироолу-Хината както и други казанлъшки търговци като Стоян Маньоолу, Станчо Яръмлъка, Петко Иванкин, Тодор Стоенчевич, за което имат съответно административно решение. По същото време, широка търговска дейност с розово масло в Казанлък развива и самия аянин Мехмед ага Караферлията. За разлика от българските търговци, до края на престоя и властването си в града Караферлията насочва закупуването от него розово масло към Цариград. Също така П. Константинов споменава, че между кюлджиите, които закупуват продукта за сметка на Караферлията, през годините на неговата търговска и административна дейност, са и младите Дончо Папазоглу и Кънчо Шипков – основатели на едни от най-големите търговски къщи за розово масло у нас и в света. Освен тях, другите две големи и значими на международната търговска „сцена“ са и розотърговските къщи на Христо Христов и Петко Орозов.¹⁸⁶

Дочаквайки прогресивната епохата на търговията с розово масло, бившият чирак и дребен кюлджия – грохналият и в известна степен изумен дядо Кънчо Шипков, стоящ пред изящната сграда на своята фирма, прехвърлящ зърната на цариградската си броеница, повтаря с видно задоволство своята житейската мъдрост: *„И клоните може да са големи, и плодът може да е сладък, но всичко зависи от корена на този свят“*.¹⁸⁷

***

---

¹⁸⁵ Пак там, 102-104.

¹⁸⁶ Пак там, 104-106, с. 119; Близнаков, Т. Розата, нейната дестилация и търговия с розови продукти (Исторически бележки). В: *Годишник: Казанлък в миналото и днес, Книга II*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Придворна печатница, 1923, 292-295./ Предвид задълбочените си проучвания за розопроизводството Косьо Зарев пише, че „през 1820 г. Дончо Папазов от Казанлък основал първата българска розотърговска къща за производство и износ на розово масло. Кънчо Шипков създал втората розотърговска къща през 1840 г., а през 1863 г. и 1864 г. Петко Орозов и Христо Христов произвели и изнесли розово масло в Париж, Виена, Лондон, Одеса, Москва и др. Високите доходи от продажба на розово масло привлекли основатели на нови розотърговски къщи и след Освобождението през 1878 г.“ Вж. Зарев, К. Долината на розите. В: *Албум. Долината на розите и тракийските владетели*. Пловдив: „Вион“, 2001, с. 6.

¹⁸⁷ Константинов, 1983, с. 117.

Предстои една нова епоха, която бавно с много труд и постоянство систематично си пробива път и от времената на примитивния „гайтанев“ занаят намира своите изразители и знаменосци в лицето на рода Стайнови, между XIX и първата половина на XX век.

ВТОРА ГЛАВА

Родът Стайнови – генеалогична и просопографска реконструкция

2.1. Началото на известната фамилия и Първото поколение

Родът Стайнови е известен не само в Казанлък и цялата Подбалканска долина, но и в национален план, особено след Освобождението на българския народ от османско владичество със свои ярки представители в стопанския и обществено-културния живот. Според наличните архивни и библиографски източници, на следващите страници ще представя житейските съдби от просопографски аспект на 15 основни, знакови личности от родословието. Освен тях, в отделните части ще бъдат упоменати с налични основни данни и другите фигури от трите генерации на генеалогичното разклонение – предмет на изследването.

2.1.1. Родоначалникът Теню Стайноолу (1788 – 1842)

Към момента са известни писмено две схващания за произхода на рода Стайнови. Едната теза е, че рода води своето начало от село Стайновци (района Дряново – Трявна). Според това твърдение още преди Освобождението на българските земи от Османско робство, най-ранният представител на рода напуска родното си село и се установява на юг от Балкана в Казанлък.¹⁸⁸

Другата теза, свързана с част от историята на града е на Петър Константинов, изложена в неговото задълбочено изследване *„Сказание за долината на розите“*, цитирано в предходната глава. Давайки ни солидна информация за миграционните процеси на хора от една страна и от друга за стопанския живот в сферата на развиващите се занаяти и търговията в Казанлък в края на XVIII и началото на XIX век, авторът пише, че в самото начало на деветнадесетото столетие (около 1803 г.) „в Казанлък се влива нова, свежа струя от българско население“. Това са „прогонените от

---

¹⁸⁸ Кръстев, В. *Петко Стайнов*. Монография. София: БАН, 1957, с.5.

кърджалийските набези копривщенци и клисурци. От опожарените си родни гнезда те носят спестени пари, предприемчив дух и българско самочувствие“. Новодошлите се разполагат в югоизточната част на града и стават основоположници на Новенската махала. П. Константинов съобщава, че именитите преселници, които вземат активно участие в по-късния обществен, икономически и културен живот на града са „от фамилиите Груйолови, Кехайови, Касърови, Клисурови, Генчеви, *Стайнови*, Славчеви, Мерджанови, Почекови, Скордеви, Семерджиеви, Нешеви и др.“ Копривщенци се установяват в Казанлък, откъсвайки се от общия поток бежанци, които по същото време се настаняват в Пловдив, Одрин и Цариград, заемайки бързо, предимно важни икономически позиции“.¹⁸⁹

Изводът, който може да се направи, съобразно изследването, представено от втората теза е, че по всяка вероятност установяването и началото на Стайновия род в Казанлък може да се отнесе в самата зора на XIX век, когато значителна част от родолюбивите и решителни преобразувания в града се осъществяват с активното участие на състоятелните клисурски и копривщенски преселници.

Най-старият, известен към момента представител на рода е Теню Стайноолу, живее 54 години (1788 – 1842). Негова съпруга е Еленка Стайноолу, живее 61 години (1799 – 1860). За живота на двамата, към момента не съществува друга информация. Теню и Еленка Стайноолу имат трима сина: Петко, Димитър и Христо. Към момента няма конкретни данни за живота на Димитър. В родословната схема Христо е посочен като „Гайтанджията“¹⁹⁰, от което може да се направи извода, че се е занимавал със съответния занаят. Липсата на достатъчно данни за живота на двама от посочените синове, насочва вниманието към Петко Стайноолу, който живее 51 години (р.1826 – п.1877 г.).

2.1.2. Петко Стайноолу (1826-1877) и неговия родов клон

През XVIII и XIX век градчетата от двете страни на Балкана се занимават с тъкане на аби и шаеци, а също и с плетене на шнурове и гайтани от ръчно предена вълнена прежда, с които абаджиите украсяват мъжкото горно облекло: потури, салтамарки и пр.¹⁹¹

---

¹⁸⁹ Константинов, 1983, 30-31.

¹⁹⁰ Родословна схема – Стайнови.

¹⁹¹ МИК-ННИ (Музей „Искра“ Казанлък, Най-нова история), документи. Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, *Спомени*. 1963, 4-5, (неиздадени спомени).

Както се разбра от предходната глава, открилият се през първата половина на XIX век като пълновластен господар на Казанлък, известният чорбаджия Стоенчо Груйоолу изпъква със своята щедрост в народополезните дела – „разпери ли длан, жълтици се сипят от пръстите му“. Помага на църквите и училищата в града и дава подкрепа на младежите, създали първото градско читалище. Ползва се с голям авторитет пред османската власт – „може и човек от въжето да свали“. Българите се обръщат с проблемите си към него, считайки го за умен и справедлив. Знае турски, гръцки, сръбски, разбира и от други езици, но най-важната му способност е, че може да тълкува законите на империята с господарски манталитет, независимо кой е каймакамин и у кого е официалната власт в града. С него се съветват и първенците на града, между които често избухват свади, разделени на групички и враждувайки на дребно по всякакви градски въпроси.¹⁹²

В описаната по-горе обществена среда се формира младият Петко Стайноолу, от чието коляно ще се развие известния род в Казанлък като голяма дъбова корона. Снажен и пъргав, Петко започва работа в големия конак на чорбаджи Стоенчо Груйоолу. Чорбаджията наблюдава отблизо работата на будния младеж. Имайки мнение за всеки свой работник, решава да го отдели от общата работа и да го приближи до себе си. Информацията за тези времена, придобила вид на легенда гласи, че в дома на чорбаджията, Петко Стайноолу става „чибукчия“ – задължение по почистването, лъскането и паленето на чибук и придружаването на чорбаджията до градския конак. Впоследствие, благодарение на неговото отговорно отношение и добра работа, задълженията му се разрастват и той поема функцията на домакин – контролира реда на големия дом, работата на слугите и наемните служители, има отговорности и по финансовите дела на къщата. Изпълнява ролята на частен секретар на знаменития си стопанин.¹⁹³ За тази отговорна работа са необходими комплексни умения и качества като аналитичен ум, респектиращ вид, внушителна осанка и не на последно място непрекословното доверие на чорбаджи Стоенчо.

Набрал сили и самочувствие, натрупал познания и опит покрай работата за чорбаджията и с неговата благословия Петко Стайноолу се отделя от него и поема пътя на своето самостоятелно развитие. През 1848 г. купува една гайтанджийска одая със 7

---

¹⁹² Тодоров, 2004, 5-6.

¹⁹³ Георгиев, 1912, с. 94.; Интервю с Михаил Ал. Стайнов, 5.10.2019 г., 18.00-18.30 ч.

чарка и започва производството и търговията с гайтан.¹⁹⁴ В дейността му, пише Венелин Кръстев, сякаш няма нищо романтично и привлекателно, но за бъдещето на рода Стайнови гайтанджийницата се оказва с голямо значение, превърнала се при неговите наследници в модерно капиталистическо предприятие.¹⁹⁵ Придобил финансово-социална стабилност, младият Петко Стайноолу се усеща способен да създаде семейство и да отгледа деца. Жени се за будното момиче Пена Мечева¹⁹⁶, която живее едва 41 години (р.1828 – п.1869 г.). От този брак се раждат пет деца: Стоян Стайнов (р.1853 – п.1918 г. на 65 г.); Еленка Стайнова – (Атанас) Генчева (р.1857 – п.1933 г. на 76 г.); Христо Стайнов (р.1860 – п.1906 г. на 46 г.); Грую Стайнов (р.1862 – п.1922 г. на 60 г.) и Михалчо Стайнов (р.1867 – п. 1917 г. на 50 г.). Както се вижда от данните по-горе, съпругата на Петко умира твърде рано, оставяйки го сам с петте деца, четири от които все още малки. Трудният живот и негодите по тяхното отглеждане, принуждават Петко да се ожени втори път, за Параскева Денева, която надживява своя съпруг, достигайки до дълбока старост – 95 г. (р.1833 – п.1928 г.).¹⁹⁷ От втория брак се ражда още един син Денчо Стайнов (р.1870 – п.1910 г. на 40 г.).¹⁹⁸

Паралелно с увеличаването на членовете на бъдещия голям род се разраства и Петковия занаят – важна социална предпоставка от демографски характер. Сред гайтанджийските здания, разположени по падовете на р. Абаята, воденичниците на Старата река (Енинска), Кайнарджийска Бистрица и Тунджанските воденичници, където вадят хляба си около 70 работници, чарковете на Петко Стайноолу се ползват с най-добро име. Работата се разгръща докато най-големият му син Стоян е на гурбет в Цариград. След завръщането си той става пълноправен съдружник на баща си. Техните одаи са групирани така:

- По падовете на р. Абаята има общо 10 (десет) здания. Във второ и четвърто здание Петко Стайноолу и синът му Стоян са собственици на 5 (пет) одаи.

---

¹⁹⁴ МИК-ННИ/документи. Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък. Спомени. 1963, с. 4-5 (неиздадени спомени).

¹⁹⁵ Кръстев, 1957, с. 7.

¹⁹⁶ Според информация на Николай Тодоров – Пенка е „пристигнала в Казанлък от бунтовното панагюрско село Мечка“ (днес Оборище). Вж. Тодоров, 2004, с. 9. По същия въпрос изследователят Генчо Китипов пише, че „Пена Мечева е родом от Енина“. Вж. Китипов, 2007, с. 70. (Вж. Текста на дисертацията – Заключение, Хипотеза за произход, 259-260).

¹⁹⁷ В скръбната вест от опечалените роднини се съобщава, че родената в Казанлък Параскева П. Стайнова е починала след продължително боледуване в гр. Нова Загора, където е й погребана (21 януари 1928 г.). Вж. Скръбна вест. *Казанлъшка Искра*, год. V, бр. 86, 15 февруари 1928, с. 3.

¹⁹⁸ Родословна схема – Стайнови.

- По течението на воденичницата на Старата река под „Арачи Кьошк“, има общо 4 (четири) здания. В първото, Петко Стайноолу и Стоян имат още 2 (две) одаи.¹⁹⁹

Млад и енергичен, Стоян тръгва по пазарите из околните села, за да изкупува домашна прежда, която баща му преработва. Двамата имат и обща бояджийница, но в навечерието на освободителната за българите Руско-турска война, Петко Стайноолу поема изцяло работата в нея.²⁰⁰

След погрома на Априлското въстание от 1876 г., следват жестоки репресии и геноцид над християнското българско население. Сложните политически преговори между Великите сили и Османската империя, изчерпват усилията за мирно дипломатическо решение на Източната криза. За да не подрони позициите си в района на Балканите, Русия е принудена да възприеме войната като единствено възможен изход.

Подтикнат от обстоятелствата, на 12/24 април 1877 г. император Александър II подписва в Кишинев манифест за обявяване на война срещу Османската империя. Това предизвиква раздвижване сред българската емиграция в Русия и Влашко, която се готви за участие в предстоящата война. Общият брой на българите взели участие в бойните действия, според някои изчисления, възлиза приблизително на 35 000 души. Това е своеобразна изява и естествено продължение на националната революция.

Съвсем очаквано, „Русия се оказва твърде неподготвена за наложилото ѝ се тежко изпитание.“ Бойните действия от началото на офанзивата (27 юни 1877 г.) продължават с голямо напрежение до края на военния конфликт. Руската армия преживява изключително критични моменти, от които най-драматични са боевете край Стара Загора, на прохода Шипка (при позициите на върховете „Св. Никола“, „Шипка“ и т.н.) и при обсадата на Плевен. „Все пак с цената на огромни материални и човешки жертви руската армия преодолява упоритата съпротива на противника.“ В тези битки участва и българското опълчение, получавайки бойното си кръщение.²⁰¹

След ожесточените боеве при Стара Загора през юли 1877 г., руските отряди и българските опълченци се оттеглят, за да се приготвят за защита на Балканските проходи – генерал Гурко за Хаинбоаз, а генерал Столетов с опълчението на Шипка.

---

¹⁹⁹ ОБ „Искра“/33 КСС2Мк. Стайнов, М. *Казанлъшкото текстилно производство от Освобождението до днес*. 1927, 10-12; Вж. Близнаков, Т., Стайнов, М. *Индустрията в Казанлък (Бележки)*. В: *Казанлък в миналото и днес, Книга III*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Печатница С. М. Стайков, 1928, 544-545.

²⁰⁰ Тодоров, 2004, с. 11.

²⁰¹ Божилов, И., В. Мутафчиева, К. Косев, А. Пантев, С. Грънчаров. *История на България*. София: ИК „Христо Ботев“, 1993, с. 374, 378-379, 380-381.

Свирепите пълчища на Сюлейман паша и стеклите се отвсякъде башибозуци и черкези, нахлуват в Стара Загора, ограбват и опожаряват българските къщи, подлагат на сеч християнското българско население – мъже, жени и деца, които не успяват да избягат. Пожарът продължава няколко дни, докато не оставя и следа от града. Деморализираната армия на Сюлейман паша преобръща на прах и пепел всичко, през което минава. Още на 17 юли в Казанлък започва прииждането на бежанци от Стара Загора и околията. На 18 и 19 юли повече от 150 000 души се движат през и около Казанлък по направление към с. Шипка и проходите. Тревога обзема и слага на крак населението на Казанлък и околията, което за спасението на живота си трябва да остави мило и драго на разположение на необузданите азиатски орди.²⁰²

Над Казанлък се спуща оловен облак. Къщите са заключени, дюкяните затворени, улиците опустяват. Едни българи се затварят ужасени в домовете си, други ги напускат бягайки, преследвани от тревожната мисъл за насилията, които ще ги сполетят, ако попаднат живи в ръцете на османския враг.²⁰³

В своята книга „Сага за Стайнови“, писателят Николай Тодоров пресъздава по художествено-документален начин, драматична житейска сцена, разиграла се по Илинден. Ето какви са отсетите исторически факти. Къщата на Петко Стайноолу също е обхваната от тревога. Построена между 1860 – 1870 г. на централно място в Новенската махала, с облика си тя показва състоятелността на своя стопанин със загатващите европейски архитектурни елементи, примесени с българския възрожденски стил по фасадата. Петко, като сериозен и отговорен човек, въоръжен с руска пушка, всяка вечер излиза извън града и се връща в ранни зори, участвайки в бойната команда, която под ръководството на руски офицер охранява източните подстъпи на Казанлък. Притихнал, градът е в очакване на тежки изпитания. Една вечер започват да върлуват отделни части редовна турска войска и черкези. Наложително е да се бяга в търсене на спасение. Петко Стайноолу залоства пътната врата и заедно с жена си Параскева, дъщерята Елена и синовете Христо, Михалчо, Грую и Денчо без Стоян, който по това време не е в Казанлък, увлечен по търговия някъде към Плевен, тръгват с Божията помощ по пътя на спасението. Успяват да се измъкнат през комшулуците до края на града където нощуват под открито небе. На другия ден се връщат. Намират къщата с разбити врати, изпотрошени долапи и разпиляна покъщнина. Търсейки

---

²⁰² Тенев, М. Реч, произнесена от Михаил Тенев – 21.01.1928 г. „по случай чествуване петдесетгодишнината от освобождението на Казанлък“. В: *Казанлък в миналото и днес. Книга III*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Печатница С. М. Стайков, 1928, с. 16.

²⁰³ Пак там, с. 17.

скъпоценности, мародерите башибозуци²⁰⁴ задигат сребърното кандило. Всички виждат в това лошо знамение.²⁰⁵

След като събират малкото останали важни неща от преносимото имущество, Стайновата фамилия напуска града през Къренската махала към Крънската кория. По пътя се виждат безжизнени трупове на възрастни, немощни българи, които не са могли да се спасят от османския ятаган. Преди с. Шипка настигат множество от народ, търсещ спасение. В самото подножие на планината спират прашни, уморени и раздърпани от храстите в корията. Тук Петко Стайноолу оставя семейството си като им заявява, че те трябва да вървят заедно с другите оттатък Балкана към Северна България, а той под предлог, че има важна работа трябва да се върне за малко къщи. Надява се и вярва, че по-късно ще ги застигне, за да се съберат отново. Не става ясно каква е тази важна работа, която отделя стожера от семейството. С тревожни погледи близките проследяват неговото отдалечаване надолу, през полето за Казанлък. Петко не успява да се събере с близките си. Когато турците след кървави боеве са изтласкани на юг и Стайнови се връщат в Казанлък от човека няма и помен, откриват само кървава купчина от неговите дрехи.²⁰⁶

Трагичният житейски финал на Петко Стайноолу е продиктуван от чувството му за дълг, принудило го да се върне, за да брани семейното гнездо, съградено и събирано от него и близките му с много труд и лишения през десетилетията от 1848 до 1877 г. Така завършва първия етап от създаването на Стайновия род. Предстоят различни, трудни години, изпълнени с нови и донякъде непознати предизвикателства в личен и обществен план, но въпреки всичко вярата и надеждата за съзидание и развитие не спира да води представителите на известната фамилия по начертания път.

***

В обществено-политически план след края на Освободителната война от близо пет вековно Османско иго, българите преминават в две напълно противоположни емоционални фази:

---

²⁰⁴ Башибозук (тур.) – нередовна турска войска, набира на война главно от албанци, кюрди, черкези и др., а при местни бунтове и въстания – от мохамеданското население в областта. Башибозукът е известен със своята свирепост, религиозен фанатизъм и липса на дисциплина. През османското иго в българските земи от башибозука са извършени много зверства. Вж. Българска академия на науките. *Българска енциклопедия А-Я*. София: БАН, 1974, с.71.

²⁰⁵ Тодоров, 2004, 12-13.

²⁰⁶ Георгиев, М. Бегът („Разкази за бегството на казанлъчани през 1877 г.“). В: *Казанлък в миналото и днес. Книга II*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Придворна печатница, 1923, с. 366 (Списък на „избитите казанлъчани и казанлъчани при настъплението на Сюлеймановите орди“, в който фигурира и Петко Стайноолу.); Тодоров, 2004, 13-14.

Голямата радост от сключения, след драматични преговори, Санстефански мирен договор на 19 февруари/3 март 1878 г., чиито клаузи осъществяват почти изцяло българското национално обединение тогава. С оглед суровите реалности на геополитическия баланс на Балканите и Европа, Санстефанска България се оказва трудно защитима.

Другата емоционална фаза е покрусата от Берлинския диктат 1/13 юли 1878 г., който до известна степен поругава революционно-политическите борби на българския народ, но това не обезсърчава неговата вяра и изконни стремежи. Териториалното разпокъсване на младата държава поставя проблема за обединението на българския етнос, който поглъща енергията и усилията на няколко поколения, необходими за стопанския напредък и културното изграждане на страната.

Що се касае до политическата ни съдба, договорът определя територията на българското княжество в земите между Дунав и Стара планина и дотогавашния софийски санджак. Между Стара планина и Родопите се обособява автономна област Източна Румелия, а Македония, Западна и Източна Тракия, както и по-голяма част от Одринска Тракия „са върнати безусловно във владение на султана с познатото настояване за въвеждане на локални реформи и административни подобрения. Двегодишният срок, предвиждан за руското административно управление на новосъздаденото Княжество, е съкратен на десет месеца.²⁰⁷

Въпреки неблагоприятните клаузи на Берлинския договор и грубото разпокъсване на българското землище, Руско-турската война от 1877–1878 г. води до Освобождението на част от нашите земи и възобновяване на българската държавност, макар и в ограничена територия.

***

2.2. Разрастването. Второ и Трето поколение – модерни индустриалци и известни общественици

След като бе проследено началото на създаването на Стайновия род с характерни проявления и специфики от края на XVIII и началото на XIX век, обърна се внимание на първите двама представители на фамилията и техните проявления в личен

---

²⁰⁷ Божилов, Мутафчиева, Косев, Пантев, Грънчаров, 1993, 404-405, с. 408.

план, предприемаческият дух, относно създаването на траен поминък, свързан с гайтанджийския занаят и неговото развитие. Проследи се тежкия и трагичен период, както за всеки българин, така и за представителите на рода Стайнови в навечерието на Руско-турската освободителна война, по времето на нейния ход и непосредствено след края на етапа свързан с Османското робство и началото на новото време, характерно с проявленията на свободния, възрожденски български дух, сега нека открием завесата към следващия етап и житейската съдба на второто Стайново поколение с неговите представители и техните разклонения при третото поколение – модерни индустриалци и известни общественици. За съжаление не за всеки от представителите на тези поколения има добре запазени архиви, свидетелстващи за живота и дейността им. За други фигури от рода, съществуващите архивни източници са добре проучени и е наличен богат библиографски материал. Поради тази причина, обемът на техните животоописания ще бъде индивидуално специфичен.

Освобождението заварва Казанлък в лошо състояние. Михаил Тенев пише, че мнозина проклинат часа, в който са се родили, принудени да подават ръка за милост, да молят за парче хляб, с което да спасят изгладнелите си рожби. Намиращите се на север от Балкана из привременните им убежища, избягали от войната и останали живи казанлъчани – мъже, жени и деца, посред зима в края на декември 1877 и началото на януари 1878 г. та чак до лятото се завръщат на етапи в родните си огнища. Градът е частично опожарен. Освен това, върлуващият тиф почерня много семейства. Трупаните в продължение на години движими имущества, оставени при бягството са ограбени. При опразнени и повечето полуразрушени къщи, изгладнели, отслабнали с окъсани дрехи, мнозина останали без никакви средства, но под благотворното влияние на родния климат, на богатата растителност, изобилни кристални студени извори, с много труд, мъки и усилия се залавят да изкарват прехраната си и да възстановяват постепенно, поне отчасти изгубеното.²⁰⁸

Всичко това се отразява на всяка част от стопанско-обществения живот. По силата на Берлински договор, Казанлък попада в границите на Източна Румелия.

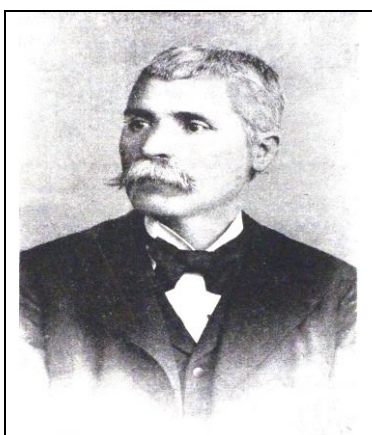
В тези условия, фамилия Стайнови като част от социума не прави изключение със своите проблеми и надежди. Липсата на сплотяващия здрав семеен стълб е осезателна, но втората съпруга на Петко Стайноолу – Параскева и шестимата му

---

²⁰⁸ Тенев, М. Реч, произнесена от Михаил Тенев – 21.01.1928 г. „по случай чествуване петдесетгодишнината от освобождението на Казанлък“. В: *Казанлък в миналото и днес. Книга III*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Печатница С. М. Стайков, 1928, с. 25.

наследници продължават своя житейски път. Към 1878 г., четирима от тях са вече големи – Стоян (25 г.), Еленка (21 г.), Христо (18 г.), Грую (16 г.), но за Михалчо (11 г.) и най-малкия Денчо (8 г.), тепърва ще трябва да се полагат грижи. Вероятно с тази задача в помощ на Параскева се включват двамата най-големи – Стоян и Еленка. На Стоян му се налага да поеме и отговорната задача като глава на рода.

Следва хронологично-исторически разказ за живота на мъжката родова част от наследниците на Петко Стайноолу и техните колена според наличните библиографски данни и документи.

Стоян Петков Стайнов

(Източник: Казанлък в миналото и днес, Книга II, 1923)

2.2.1. Стоян Петков Стайнов (р. 06.1853 – п. 27.05.1918 на 65 г.) и неговото родово разклонение

Роден е през месец юли. Като най-голям син, става достоен заместник на баща си. Изключително сериозен и целеустремен, природно интелигентен и любознателен с усет към новото, той съчетава редки качества – на търговец и на производител. Учи при даскал Тачо, поп Иванчо Чолака и др. до четвърто отделение. След като Стоян поотраснал, хаджи Христо Дойчина от казанлъшката Новенска махала го вика да реже тютюн в Цариград.²⁰⁹

Николай Тодоров пише, че баща му Петко Стайноолу решава да го изпрати на Босфора, за да се очупи сред чужди хора, да си отвори очите за света и най-вече да спечели някоя лира, за да започне някаква работа и преди всичко да създаде семейство. Стоян тръгва с Христо Дойчина и група другари до Бургас, а оттам с параход до Цариград. Градът на Босфора посреща синът на казанлъшкия гайтанджия с цялото си богатство, примамки, но и мизерия. Из цариградските чаршии се чуват различни езици. Деца носещи подноси с горещо кафе, притичват през улиците от дюкян на дюкян. Железарските работилници край Златния рог пръскат искри. Малки рибарски корабчета се люшкат на водите.

²⁰⁹ Георгиев, М. Стоян П. Стайнов. В: *Казанлък в миналото и днес. Книга II*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Придворна печатница, 1923, с. 310.

Поразен от шумове, гледки и чудеса, Стоян скита няколко дни из улиците на града, надничал из работилници, кафенета и кръчми. Захваща се за работа – от сутрин до вечер реже тютюн за цигари. Работи усилено, мълчешком до прегърбване. Не се впечатлява от вечерния живот по странноприемниците със силна музика от пискливи кларинети и придружаващите всичко това ориенталски табиети. Тези нрави стоят далеч от мислите и заниманията на момчето, дошло от благопристойното балканско градче, за да научи занаят и да припечели пари, работейки от тъмно до тъмно, надвесен над гилотината за тютюн с едни и същи движения, сред гъсто наситен никотинов въздух.²¹⁰

На тази работа в Цариград престоява две години. През 1872 г. се завръща в Казанлък със спечелени близо 600 гроша. Стоян разширява бащиния си занаят купувайки прежда от пазара, която се работи от баща му Петко на „ишчилик“. Също така, Стоян дава работа на гайтанджиите Велю Койоолу, Стоян Почака и дядо Райко Райкоолу. За пърленето и боядисването на гайтана, а също и за разпродажбата му се грижи самия Стоян Стайнов. Заедно с Петко Райнов прекупува вълни.²¹¹

През 1877 г., точно в навечерието на Руско-турската война, Стоян Стайнов тръгва на север за Плевен, където наема воденица на р. Вит, после със своя съдружник Христо Пашоолу закупуват говеда и друг добитък. Поречието се оживява от плътния шум на водата и гълчавата на мливарите. През онази година реколтата се оказва добра, а есента е мека и топла и хората от околните села се тълпят на воденицата като на панаир. Двамата съдружници се впускат в стопанско-търговската си дейност и понатрупват сериозен финансов капитал. Така се развиват нещата до Освобождението на българския народ от Османско иго.

Непосредствено след войната, Стоян се завръща в Казанлък и се отдава на търговия – „бакалтък“.²¹² Времето минава неусетно. Паралелно с тази дейност практикува и гайтанджийския занаят. В съдружие с братята си Христо, а по-късно и Груйчо, разширяват производството на гайтани, като постепенно стават монополисти в Казанлък. Той започва да купува нови чаркове и да дава работа на много стари майстори гайтанджии. Вълни за производството, купува от съседните села, а също от

---

²¹⁰ Тодоров, 2004, 9-11.

²¹¹ Георгиев, 1923, с. 310/ Според Матей Георгиев, в началото на 70-те години на XIX век в Казанлък има около 170 гайтанджийски чарка, 32 одаи със 70 работници. Разпитвайки стари майстори, Маню Стайнов пише, че Освобождението (1878) заварва казанлъшкото гайтанджийство в следното състояние: „49 одаи на 21 пада със 146 чарка“. Обслужването на гайтанджийството – пране и тепане се извършва с една тепавица (Орозовата) на Абаята, а в други случаи за по-добро изпиране, тази дейност се извършва в Енина. Вж. ОБ „Искра“/33 КСС2Мк. Стайнов, М. *Казанлъшкото текстилно производство от Освобождението до днес*. 1927, с. 12.

²¹² „Бакалтък“ – бакалска търговия.

Плевен и Севлиево. С помощта на малко конче пътува до Стара Загора, Сливен и Карнобат, където предлага стоката си, а впоследствие, когато работата съвсем се разраства, Стоян си купува каруца с два големи, хубави коня – важно средство, без което в онези времена няма как да се извършва сериозна търговия. Засилването на гайтанената търговия го кара да изостави бакалията и да се отдаде изцяло на гайтанджийството.²¹³ За да бъде в синхрон с новите изисквания, започва производство на чорапи в Сливен, на фин плат в Калофер, дори на аби в Казанлък. Въвежда анилиновите бои у нас. През 1888 г. създава с братята си, *събирателно дружество „Братя С. Стайнови“*.²¹⁴

Като особен принос на упорития и предприемчив дух на Стоян П. Стайнов е факта, че точно в епохата, когато занаята е в упадък и не носи за другите никакви печалби, поради намалялото потребление на гайтан с добрите си търговски и технически познания и търсене на нови пазари в Турция, Сърбия, Албания и дори Египет, той успява да се издигне като пръв гайтанджия в Казанлък. Стоян Стайнов пласира своите гайтани в Цариград, Бруса (Бурса), Бандърма, Смирна (Измир), Битоля, Шкодра, Лесковец и др., където създава трайни търговски връзки за фирмата. Той заменя отколешните български чаркове с модерни европейски машини и по този начин на мястото на старите еснафски чаракчийници пръв създава модерна гайтанджийска фабрика, движена отначало с водно колело, а впоследствие с електричество. Статистическите данни от 1885 г. показват едно намаление на чарковете и одаите в сравнение с бройката им през 1877-78 г. През 1910-11 г. се броят само 6 одаи, 40 чарка и 7 работника, но в този период цялото производство на гайтан в Казанлък е вече в ръцете на Братя Стайнови. Към последните данни може да се прибави и придобиването на модерни чаркове – машини и наличието вече на жени – работнички по това време във фабриката на Братя Стайнови.²¹⁵

Паралелно с гореизложената дейност, друга сериозна заслуга за индустриалната история на Казанлък свързана със Стоян П. Стайнов е неговото участие в основаването на фабрика „Розова долина“. Основателят на това крупно за времето си предприятие в града – Димитро Папазооглу има сериозно доверие към Стоян Стайнов. Поверява му поста управител (Директор) на фабриката по време на нейния строеж и след това. Като акционер в тази фабрика, Стоян Стайнов обработва в нея своята вълнена суровина на

---

²¹³ Георгиев, 1923, 310-311.

²¹⁴ Първанова, М. *Неизвестно за известните български родове, улици и сгради*. София: Изток-Запад, 2009, 128-129.

²¹⁵ Георгиев, 1923, с. 311.

ишлеме, което му дава възможност да се сдобива с произведено голямо количество, евтини и доброкачествени преди, утвърждавайки се впоследствие със своята гайтанджийска фирма като първостепенна в България. На него се дължи създаването на първата българска, модерна пасмантерийна фабрика.²¹⁶

Като венец на инициативността на Стоян Стайнов е изграждането на водната електрическа централа „Енина“, за която той често казва: „Не искам да умра, преди да видя да светне електричеството в дома ми и да тръгне фабриката с електричество“. Голямата му мечта се сбъдва и той доживява тази стопанско-икономическа реалност, осъществена с помощта на най-големия му син Генчо, с който се прави голям скок напред в развитието на родния град и околията. Централата работи от 1914 г. до днес без да спира.²¹⁷ Всички гореспоменати факти ще бъдат разгледани по-подробно в следващата глава на дисертацията.

Освен със стопанската дейност, Стоян Петков Стайнов се проявява и в обществения живот на Казанлък. През 1902 г. той е избран за градско-общински съветник, а през 1904 г. е сред множеството казанлъшки граждани, направили финансови „пожертвования за ранените руси“ в руско-японската война. От Казанлък и околията е събрана една обща сума от 5049 лв. Парите са изпратени на председателя на Славянското благотворително дружество за ранените „руси“ и поддържане на българската болница в Манджурия.²¹⁸ Съпричастността на Стоян се подсилва и от факта, че неговия брат Михалчо Стайнов като висш офицер в руската армия, участва активно във войната в битката за Порт Артур.

Тук е мястото да се отредят редове и за личната житейска история на Стоян Стайнов, за която ще върнем малко лентата в 80-те години на XIX век. Както се разбира от написаното до тук от много работа и стопанско-обществени ангажименти той все няма време за себе си, да се ожени и задоми. М. Първанова пише, че в тази деликатна ситуация на помощ идва сестра му Еленка, която има две познати приятелки – Донка и Бонка, подходящи да му станат съпруги. От него се иска само да избере едната. Той постъпва по типичния за него прагматичен начин. Взима в ръце една точилка, хващайки я отдолу нагоре ту с лявата, ту с дясната ръка, като редува имената на двете момичета. В горната част на точилката остава Бонка Широ̀ва, която избира за жена без

---

²¹⁶ Пак там.

²¹⁷ Пак там, с. 312.

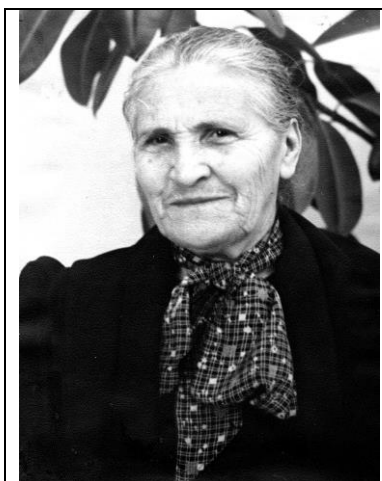
²¹⁸ Казанлъшки градско-общински вестник, бр. 86/87, 10 ноември 1902; бр. 126, 23 ноември 1904.

дори да се запознае с нея. Двамата са пълна противоположност – той е сдържан и мълчалив, а тя сърдечна и весела.²¹⁹

Раждат им се седем деца, от които три умират съвсем малки²²⁰ – (Петко – починал като бебе на шест месеца), Пенка, Генчо, Маню, Петко, (Христо – починал като бебе; на третото починало дете името е неизвестно). През 1906 – 1907 г. Стоян строи нова къща по проект на софийския архитект Никола Занков²²¹, ярък пример на сецесионовия стил в интериорен и екстериорен план.

Съвременници на Стоян Петков Стайнов смятат, че притесненията за тримата му синове и един зет, които изпраца по бойните полета във войните за национално обединение, го сломяват и влошават здравето му. Умира на 27 май 1918 г. Животът му е наниз от борби за напредък и преуспяване в областта на стопанството и търговията. Съвсем закономерно може да бъде посочен като един от първите индустриалци, дал свършено нова физиономия на промишлеността и търговията в Казанлък.²²²

Бонка Стайнова, 1938 г.

(Източник: *Радина
Нанчева*)

2.2.2. Бонка Широ̀ва (Стайнова)

(14. 03. 1860 – 4. 04. 1948)

Не по-малко интересна е житейската история на съпругата на Стоян П. Стайнов.

Тя е позната на повечето казанлъшки граждани. Произхожда от старото еснафско семейство на Широ̀вци от казанлъшката Куленска махала. Родена е през 1860 г. и е единствено момиче между пет братя. Тя е природно интелигентна и писмовна жена с прогимназиално образование.²²³ През 1880 г. се омъжва за Стоян Стайнов. През целия си живот Бонка се отдава с труд и вяност на домашното огнище и отглежда дъщеря Пенка и синове: Генчо – виден български индустриалец; Маню –

²¹⁹ Първанова, 2009, 128-129.

²²⁰ Стайнов, Г. (Нанчева, Р. Биография на Генчо Стайнов) *Писма от Одрин 1912-1913*. София: Издателско ателие А⁶, 2009, с. 207.

²²¹ Занков, Н. „Проект за къща на г-н Ст. Стайнов“.

²²² Георгиев, 1923, с. 312 .

²²³ Тодоров, 2004, 16-17.

талантлив индустриалец и виден общественик; Петко – виден юрист – академик, политик – народен представител с голям парламентарен стаж, дипломат и два пъти министър.²²⁴

Освен за домашния уют, хармония, отглеждането на децата и тяхното добро възпитание, Бонка Стайнова е и голям благодетел. Тази дарителска дейност е неизменна част от нейния живот и на всички представители на рода Стайнови.

Своето изявено благодетелско чувство Бонка Стайнова проявява в много общественополезни начинания свързани с развитието на родния град, които ще бъдат описани в четвърта глава на дисертацията. Тя завършва земния си път в Казанлък на 4 април 1948 година на 88 годишна възраст като поклонничка-хаджийка.²²⁵

На следващите страници ще бъдат представени наследниците на Стоян Стайнов по мъжка линия – тримата му синове Генчо, Маню и Петко. Баща им обръща особено внимание на тяхното високо образование, за да оставят впоследствие дълбока следа в стопанската и обществено-политическата история на Казанлък и България.

Генчо Стоянов Стайнов,
1935 г.

*(Източник: Радина
Нанчева)*

2.2.3. Генчо Стоянов Стайнов (15.01.1884 – 24.02.1966)

Изключителна, многопластова личност, работлив и продуктивен, с разностранни интереси и способности, добър организатор и талантлив ръководител – индустриалец. Участва във войните за национално обединение на България.

В книгата „Писма от Одрин“, редакторът Радина Нанчева – внучка на Генчо Стайнов, разкрива интересни биографични факти за своя дядо. Роденият в семейството на Стоян и Бонка Стайнови – Генчо е кротко дете, но с много разнообразни интереси. Начално училище и прогимназия учи в Казанлък, след което продължава в

свищовската Търговска гимназия. Заедно с Николай Лилив са изключени в последния клас от гимназията „заради доклад за социалистическите идеи, написан от Генчо и изнесен от Николай. Заминава за Швейцария, където по волята на баща си завършва

²²⁴ *Искра*. Ново родолюбиво дарение за благо на децата на града ни. год. XIV, бр. 298, 31 януари 1937.

²²⁵ Родословна схема – Стайнови; Храм „Св. Троица“ (Новенски), Казанлък. Книга за умиранията.

Земеделско училище в Муден, селище до Лозана. Неговите интереси обаче са насочени в областта на хидростроителството и електроинженерството, поради което посещава лекции и в Екол д'Енженъор (Инженерно училище)²²⁶. В своите „туристически спомени“ Генчо изтъква и друг мотив да се образова в Швейцария, това са честите излети из Алпите, които той прави с един приятел – германец. *„Катерихме се по скали и глетчери (пише той). Тук моята туристическа страст бе напълно задоволена“*.²²⁷

В края на 1905 г. Генчо Стайнов се завръща в България. Изкарва две годишната си военна служба в школата за запасни подпоручици в Княжево. Между 1907 и 1921 г. живее в Казанлък, *„с изключение на Балканската и Европейската война“*, когато е на фронта. Генчо прави следната характеристика на родния си град от началото на XX век: *„Казанлък през това време беше стар беден град с пропаднало занаятчийство и наброяваше около 8000 души население.“*²²⁸ *Имаше само педагогическо училище, което беше гордост на града, но и негово нещастие. От това училище всяка година излязяха няколко десетки младежи педагогисти, които биваха назначавани учители из разните краища на България. Така Казанлък разнасяше просвета из цялата страна, но сам той се обезлюдяваше от интелигенция. Будните, прогресивни младежи през вратите на педагогическото училище напущаха града и в него оставаха само старците, еснафите и неуката, негодна за образование младеж“*. Това е атмосферата, в която живее „шепата интелигентна младеж“, задържана в града според своята служба или занятие. Тази група от млади хора, постепенно се обединява в една „весела компания“ под името „Декамерони“, за да се изолира от „еснафщината на града, подобно на декамероните на Бокачо“, пояснява Генчо Стайнов. Централна обединяваща личност е Тотю Чапкънов – основен учител в Калпакчийското училище. Участници в тази компания са самия Генчо и съпругата му Райна Стайнова, Стефан Енински, а също и учителите Антон Матев, Геню Дочев, Владимир Бакалов, Димитър Дянков, Теофани Дочева, Василка Чапкънова и др. В групата са и художниците Радомир Мандов и Тодор

---

²²⁶ Стайнов, Г. *Писма от Одрин 1912-1913. Писма и снимки от Балканската и Междусъюзническата войни, някои от които непубликувани досега*. София: Издателско ателие „А“⁶, 2009, 207-208.

²²⁷ МИК – Архив „Нова история“. Стайнов, Г. *Из моите туристически спомени – до 1921 г.* София: 1964, с. 2, (непубликувани).

²²⁸ Данните на Г. Стайнов за населението на Казанлък не са съвсем точни. Според сведения от дирекцията на статистиката, населението на града през годините има следната численост: 1887 г. – 9480 ж., 1892 г. – 10765 ж., 1900 г. – 10826 ж., 1910 г. – 10568 ж., 1920 г. – 9921 ж./ Вж. Дочев, Г. Казанлък и Казанлъшка околия (Културно-географска и народно-стопанска скица). В: *Казанлък в миналото и днес. Книга III*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Печатница С. М. Стайков, 1928, с. 263.

Карасимеонов. Често гостува на декамероните и младия композитор Петко Груев Стайнов.²²⁹

Освен веселби, игри и песни, житейският времеви отрязък изправя хората пред конкретни предизвикателства, свързани с обществено-стопанския прогрес. По инициатива на своя баща, Генчо се заема с проучване на възможностите за построяване на електроцентраля в Стара планина, близо до Казанлък. „Той е главен проектант и ръководител на строежа на водноелектрическата централа „Енина“, строена от 1911 до 1913 г.“, въпреки трудните военни години. Тя е „първата електроцентрала, замислена, финансирана и осъществена от българи и втора в България след тази в София (Панчарево), строена от белгийци“. Централата с прилежащите ѝ мощности и енергопреносна мрежа е собственост на ЕАД „Победа“ – „дружество, в което баща му Стоян Стайнов и братята му имат голяма част от капитала. Наличието на електроенергия допринася много за стопанското развитие на града, за модернизиране на индустрията му, спомага привличането на чужди капитали (английски, италиански, френски и др.)“.²³⁰

През Балканската и Междусъюзническата войни Генчо е мобилизиран като „в началото на военния конфликт е подпоручик, а в средата на 1913 г. е вече ротен командир. Участва при атаката на Одрин и в много други сражения, за проявена храброст е награден с много ордени и медали. Писмата, писани до близките му са вярно и искрено описание на войнишкия живот, на несгодите и героичните подвизи, по-късно през 1964 г. издадени от Държавно военно издателство в малка книжка“, наречена „Писма от Одрин“, а през 2009 г. е преиздадена.²³¹

По време на Първата световна война „в София е създадена противосамолетна батарея, чието командване поема Г. Стайнов. Той се занимава с балистика и с методи на стрелба по самолети. Негова е идеята за мерник на картечница“. Привлича математика Кирил Попов за математическата обработка. Последният става учен със световно признание. Двамата заедно, по-късно публикуват съвместните си изследвания. „След години акад. К. Попов оценява Г. Стайнов като най-способния човек, когото е познавал“.²³²

След военните години Генчо Стайнов се захваща с активна работа във фирмата „Братя Стайнови“, която в годините на следвоенната криза, трябва да се спасява от

---

²²⁹ МИК – Архив „Нова история“. Стайнов, 1964, 2-3.

²³⁰ Стайнов, 2009, с. 208.

²³¹ Пак там.

²³² Пак там, с. 209.

фалит. Ръководи я от 1922 г. до национализацията през 1947 г. През посочения период тя се развива във фабрика за производство на вълнени прежди, а по късно и на вълнени платове. В производството се внедряват оригиналните идеи на Г. Стайнов, които допринасят за подобряване качеството и намаляване цената на изделията. Преждите и платовете са с много високо качество, красиви и търсени от населението. Марката “БРАСТАЙ” е известна и предпочитана.²³³

През 1930 г. се създава акционерно дружество за шевни конци “България” с председател Генчо Стайнов, което строи фабрика в Казанлък. „Инициатор и основен собственик е английската фирма “J&P.Coats”Ltd – Glasgow. Производството на шевни конци започва през 1933 г. През годините на войната дружеството има много проблеми, тъй като се счита за “вражеско” предприятие, но ръководството успява да ги преодолее. Производството на шевни конци с много добро качество продължава до национализацията през 1947 г.“, след което завод "България" в Казанлък е единствен производител на шевни конци у нас.²³⁴

Развитие има и ЕАД “Победа”, ръководено от него между 1919 – 1947 г. За да се компенсира промяната на добива на електроенергия вследствие неравномерния дебит на реката през различните сезони е създадена дизелова електрическа централа “Казанлък”, построена през 1923 – 1924 г.“ на територия до фирма “Братя Стайнови” в самия град. Мрежите с високо и ниско напрежение „и трансформаторите се разширяват и модернизират непрекъснато, първите опити с железобетонни стълбове се правят през 1924 г. и те започват да се въвеждат масово през 1927 г“. През същия период се въвеждат електромери. Високото напрежение в града се подава с подземен кабел (1931 г.). Изграждат се нови трафопостове.²³⁵

Към 1940 г. е създадено дружество “Дядо Мраз” – София. Генчо Стайнов е председател на управителния съвет. Дейността на дружеството е производство на детски дрехи от трико. Работилницата с необходимите плетачни машини и магазин се намират на ул. „Леге“. По време на англо-американските бомбардировки през януари 1944 г. върху предприятието пада бомба и то се премества в сградата на “Братя Стайнови” на ул. „Екзарх Йосиф“ № 27, София.²³⁶

Генчо Стайнов има широкомащабни интереси свързани с електрификацията на страната. „Член е на Държавния електрификационен съвет при Министерството на

---

²³³ Пак там, 209-210.

²³⁴ Пак там, с. 211.

²³⁵ Пак там, с. 210.

²³⁶ Пак там, с. 211.

благоустройството. След 9 септември 1944 г. участва в създаването на “Перспективен план за електрификацията на България”, разработен от колектив през 1950 – 53 г. Този план е приет от Министерския съвет като основа за бъдещото развитие на електрификацията у нас. В него се определят темповете на развитието на потеплението, определя се програма за застрояване електрическите централи, схема на електропреносната система“.²³⁷

Научно-изследователска дейност в различни области, съпътства Генчо Стайнов през целия му живот. Навсякъде проявява своето оригинално мислене, компетентност и изобретателност. Хидрологията е една от тези области. „През 1920 г. на моста на река Тунджа поставя апарат за измерване нивото на реката, върху който прави лично наблюдения в продължение на години. Систематизира и обработва материалите от наблюденията за валежите в казанлъшко и в страната и ги публикува, негов е първият проект за язовир Копринка на река Тунджа, който той излага в салона на читалище Искра в Казанлък през 1920 г. Този проект прави силно впечатление на обществеността в града. Изнася реферати и в София за значението на река Тунджа за напояването на Казанлъшката долина и възможностите за създаване на язовир и електроцентрала, които реферати по-късно публикува“.²³⁸

Интересът на Г. Стайнов към хидрологията и хидрометеорологията, пише Р. Нанчева, продължава и след 1944 г. „През 1946 г. участва с колектив в конкурс за идейния проект за използване водите на Родопите – хидрокомбинат Родопи“. Разработеният от него проект получава висока оценка. До края на живота си прави измервания. „Признати са му ценни изобретения в тази област. Специалистите, ценящи знанията и способностите му и съжаляващи за мизерното материално положение, до което е доведен, го назначават последователно на дребни служби, които го спасяват от глад. В Министерството на Електрификацията и мелиорациите е назначен като референт-ръководител със задача за идейни проучвания на водните сили и напояване, в Хидрометеорологичната служба към Министерството на земеделието – като асистент, в Централната лаборатория по енергетика – като извънщатен сътрудник. Увелича се в нова област – хелиоенергетиката“. Следват нови изобретения, „оригинален уред за измерване на слънчевата активност, оригинална кофа за копане на кладенци, изобретение в областта на високоскоростната фотография“.²³⁹

---

²³⁷ Пак там, 211-112.

²³⁸ Пак там.

²³⁹ Пак там, с. 212.

Във връзка със завещанието на големия благодетел Иван Хаджиенов, Генчо Стайнов е един от членовете на комитета за построяването на Механо-техническото училище започнало от 1925 – 26 г. (пълното му завършване със средства на държавата се осъществява между 1939-1942 г.²⁴⁰), от което Казанлък има „голяма и належаща нужда“, за да се обучат и създадат, млади и квалифицирани работници за развиващата се индустрия в града. На специално заседание в Министерството на търговията (15 юли 1925 г.) се възлага на Г. Стайнов, заедно с архитект да изработят планове за самото училище. Предвид всичко това на заседание в дружината „Искра“, малко по-рано е „конституиран строителния комитет“ в състав: Председател – кмета на града Дечко Христов, подпредседател – запасния майор А. Петранов, секретар-касиер – Петър Топузов; съветници: за Казанлък – Маню Стайнов, а за София – Генчо Стайнов. По този начин, благородната идея на „големия благодетел на Казанлък – Иван Хаджиенов“, започва да се реализира от есента на 1925 г.²⁴¹

От младини и през целия си живот Генчо Стайнов проявява и практикува яркия си талант да рисува – графика, акварел, маслени бои, пейзажи, портрет. На своите страници, през 1909 г. в. „Казанлъшки градско общински вестник“ съобщава за художествена изложба в града на група млади художници, които имат прекрасната идея да я уредят в ученолюбива дружина „Искра“. Като се дава положителна оценка за значението на такава изложба и за влиянието ѝ върху естетическото възпитание се съобщава, кои са участниците с анализ на изложените картини. Сред участващите е и Г. Стайнов. За неговите творби се казва следното: *„Г-нъ Генчо Стайновъ, тоя самоизрасълъ талантъ, препълненъ съ поетическа душа (гл. „Да си спечелимъ царската корона“), като се издига наравно съ г. П. Сандева по портретите си, заема несъмнено първо място като декораторъ. Старобългарските стилове на украси издаватъ у него и исторически дарби, които заедно съ художествените му способности, образуватъ единъ ансамбълъ, отъ който за въ бъдеще можемъ много да очакваме. Релефната карта на „Розовата долина“, що излага г. Стайновъ, свидетелствува за безкрайна търпеливостъ и усърдие у автора, ако и да липсватъ названията на местностите и селищата, може да послужи на казанлъчане да си*

---

²⁴⁰ Василев, Ив. Застрояване сградата на Механо-техническото училище. *Искра*, год. XVI, бр. 358, 31.07.1939, с. 3.; Пантелеев, А. Казанлъшкото механо-техническо училище. История и днешно състояние. *Искра*, год. XIX, бр. 433, 15.09.1942, с. 3.

²⁴¹ П. Техническото училище в Казанлък отваря врати. *„Казанлъшка Искра“*, год. I, бр. 24, 15.07.1925, с. 1.

образуватъ ясна и нагледна картина за родното си място.“²⁴² Вижда се, че талантът му е забелязан и насърчен на местно ниво още в ранните години на XX век, а той ще продължи да го развива.

След 1921 г., през 20-те и 30-те години, Генчо Стайнов се увлича по модернизма, рисува реалистична живопис. „Занимава се и с приложно изкуство. По негови скици се изпълнява вътрешното обзавеждане на къщата му в София и на вилата му в Чамкория (Боровец), изработват се мебели, във фабрика “Братя Стайнови” се тъче текстил, вълнени губери и др. Приятел е на големите ни художници Дечко Узунов, Сирак Скитник, Бенчо Обрешков. Купува картини от Иван Милев за да го поддържа финансово, финансира пътуване на Цанко Лавренов до Света гора“.²⁴³

В текста по-горе се отбелязва, че Генчо Стайнов е страстен любител на туризма. И в тази широкообхватна област той е първопроходец и новатор. През 1912 г. в Казанлък е основано туристическо дружество „Орлово гнездо“²⁴⁴, което се явява наследник на предходното дружество „Бузлуджа“. Името „Орлово гнездо“ е предложено от Стефан Енински. Пак по негова идея, дружествените туристи правят първия си излет до едноименната местност на връх „Свети Никола“. За пръв председател на така именуваното дружество е избран Генчо Стайнов. Туристическата организация е доста дейна и на първо време брои около 30 члена. Излетите се обявяват предварително, а сборния пункт е винаги пред читалище „Искра“. Винаги се тръгва много рано, за да се стигне навреме до полите на планината, предвид нейната отдалеченост. За да се усети атмосферата на тези отминали туристически времена, Г. Стайнов ни разкрива следната романтична картина: *„При големите излети до Юмрука или Кадемлия, Мазалат, Узанът и др., които траяха 2 – 4 дена, се спеше в пещерите (по това време още никъде няма хижи), или в импровизирани колиби от шума и пръти, или в напуснати дърварски колиби. Или най-сетне на открито по поляните край големи огньове, гдето малко се спеше, а повече се пееше и лудуваше цяла нощ. При една такава нощувка на една дива горска поляна, горе в „Тиха Тъжа“ запалихме вътрешностите на 6 – 7 вековни буки с куха вътрешност. Те горяха цяла нощ, като*

---

²⁴² Г. П., Художествена изложба в Казанлък. „Казанлъшки Градско-Общински вестник“, год. IX, бр. 255, 25.08.1909, 3-4.

²⁴³ Стайнов, 2009, с. 213.

²⁴⁴ „Началото на организирано туристическо движение в Казанлък е поставено на 12 май 1902 г., когато се учредява Туристически клон „Бузлуджа“ към Българското туристическо дружество – София с 23 члена. Първият му председател е д-р Г. Георгиев. Подпредседател е Ж. Билдарев, а касиер Гр. Пенчев. Казанлъшкият туристически клон „Бузлуджа“ просъществувал до края на 1906 г. Вж. Гъдева, Д. Поява и развитие на туристическо дружество „Орлово гнездо“ – Казанлък. В: *Туристическо дружество „Орлово гнездо“ Казанлък. 100 години*. Казанлък: Ирита ЕООД, 2002, 4-5.

изригваха от хралупите им пламъци нагоре, като вулкани. Беше феерична гледка“. И още: „Обичай беше да се носи оръжие: револвери, даже пушки. Да гръмнеш в сред природата (пише Генчо), когато си възхитен от нейните красоти, е голямо удоволствие – изблик на подсъзнателно чувство, наследено от хайдушките времена на петвековната робия!“²⁴⁵ Свободни, романтични и безвъзвратно изгубени времена.

През 20-те години с няколко видни приятелски семейства, между които Борис Вазов, арх. Донков, Александър Хитов и др. построяват хижа Кукурмяк на Витоша. Видя се, че познава добре Стара планина, както и Рила. През 1911 г. посещавайки Швейцария, за да достави съоръжения за електроцентрала – Енина, купува ски за жена си и за себе си. „Двамата карат ски по хълмовете около Казанлък. Райна по правилата от онези времена кара ски с рокля. След като през 1921 г. се преместват в София карат ски на Витоша и Рила“.²⁴⁶ Тази страст и при двамата се появява още в казанлъшкия период, когато Генчо става инициатор на първите зимни ски излети до връх „Свети Никола“ и близката височина на североизток от Казанлък – „Тукмакла-алан“ с равномерен наклон, „удобен за ски плац“. Разбира се тази европейска новост е подсказана на Генчо Стайнов и неговите туристически съмишленици и приятели от французина Феликс Вожели – изключителен специалист, началник на бюро по залесяване и укрепване на пороищата в Казанлък.²⁴⁷

Генчо Стайнов е запален фотограф и любител-кинооператор. „На фотографии и кинолента отразява обкръжаващия го свят в столицата и провинцията, в страната и чужбина. Започва да прави снимки в началото на века, като снимки от Балканската война изпраща на френския вестник l'Illustration, където са публикувани, а една от тях е поставена на заглавната страница“.²⁴⁸ Тези снимки показват различните лица на войната, трудностите, мъката, радостта, стремлението и героизма на българския войник.

На 25 години Генчо Стайнов се оженва по любов за 18 годишната Райна Георгиева²⁴⁹ (р.1891 – п.1965 г.), която бе спомената в текста. Имат 3 деца (Бонка, Стоян и Георги) и щастлив брак в продължение на 56 години.²⁵⁰

---

²⁴⁵ МИК – Архив „Нова история“. Стайнов, 1964, 4-5.

²⁴⁶ Стайнов, 2009, с. 213.

²⁴⁷ Стайнов, Г. На ски преди петдесет години. *Турист*, бр. 2, 1958, с. 19.; Вж. МИК – Архив „Нова история“. Стайнов, 1964, с. 12, 14.

²⁴⁸ Стайнов, 2009, с. 213.

²⁴⁹ Райна е сестра на казанлъшкия общественик и почетен член на ученолюбива дружина „Искра“ – Матей Георгиев./ Вж. Рубрика Вести. Радка Матева Георгиева. *Искра*, год. XIII, бр. 286, 15.07.1936, с. 4. (Съобщение за смъртта на Радка Матева Георгиева – майка на Матей Георгиев.)

²⁵⁰ Родословна схема – Стайнови.

По много точен начин Радиана Нанчева очертава облика на своя дядо: „Човек изключително работлив и продуктивен, с толкова разностранни интереси и способности, добър организатор и талантлив ръководител, в 30-те и 40-те години на XX век Г. Стайнов член на Управителния съвет на Общия съюз на българските индустриалци, известно време и негов председател, член на Ротари клуб, член на Управителния съвет на застрахователно дружество “Витоша” – София, член на Държавния електрификационен съвет при Министерството на благоустройството, председател на Управителния съвет на фирма “Братя Стайнови”, председател на Управителния съвет на ЕАД ”Победа”, председател на Управителния съвет на фабрика “България” и др. Много общителен, той има много приятели, между които Николай Лилиев, акад. Кирил Попов, Чудомир, индустриалеца Тодор Цанков и др. Обича веселбите, организира ги и взема активно участие в тях. Благодарение на творческата си натура той преживява сравнително леко национализацията, изземването на цялото му богатство, недвижими имоти, вилата му, акции от дружества и ценни книжа, спестявания в банки. Застрашена е и къщата му в София, в която живее, но намесата на братовчед му – големия композитор Петко Стайнов и застъпничеството му пред властите спасява поне нея“.²⁵¹

Изключителната ангажираност на Генчо Стайнов, показва сериозните му организационни способности, така присъщи за всички представители от изследваните поколения. Тези негови способности му отварят вратата към публицистиката и писането на книги съобразно неговите научни интереси. В казанлъшките музейни и библиотечни архиви се пазят следните книжни издания:

1. *„Произход и развой на любовта (биологичен и социален етюд)“*, Казанлът, 1905 г.; ОБ „Искра“.
2. *„Валежите в Казанлъшко“*; ОБ „Искра“.
3. *„Етюд върху едно свойство на траекториите и използването му при интегриране уравненията на балистиката“* от д-р К. Попов и *„Върху една метода на стрелба против аероплани“* съавторство от д-р К. Попов и Г. Стайнов. ОБ „Искра“; София, 1920 г.
4. *„Електрификацията на Горна Тунджа. Метеорологически данни и режим на реката, наноси, долинно завирване, силопроизводство – напояване, етапи на строеж, рентиране“*. ИМ „Искра“ и ОБ „Искра“; София, 1923 г.

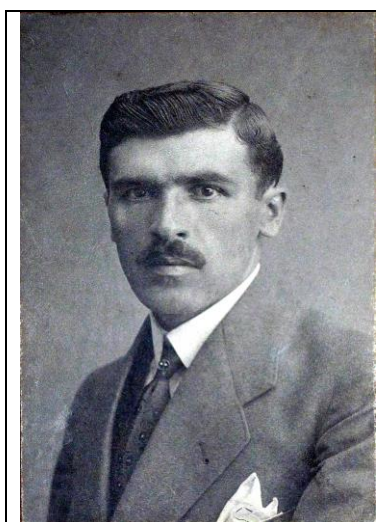
²⁵¹ Стайнов, 2009, с. 214.

5. „1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък“; София, 1963 г.; неиздавана. ИМ „Искра“.

6. Из моите туристически спомени – до 1921 г. София: 1964; неиздавана. ИМ „Искра“.

7. „Азбестоциментови тръбопроводи“ съавторство от Г. Стайнов и В. Петков; София, 1957г.

Цитираните тук издания показват широкомащабната научна мисъл на Генчо Стайнов. Умира на 24 февруари 1966 г. на 82 години, месеци след смъртта на жена си.

Маню Стоянов Стайнов,
около 1930 г.

(Източник: Исторически
музей „Искра“ Казанлък,
фонд „Нова история“,
№ 2335/ снимки.)

2.2.4. Михаил (Маню) Стоянов Стайнов (30.12.1887 – 5.06.1934)

Виден индустриалец, общественик и меценат-дарител, радетел за стопанско-културния напредък на Казанлък. Член на Пловдивската търговско-индустриална камара.

Роден е в Казанлък. Завършва в Казанлъшкото държавно педагогическо училище (КДПУ) и текстилно инженерство в Техническия университет в Кемниц, Германия. Участва във всички фази на Балканската и в Първата световна война с чин поручик. Тежко ранен в късната есен на 1916 г. от шрапнел в гърдите (или лявото рамо). Награждаван с ордени за храброст и др. Капитан от запаса. Почетен председател на Казанлъшкото дружество „Инвалид“ към Общия Съюз на пострадалите от войните в България.

След смъртта на Стоян Стайнов (1918 г.), построената от него (1906 г.) къща се наследява от Маню. Поради факта, че неговите братя Генчо и Петко след 1920 – 21 г. заживяват в София, ръководството на фабриката и фирмата „Братя Стайнови“ АД на местна почва се поема от Маню Стайнов. Като член на управителния съвет, заедно с братовчед си Захари организират работата във фабриката, внасят нови технологии и машини, които дават тласък на текстилната промишленост. Като действителен член на Пловдивската търговско-индустриална камара през 1925 г. поема патронажа на

Казанлъшката промишленост и с личния си авторитет допринася много за цялостното развитие на индустрията и занаятите в града. Освен това, Маню развива силна проучвателна дейност, относно подобряване качествата на вълната при местните овце, като доставя кочове от Австралия и ръководи кръстосването им със стадото на фабриката. Съредактор и сътрудник на в-к „Казанлъшка Искра“ от основаването му през 1924 г. Пише задълбочено-аналитични статии във вестника и в печатни издания извън града по стопанско-икономически въпроси за вълната, индустрията, подобряване производството на лен и коноп, за работата на търговската камара и др.²⁵²

Заедно с брат си Генчо, Маню Стайнов е един от членовете на комитета за построяването на Механо-техническото училище „Иван Хаджиенов“. Председател на „Безплатните ученически трапезарии“, член на туристическото дружество „Орлово гнездо“. Като приятел на занаятчиите, дава практически съвети по пътя за усъвършенстване изкуството в занаятите, приспособлението и начините, с които дееспособните занаяти могат да се нагодят към условията на новото време. Приятел, съветник и благодетел на сираци и вдовици от войните – пенсията си като инвалид, дава в тяхна полза. За дружество „Юнак“ закупува и подарява фанфари – самият той свири на няколко инструмента: пиано, китара, мандолина и кларинет.²⁵³

Маню Стайнов е поощрител на художници и други културни творци. Няма изложба, направена в Казанлък, от която да не купи картина. Като всестранны-интелигентна личност с една огромна енергия и дисциплинираност, типична изобщо за Стайновци, раздава познанията си без поза, без парадност, а същевременно непринудено и просто. Държанието му е еднакво както към високопоставените, тъй и към последния работник.²⁵⁴

На 5 юни 1924 г., при отпразнуването на годишния си празник, Ученолюбива дружина „Искра“ провъзгласява Маню Стайнов за благодетелен член на дружината, заедно с още шестнадесет видни казанлъчани и такива, които не са от града, но имат добро отношение към него и ученолюбивата дружина. Между тях личат имената на: Иван Салабашев, Александър Цанков, Христо Калфов, Иван х. Бончев, Тодор Шипков

---

²⁵² Стайнова-Вушева, Б. Кой е Маню Стайнов. *Бизнес Искра*, бр. (0017) 9, 2-9.03.1993, с. 7.

²⁵³ Пак там.

²⁵⁴ Пак там.

и т.н.²⁵⁵ На годишното отчетно събрание на ученолюбивата дружина в края на 1924 г. той е избран за директор на киното при „Искра“.²⁵⁶

В личен план, през 1919 г. Маню Стайнов се жени за Мария Станчева Еманоилова /Стайнова/ (1898 – 1979 г.). Съпругата му и нейните братя, продават бащината си къща на ул. „Отец Паисий“ в Казанлък (срещу новата Шипкова къща), а със своя дял от наследството Мария заедно с Маню решават да си позволят лукса да декорират със стенописи една от стаите на бащината му къща. За целта Маню поканва младият художник Иван Милев, с когото се познава. Предложеното за декорация помещение през 1924 г.²⁵⁷, се оказва малко за големия български художник. Събратят стената между двете южни стаи на партера, за да се оформи едно голямо помещение. Иван Милев по неповторим начин претворява желанието на мецената си – да бъдат изобразени сцени от типично българския, народен живот (Мадона, Овчар, Хлябът, Жътварка). Проектира и изпълнява цялото интериорно оформление, четирите пана, мебелите и останалото обзавеждане.²⁵⁸

В хода на проучването, из музейните архиви се появиха два нови източника представляващи интересни и любопитни, сравнително кратки писма на Маню Стайнов, датирани от есента на 1923 г., изпратени от Германия до тогавашния директор на казанлъшкия музей за старини и изкуства Петър Топузов. Любопитното е, че писмата са написани на гърба на две банкноти – високо-инфлационни марки от времето на Ваймарската рупублика. Маню се обръща към получателя на писмата с „Бай Петре“. На първото писмо не фигурира подпис на изпращача за разлика от второто, но сходството на почерците, особено при изписването на обръщението и близостта от два дни на тяхното изпращане ме навежда на мисълта, че изпращача на неподписаното писмо е също Маню Стайнов. Някои части от текстовете не се разчитат напълно, поради избледняване на мастилото, но смисъла е приблизително ясен. За да се потопим в духа на времето ще публикувам тези интересни писма:

„Гера 28/ X.923 г.

---

²⁵⁵ Културен отдел. Годишен празник на ученолюбива дружина „Искра“. *Казанлъшка Искра*. год. I, бр. 2, 15.06.1924, с. 1.

²⁵⁶ Културен отдел. Годишно събрание на Ученолюбива дружина „Искра“. Пак там, год. I, бр. 8, 1.12.1924, с. 2.

²⁵⁷ Иван Милев. *Визуални изкуства* [онлайн]. 27.05.2021 [прегледан на 27 май 2021]. Достъпен на: <https://www.facebook.com/IvanMilev1897/posts/382480992519299>

²⁵⁸ Родът Стайнови – знатният казанлъшки род. Интервю на Стелиян Славов с Михаил А. Стайнов, 12.09.2016 г. *KAZANLAK Live* [онлайн]. 27.05.2021 [прегледан на 27.05.2021]. Достъпен на: https://kazanlak.live/city-legends/rodyt-staynovi-znatniyat-kazanlyshki-rod.508?fbclid=IwAR1IOsS0XqrQB44zRCz5ATGFgbypDnYwIqXP8ln65K3cMwgeRO1fHmA_Xyg

Бай Петре,

както виждаш доход в страната на милионерите, където един лист за писане струва по-скъпо отколкото да пишеш върху самите банкноти. За немците живота е непоносим, но за нас (българите) е не много скъп. Скъпа е бирата, която по днешний курс струва около 6 лева литъра (халба 500 грама за 2 милиарда)²⁵⁹, писмото е написано на банкнота от 20 000 000 марки.

Второто писмо гласи следното:

„Лайпциг 30/ X.923 г.

Бай Петре,

до това дередже дойдохме, че със 100 000 000 нищо да не може да се купи, ами за листове да се употребява. Да не забравиш да подириш вестник „Родолубец“ 20/X – Хубави работи има писано за изложбата там!

Дано да сте предали дипломите на подпис.

..... С поздрав, М. Стайнов.²⁶⁰

От текстовете на цитираните писма, може да се направи извода, че въпреки Втората национална катастрофа и тежките клаузи на Ньойския договор, България в известна степен разполага с по-добри финансови и социално-икономически аргументи от съкрушена Германия.

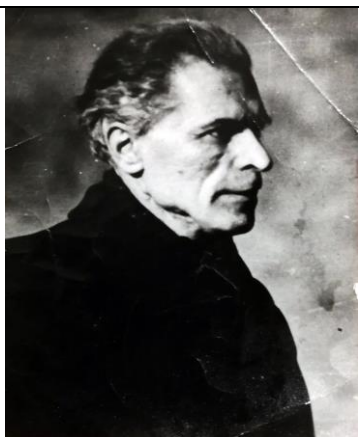
През 1932 – 33 г. здравето на Маню Стайнов се влошава. Лекува се две години в санаториум за гръдоболни в Швейцария. Там той пише записките си в „синята тетрадка“, 1933 г., в които освен планове за производството и развитието на фирмата „Братя Стайнови“ има и разчети на наличните в Казанлък висшисти и хора със средно специално образование и сметки за нуждите от кадри, с оглед определяне капацитета на бъдещото Техническо училище в Казанлък. Умира в София на 5 юни 1934 г. на 46 г. от туберкулоза, получена вследствие раняването в Първата световна война.²⁶¹

---

²⁵⁹ МИК (Музей „Искра“ – Казанлък), отдел „Нумизматика“.

²⁶⁰ Пак там.

²⁶¹ Стайнова-Вушева, 1993, с. 7.

Петко Стоянов Стайнов
(юрист), 40-те год. на XX
век.

(Източник: Исторически
музей „Искра“ Казанлък,
фонд „Нова история“,
№ 2268/ снимки.)

2.2.5. Петко Стоянов Стайнов

(19.05.1890 – 24.06.1972)

Петко Ст. Стайнов е юрист, общественик и политик, посветил се изцяло на Отечеството. Той е твърде сложна и като своите братя многопластова личност с изключителна за България кариера и близо половин вековен парламентарен стаж – сериозно постижение, отразено в националния летопис.

В книгата си „Императивите на демокрацията. Акад. Петко Стайнов – живот и дело“, проф. д-р Георги Близнашки пише, че „обществената кариера в развитите демокрации най-често следва традиционната логика на движение „от ляво надясно“, тъй като по общо правило хората стават все по-консервативни с напредването на възрастта. По стечение на обстоятелствата Петко Стайнов е принуден да следва обратната посока на движение, но при това успява в една или друга степен да

запази своята собствена политическа идентичност“. В частни разговори той обяснява тайната на политическо си дълголетие чрез житейския принцип към който принципно се придържа през целия си съзнателен живот: „Ако нещо е неизбежно, предпочитам да стане не без мен и против мен, а със мен и за мен“. Според авторът, зад тази семпла формула „за обществено поведение обаче се крият не обичайният балкански опортюнизъм и свързаният с него примитивен кариеризъм, а дълбока житейска мъдрост и изключителна политическа далновидност за вървежа и ритъма на историческите събития“.²⁶² Мисля, че това е изградено поведение от фамилно-родов характер, предвид сложните и противоречиви житейски процеси и се наблюдава в различна степен и нюанси при една част от разглежданите представители на поколенията – Стайнови. Разбира се всяко правило има и своите специфични изключения в различните генерации.

Третият син на Стоян Стайнов – Петко Стоянов Стайнов е роден на 19 май 1890 г. в Казанлък. В родния си град той добива началното си образование, след което в Габрово и Стара Загора – гимназиално. Висшето си образование завършва във

²⁶² Близнашки, Г. *Императивите на демокрацията – Акад. Петко Стайнов – живот и дело*. София: „Изток-Запад“, 2015, с. 8.

Франция. През периода 1908 – 1911 г. следва правни и административни науки най-напред в Гренобъл, а след това в Париж. Завършва Парижкия университет като лисансие по право през юни 1911 г. След това специализира административни и финансови науки в Париж (1912) и Лайпциг (1913). През април 1914 г. в Парижкия университет придобива титлата доктор по икономически и политически науки, като защитава дисертация на тема: “La delimitation de la jurisdiction administrative et de l’administration active en Allemagne”.²⁶³

По време на войните за национално обединение, Петко Стайнов се записва и участва като доброволец. През Балканските войни (1912-13 г.) се сражава като войник от планинската артилерия в боевете при Булаир, Криволак и на Вардар (19-21 юни 1913 г.). През Първата световна война той вече е офицер и воюва през цялото време на бойните действия, като е ранен на фронта под Лерин. За участието си в Първата световна война е награден с Орден за храброст. „Интересно е да се отбележи, че през 1916 – 17 г. край Пелистер (Баба) планина, от двете страни на фронтовата линия, един срещу друг воюват двама бъдещи министри на външните работи: на България (Петко Стайнов) и на Гърция (Андонис Костулас), които заемат съответните постове след края на Втората световна война. Някогашните противници сядат на масата на преговорите, за да уреждат нерешените проблеми в отношенията между двете държави“.²⁶⁴ В тези върхови моменти се вижда, че както всяко българско семейство и Стайновия род дава трима свои синове – от семейството на Стоян Петков Стайнов за осъществяване на националния идеал за обединение. За щастие и тримата остават живи.

Георги Близнашки пише, че още по време на войните и след края на Първата световна война Петко Стайнов се отдава на журналистическа и обществена дейност. Интересен факт е, че неговия юридическия стаж преминава в кантората на видния политик Теодор Теодоров – вуйчо на бъдещата му съпруга, (министър-председател на България през 1918 – 19 г.²⁶⁵). Покрай него Стайнов често посещава Народното събрание и в реална среда се запознава с характера на тогавашния парламентаризъм. „Посвещавайки се на журналистическото поприще, Петко Стайнов пише първите си статии за в-к „Мир“ и политико-общественото списание „Свободно мнение“ през 1914 г., вече ангажиран политически с Народната партия в България“. От 1 октомври 1919 до 9 декември 1920 г. е директор на печата при Министерството на външните работи и

---

²⁶³ Пак там, с. 8.

²⁶⁴ Пак там, с. 9.

²⁶⁵ Вж. Цураков, А. *Правителствата на България, част втора 1913 – 1944*. София: „Еос“, 1996, с. 40.

изповеданията и управлява Българската телеграфна агенция.²⁶⁶ Вижда се, че още в този период П. Стайнов е забелязан като неговият интелектуален потенциал е оценен по достойнство.

През 1919 г. Петко Ст. Стайнов „сключва брак с младата интелектуалка Анна Михайлова Маджарова, родена през 1894 г. в Пловдив, но корените на нейната фамилия са от Копривщица, дъщеря на известния политически и дипломатически деец от средите на Народната партия – Михаил Маджаров“. Проф. Г. Близнашки споделя, че „младата съпруга е интересен феномен като личност и творец“. По-късно „тя ще стане известна чрез литературния си псевдоним като Анна Каменова. Двамата се запознават покрай брата на Анна – Георги Маджаров, с когото Петко Стайнов служи заедно в една и съща част и воюва рамо до рамо на фронта. Това е брак по любов, изграден върху взаимно уважение и доверие, като в над половинвековния им съвместен живот двамата се обръщат един към друг на „Вие““.²⁶⁷ С времето Анна ще окаже особено благотворно влияние върху характера и обществено-житейските възприятия на Петко. Това се вижда през целия им 53 годишен съвместен живот.

Първите стъпки на новото семейство са изключително интересни. Ето какво разказва младата съпруга: *„Петко ми отвори един широк прозорец към света. Чрез него видях и обикнах природата. Не бях никога дотогава ходила на планина. Нашето сватбено пътешествие не беше нито в Париж, нито във Венеция, а горе на две хиляди метра, на Казанлъшкия балкан, Мазалат – Зли връх. За пръв път спях десет вечери в колиба, и то в каракачанска колиба, пазена от страшни овчарски кучета“*.²⁶⁸ По този своеобразен начин младото семейство изгражда своя оригинален характер и житейска философия. Всъщност, този поведенчески модел е твърде характерен за Стайновци – да бъдат сред природата и да и се любуват при всеки възможен случай.

Според Г. Близнашки, „двамата съпрузи се придържат към една и съща житейска максима – *„да се гледа напред“*, като търсят и се радват на новото, без да потъват в носталгия по безвъзвратно отминалото. Една истинска хармония цари във взаимоотношенията между тези две ярки творчески индивидуалности“. Домът на Анна Каменова и Петко Стайнов „се превръща в духовно средище, към което се стремят интелектуалци от различни среди и възрасти. Самият той предпочита да е заобиколен от млади хора, а не от „беловласи“ събеседници, като обича да се шегува по чужд

---

²⁶⁶ Близнашки, 2015, с. 9.

²⁶⁷ Пак там, с. 11.

²⁶⁸ Пак там, с. 12.

адрес: „Остави го, тоя вече е стар като Самарското знаме“, макар че понякога става дума за приятели, които са десетина години по-млади от него. Интелектуалните срещи в дома на семейство Стайнови са мястото, където начеващи своята кариера млади творци биват представяни пред хора от вече формирания се елит на страната. „Гости, гости, всеки ден, всяка вечер“, пише в края на живота си Анна Каменова. „Техният дом бързо се превръща в интелектуално средище, където всяка седмица се събират известни поети, писатели, художници и артисти. Сред редовните посетители са: Боян Пенев, Елисавета Багряна, Дора Габе, Николай Лилиев, Димитър Шишманов, Сирак Скитник, Иван Милев, Андрей Стоянов, Чавдар Мутафов, Константин Константинов, Владимир Василев, Ангел Каралийчев, Панчо Владигеров и много други. Петко Стайнов със своята общителност, остроумие и начетеност, включително по въпросите на художествената литература, естествено се превръща в душа на компанията“.²⁶⁹

Вървейки по своя личен и професионално-обществен път, Петко Ст. Стайнов никога не забравя своя роден град Казанлък, всъщност както и други негови родственици, напуснали града според своите житейски проекции. Градът и неговите жители от своя страна винаги са се гордели със своите прочути съграждани, проявявайки жив интерес за тяхното развитие.

На 28 май 1920 г. Народното събрание приема Закона за трудовата повинност. Ангел Цураков пише, че „той задължава младежите навършили 20 години и девойките 16 години, да полагат безплатен труд в полза на държавата, съответно по 12 и 6 месеца. Законът позволява откупуването от трудовата повинност.“²⁷⁰ От този ранен период, в музейните архиви се пази неизвестна до момента, но интересна снимка, която открих по време на проучването. Фотографията е анотирана „Трудоваци на почивка, 1920 г.“. Заснети са 30-тина млади мъже с кирки и лопати по време на почивка, около уличен изкоп в Казанлък. В изкопът има няколко души, единият от кито е Петко Ст. Стайнов, държащ в ръката си лопата. Тук нагледно се вижда неговото житейско верую да бъде винаги сред хората, особено в родния си град. Това поведение ще прерасне през годините в политическа философия, към която Стайнов неотклонно ще се придържа и ще печели доверието на своите съграждани.

През 1922 г. в София започва да излиза в-к „Слово“ – „всекидневник за политика, стопанство и културен живот с главен редактор Александър Греков“. В редакционния състав на вестника влизат още Никола Милев, Петко Стайнов, Георги

---

²⁶⁹ Пак там, 12-13.

²⁷⁰ Цураков, 1996, с. 62.

Кулишев и Тодор Кожухаров. В книгата си Г. Близнашки пише, че „през първите няколко години Петко Стайнов пише най-вече уводни статии, в които разглежда главно въпроси от вътрешната политика и ролята на централните държавни институции. На 21 май 1922 г. заради статия във вестника, озаглавена „Анархия“, е убит основателят на изданието Александър Греков. Само няколко години по-късно, на 13 февруари 1925 г., е убит и вторият главен редактор Никола Милев заради неговите политически убеждения и обществени позиции. Тогава идва ред на Петко Стайнов да застане начело на изданието като главен редактор. Той вече пише не само уводни статии, но определя редакционната политика и отговаря за финансовото състояние на изданието – основен стожер на съпротивата и ударна сила на опозицията срещу дружбашкия режим с неговите протототалитарни тенденции“. След преврата на 9 юни 1923 г., в годините на „остро политическо противопоставяне Петко Стайнов заема ясна и недвусмислена позиция в подкрепа на силите на реда и закона против „разрушителните сили“, които биха се „опитали в единен фронт да дигнат наново ръка срещу държавата“. През 1923 – 31 г. Петко Стайнов работи и за други издания на управляващия Демократически сговор. По онова време той участва и в редакционния комитет на сп. „Демократически преглед“, издавано от Т. Влайков. Заедно с това той е кореспондент и на чуждестранни издания („Associated Press“ и „Manchester Guardian“).²⁷¹ Някой друг в тези смутни и груби политически времена, ако беше фаталист или със слаб характер, вероятно след убийството на Греков и Милев не би поел редакторството на в. „Слово“. По това време все още младият Стайнов вече има изградени житейско-обществени позиции. Той не само успява, но и се утвърждава като публицист и политическа фигура през 30-те години на XX век.

Паралелно със софийските си ангажименти, Петко Ст. Стайнов се интересува и участва в културно-обществения живот на родния си Казанлък. Като част от временния редакционен комитет, на 19 февруари 1923 г. той участва в създаването на замисленото литературно списание „Кула“. Заедно с П. Стайнов сред учредителите са: Йонко Илиев, Димитър Йовчев, Петко Райнов, Димитър Чапкънов, Христо Бояджиев, Стефан Енински, Васил Радков, Никола Загорев, Петър Арнаудов, Петър Топузов, Гено Дочев, Димитър Скордев и Павел Павлов – все известни културно-обществени, казанлъшки дейци.²⁷² Стайнов е поканен и взема участие в създаването на списание „Кула“ като човек с опит в списването на печатни издания от национално ниво. След успешните

---

²⁷¹ Близнашки, 2015, 9-10.

²⁷² МИК (Музей „Искра“ Казанлък), фонд „Нова история“, № 1737/д.

подготвително-организационни дейности, книжка първа на списание „Кула“ излиза през април 1923 г. като „месечно списание за литература и обществен преглед“. От страниците на изданието четем: *„Кула ще се стреми да изнесе критично оригиналната битоза и художествена правда на Провинцията“*. Освен някои от гореспоменатите общественици, сътрудници на казанлъшкото списание са – Матей Георгиев, Антон Страшимиров, Константин Т. Бозвелиев, Ботьо Савов, Ив. х. Христов, Ив. Мирчев, Н. Филипов, Ст. Гевгалов, художникът Иван Милев, Ив. Генев, Цв. Петков, К. Кълвачев, Т. Христов, Ст. п. Василев. Петко Стайнов е упоменат като доцент от Софийския университет, а с него Анна Каменова, Петко Хр. Стайнов и Генчо Ст. Стайнов.²⁷³ От последните имена се вижда, че представители на Стайновия род активно участват в това полезно обществено-културно дело от местен характер.

През 1924 г. като близък приятел на семейство Стайнови, художникът Иван Милев рисува известния, образцов за българския сецесион портрет на Анна Каменова. Художникът я изобразява само за два дни – „той седи на един стол, а на друг стол срещу себе си поставя картон, на който рисува, след което ѝ подарява картината. За нея творбата е изключително ценна и от голямо значение“.²⁷⁴

Академичната кариера на Петко Стайнов започва през 1923 г., „когато става частен хоноруван доцент по административно право в Юридическия факултет на Софийския университет, като неговият хабилизационен труд е на тема: „Администрация и правосъдие в Германия. Разпределението на правосъдието и администрацията в миналото (1923)“. Заедно с това той преподава в Свободния университет“. Петко Стайнов е един от първите български учени, „който задълбочено разисква проблема за правовата държава, разбирана преди всичко и най-вече като „държава на закона“. През 30-те години издава първия български учебник по общата част на административното право, който до 9 септ. 1944 г. претърпява няколко издания“. Той участва „в различни наши и чуждестранни научни сдружения, изказва се на международни научни форуми и старателно представя резултатите в български академични списания от станалите там дебати, респективно рецензира фундаментални трудове в областта на публичното право. Неговите публикации пораждат благоприятни отзиви сред съвременниците му. През 1937 г. той става извънреден професор, а от 1942 г. вече е редовен професор по административно право в Юридическия факултет на

---

²⁷³ Редакционен комитет. *Кула. Месечно списание за литература и обществен преглед*. Год. I, Кн. 1, Казанлък, 1923.

²⁷⁴ Тодоров, А. Иван Милев в паметта. *Култура* [онлайн], бр. 25 (3170), 2017. 30.06.2020 [прегледан на 30.06.2020] Достъпен на: <http://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/26276>

Софийския университет. Петко Стайнов демонстрира превъзходно концептуално мислене, а тъкмо то го отличава в положителна светлина от мнозина други научни работници. През същата 1942 г. той вече е избран за редовен член на БАН – академик“.²⁷⁵

Есента на 1923 г. се характеризира с друго сериозно и знаково събитие за Петко Ст. Стайнов – за първи път е народен представител, влиза в XXI Народно събрание като депутат от Демократическия сговор, излъчен за такъв в родния си Казанлък. Преди това той вече се е изявил като твърд поддръжник на акта от 9 юни и ярък привърженик на сговора. „Това е началото на дълга парламентарна кариера, като той е избран и преизбран отново и отново в един и същи избирателен район“ – родният си край. „Поведението му в парламента е съдържано и овладяно, речите му по различни проблеми са смислени и задълбочени. В качеството си на народен представител той се интересува не само от проблемите на вътрешната, но и от проблемите на външната политика“.²⁷⁶ Предизборна светлолилава бюлетина от периода 1923 – 27 или 1927 – 31 г. ни показва листата на сговора с петима кандидати за народни представители от Казанлъшка околия, в която Петко Стайнов е водач, а след него са д-р Никола Чирпанлиев, розотърговецът Александър П. Орозов, Койчо К. Петров и Димитър Велков.²⁷⁷

При поредната реконструкция на правителството на Демократическия сговор, възглавявано от Андрей Ляпчев – Петко Стайнов става министър на железниците, пощите и телеграфите (15 май 1930 – 29 юни 1931 г.).²⁷⁸ Приблизително от този период е още една непубликувана и неизвестна снимка от музейните архиви. Вероятно фотографията документира голям политически митинг на Демократическия сговор, проведен на централния площад в Казанлък.²⁷⁹ Сред голямо човешко множество (само мъже), поддръжници на сговора, се виждат ясно на първия ред Андрей Ляпчев и Петко Ст. Стайнов, който е отново в своя район при своите избиратели, познати и приятели. От тази снимка се вижда сериозната подкрепа за управляващите от Казанлъшка околия. Със сигурност не на последно място, това се дължи главно на авторитета на Петко Стайнов и неговата обществено-полезна дейност в полза на родния край.

---

²⁷⁵ Близнашки, 2015, 14-17.

²⁷⁶ Пак там, с. 17.

²⁷⁷ МИК, фонд „Нова история“, № 4442/д.

²⁷⁸ Цураков, 1996, 96-99.

²⁷⁹ МИК, фонд „Нова история“, нсф № 604/с.

Според проф. Г. Близнашки, „за кратко време, но с широк поглед и замах Петко Стайнов насочва строителството и стопанисването на железниците не към конюнктурни цели и задачи, а към по-далечните нужди от развитието на страната“. В книгата си проф. Близнашки предава следният разказ на Анна Каменова за този период от живота на Стайнов: *„Неговите демократичност и усърдие му спечелиха веднага симпатиите и доверието на неговите подчинени. И тогава имаше специален министерски вагон, който се прикачваше към транспорта, когато министърът пътуваше. Но Петко Стайнов предпочиташе да пътува в трета класа, за да разговаря с „народа“ и да чува направо недоволствата.“*²⁸⁰

Тук бих добавил още няколко фактологически щриха, свързани с активното му съпричастие в обществения живот и благоустройството на родния му град.

През септември 1930 г. „министъра на железниците“ П. Стайнов е в Казанлък, придружен от директора на пощите Савов. В среща с кмета Петко Райнов са разяснени някои спорни въпроси между общината и министерството на железниците. Може да се предположи, че тримата са обсъждали теми касаещи отчуждаването на 40 декара частни имоти за постройка на Авиационно училище; насрочването на търг „за отдаване на предприемач постройката на Гара Казанлък за около 3 000 000 лв.“; започнатата процедура за „отчуждаване имота на Георги Попов на ул. „Цар Освободител“ за постройка на нова телеграфопощенска палата“; въпросите за железопътната трудова повинност на населението в Казанлъшко, относно изграждането на железопътната линия Калофер – Казанлък, а също така и освещаването на вече изцяло готовата ЖП-линия, свързваща Казанлък – Сливен.²⁸¹

Пак по същото време Стайнов се среща с комисия в състав – Й. Бозвелиева, Хр. Седмаков и В. Велев с молба към него, да „ходатайства там където е нужно за откриване още паралелки от VII клас“ за града. Стайнов заявява на тримата казанлъшки общественици, че е „говорил по този въпрос на министъра на просветата“ и обещава да направи това повторно, веднага щом се върне в София.²⁸²

На 12 октомври 1930 г. в Казанлък е открита трета аптека, според Закона на народното здраве, който постановява, че „на всеки 5000 души жители се отваря една аптека“ и, че винаги общината се предпочита пред частните концесионери фармацевти. Това идва да покаже, че през тази година числеността на градското население е 15 000.

---

²⁸⁰ Близнашки, 2015, с. 18.

²⁸¹ Казанлък в близко бъдеще. Железопътна трудова повинност. Хроника. *Казанлъшки Градско-Общински вестник*, бр. 412, 16.09.1930, с. 1 и 4.

²⁸² Хроника. *Казанлъшки Градско-Общински вестник*, бр. 412, 16.09.1930, с. 4.

Аптеката се помещава в „зданието на Гурко Серафимов“²⁸³, наето и приспособено за целта“. За тържеството от името на общината са поканени мнозина официални гости. Присъства и министър на железниците проф. Петко Стайнов. След „молебствието и водосвета“ се държат слова за това „народополезно дело“. Кметът Петко Райнов чете „възторжено слово за осъществения блян на редица казанлъшки общински съвети“. На свой ред проф. П. Стайнов също поздравява общинския съвет и казанлъшкото гражданство с голямата „стопанска придобивка“. Той изтъква, че общината трябва да се ангажира със стопански предприятия и да „прави решителни крачки в това направление“. В този случай „покритият пазар и аптеката са важно и добро начало“. Стайнов обръща внимание, че „обществените предприятия могат да напредват само тогава, когато се служи в тях честно, когато се упражнява върху тях непрестанен контрол, и когато се изисква от тях сметка“.²⁸⁴ Думи които в днешно време звучат изключително актуално.

Работейки за своите избиратели в Казанлъшко, заслуга на министър Петко Стайнов е, че в началото на 1931 г. по негова инициатива в Тулово са „започнати сондажи за снабдяване селото с каптирана вода“. За целта е отпусната държавна сонда.²⁸⁵

На проведените избори за народни представители (21 юни 1931 г.) са получени следните резултати за Казанлъшка околия: „Демократически сговор и Смиловисти – 7126 гласа, Народен блок – 6330, Работническа партия – 4730, Социалдемократи – 830, Тончев-Баев – 361, Венелин Ганев – 13“. Въз основа на получените резултати за депутати в XXIII ОНС са избрани Петко Стайнов, Н. Чирпанлиев и Ал. Орозов от Демократическия сговор и либералите.²⁸⁶

През 1933 г. Петко Стайнов участва в създаването на Комитет за защита на евреите в Германия, заедно с Екатерина Каравелова, Антон Страшимиров, Асен Златаров и др. Вестниците „Мир“ и „Слово“ публикуват статии срещу инициативния комитет, като пишат, че не е работа на България да се бърка в работите на Велика Германия. Властите забраняват събранието, свикано от комитета.²⁸⁷ Що се отнася до в. „Слово“, сякаш няма нищо ново под слънцето – динамиката на българския политически

---

²⁸³ Гурко Серафимов – кмет на Казанлък през периода 19.05.1934 – 28.06.1939 г./ Вж. Пенчева, П.; Стефанов, П. *130 години Община Казанлък*. Казанлък: Ирита, 2008, с. 55.

²⁸⁴ Д-р Аджаров; (Г.) Градска общинска аптека. Откриване на общинската аптека. *Казанлъшка Искра*, год. VII, бр. 150, 15.10.1930, 1-2.

²⁸⁵ *Казанлъшка Искра*, год. VIII, бр. 159, 1.03.1931, с. 9.

²⁸⁶ Пак там, год. VIII, бр. 167, 1931 г., с. 4.

²⁸⁷ Близнашки, 2015, с. 19.

живот, ясно показва как изданието публикувайки материал против инициативния комитет, застава и срещу един от своите доскорошни гл. редактори.

Държавният преврат от 19 май 1934 г. открива нови хоризонти в живота на Петко Стайнов, който преминава на дипломатическа работа. Министър-председателят Кимон Георгиев предприема завой във външната политика, насочен към подобряване на отношенията с водещите европейски държави, които задават тон в работата на Обществото на народите. И двамата политически мъже са убедени, че мирната ревизия на несправедливия Ньойски договор може да бъде постигната единствено и само чрез подкрепата на Великите сили, които доминират в международните отношения на стария континент. Петко Стайнов, който вече се е доказал като солиден и умерен политик, владеещ перфектно френски език, получава най-важната дестинация за българската външна политика – посланическият пост в Париж.²⁸⁸

По този повод, неговите казанлъшки съграждани следят живо обществено-политическото му развитие. Във вестник „Казанлъшка Искра“ от 24 август 1934 г. в рубриката „Вести“, градският официоз помества съобщение със следния текст: *„За пълномощен министър в Париж е назначен нашия съгражданин, г-н Петко Стайнов“*.²⁸⁹ Осем месеца по-късно, на 25 април 1935 г. във вестника е поместена статия със заглавие *„Като рекли...“* от автор с псевдоним „Бр.“, който прави хумористично-саркастичен анализ и сравнява моментното състояние на двата съседни града – Стара Загора и Казанлък. В един пасаж от материала се казва: *„Ами имаме си всичко (в Казанлък), какво да правим. Че зааралии само консулите ни не могат прочете. Я, наш Петко (Стайнов) е в Париж...“*, след което се изброяват и други казанлъчани на различни престижни и отговорни служби в онези години из Европа и България.²⁹⁰ Връзките на Петко Ст. Стайнов с родния град и неговите съграждани са трайни и дълбоки през целия му живот. През юли 1934 г., той ще напише в Златната книга на музей „Искра“ следните силни думи: *„Почитам и винаги ще ценя родния си град. Казанлъчени умеят да ценят“*.²⁹¹

В дипломатическата си мисия, Петко Стайнов е съпровождан неизменно от своята съпруга. По този повод Анна Каменова разказва следното: *„Придружавах съпруга си в неговите политически срещи....., като съпруга на посланик имах повече задължения. Тogaва се разчиташе много на лични контакти и ние бяхме спечелили*

---

²⁸⁸ Пак там, с. 19.

²⁸⁹ *Казанлъшка Искра*, год. XI, бр. 241, 24.08.1934, с. 3.

²⁹⁰ „Бр.“ *Като рекли... Казанлъшка Искра*, год. XII, бр. 257, 25.04.1935, с. 1.

²⁹¹ МИК, фонд „Нова история“, № 1863/д.

много приятели за България“. Самата тя урежда сказки и публични лекции в Париж и Лондон, популяризирайки по този начин българската култура. Писмата и докладите на Петко Стайнов до министър-председателя, започващи с обръщението „Драги Кимоне“ и завършващи със „Сърдечен поздрав“²⁹², свидетелстват за близките и доверителни отношения между двамата политически мъже. С назначаването на Георги Кьосеиванов за министър-председател (23 ноември 1935 г.²⁹³), Петко Стайнов отказва да сътрудничи с това правителство и се завръща в София. През следващите години той поддържа връзки с факторите от 19 май, като участва във всичките им инициативи. Освен това, той е абонат на сп. „Бразда“ (орган на „Звено“) и редовно сътрудничи в него.²⁹⁴

Относно дипломатическите дела, френското издание „Л'Об“ помещава статия от Жозеф Ажорж по повод заминаването на българския пълномощен министър Петко Стайнов от Париж. Изтъквайки неговите лични качества и успеха на мисията му във френската столица, в материала се казва: *„Господин Стайнов със своята култура, сръчност и живостта, искреността и топлотата на разговора си, представлява съвършеният модерен дипломат. Той е чуден ратник на това, което би могло да се нарече жива дипломация, и което не изключва нито зачитането на традициите, нито познаването на историята, нито разбирането на тънките нюанси. Дейността на един дипломат е свързана и с приемния му салон. Макар това правило да не е тъй абсолютно, както в миналото, зная, че един министър трябва да приема с елегантност. Една дума ще изрази всичко. Г-жа Стайнова, която е една от най-добрите писателки в България, постави в изпълнение ролята си на домакиня онази лекота в непристореността, която характеризира истинската аристокрация и която не се замества с нищо“*.²⁹⁵

По време на изборите за XXIV Обикновено Народно събрание през март 1938 г. „Петко Стайнов се обявява против чиновническото правителство, назначено от царя и пледира за пълна амнистия на политическите затворници“, за да се постигне едно омиротворяване на страната.²⁹⁶ През този период отново прибягваме към музейния архив, за да видим каква е предизборната програма на Петко Стайнов, анонсирана на агитационна листовка в избирателния му район – Казанлъшка околия. Основният

---

²⁹² Аначкова, К., Тодоракова, М. Архивите говорят. Из личния архив на Кимон Георгиев. Том II. София: Държавна агенция архиви; Гиньо Ганев, 2008.

²⁹³ Цураков, 1996, с. 133.

²⁹⁴ Близнашки, 2015, 19-20.

²⁹⁵ Френско мнение за бившия пълномощен министър г. П. Стайнов. (Препечатка). *Казанлъшка Искра*, год. XII, бр. 262, 15.07.1935, с. 4.

²⁹⁶ Близнашки, 2015, с. 21.

приоритет на кандидата за народен представител е да „*ратува за издигане на независимостта и достойнството на жената!*“ Тази основна цел според Стайнов може да се постигне посредством следните четири съществени стъпки: „1. Чрез обезпечаване пълни изборителни права на жените; 2. Чрез осигуряване на жените достъп до обществените служби; 3. Чрез създаване работа за жените наравно с мъжете; 4. Чрез нови мерки за защита на семейството.“²⁹⁷

Вижда се, че Петко Стайнов е отново в синхрон с времето и обществените нагласи. Неговата предизборна програма е напълно съобразена с даденото през месец януари 1938 г. право на българките да гласуват. Не би трябвало да се съмняваме, че за тези политически послания към българските (казанлъшки) жени, основна роля във всички случаи изиграва активната общественичка и неговата съпруга Анна Каменова.

Предвид политическия му опит и авторитет, Петко Стайнов отново е избран за народен представител в XXIV Народно събрание от *Първа изборителна колегия в Казанлъшка околия*. Победата му е безапелационна. От 23 946 изборители в колегията гласуват 18 526 души, мъже и жени. Кандидатите са седем, като за Стайнов са подадени общо 8 275 гласа. Основните му конкуренти са двама – Константин Бозвелиев с 3 622 и О.З. Ген. Иван Валков с 3 372 гласа. Останалите гласове се разделят между други четирима кандидата. Недействителните бюлетини и празни пликосе са 142. От Втора изборителна колегия е избран Коста Крачанов с общо 6 560 гласа.²⁹⁸

I-ва изборителна колегия									
Име на кандидата	Получени гласове по общини							Всичко	
	Казанлък	Искра	Давид	Орхидея	Ватина	Елени	Г. Градце		
1. Проф. Петко Стайновъ	2903	867	1158	789	849	629	1080	8275	
2. Константинъ Бозвелиевъ	1369	932	148	189	340	359	285	3622	
3. О. З. Генер. Ив. Вълковъ	2396	288	124	177	120	86	187	3372	
4. Борисъ Караивановъ	38	207	323	147	424	73	516	1728	
5. Злати Ив. Гарговъ	138	766	57	83	31	63	76	1214	
6. Георги Еневъ	11	6	15	1	62	3	3	101	
7. Д-ръ Хр. Георгиевъ	29	23	3	4	4	3	6	72	

II-ра изборителна колегия									
Име на кандидата	Получени гласове по общини							Всичко	
	Елена	Шипа	Д. Фигурин	Габрово	Александр	Вил-Бил	Г. Черна		
1. Коста Крачановъ	1295	1279	396	1487	681	356	811	255	6560
2. Георги Вълевъ	681	647	665	464	1323	398	275	40	4493
3. Ганчо Фъсовъ	329	522	372	487	487	351	474	179	3201
4. Ал. К. Карапетровъ	45	862	388	192	61	533	123	2	2206
5. Кост. Минчевъ	51	73	55	91	26	119	384	15	814

Резултати в двете изборителни колегии на Казанлъшка околия за XXIV ОНС, март 1938 г. (Искра, бр. 325.)

²⁹⁷ МИК, фонд „Нова история“, № 4443/д.

²⁹⁸ Резултат от изборите в Казанлъшка околия. *Искра*, год. XV, бр. 325, 15.03.1938, с. 3.

В края на кратко просъществувалия 24-ти парламент, казанлъшкият народен представител проф. Петко Стайнов, като изразител на парламентарната демокрация, пристига в своя роден град. На 16 април 1939 г. в салона на дружината „Искра“, произнася двучасова реч – отчет за дейността на Народното събрание и политиката на правителството, като изказва своето становище по тези въпроси. Салонът е претъпкан със слушатели – негови избиратели и верни поддръжници, „които много пъти с бурни ръкопляскания изказват одобрението си“.²⁹⁹ Явно доказателство за пряката връзка между избирателите и техния представител – изразител на интересите им.

Поради бързо променящата се международна и вътрешнополитическа обстановка, цар Борис III се принуждава да разпусне парламента. „Изборите за XXV Народно събрание са проведени между декември 1939 – януари 1940 г. и осигуряват пълна победа на последователите на дворцовата политика“. На 15 февруари 1940 г. министър-председател на царство България става проф. Богдан Филов.³⁰⁰

За пореден път Петко Стайнов е избран за депутат в Народното събрание на 28 януари 1940 г. от своята казанлъшка изборителна околия – *Първа колегия* (градът и всички източни села) с 10 685 гласа от общо 14 731 гласували.³⁰¹ Както винаги „той води своите изборителни кампании спокойно и толерантно, без ругателства и злепоставяния на опонентите. Обичайно Петко Стайнов започва своите речи с дребни неща от делника на избирателите, а след това преминава към въпросите на голямата политика. Избирателите го слушат и разбират. В отношенията си с тях народният представител Петко Стайнов е почтен и коректен. Когато към него се отправят конкретни молби за съдействие или застъпничество, той никога не поема преки ангажименти, но отговаря: „Ще видя какво може да се направи“. Впоследствие винаги намира начин да извести молителите за свършеното от него. Този стил на поведение създава доверителни и трайни взаимоотношения между гражданите и техния народен представител“.³⁰² Естествено, голяма роля за това изиграва, не на последно място и произхода му от добре познатия на казанлъчани род. Познанствата и личните му приятелства с избирателите са важен елемент и стабилна основа за политическия му успех.

В книгата си Г. Близнашки пише, че „постепенно Петко Стайнов се утвърждава и налага като един от най-гласовитите критици на режима, а това го извежда в първата

²⁹⁹ *Искра*, год. XVI, бр. 353, 15.05.1939, с. 6.

³⁰⁰ Цураков, 1996, 157-158.

³⁰¹ *Искра*, год. XVII, бр. 370, 31.01.1940, с. 3.

³⁰² Близнашки, 2015, с. 22.

редица на най-изявените водачи на легалната опозиция. Още в началото на мандата на XXV Народно събрание неколцина депутати от опозицията, сред които Петко Стайнов и Никола Мушанов, атакуват остро злоупотребите с чл. 47 на Търновската конституция, чрез които се прави опит правителството да управлява с наредби-законои, а парламентът да се сведе чисто и просто до регистрационна камара.³⁰³ Сякаш прийоми на политически диктат на „мнозинството“ над „малцинството“ са добре култивирани в нашите географски ширини. Разбира се в зависимост от времената, тези моменти са по-силно или по-слабо изразени.

През есента на 1940 г. правителството внася в Народното събрание законопроект за защита на нацията. „Опозицията във и извън парламента участва в широкото обществено движение против законодателното утвърждаване на антисемитизма. Еврейските първенци начело с председателя на Консисторията Йосиф Герон се обръщат за помощ към народния представител Петко Стайнов“. Той застава на тяхна страна, подписвайки протестно писмо срещу законопроекта заедно с други общественици като Янко Сакъзов, Стоян Костурков и Димо Казасов. „В Народното събрание Никола Мушанов и особено Петко Стайнов водят борба срещу законопроекта. Стайнов изрично подчертава, че не е сторонник на расовата теория и не вярва на приказките за чиста раса, която според него е само един мит. Той отстоява тезата за равенството на евреите пред закона като пълноценни български граждани и застъпва гледната точка, че те не са заплаха за благополучието и сигурността на българския народ“.³⁰⁴

Петко Стайнов, „заедно с дейци на политическия кръг „Звено“ и БЗНС „Пладне“, подкрепя Соболевата акция по повод съветското предложение за гарантиране неутралитета на България и поддържа внесената през януари 1941 г. в Народното събрание интерпелация против нарушаването на мира на Балканите и преминаването на чуждестранни войски през България. В последвалите дни и месеци Петко Стайнов участва в поредица от инициативи, предприемани в различни формати и конфигурации, насочени срещу въвличане на България във войната. Независимо от съпротивата на опозицията, на 1 март 1941 г. министър-председателят Богдан Филов подписва във Виена протокол за присъединяване на България към Тристранния пакт, като още същия ден германските войски преминават Дунава по посока на Гърция“.³⁰⁵

---

³⁰³ Пак там, с. 23.

³⁰⁴ Пак там, 23-24.

³⁰⁵ Пак там.

Един безспорно изключително тежък геополитически момент за България, който и до днес буди спорове и има своите поддръжници и отрицатели, аргументи и контрааргументи.

Тук бих отворил една скоба, за да видим част от причините, поради които Цар Борис предприема рискованата стъпка в полза на акта от 1 март 1941 г. Този отрязък от историята се предава по задълбочено-аргументиран начин от българския изследовател и емигрант Пашанко Димитров, чийто интереси са насочени към новата българска история и по-специално към ролята и мястото на монархическия институт в нея.

Според П. Димитров, още при официалното посещение на българската царска двойка в Германия през февруари 1934 г., цар Борис описва Хитлер по следния начин: *„Той има всевъзможни намерения, проекти и амбиции, които изразява с брутална прямота и които той ще се стреми да постигне на всяка цена, без никакво колебание. Този човек е странна смесица от реализъм и мистицизъм, воля и фанатизъм, на самата граница на някаква религиозна идея, която изцяло е обладала неговия разсъдък. Това душевно състояние може да го отведе много далече, тази мощ може да го издигне много високо. Това е човек обзет от демонични сили“*. Две години по-късно Цар Борис отново е в Германия за Олимпиадата (1936 г.). Среща се отново с Хитлер и добавя следното към първите си впечатления: *„Той говори без предварително написан текст, убедително и внушително, но при все това всичко звучи, като че ли повтаря наизустен урок. Никаква забележка, никакво възражение не могат да спънат този неспирен словесен порой. С него не може да се спори, защото той никому не дава възможност да каже нито една дума..., която той изобщо не чува“*.³⁰⁶ Още при тези първи срещи и „разговори“ българският цар вижда и добре разбира с кого ще си има работа и какви са германските стратегически интереси. През 1936 г., 56% от българския износ е насочен към Германия, а 8% от вноса идва от там. Тук П. Димитров ще добави следното: *„Цар Борис си даде сметка, че Хитлер е най-добрият му клиент и затова трябва да бъде обслужван с извънредно внимание и зачитане. След обречените на неуспех опити за увеличаване на обмяна със Запада, изчезнаха всички други възможности и България внезапно се намери изцяло включена в германското стопанство – и то на справедлива търговска база. Но не беше трудно да се предвиди, че*

---

³⁰⁶ Димитров, П. *Борис III цар на България (1894-1943). Труженик, гражданин, цар*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1990, с. 206.

тези стопански „благадеяния“ ще бъдат последвани от дипломатически и политически натиск. Пословичният „Drang nach Osten“ напредваше с пълна пара“.³⁰⁷

На тази база, П. Димитров определя присъединяването на България към Тристранния пакт като „фатална грешка на Цар Борис“. Няколко дни по-късно царят ще каже на царица Йоанна: *„Немското нахлуване беше неизбежно, но ако германците бяха дошли като неприятели, щеше да бъде много-по лошо за нашата страна, по-добре да ги имаме за приятели, след като си спестяваме участие във войната“*.³⁰⁸ Явно е, че позицията на Царя по този въпрос предизвиква противоречиви мнения. Ясен е и другия неуспорим факт – опасността от тежко разорение на България, ако това преминаване бе станало от „една струпана по границите 500 000 армия“³⁰⁹ във варианта на неприятел.

По-твърд отпор опозиционните депутати оказват във връзка със скъсването на дипломатическите отношения и обявената война на Великобритания и САЩ. На 13 декември 1941 г. Петко Стайнов и Никола Мушанов подават интерпелация в Народното събрание, в която решително осъждат обявяването на война на гореспоменатите държави. С активната си дейност и позиция, Петко Стайнов „получава статуса на народен трибун в очите на общественото мнение, а авторитетът му непрекъснато нараства“. През март 1943 г. Петко Стайнов и Никола Мушанов „се противопоставят на експатрирането на евреите от Егейска Тракия и Македония“. През лятото на същата година, „по време на Петата извънредна сесия на XXV Народното събрание, двамата народни представители отказват да гласуват предложените от правителството военни кредити и произнасят обвинителни речи срещу провежданата вътрешна и външна политика“.³¹⁰

След смъртта на Цар Борис III (28 август 1943 г.), Петко Стайнов „участва в съвещанието на опозиционните лидери, състояло се на 1 септември в дома на Никола Мушанов, на което се приема декларация с искане бъдещото регентство да се избере от Велико народно събрание, а изборите за него да се проведат в срок от един месец“.³¹¹

През онези години на ожесточена конфронтация в тогавашното общество, парламентаристът Петко Стайнов „не остава настрана от болките и тревогите на своите съграждани, като се застъпва за осъдените на смърт осем младежи поради участие в

---

³⁰⁷ Пак там, с. 207.

³⁰⁸ Йоанна. *Царица Йоанна. Спомени*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1991, с. 113.

³⁰⁹ Пак там, с. 112.

³¹⁰ Близнашки, 2015, 24-26.

³¹¹ Пак там, с. 26.

комунистическа конспирация, свързана с укриване на подводничарите от групата на Цвятко Радойнов. Застъпничеството на казанлъшкия народен представител пред министъра на правосъдието Константин Партов дава резултат“.³¹² В крайна сметка на 4 декември 1943 г. смъртниците от Старозагорския затвор получават от своя покровител и защитник следното писмо: *„Смъртната ви присъда е отменена. Сам Партов ме повика по телефона и ми съобщи, че указът е подписан. Сега ви желая здраве, търпение, подчинение, за да може било чрез работа, било чрез помилване, един ден да се върнете по домовете при семействата си. Поздрав на всички, Петко Стайнов.“*³¹³ Един от тези осъдени на смърт, доживя до дълбока старост и винаги с голямо преклонение споменавахе името на Петко Ст. Стайнов.

В резултат на голямата американска бомбардировка над София, „осъществена на 10 януари 1944 г., къщата на фамилия Маджарови на ул. „Славянска“ № 22 е разрушена. Загиват много членове на семейството, включително доайена Михаил Маджаров (на 23 януари) и съпругата му, а Петко Стайнов и Анна Каменова оцеляват по една случайност. Ранен в дясната страна на главата, професорът губи слуха на дясното си ухо. При бомбардировката е унищожена и голямата библиотека на фамилията. Още на другия ден Петко Стайнов с превързана глава се изправя на трибуната на Народното събрание, за да подложи на критика безотговорната политика на правителството, ангажирало страната в една война, която от привидно „символична“ става напълно „реална“. Няколко дни след бомбардировката, при която загиват техните родственици – младите съпрузи Петко Войников и Саша Пундева-Войникова, Анна и Петко осиновяват осиротелите им деца: Мария и Михаила. Семейството, което няма собствени деца, полага големи грижи за отглеждането и възпитанието на своите племеннички“.³¹⁴

Отново през януари 1944 г. Петко Стайнов и Никола Мушанов посредством интерпелации и изказвания в Народното събрание „пледират за излизане от Тристранния пакт, за решително засилване на връзките със Съветския съюз, за създаване на истинско национално правителство, което да въведе необходимите промени във вътрешната и външната политика“. В този период властта следи всяка крачка на народния представител Петко Стайнов, „тъй като определят дейността му като „зловредна“ за държавата. Стига се дори до предложение той да бъде въдворен в

---

³¹² Пак там, 26-27.

³¹³ Тодоров, 2004, 107-108.

³¹⁴ Близнашки, 2015, с. 27.

селище на Държавна сигурност под непосредствен полицейски контрол за срок от шест месеца, но то остава без последствия“.³¹⁵

От трибуната на Народното събрание на 19 август 1944 г., Петко Стайнов казва, че „сдбата на нашето отечество виси на косъм“ и поставя въпроса как „да излезем от положението на война с Великите сили“. Той настоява час по-скоро да се поведе „една трайна, искрена политика на доверие с освободителката ни Русия“. В заключение призовава към незабавно предприемане на „нова политика“, като завършва с думите: „*Нямаме време за чакане*“. В края на август, при среща с министър-председателя Иван Багрянов, П. Стайнов заявява, че само обявяването война на Германия би спасило България от съветска окупация. „На 28 – 29 август 1944 г. той се среща с регентите, но остава недоволен от разговора с тях. Впоследствие Петко Стайнов отклонява предложението да влезе в правителството на Константин Муравиев“.³¹⁶

След преврата на 9 септември 1944 г. се сформира отечественофронтовското правителство на Кимон Георгиев. Г. Близнашки пише, че „приобщаването на Петко Стайнов към Отечествения фронт и влизането му в състава на правителството като министър на външните работи и вероизповеданията от името на политическия кръг „Звено“ се дължи до голяма степен на личното му приятелство с Кимон Георгиев“. Самият Петко Стайнов е „причислен към групата министри, които са „продемократично ориентирани“ и заедно с това са „антикомунисти““.³¹⁷

Една от първите задачи на новия външен министър е „да подготви договора за примирие със Съветския съюз, САЩ и Великобритания, като за целта посещава Москва на 14 октомври 1944 г. начело на голяма българска делегация. Българските представители тръгват с надеждата, че новото ОФ-правителство ще бъде добре прието от съветска страна както поради неговия състав, така и поради неговите политически начинания. Примирието е подписано на 28 октомври 1944 г. При полагането на подписите Петко Стайнов прави следното изявление: „*Това е начало на нов живот за България в семейството на свободните народи!*“ В примирието се предвижда в България да се установи демократичен политически режим. За контрол по изпълнение на съглашението се създава Съюзна контролна комисия (СКК), съставена от представители на СССР, САЩ и Великобритания. Петко Стайнов е определен за

---

³¹⁵ Пак там, с. 28.

³¹⁶ Пак там, 29-30.

³¹⁷ Пак там.

комисар по изпълнение клаузите на примирието“.³¹⁸ Година по-късно на предизборна среща в Павел баня с голяма реч пред свои привърженици, П. Стайнов ще заяви: *„Това беше най-доброто примирие, от сключените примирия на всички други държави. То запази целостта на държавата ни, границите ни, войската ни. Благодарение на това, ние можахме да стъпим на краката си, да работим и да живеем при повече слънце и въздух“*.³¹⁹ От дистанцията на времето може да се каже, че в случая Великите сили – скорошни победители, особено СССР, търсят да извлекат полза от България. Що се касае до „целостта“ на добре подготвената българска войска – тя се оказва изключително нужна във финалната фаза на Втората световна война, срещу Германия.

Георги Близнашки пише, че „българският комисар по изпълнение на споразумението за примирие с такт и решителност защитава националните интереси в диалога с окупационните власти, който често приема формата на диктат. На два пъти в хода на военните действия – към края на 1944 и в началото на 1945 г. – той прави постъпки България да бъде призната за „съвоюваща страна“, но предложението му е отклонено от Великите сили“. Въпреки примирието, Петко Стайнов не желае да бъде „послушен изпълнител на съветските разпореждания в Съюзната контролна комисия. На няколко пъти влиза в остри конфликти с председателя на комисията генерал Сергей Бирюзов по различни поводи: като се започне със завладяването на пристанищни съоръжения във Варна, третиран като военен трофей, премине се през репатрирането на таврическите българи, за да се стигне до интернирането до няколко хиляди „български германци“ в СССР. В голяма степен протестите на Петко Стайнов остават без последствия, макар че в отделни случаи успява да постигне частичен резултат“.³²⁰

Междувременно след свикване на национална конференция на „Звено“ (1 октомври 1944 г.), политическият кръг е преобразуван в политическа партия – Народен съюз „Звено“. Кимон Георгиев е избран за председател, а Петко Стайнов е един от подпредседателите на партията. В политическата резолюция на конференцията изрично се заявява: „Изграждането на новия политически и социален ред трябва да се извърши по пътя на свободата, реда и законността“. Върху политиката на Народния съюз „Звено“ през следващите години „съществено влияние оказва външният фактор и най-вече убеждението, че между Москва и Вашингтон е постигната договореност, която е „оставила развързани ръцете на СССР на Балканите“. Петко Стайнов е един от най-

---

³¹⁸ Пак там, с. 31.

³¹⁹ За България няма друга политика, освен тази, която следва ОФ. „Искра“, год. XII, бр. 497, 12.11.1945, с. 1.

³²⁰ Близнашки, 2015, 31-32.

известните дейци на новата партия, който всеотдайно работи за укрепване каузата на „Звено“ и на Отечествения фронт“.³²¹

Нов критичен момент в общественно-политическата дейност на Петко Ст. Стайнов, е „когато в началото на 1945 г. научава, че огромната част от народните представители на XXV Народно събрание са на път да бъдат осъдени на смърт, той изпада в състояние на тревога и загриженост. Ето защо по повод на „Народния съд“ министър Петко Стайнов се обръща към председателя на Съюзната контролна комисия ген. Бирюзов с изричното искане да се удължи срокът на неговата работа. Именно съветската мисия определя крайния срок за приключване на процесите, а освен това настоява за незабавното привеждане на присъдите в изпълнение“. Мотивите на Стайнов са, че „при възприетата бърза процедура подсъдимите се съдят по „колективно обвинение“ и няма достатъчно време да се установи доколко всеки от тях има „конкретна вина“. Това искане среща категоричен отказ“. Според Г. Близнашки, „с това си действие Петко Стайнов дава възможност да се разбере от бъдещите поколения, че тези присъди не са акт на суверенна воля, а продукт на форсмажорни обстоятелства“.³²² Това е един от най-трагичните етапи от новата и най-новата българска история. Една част от елита на българската нация, създаден и изграден с поколения от Възраждането се ликвидира систематично от така наречения „Народен съд“, а други са изселвани от родните им места, поставяни в почти невъзможни условия за оцеляване или иначе казано – маргинализирани. С действията си, последователите на тези „форсмажорни обстоятелства“, прекъсват пъпната връзка с душевността и традициите на българския народ и в голяма степен поставят живота на нова противоестествена основа.

Към началото на май 1945 г. „противоречията между различните отечественофронтовски партии нарастват. Основната причина за нагнетяване на напреженията между тях е натискът, оказван от БРП(к) върху нейните съюзници с оглед отстраняване на онези елементи, които по един или друг начин се отклоняват от общата политическа линия. Отношението на БРП(к) към Петко Стайнов по онова време е противоречиво и непостоянно. Освен всичко друго, той е заподозрян, че се опитва да изгради своя собствена силна „буржоазна“ партия в рамките на Отечествения фронт“.

323

---

³²¹ Пак там, с. 33.

³²² Пак там, с. 32.

³²³ Пак там, 34-35.

В средата на месец юни 1945 г. правителството обявява избори за 26 август, които трябва да се състоят с единна листа на Отечествения фронт. По този въпрос, офицерът за свръзка с чужди военни мисии, по стечение на обстоятелствата „единствен свидетел и участник в много събития, засягащи един съдбовен период в най-новата история на България“ – Гочо Чакалов, разказва: „На 26 юли 1945 г. Никола Петков и други опозиционни водачи отправиха искане до министър-председателя Кимон Георгиев и до Съюзната контролна комисия (СКК) за отлагане на изборите, тъй като на практика не съществуваша условия за нормално проявление на народната воля. Последва един пълен месец на много голямо политическо напрежение с най-различни ходове от страна на опозицията и на двете западни мисии (САЩ и Великобритания) срещу Председателството на СКК. Становището на съветските покровители на правителството беше както обикновено: „ние не можем да се намесваме във вътрешните работи на България“, а западните съюзници от своя страна заплашваха, че не ще сключат мир с незаконно избрано правителство“.³²⁴

Няколко дни преди датата на изборите напрежението достига своя връх. Дипломатическите мисии успяват да създадат „нещо като световен въпрос“. При създамата се тежка ситуация с неуредено международното положение на страната, външният министър Петко Стайнов дава пресконференция (22 август 1945 г.) за западните журналисти, „които на първо място го бомбардират с въпроси по злободневния проблем“. Гочо Чакалов свидетелства, че на въпросите, „професорът по държавно право“ и министър Петко Стайнов потвърждава, „че Вашингтон и Лондон действително са изпратили отделни ноти до българското правителство, в които изразяват дълбокото си недоволство от положението в страната“. Заедно с това министър Стайнов, комисар по изпълнение на примирието, пояснява, че „се касае за постъпки и протести на конкретни държави, а не на Съюзната контролна комисия“. Той отправя упрек към САЩ и Великобритания, „че не са се отнесли по този въпрос към СКК“ и завършва със следните думи: „Ако до полунощ в събота, 25 август (1945 г.), ние не получим нареждане от външните министри на трите Велики сили, изпратено ни чрез Съюзната контролна комисия, изборите ще се проведат на определената дата“. Може би на пръв поглед, позицията на Петко Стайнов изглежда като игра ва банк, но

---

³²⁴ Чакалов, Г. *Секретни документи проговарят. Мястото на България в стълкновението на Великите сили (1941-1946)*. София: ИК „Емас“, 2001, с. 116.

всъщност това е становище не просто на политик, а „на световно признат специалист по държавно право“.³²⁵

Тази позиция катализира светкавични срещи между представителите на трите секции на СКК. Самият Йосиф Сталин „се смята за засегнат от този акт на българския външен министър, но решава да не се конфронтира със САЩ и Великобритания заради България“ и посредством своя наместник в страната генерал Бирюзов, дава своето съгласие за преразглеждане на изборната дата. В средата на септември 1945 г. регентството обявява нова дата на изборите – 18 ноември. Отечественият фронт се явява отново с обща листа, а опозицията ги бойкотира и не издига никакви кандидатури.³²⁶ Ходът на Петко Стайнов е израз на отговорно национално мислене и стремеж в сложна политическа ситуация да се отстоява, доколкото е възможно националният интерес.

Следва бурна изборна есен. Петко Стайнов за пореден път се включва в предизборната борба. Той е кандидат за народен представител от родния си казанлъшки край в листата на ОФ – Първа Старозагорска колегия. Кандидатските квоти са разделени по следния начин: БЗНС – 6; РП(к) – 4; Звено – 3; БРСДП – 2. Петко Стайнов е поставен на второ място в листата от петнадесет кандидата. В същата предизборна реч, която споменах по-горе, той агитира жителите на Павел баня с чиста вяра в ОФ-идеята, като прави цялостен анализ на изминалия тежък период от есента на 1944 до средата на 1945 г. Петко Стайнов вижда бъдещето по следния начин: *„Стопанското ни положение (казва той) ще се подобри, защото ние имаме съзнанието за здрава стопанска политика. Ние строим вече индустрия. Не сме против частния имот, нито против частната инициатива.*

Поощряваме кооператизма, защото кооперацията се явява като регулатор на пазаря, но ние сме за истинската кооперация. Наред с кооперацията ние държим и на частната инициатива. Днес в София има хора, които имат в провинцията по десетина къщи и вземат рента десетки хиляди левове, като по цял ден киснат по кафенетата без да работят. Държавата няма нужда от такива хора. Влагайте парите си в индустрията!

---

³²⁵ Пак там, 117-118.

³²⁶ Пак там, 119-120; Вж. Близнашки, 2015, с. 36.

*Аз не съм болшевик, нито комунист, но разберете всички: Връщане назад няма. България тръгва из нов път!*³²⁷ Изобщо в тази своя реч Стайнов засяга дълбоки теми от вътрешната и външната политика от балкански и световен аспект, поставяйки акцент върху България като част от геостратегическата политика на Великите сили. Речта си той завършва със следните думи: „Аз съм уверен, че българския народ, който си дава сметка какво става, че Отечествения фронт създаде една народна армия, която достигна чак до Австрия, ще подаде единодушно гласа си за листата на Отечествения фронт, заслужава доверие на българския народ, който за участието на България в разгрома на Германия даде 35 хиляди човешки жертви и 100 милиарда лева разход. Така че не е въпрос да стане какъв да е мир, а мир с който България да излезе с чест.

...Днес ние се обръщаме към вас и вашите приятели и ви казваме: За нас няма друга политика освен тази, която следва ОФ. Аз ви поканвам като добри българи, на изборния ден 18 ноември да дадете вашите гласове за поддържане на тази политика, която не прави въпрос за известна котерия или партия, а за България!

*За нея мислете, за нея работете!*³²⁸

За разлика от Петко Стайнов, някои сегменти от ОФ работят за друга България, а не точно тази, за която говори и си представя външният министър. Вижда се също, че социалния елемент и чувството за обществена съпричастност са характерна част от мисленето и философията на Стайнов – всъщност това е вътрешна потребност и нагласа за представителите на рода, от който произхожда.

Точката на търпение, спрямо принципните, национални позиции на Петко Стайнов е достигната, когато в ранната пролет на 1946 г. той се обявява в защита на Кръстьо Пастухов по повод неговия арест и скалъпения процес с обвинение за „антинародна дейност“.³²⁹

На 15 март 1946 г. „Сталин нарежда чрез Вячеслав Молотов на Георги Димитров и Трайчо Костов“ да се внесе изменение в разпределението на министерските портфейли между партиите. „Следва да се издигне нов министър на външните работи вместо Стайнов, на когото ние да вярваме... Хората на Стайнов в чужбина са противници на добрите отношения със СССР. Това по-нататък не може да се търпи, тъй като такова положение ще вреди на интересите на България.“ Още преди това писмо на

---

³²⁷ За България няма друга политика, освен тази, която следва ОФ. *Искра*, год. XII, бр. 497, 12.11.1945, с. 1.

³²⁸ Пак там.

³²⁹ Близнашки, 2015, с. 37.

съветското ръководство, Молотов в частен порядък нарича Петко Стайнов „виروглав български държавник“.³³⁰

Недоверието към външния министър, пише Г. Близнашки, „достига своята кулминация тогава, когато му се назначават двама заместник-министри, ново явление, което няма прецедент в дотогавашната управленска практика“. Петко Стайнов „улавя негласното послание и незабавно подава своята оставка. Това е поредната оставка в неговия живот, защото той винаги предпочита да се оттегля с достойнство, вместо да си къса нервите и да води загубени битки. Министър-председателят му предлага като своеобразна компенсация дипломатически пост зад граница, но Петко Стайнов отклонява това предложение. По разбираеми причини Стайнов няма да влезе във второто ОФ-правителство на Кимон Георгиев, съставено на 30 март 1946 г“. По късно той е „поканен да се присъедини към специална комисия със задача да се произнесе относно политическата благонадеждност на кадрите във Външно министерство, но отклонява поканата с думите: *„Там, където съм бил две години министър, фашисти няма и не може да има!“*“³³¹

Изборите за VI Велико народно събрание в края на октомври 1946 г. „не дават добри резултати за Народния съюз „Звено“, а срещу Петко Стайнов се предприемат публични нападки както в националните печатни издания, така и вътре в неговата партия“.³³²

В свое задълбочено изследване, относно ликвидирането на българския елит от БРП(к) (БКП), Вили Лилков и Христо Христов пишат, че от 1947 г. Петко Стайнов е взет на активна разработка от Държавна сигурност под наименованието „Сервис“, заподозрян за връзки с английското разузнаване. След тригодишна работа ДС не намира данни за шпионаж, но дейността продължава за „бързо доказване на съмненията около проф. Стайнов“, посредством вербуване на агент от средите на неговите колеги. Още шест години са необходими на ДС да установи, „че уличаващите данни отпадат като лъжливи, а други не се доказват“. След тези неоснователни обвинения, личната активна разработка „Сервиз“ е закрыта (1960 г.) и предадена в архив.³³³

---

³³⁰ Пак там, с. 37.

³³¹ Пак там, 37-38.

³³² Пак там, с. 40.

³³³ Лилков, В., Христов, Х. *Бивши хора по класификацията на Държавна сигурност*. София: Ciela, 2017, с. 275.

След случилото се Петко Стайнов прави необходимите изводи и се отдава на своите академични занимания. През пролетта на 1947 г. той повторно е избран за професор по административно право в Юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. Освен това през периода 1948 – 72 г. завежда секцията по държавно, административно и финансово право в института за правни науки при БАН.³³⁴

Пенсионира през 1963 г., оттегляйки се от всякакви ръководни длъжности в Софийския университет. „Семейство Стайнови продължават да се придържат към установената вече традиция да канят у дома много гости“. Петко Стайнов е добър събеседник, „който има дарбата да изслушва другите, без да ги прекъсва, като едва тогава, когато всички вече са изразили своята позиция по даден проблем, той си позволява да вземе отношение по него. В един непринуден приятелски разговор му задават въпроса как винаги успява да остане на „върха“ при всякакви превратни обстоятелства, на което той отговаря: *„Винаги внимавам за интересите на другите, та – когато се наложи – и те да се погрижат за моя собствен интерес“*“.³³⁵

В края на дните си (1971 г.), Петко Стайнов ще заяви *„Целият мой живот е преминал в служба на България.“* Умира на 24 юли 1972 г. „Мнозина са изненадани да научат, че в завещанието си Петко Стайнов пожелава да не му се прави тържествено погребение. Той се отказва от обичайните посмъртни словоизлияния на своите съвременници, защото много добре знае, че те не го разбират“. Оставя оценката за своя житейски път на историята. Става така, както той казва още приживе: *„Тялото на земята – делото на народа!“*³³⁶

Погледнат от дистанцията на времето, Петко Стоянов Стайнов се нарежда сред българските, знакови политически лица между двете световни войни, особено през периода 1930 – 46 г. Също така, той е една от водещите фигури в юридическата наука от национален и международен план със своето задълбочено, аналитично и същевременно оригинално мислене.

От позицията на родното му място, казанлъчани ще го запомнят като човек, който държи на думата си, винаги в помощ на обществената среда, от която произхожда. Бидейки в постоянна връзка с корените, Петко Стоянов Стайнов никога не губи връзка с реалността – поведенчески елемент, който е така нужен днес.

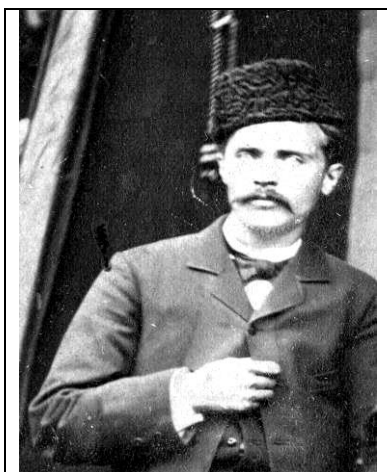
***

---

³³⁴ Близнашки, 2015, с. 41.

³³⁵ Пак там, с. 45.

³³⁶ Пак там, с. 47.

Христо Петков Стайнов,
1885 г.

(Източник: *Радина
Нанчева.*)

2.2.6. Христо Петков Стайнов (р.1860 – п.1906 г. на 46 г.) и неговото родово разклонение

Вторият син на Петко Стайноолу е Христо П. Стайнов. Историческите сведения са оскъдни за неговия живот и дейност. Името му се среща откъслечно в немного на брой отделни архивни източници, заедно с имената на неговите братя Стоян и Грую съвместно с други казанлъшки граждани във вид на съобщения от страниците на основния официоз в края на XIX и началото на XX век „Казанлъшки градско-общински вестник“ за извършване на различни стопански дейности в града. Освен заниманието с производство на гайтани, той има и собствен бакалски дюкян, в който търгува с

храни и различни домакински стоки.³³⁷

Заедно със своите братя и много други казанлъшки граждани, Христо П. Стайнов прави финансови дарения за „Безплатните детски ученически трапезарии“, оповестявани с отчетна цел от Казанлъшкото благотворително дружество на страниците на тогавашния „Казанлъшки градско-общински вестник“.³³⁸

В спомените си Дончо Петков пише, че в първите години на XX век Христо Стайнов пее в работническия хор до смъртта си през 1906 г.³³⁹ Това свидетелство, само по себе си говори, че още при второто поколение се наблюдава определен афинитет към духовността и културния живот.

В края на XIX век Христо П. Стайнов се жени за Тинка Алексова (Стайнова) (1877 – 1938 г.). Раждат им се четири деца: Петко Хр. Стайнов (1896 – 1944 г.); Алекси Хр. Стайнов (1897 – 1963 г.); Пенка (по мъж Ангелова) (1899 – 1989 г.) и Еленка (по мъж Венкова) (1901 – 1977 г.).

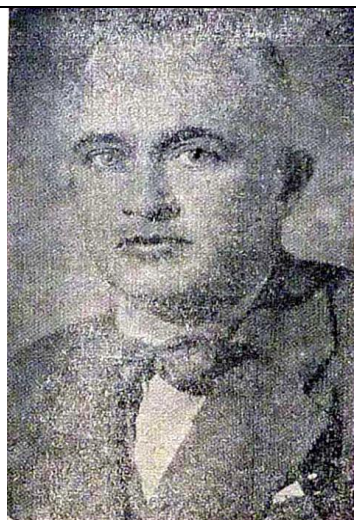
На следващите страници ще проследя живота на техните наследници по мъжка линия, според наличната просопографска информация, достигнала до наши дни.

³³⁷ Казанлъшки градско-общински вестник, бр. 54-55, 20.10.1901.

³³⁸ Пак там, бр. 113, 25.03.1904.

³³⁹ МИК-НИ. Петков, Д. *Спомени* (сборници). II том, с. 152.

Петко Христов Стайнов,
30-те год. на XX век.

(Източник: В-к Искра,
бр. 477, 15 юли 1944 г.)

2.2.7. Петко Христов Стайнов (17.01.1896³⁴⁰ – 2.07.1944 г.)

Надарен богато с интелект и обществено чувство, „един виден ратник за културното и стопанското издигане на Казанлък“, крупен дарител. Роден е през 1896 г. Завършва право в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. След края на Първата световна война се включва активно в стопанско-индустриалния живот на Казанлък. Той е подпредседател на Управителния съвет на АД „Братя Стайнови“ и на ЕАД „Победа“. Петко Христов Стайнов вгражда своя живот като талантлив ръководител и „добър работодател“ за успеха и просперитета на фамилните предприятия, занимавайки се предимно със стопанско-юридическите

въпроси. Той е член на Управителния съвет на Казанлъшкото общо сдружение на индустриалците, работещ с твърда воля за преуспяването на местната българска индустрия. Поддържа тесни, приятелски връзки с членовете на Старозагорската областна стопанска камара.

Петко Хр. Стайнов е и виден културен общественик, който дава щедра подкрепа за преуспяването на културните начинания в Казанлък. Предан и деен член на настоятелството на читалище „Искра“, на просветния и библиотечния му съвет – помагач със своята културна ерудиция. В онези години хората, които се занимават с различни форми на култура в малките градчета не са много. Още по-малко са онези, с които може да се разговаря или да се разменят идеи по различни културни въпроси. Петко Христов Стайнов е един от тези малцина, стоящ на високо интелектуално ниво и най-добре осведомен.³⁴¹ На 5 юни 1924 г., при отпразнуването на годишния си празник, Ученолюбива дружина „Искра“ го провъзгласява за свой благодетелен член.³⁴² След проведното се отчетно събрание в края на 1924 г. той е избран за директор на театъра

³⁴⁰ Храм „Св. Йоан Предтеча“ (Кърненски), Казанлък. Регистър за ражданията (1890-98 г.). Петко Хр. Стайнов е кръстен в същия храм на 22 януари от свещеник Каличков, кръстник му е Костадин Г. Клисуров.

³⁴¹ „Ч.Ч.“ (Чорбаджийски Чудомир). Петко Хр. Стайнов (По случай 40 дни от смъртта му), *Искра*, год. XXI, бр. 479, 15.08.1944, с. 1.

³⁴² *Казанлъшка Искра*, год. I, бр. 2, 15.06.1924, с. 1.

при дружината.³⁴³ Когато в Казанлък идват високопоставени интелектуалци – лектори в читалището, след като приключат своята лектория, покажат им се забележителностите в града и околностите, вечер по традиция се организира някъде разговор в по-тесен кръг. На тези интелектуални разговори-вечеринки винаги са поканени и присъстват побудните и осведомени казанлъчани, между които винаги е Петко Хр. Стайнов. Неговото присъствие винаги спомага вечерта да протече смислено и разговорът да бъде оживен и интересен.³⁴⁴

Петко Хр. Стайнов с еднаква вещина и осведоменост, може да говори с гостуващите представители на националната ни наука и изкуство както за класиците на нашата проза, така и за най-младите лирици, току що появили се на страниците на литературните списания. Той говори за театъра, като истински театрал, а художниците го възприемат за свой меценат. Когато през април 1944 г. се открива Казанлъшката тракийската гробница на Тюлбето (превърнала се впоследствие в световен културен паметник), на една вечеринка, пред няколко специалисти-археолози, той споделя интересни мисли, относно онази антична епоха, задава такива въпроси, каращи специалистите да се удивляват от неговия интелектуален потенциал.³⁴⁵ От дистанцията на времето си мисля, че можем да съжаляваме, че не сме били на тази вечерна научно-интелектуална раздумка.

При самото откриване на античната старина, Петко Хр. Стайнов проявява изключителен интерес. Той се рови из богатата си библиотека и прави сериозни проучвания по въпроса, за да бъде на нивото на специалистите. Паралелно с това той от тъмно до тъмно работи във фабриката, работа която няма нищо общо с тези негови интереси, а вечер щом се прибере, чете до късно и никога не почива. Дори годишните си отпуски използва, за да се самоусъвършенства – в чужбина посещава музеи, библиотеки и учи непрестанно. След последното си завръщане от Италия към края на своя живот, той цяла вечер разказва на свои приятели за творчеството на Джото, знае всяка негова творба къде се намира. Познава Италианския ренесанс, говори за Тициан и влиянието му върху Рубенс, за Леонардо, Рафаело и т.н.³⁴⁶

Като един любознателен и осведомен казанлъчанин, Петко Хр. Стайнов с интерес следи и политическия и икономическия живот, интересува се от различни

---

³⁴³ Рубрика Културен отдел. Годишно събрание на Ученолюбива дружина „Искра“. Пак там, год. I, бр. 8, 1.12.1924, с. 2.

³⁴⁴ „Ч.Ч.“ (Чорбаджийски Чудомир). Петко Хр. Стайнов (По случай 40 дни от смъртта му), *Искра*, год. XXI, бр. 479, 15.08.1944, с. 1.

³⁴⁵ Пак там.

³⁴⁶ Пак там.

житейски и научни въпроси, а грижите му към хора изпаднали в бедствено положение и нуждаещи се от помощ са изключителни.

По желание на покойния му братовчед Маню Стайнов – дарител и инициатор за построяване на паметника в парк Розариум на загиналите казанлъчани във войните за освобождение и национално обединение, Петко Хр. Стайнов е секретар на комитета, който се грижи за събиране на средства, изграждането и освещаването му на 28 август 1937 г.³⁴⁷

Давайки ценна информация за живота на Петко Хр. Стайнов, големият български писател и казанлъчанин Чудомир, типично в свой стил ще каже следното: *„Пръснат в толкова много посоки, той беше тъй много зает, че не му остана време да почине. Тук на земята той не може да си откъхне, дано там горе в незнанията намери покой и отмора неспокойната му душа“*.³⁴⁸

В личен план, на 31 юли 1927 г. Петко Хр. Стайнов се жени за Марийка Клисурова (Стайнова) (1907–1995). Венчани са в храм Св. Йоан Предтеча³⁴⁹. Имат една дъщеря Екатерина П. Стайнова (по мъж Малинкова) (р.01.03.1941 – п.26.11.2016 г.).

Петко Христов Стайнов умира внезапно от сърдечен удар на 2 юли 1944 г. на 48 години в Павел баня в разговор с приятели. Отива там, за да види своето семейство, евакуирано заради англо-американските бомбардировки.

В дните на поклонение пред тленните му останки, да засвидетелстват последна почит в дома му се стича почти цялото казанлъшко гражданство и много селяни от околията, представители на културната общност, на търговско-индустриалните среди в Казанлък и Стара Загора, чиновници и работници от фабрика „Братя Стайнови“ и ЕАД „Победа“, от културното огнище на града – читалище „Искра“, скърбящото запасно офицерство и много други.³⁵⁰

Опелото на Петко Хр. Стайнов е извършено в черквата „Св. Йоан Предтеча“ с участието на всички градски свещеници, начело с архиерейския наместник. Храмът и двора са препълнени с народ. През време на опелото се казват слова от енорийския свещеник Петко Михайлов, кмета на Казанлък – Иван п. Димитров, Геню Дочев от името на читалище „Искра“, след което огромната тъжна процесия го изпраща до гроба

---

³⁴⁷ Паметникът на погиналите казанлъчани през освободителните войни. *Искра*, год. XIV, бр. 311, 15.08.1937, с. 1.

³⁴⁸ „Ч.Ч.“, (Чорбаджийски Чудомир). Петко Хр. Стайнов (По случай 40 дни от смъртта му), *Искра*, год. XXI, бр. 479, 15.08.1944, с. 1.

³⁴⁹ Храм „Св. Йоан Предтеча“ (Къренски), Казанлък. Регистър за венчанията (1899-1927 г.).

³⁵⁰ Смъртта и погребението на Петко Христов Стайнов. *Искра*, год. XXI, бр. 477, 15.07.1944, с. 1.

му. Петко Хр. Стайнов прави голямо посмъртно дарение, което ще представя в четвърта глава.

В спомените на работниците от фабрика „Братя Стайнови“ той остава „мил баща“, който ги наставлява да бъдат „честни човече и добри българи“.³⁵¹

Алекси Христов
Стайнов, 1929 г.

(Източник: Радина
Нанчева)

2.2.8. Алекси Христов Стайнов (1897 – 1963 г.)

Следващият син на Христо П. Стайнов е Алекси Христов Стайнов. Роден е на 1 юни 1897 г. в Казанлък. Негов кръстник е Костадин Клисуров.³⁵² Изключително дисциплиниран, упорит и трудолюбив. Той е самоук в текстилното производство, но научава всичко за вълната. Занимава се с магазина на „Братя Стайнови“ в Казанлък, а по-късно и в София и доставката на качествена вълнена суровина за фабриката.³⁵³

По характер Алекси е изключително прям. Включен е като индустриалец в делегацията за сключване на стопанско споразумение със СССР. Заема категорична позиция, относно предлаганата крайно лоша и некачествена вълна като казва, че такава суровина не отговаря на стандартните изисквания на производството в България. Тази негова позиция не му е простена и след завръщането в родината е изселен със семейството в Лакатник по методите на тоталитарната власт, а непосредствено след 1947 г. домът му е национализиран.³⁵⁴

Алекси Хр. Стайнов се жени за Виолета Иванова Василева (Стайнова) (1907 – 1984). Раждат им се двама сина: Христо Ал. Стайнов (1927 – 1980) и Иван Ал. Стайнов (1931 – 2015).³⁵⁵ Съпругата му Виолета Стайнова, съчетава в себе си красота и интелект. През 1937 г. големият български художник – казанлъчанинът Дечко Узунов, рисува неин портрет. Като крупен индустриалец, Алекси също по примера на брат си и

³⁵¹ Пак там.

³⁵² Храм „Св. Йоан Предтеча“ (Къренски), Казанлък. Регистър за раждания и кръщения (1890-98 г.).

³⁵³ Интервю с Михаил Ал. Стайнов, 30.06.2021 г., 18.30-19.00 ч.

³⁵⁴ Пак там.

³⁵⁵ Родословна схема – Стайнови.

своите братовчеди индустриалци се проявява като меценат, подпомагащ талантлив творци в изкуството. С художника Д. Узунов той е и близък приятел.³⁵⁶

***

Грую Петков
Стайнов, около
1920 г.

(Източник:
Фондация „Петко
Гр. Стайнов“, ел.
архив „Петко Груев
Стайнов“,
G1_C_NN_003_Fm)

2.2.9. Грую Петков Стайнов (р.1862 – п.1922 г. на 60 г.) и неговото родово разклонение

Той е трети син на гайтанджията Петко Стайноолу и съответно внук на родоначалника Теню Стайноолу. Историческите сведения за Грую са в ограничен обем. Заедно с един от своите братя³⁵⁷, се поставя в помощ на квартируващите в края на 1877 и началото на 1878 г. руски военни части в освобождения от османска власт Казанлък. Това му дава възможност да научи руския език, а в малко по-късен етап от живота да опознае добре руската литература и обогати домашната библиотека с книги на Толстой, Достоевски, Чернишевски, Пушкин, Лермонтов, Гогол и др.³⁵⁸

На младини Грую е чирак – абаджия, след което с двама от своите братя – Стоян и Христо, продължават делото на техния баща, свързано с гайтанджийския занаят и активна търговска дейност. Находчив, амбициозен и трудолюбив, той работи в името на общото индустриално-стопанско дело,

свързано с модернизацията и прогреса. Грую П. Стайнов участва и в обществения живот на Казанлък. В началото на XX век (1902 г.) той е член на Казанлъшкото училищно настоятелство, което в определени случаи е заседавало съвместно с Градско-общинския съвет за решаване на различни стопанско-училищни въпроси, като например: *„гласуване поемните условия за отдаване под наем половината от*

³⁵⁶ Новини. Откриване на изложбата „Завръщането на красивата дама“. Столична община. Дирекция „Култура и образование“ [онлайн]. 15.10.2019 [прегледан на 15 октомври 2019] Достъпен на: <https://kultura.sofia.bg/sofiaculture/arhiv/>

³⁵⁷ Става дума за Михаил П. Стайноглу.

³⁵⁸ Кръстев, 1957, с.7.

Казанлъшката училищна воденица, наоѓајќи се на Старата река до Куленската махала за 3 години“ (1902 – 1905) и други подобни въпроси.³⁵⁹

Грую П. Стајнов има и културни интереси. Когато в Софија започват првите постановки на „Оперната дружба“ тој е един од редовните посетители. При всяко посешение в Софија се запознава с оперните и театралните прояви, за да разказва на своите деца за спектаклите и играта на артистите.³⁶⁰

В края на XIX век Грую П. Стајнов се жени за Анка Захаријева Калајџиева (Стајнова) (р.1878 – п.1963 г.). Раждат им се три момчета и едно момиче: Петко Гр. Стајнов (р.1896 – п.1977 г.), Захари Гр. Стајнов (р.1900 – п.1984 г.), Стојан Гр. Стајнов (р. 1903 – п.1948 г.) и Пенка Гр. Стајнова (р.1910 – п.2009 г.).³⁶¹

Анка произхожда от род със стари революционни традиции, водещ своето начало от будния подбалкански градец Клисура. Неин близък родственик е Лулчо Почекoв – известен революционер през Възраждането. Тој е сподвижник на В. Левски. Заради активна революционна дейност е обесен в Копривщица през паметните дни на Априлското въстание срещу османските поробители.³⁶²

Съпругата на Грую П. Стајнов – Анка е мъдра, паметлива, работлива и грижлива къщовница. Тя притежава самороден талант, знае много стари народни песни, наследени от нейните майка и баба. Пее ги с дълбоко и искрено чувство.³⁶³

През пролетта на 1922 г., Грую и Анка Стајнови заминават за Виена, за да лекуват различни заболявания в санаториум. След усложнение при заболяването, състоянието на Грую се влошава и малко по-късно през месец август умира. Погребан е във Виена.³⁶⁴ Анка живее цели 41 години след своя съпруг, като запазва спомена за него, правејќи дарения в негова памет за сираци и бедни казанлъчани.

Грую П. Стајнов и съпругата му Анка, полагат големи грижи за възпитанието и доброто образование на четирите си деца Петко, Захари, Стојан и Пенка. На следващите страници ще бъдат разказани житејските истории на потомците на Грую Петков Стајнов.

---

³⁵⁹ Казанлъшки градско-общински вестник, бр. 78, 20.07.1902.

³⁶⁰ Кръстев, 1957, с. 5.

³⁶¹ Храм „Св. Троица“ (Новенски), Казанлък. Регистър за раждания и кршчения.

³⁶² Кръстев, 1957, с. 5.

³⁶³ Тодоров, 2004, 68-69.

³⁶⁴ Кореспонденция на Петко Стајнов с роднини, вкл. братя, сестра, братовчеди и роднини по сватовска линија. H2104_22_001_00. H2104_22_013_00. Ел. архив на композитора П. Г. Стајнов [онлайн]. 15.09.2019 [прегледан на 15.09.2019 г.]. Достъпен на: http://arc.staynov.net/index.php?action=show_subcat&cat_id=23&subcat_id=112&from=20

Петко Груев Стайнов
(композитор), около
1960 г.

*(Източник: Фондация
„Петко Гр. Стайнов“,
ел. архив „Петко Груев
Стайнов“,
G1_B_NN_002_Fm)*

2.2.10. Петко Груев Стайнов **(р.1.12.1896 – п.25.06.1977 г.)**

ДЕТСТВО, ЮНОШЕСТВО, МЛАДЕЖКИ ГОДИНИ

Петко Гр. Стайнов е роден в Казанлък на 1 декември 1896 г. в семейството на индустриалеца Грую П. Стайнов. Дядото на композитора (по майчина линия) е търговец на розово масло и има работилница за конкуми (съдове за съхранение и транспортиране на розово масло). Впоследствие той се отказва от тази дейност и си купува неголям чифлик в село Овощник, близо до Казанлък. Именно тук, сред живописната природа на Подбалканската долина минават не малко дни от детските години на композитора. Всичко, което зримата красота и колорит на идиличната селска обстановка може да даде на едно силно възприемчиво дете през ранна пролет, розобер, жътва, сенокос и ранна есен, дълбоко и завинаги се връзва със своите картини и звуци в будната му памет. Богатите по цвят и настроение впечатления предразполагат бъдещия

композитор към съзерцание и творчески усещания.³⁶⁵

В тази добра семейна среда Петко расте като буйно и здраво дете. Нещастieto, което го сполетява на 6 години – „нараняване на дясното око след игра с джобно ножче и последвалото пълно ослепяване, въпреки опитите за лекуване в София и Виена не се трансформира в комплекс за малоценност или жизнена трагедия. Силната воля и богатството на детския дух се превръщат в неизчерпаема жажда за знания, в импулс за творчество в постоянен стимул за човечност и благородство“. Между 1906 и 1915 г. Петко Стайнов продължава своето обучение в Института за слепи в София, където за пръв път проявява музикалната си дарба. „Под грижите на едни от най-добрите за онова време музиканти Стайнов бързо напредва в музикалното изкуство. Той учи флейта при Димитър Хаджигеоргиев, цигулка при капелмайстора Швертнер и хармония при Краузе, пиано при Мила Бъчварова, по-късно при Андрей Стоянов, свиря

---

³⁶⁵ Кръстев, 1957, 5-10.

в оркестъра и пее в хора под ръководството на Михаил Шекерджиев и Никола Стефанов“.³⁶⁶

Изживяното през детските години прави от любовта към родния край един от основните елементи на ценностната система на Петко Стайнов. След завършването на Института за слепи през 1915 г., той се завръща в Казанлък и се включва активно в музикалния му живот и културната дейност на ученолюбива дружина „Искра“ – възстановява и ръководи Певческото дружество, активизира концертната дейност на неговия хор и написва най-ранните си творби: „Печалният ми брат“ – песен за сопран, цигулка и пиано (1915); „Нощ“ – песен за баритон и пиано (1915); „Легенда“ (септет) – камерна оркестрова творба в три части (1915); „Фантазия“ № 1 („Ще дойде ден, но боже мой, кога“) – септет оп.3 (1916); китката от народни песни „Тръгнала е Лиляна“ (1915); първата версия на „Сто двадесет души“; „Сън сънувах“ (1919) по текст на П. Яворов. От младежките години датират и четири доживотни приятелства на Петко Стайнов с Михаил Шекерджиев – диригент на хора в Института за слепи; с любителя цигулар Иван Бонев, човек с поетична душа и всеотдаен интереси, отдал на приятеля си изключително много време и топли грижи, с когото още от 1917 г. изпълняват на концерти, сонати от Моцарт и Бетовен; с Дечко Узунов и Нейко Нейков – баща на художниците Атанас и Христо Нейкови.³⁶⁷

По време на Първата световна война, оркестърът на читалище „Искра“, между 1916 – 1918 г., се състои само от Петко Стайнов и Иван Бонев, които подпомагат бедстващата тогава читалищната дружина, застрашена от публична продажба на сградата заради дълга на дружината. Елисавета Вълчинова-Чендова пише още, че хубавата музика изпълнявана от двамата добри музиканти, спечелва посетителите към читалищното кино. През ноември 1918 г. читалищното настоятелство привлича П. Стайнов в комисията по обсъждане уреждането на новогодишната вечеринка и му възлага да уреди хор, който той създава от ентузиазирани млади хора. В началото на 1919 г. настоятелството решава да се купи ново пиано, избора на което предоставя на Васил Мирчев, като се съобрази с мнението на Петко Стайнов. След покупката на новото пиано е уреден концерт, а между поканените концертиращи музиканти в Казанлък е и Петко Стайнов. При избора на ново читалищно настоятелство в края на

---

³⁶⁶ Стайнов П., Кръстев В., Кацарова Р., Баларева А., Бикс Р. *Енциклопедия на българската музикална култура*. София: БАН, 1967, с. 397.

³⁶⁷ Стайнов, С. Академик Петко Стайнов. Жизнен път и личност. В: *Сборник. Петко Стайнов в паметта на времето*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Исторически музей „Искра“ – Казанлък, 2009, 223-224.

месец октомври 1919 г. Петко Стайнов и Иван Бонев се включват в комисията на капелмайсторите към „Искра“. От февруари 1920 г. Стайнов е приет за нов член на ученолюбива дружина „Искра“. На 7 април 1920 г. настоятелството решава да му бъдат отпуснати за временно ползване тромпет, кларинет и струни за контрабас, а на 17 април същата година е предоставен салонът – за музикална вечеринка на „Музикалното общество“. От август 1920 г. читалищното настоятелство търси нови оркестранти, а Петко Стайнов се готви за следване в Германия. Приведените дотук данни за музикално-обществената му дейност в Казанлък между 1915 – 1920 г. разкриват влиянието на младия музикант върху будната, интелигентна прослойка на казанлъшкото гражданство, жадно за култура и изкуство, въпреки тежките военни години. Местната културна общественост се възхищава на пианистично му изкуство, както и на неговите солови и хорови песни.³⁶⁸

Радостният прием и почитителното признание на интелигентните казанлъчани към способностите на Петко Стайнов затвърждават вярата и убеждението му да продължи музикалното си образование в Германия от 1920 до 1923 г., първоначално в Брауншвайг, а след това в Дрезденската консерватория, която завършва с две специалности: композиция при Александър Волф и пиано при Ернст Мюнх. Венелин Кръстев пише, че с много скъпи спомени от интимния живот на композитора са свързани годините прекарани в Германия. На 10 август 1922 г. във Виена той свързва живота си със Стефанка Мандаджиева (Стайнова). Композиторът говори с най-голяма признателност и любов за своята всеотдайна съпруга. Нейните грижи стигат до самопожертвователност. Тя няма друг живот освен този на композитора. За да бъде най-близо до творческите замисли на своя съпруг с неговата сложна техника на композиране, Стефанка започва да изучава пиано най-напред във Виена, а след това отива в Дрезден, където посещава средния отдел на консерваторията със специалност пиано. Едно по-тънко познаване на музикалното изкуство безспорно я прави много полезна. За времето на своето обучение в Германия Стайнов с жив интерес следи концертния и оперния живот в саксонската столица. Заедно със своята съпруга посещават концерти и спектакли, разглеждат музеи и галерии. Чрез нейните очи Стайнов вижда и опознава света. Заедно с нея композиторът прочита огромен обем

---

³⁶⁸ Вълчинова-Чендова Е. Петко Стайнов в спомените на Дончо Петков. В: *Сборник. Петко Стайнов в паметта на времето*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Исторически музей „Искра“ – Казанлък, 2009, 231-232.

литература.³⁶⁹ Съдбовният смисъл и значение на този брачен съюз се оценяват най-точно в една анонимна статия за Петко Стайнов във в. „Мир“ от 1937 г.: *„Още преди сватбата им Стефанка Мандаджиева, следвайки пътя на сърцето си заминава за Виена да следва музика, за да се подготви като музикален помощник на бъдещия си съпруг. Другарка в трудния му живот, със своите неотстъпни човешки грижи и музикално сътрудничество, тя е най-вярната опора в делото на композитора, неговият „добър гений“.“*³⁷⁰

ДЕЙНОСТТА НА ПЕТКО СТАЙНОВ В КАЗАНЛЪК СЛЕД ЗАВРЪЩАНЕТО ОТ ГЕРМАНИЯ ДО 1944 г.

През пролетта на 1923 г. заедно със своята съпруга Петко Стайнов се завръща в България.³⁷¹ Дейността му в Казанлък през периода 1924 – 1926 г. се характеризира с енергичното включване в музикално-обществения живот. Архивно-библиографски източници както и общественикът Дончо Петков, дават информация за това време. През есента на 1924 г. композиторът става инициатор за подновяване дейността на Казанлъшкото певческо дружество. Попълва и стария оркестър при клона на Съюза на професионалните музиканти в България, като внушителният за това време състав е в състояние да изпълнява не само леки оркестрови пиеси, но и такива сериозни творби като Бетовеновите увертюри „Егмонт“ и „Кориолан“. В Казанлък Стайнов създава първата си значителна творба – Симфонична сюита „Тракийски танци“. Първоначалната версия е написана в края на 1924 г. под надслов „Български танци“. Отначало са създадени първи, трети и четвърти танц, изпълнени на популярен концерт в Казанлък през януари 1925 г. За това време композитора си спомня: *„Имахме едно певческо дружество. Оркестърът беше към дружеството на професионалните музиканти – местния клон. Той беше около 26 – 27 души, полусимфоничен, полусалонен поради употребата на пиано. Тогава свирехме „Тракийски танци“, които бяха за малък оркестър. ...С този оркестър работих до моето преселване в София“;* и още *„Трябва да се отбележи, че с тогавашните музиканти в Казанлък – Иван Скордев, Никола Пенчев, Петър Ходжев, Андрей Георгиев, Венцеслав Черноколев, Иван Бонев, сътрудничихме и работихме добре около „Искра“, който беше център на музикалния живот в Казанлък“.* Малко по-късно творбата е преработена за голям симфоничен

³⁶⁹ Кръстев, 1957, 21-22.

³⁷⁰ Стайнов, 2009, с. 224.

³⁷¹ Документи за самоличност, членски и служебни карти, пропуски. K04_23_001_00. Ел. архив на композитора П. Г. Стайнов [онлайн]. 15.09.2019 [прегледан на 15.09.2019 г.]. Достъпен на: http://arc.staynov.net/index.php?action=show_subcat&cat_id=20&subcat_id=80

оркестър (1925-26 г.) и допълнена с втория „Мечкарски танц“, още при първото ѝ изпълнение в София на 4 януари 1927 г. от Народния филхармоничен оркестър под диригентството на Тодор Хаджиев е посрещната възторжено от музикалната общественост.³⁷²

Чувайки „Тракийски танци“ Добри Христов приветства Стайнов с думите: *„Ти осъществи един идеал, който ние не можахме да осъществим. По-късно ще разбереш какво си написал. Националната българска симфонична музика от сега започва своето съществуване“*.³⁷³ Казвайки „ние“ Д. Христов има предвид композиторите от първото българско поколение и стремежа им за създаване на национален симфоничен стил. Концертното изпълнение на „танците“, става събитие не само в живота на младия композитор, но и в музикалния живот на България.

На 31 юли 1928 г. във в. „Комедия“, № 129, музикалният деятел и общественик Андрей Георгиев публикува статия, озаглавена „Петко Стайнов“, в която четем: *„Един от най-популярните ни компонисти, който в кратко време и със сериозни трудове в областта на българското музикално творчество се наложи на музикалното ни общество е Петко Стайнов... Като компонист се проявява още 1915 г. ... Но като компонист, който вече държи едно от първите места, той стана известен със своята сюита „Тракийски танци“ и „Легенда“, симфонична поема, изпълнявана с голям успех в София и Прага... Сюитата му „Тракийски танци“ ще бъде изпълнявана на славянския концерт на Варненските тържества... Аз си спомням първото впечатление, което тия танци произведоха на Българската народна филхармония, когато се просвириха за първи път. Възторгът на изпълнителите, които винаги имат най-положително чувство за достойнството на дадена пиеса, беше неописуемо. „Тракийски танци“ бяха и са постижение за българското музикално творчество... Отличната оркестрация, дълбокото, чисто и префинено чувство, които са основните им качества, ги правят композиция не само от национално значение, но и прехвърлят границата. Те са знаме, което може да се противопостави на много чужди знамена...“*.³⁷⁴

---

³⁷² Стайнов, 2009, с. 225, 233-234; Музейна експозиция. Зала едно, Витрина 5. Дом Петко Стайнов – Казанлък [онлайн]. 22.06.2021 [прегледан на 22.06.2021] Достъпен на: http://www.staynov.net/bg/hall_one

³⁷³ Кръстев, 1957, с. 103. Думите на Добри Христов са предадени по спомен от Петко Стайнов на Венелин Кръстев.

³⁷⁴ Цветков, Ц. Казанлъчани за Петко Стайнов според спомените на Дончо Петков. В: *Сборник. Петко Стайнов в паметта на времето*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Исторически музей „Искра“ – Казанлък, 2009, 282-283.

Печатното издание „Казанлъшка Искра“ – околийски вестник за културни и стопански въпроси, уреждан при Ученолюбива дружина „Искра“, следи също много активно и отразява на своите страници музикалната и културно-обществената дейност на Петко Стайнов в града по това време – до преселването му в София заедно със съпругата Стефанка в началото на 1927 г.

Значението на Казанлък и ученолюбива дружина „Искра“ в онези години с нейните културно-обществени подразделения – музей-галерия, библиотека, кино и т.н. е отразено сериозно от известни български и чужди общественици из страниците на ценната музейна Златна книга, създадена и попълвана между 1921 – 1954 г. В нея пишат своите впечатления Стоян Заимов, Гео Милев, Александър Стамболийски, Дора Габе, Петър Стубел, Александър Цанков, Христо Калфов, Кънчо Шипков, Михаил Арnaudов, Богдан Филев, Енрико Дамяни, Али Хайдар, Калина Малина, Сирак Скитник, Дечко Узунов, Ангел Каралийчев, Елисавета Багряна, японският пълномощен министър в София – Терио Хачия, китайският поет Тянь Цзян, Тодор Мазаров, Панчо Владигеров и много други.³⁷⁵ Пристрастието на Стайнов към ученолюбива дружина „Искра“ и нейното значение за родния му град е изразено в следните редове, които е вписал на 5 юни 1932 г. в Златната книга на музея: *„Искра в миналото и днес е била и е едно от най-хубавите и ценни неща в Казанлък. Аз я обичам, обичам и делото на възторжените искристи“*. В същата книга, от своя страна Фани Попова-Мутафова ще напише: *„Обикнах града, който даде най-родното в живописата и музиката ни – Казанлък, родно място на Иван Милев и Петко Стайнов.“*³⁷⁶

Друг интересен факт е, че освен в родния си град от 1923 г. до началото на 30-те години Стайнов концертира активно като пианист, първоначално в Германия, а след това в София и страната. Признат е като един от най-добрите изпълнители на Бетовен. В Пловдивския вестник „Юг“ от 11 юни 1924 г. за него е написано: *„Петко Стайнов свири във вечна тъмнина, но това за слушателя не е видно, защото сам той създава светлина! Изпълнението му е на пианист-виртуоз от първа величина!“*³⁷⁷

Според казанлъшкият общественик Дончо Петков, цитиран от Е. Вълчинова-Чендова, става ясно, че Петко Стайнов от една страна е „централна фигура в музикалния живот на града от първите две десетилетия на века“, както и разпознаваем музикален общественик и концертиращ пианист в национален план. Неслучайно с

³⁷⁵ МИК, Фонд „Нова история“, № 1863/д.

³⁷⁶ Пак там.

³⁷⁷ Музейна експозиция. Зала едно, Витрина 4. Дом Петко Стайнов – Казанлък [онлайн]. 16.09.2019 [прегледан на 16.09.2019 г.]. Достъпен на: http://www.staynov.net/bg/hall_one

установяването му в София музикалният живот в Казанлък изпада в застой. В този контекст, някои музикални самодейци също напускат града, за да продължат своето образование.³⁷⁸

Въпреки трудностите, пише Ц. Цветков, през 30-те години смесения хор и оперетата при читалището, ръководени от Христо Маников и мъжкия хор на Никола Пенчев имат добри успехи и са членове на Съюза на народните хорове. Подобни са и успехите на мъжкия хор на Андрей Георгиев в ДВФ „Арсенал“. Усилията на П. Стайнов за обединяване певческите сили в един голям представителен градски хор не дават желанния резултат, поради неразбирателство между диригентите Хр. Маников и Н. Пенчев. Съобразно реалностите тези колективи поддържат тонуса и традициите в хоровото дело до започването на войната и са важна предпоставка за подема на хоровото изкуство след нея.³⁷⁹

Преди да стане това, в Казанлък правят музикално-певчески гастроли състави, в които понякога има сериозно казанлъшко изпълнителско присъствие. От такъв характер е гостуването на Софийският смесен хор „Родна песен“, който изнася концерт на 15 април 1938 г. в салона на читалище „Искра“. Програмата на музикалната проява се състои изцяло от произведения на „видния компонист“ Петко Стайнов. Физическото присъствие на самия автор, предизвиква още по-голямо оживление и интерес към концерта на гостуващия хор. Салонът на „Искра“ е препълнен с публика, която идва да засвидетелства голямото си уважение към своя известен съгражданин. Хоровият състав се дирижира също от известния казанлъчанин Йоско Йосифов, а сред хористите има представители на неговото семейство. Изпълнени са значимите за Стайновото творчество, хорови произведения „Урвич“, „Тайната на Струма“, „Конници“, „Сън сънувах“ и др. Концертът се превръща в едно своеобразно честване на автора и музикален празник за Казанлък, с което се затвърждава все по-здраво хубавата музикална традиция и за бъдещите поколения.³⁸⁰

ОБЩЕСТВЕНА И ТВОРЧЕСКА ДЕЙНОСТ НА ПЕТКО СТАЙНОВ В СОФИЯ И В НАЦИОНАЛЕН ПЛАН ОТ 1927 ДО 1944 г.

Живеещ заедно със съпругата си от 1927 г. в София, Петко Стайнов се включва активно в общността на слепите и отстоява правото им на равностойно място в обществото. Инициира създаването на културните им институти и съдейства за тяхното

³⁷⁸ Вълчинова-Чендова, 2009, с. 237.

³⁷⁹ Цветков Ц. Певческата слава на Казанлък. Казанлък: Ирита, 2009, с. 12.

³⁸⁰ Георгиев, А. Гостуването на хора „Родна песен“. *Искра*, год. XV, бр. 328, 30.04.1938 г., с. 3.

развитие. Той е един от основателите на Националното читалище на слепите „Луи Брайл” на 29 април 1928 г. и първи дългогодишен председател на настоятелството му до 1941 г.³⁸¹, което е истински шанс за читалището. Става лектор по пиано в Института за слепи от 1927 до 1941 г.³⁸² През 1935 г. подкрепя инициативата за създаване на хора на слепите, който след смъртта му приема неговото име. През 1971 г. за заслугите му към Съюза на слепите в България е избран за негов почетен председател.³⁸³ В този период на Петко и Стефанка Стайнови се раждат двамата им сина – *Григорий* (1928) и *Стефан* (1935)³⁸⁴.

Стайнов твори активно в симфоничния и хоровия жанр, в които обобщава някои тенденции в българската музика и бележи нов етап в развитието ѝ. Според А. Баларева, „онова, което го характеризира като български музикален творец е създаването на собствен, български музикално-творчески стил“. Освен композираните вече в Казанлък „Тракийски танци“ (1924/25-1926), до 1944 г. Стайнов създава симфоничната сюита „Приказка” (1930)³⁸⁵; концертна увертюра „Балкан” (1936); симфоничните поеми „Легенда” (1927) и „Тракия” (1938)³⁸⁶ – синтезираща най-хубавото от дотогавашното творчество на композитора и Симфонично скерцо (1939). Симфоничните произведения на Стайнов притежават силно художествено внушение, а някои от тях, например „Тракийски танци” и „Тракия” се превръщат в символ на българската музика.³⁸⁷ Ст. Стайнов пише, че редица съобщения и статии в печата показват положителния отзвук в обществото, предизвикан от награждаването на Петко Стайнов през 1938 г. от Академията на науките с „Кирило-Методиевската“ награда от фонда „Кирил

---

³⁸¹ За Петко Стайнов. Биография. Двадесетте години (1925-1929). Фондация „Петко Груев Стайнов“ [онлайн]. 26.06.2021 [прегледан на 26 юни 2021]. Достъпен на: http://staynov.org/bg/the_1920s

³⁸² Карафезов С. *Национално читалище на слепите „Луи Брайл“*. София: Военно издателство, 2008, 1-7.; Вж. За Петко Стайнов. Биография. Двадесетте години (1925-1929). Фондация „Петко Груев Стайнов“ [онлайн]. 26.06.2021 [прегледан на 26 юни 2021]. Достъпен на: http://staynov.org/bg/the_1920s

³⁸³ Стайнов, 2009, с. 225.

³⁸⁴ Вж. Родословна схема – Стайнови.

³⁸⁵ За симфоничната сюита „Приказка“, Петко Стайнов получава награда на Комисията за поощрение на родната литература и изкуство, 1930 г.; Вж. За Петко Стайнов. Биография. Тридесетте години (1930-1939). Фондация „Петко Груев Стайнов“ [онлайн]. 26.06.2021 [прегледан на 26 юни 2021]. Достъпен на: http://staynov.org/bg/the_1930s

³⁸⁶ Партитура на симфонична поема „Тракия“ (единствено фототипно копие) – „Започната на 26.09.1938 г. – завършена на 19.11.1938 г. (събота – задушница)“, МИК 92 (4842) ИМК-ПС/д.

³⁸⁷ Вж. Баларева, А. Петко Стайнов (1896-1977). *Дипляна на Дом „Петко Стайнов“*. Казанлък: 2002.

Берлинов³⁸⁸ (18000 лв.) за цялостната му дейност като композитор, музикален общественик и организатор.³⁸⁹

През периода, казанлъшките съграждани на композитора отново живо се интересуват и следят неговото творческо развитие като отразяват това в градската преса. На 30 април 1931 г., Андрей Георгиев публикува материал във в. „Казанлъшка Искра“ за написаната от Петко Стайнов, нова петчастна сюита „Приказка“. Като отправя поздравление към композитора *„за все по-големия му успех в разработване на народното ни творчество“*, авторът на статията съобщава, че композицията е изпълнена публично за първи път на 2 април, същата година от Академичния симфоничен оркестър под диригентството на Саша Попов. Според А. Георгиев, сюитата е *„пътър наниз от ценности на българската родна художествена музика с нейната многообразност от баладичност, лирика и хумор“*. Отправя се пожелание в близко бъдеще Стайнов да *„даде творби от по-големи музикални форми“*.³⁹⁰

В хоровите си песни през този период Петко Стайнов „разкрива страни от душевността и характера на българина“ – „Ела се вие, превива“, „Изгреяло ясно слънце“, „Бре Иване“, „Засвири, Димо“, „Пуси Димо“, „Де бре, Димо“ и много др. Според проф. Агапия Баларева, „докъм началото на 30-те години на XX век, композиторът едновременно следва традициите в хоровото творчество на първите композитори и внася елементи от личния стил“.³⁹¹ С хоровите си балади „става основоположник на нов дял в българската музика. В тях той претворява предимно драматични събития от старата и новата история на България и постига национално баладично звучене“ – „Тайната на Струма“ – за мъжки хор, текст Теодор Траянов, (1931); „Конници“ – за мъжки хор, текст Н. Фурнаджиев, (1932); „Урвич“ – за смесен хор, текст Н. Ракитин, (1933); „Сто двадесет души“ – за мъжки хор, текст Пенчо П. Славейков, (1935); „Момина жалба (Буйна Вита)“ – за смесен хор, текст Тр. Кунев,

---

³⁸⁸ Фондът е създаден от бургаския търговец Кирил Берлинов в полза на българската култура, наука и изкуство. Вж. „Кирил Берлинов“. *Енциклопедия Дарителство* [онлайн]. 1.07.2021 [прегледан на 1.07.2021]. Достъпен на: <http://daritelite.bg/kiril-b%d0%b5rlinov-2/>

³⁸⁹ Стайнов, С. Новооткрити архиви и произведения на Петко Стайнов. Кръгла маса. В: *Сборник. Петко Стайнов в паметта на времето*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Исторически музей „Искра“ – Казанлък, 2009, с. 176.

³⁹⁰ Георгиев, А. „Приказка“ – сюита за оркестър от Петко Стайнов. *Казанлъшка Искра*, год. VIII, бр. 163, 30.04.1931, с. 1.

³⁹¹ Вж. Баларева, 2002.

(1936).³⁹² Петко Стайнов черпи идеи за баладите си от целия национален интонационен фонд.

С голям успех се изпълняват хоровите творби на Петко Стайнов на най-високо ниво в столицата. Такъв е концерта на хор „Родна песен“, дирижиран от Йоско Йосифов в зала „България“ (20.01.1938 г.). Солист на хора е младия лиричен тенор Илия Йосифов – брат на диригента. Музикалната програма е съставена изцяло от произведения на присъстващия в залата композитор – „Изгреяло ясно слънце“, „Катунари“, „Сън сънувах“, „Валс“, „Урвич“, „Тайната на Струма“, „Момини жалби“ и др. Концертът е посетен от музикалния елит на София и много почитатели на Петко Стайнов. Присъстват и диригенти на повечето от провинциалните хорове. Под вещото ръководство на диригента, хорът умело се справя с всички трудности в изпълненията като създава истинска музикална наслада за публиката, „доволство и радост на композитора“.³⁹³ Както писах по горе, със същия успех концертът е повторен през месец април и в Казанлък.

Според проучени документи, синът на композитора – архитект Стефан Стайнов разказва, че освен изключително високата музикално-творческа работа, голяма и предана през разглеждания период е обществената дейност на П. Стайнов. „През 1928 г. е избран за член на ръководството на Съюза на народните хорове, преименуван (1936 г.) на Български певчески съюз, а от 1933 до 1944 г. е негов несменяем председател. На 24 януари 1933 г. в софийския дом на П. Стайнов – ул. „Иван Вазов“ № 23, осем музиканти учредяват Дружеството на българските компонисти „Съвременна музика“. Петко Стайнов е избран за негов председател и остава такъв до 1944 г.“ Творческото и общественото кредо на композитора, изкристализирало през този период и отстоявано до края на дните му, се съдържа в следните негови думи: *„Задачата на всички, които по Божия милост носят едно дарование, е да творят наше, национално изкуство. Само чрез такова изкуство ще бъдем близки на своите и интересни за чуждите и само чрез него достойно ще можем да участваме в международния културен*

---

³⁹² Пак там.; Вж. За Петко Стайнов. Творчество. Концертни песни и балади за хор а capella. Фондация „Петко Груев Стайнов“ [онлайн]. 26.06.2021 [прегледан на 26 юни 2021]. Достъпен на: http://staynov.org/bg/concert_songs_and_ballads

³⁹³ Петко Стайнова вечер. (Един голям успех на казанлъчани – музикални творци в София.) *Искра*, год. XV, бр. 323, 15.02.1938, с. 1.

живот“. Утвърждаването на национален облик на изкуството и културата ни през този период е цел на по-голямата част от българските творци.³⁹⁴

През 1941 г. „творчеството и музикално-обществената дейност на Петко Стайнов получават високо признание – на 29 юни е избран за редовен член на Българската академия на науките и изкуствата /БАНИ/, посредством доклад-предложение на Добри Христов. На 21 септември с Царски указ е назначен за директор на Народната опера“ (1941-1944), която в художествено отношение се отделя от драмата. Той допринася за обогатяване на репертоара ѝ с български творби и за много гастроли на именити чуждестранни диригенти и режисьори.³⁹⁵

Тези музикално-обществени постижения през този период, издигат Петко Стайнов като водеща фигура в национален план, правят името му известно и разпознаваемо извън границите на царство България.

МУЗИКАЛНО-ОБЩЕСТВЕНАТА ДЕЙНОСТ НА ПЕТКО СТАЙНОВ В НАЦИОНАЛЕН ПЛАН И ВРЪЗКИТЕ С КАЗАНЛЪК ПРЕЗ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА 20 ВЕК

Обществено-културният деец Цвятко Цветков пише, че след 1945 г. условията за музикалната и певческата самодейност се променят. Ако дотогава създаването на любителски колективи е преди всичко дело на ентузиазирани ръководители-диригенти, сега се засилва централизацията и водещата роля на Общинската власт, на ръководствата на предприятия, училищата, дори и на кварталите. Увеличава се ролята и отговорността на читалище „Искра“. „Общината осигурява на читалището субсидия за сформирание на симфоничен оркестър с ръководител Христо Маников, а общото събрание на оркестъра провъзгласява за свои почетни членове Петко Стайнов и Иван Скордев“.³⁹⁶

Загрижен за културно-музикалния живот, на 8 юни 1947 г. Петко Стайнов пристига в Казанлък. Изнася великолепна сказка на тема: „Българският композитор, народната песен и проблема за българския национален музикален стил“. Прави прослушване на хора и оркестъра при читалището. Мисията му е успешна, „тъй като

---

³⁹⁴ Стайнов, 2009, 225-226; Вж. За Петко Стайнов. Биография. Тридесетте години (1930-1939). Фондация „Петко Груев Стайнов“ [онлайн]. 26.06.2021 [прегледан на 26 юни 2021]. Достъпен на: http://staynov.org/bg/the_1930s

³⁹⁵ Стайнов, 2009, 225-226; Вж. За Петко Стайнов. Биография. Четиридесетте години (1940-1949). Фондация „Петко Груев Стайнов“ [онлайн]. 26.06.2021 [прегледан на 26 юни 2021]. Достъпен на: http://staynov.org/bg/the_1940s

³⁹⁶ Цветков, Ц. За приноса на Петко Стайнов в музикалния живот на Казанлък в периода 1945 – 1977 година. В: *Сборник. Петко Стайнов в паметта на времето*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Исторически музей „Искра“ – Казанлък, 2009, 244-245.

след него Общинският съвет решава към културния институт да се създаде Общински оперетен театър. За директор е назначен Никола Пенчев, а за диригенти – Христо Маников и Георги Ангелов“. Оперетният театър към читалище „Искра“ „става естествено и основно средище на музикалния живот“, фактор за задържането на музикалните и певчески сили в Казанлък, което е от особено значение. „Повишава се качеството на културния продукт, а заедно с това и изискванията на публиката към музикално-сценичното изкуство“.³⁹⁷

Ст. Стайнов добавя, че паралелно със съпричастността, загрижеността и усилията за формиране и реализиране на резултатна стратегия за музикалния живот и хоровото дело в града, от 1948 г. Петко Стайнов „посвещава цялата си енергия на ръководството на създадения по негова инициатива Институт за музика при БАН (по-късно Институт за музикознание) като негов несменяем директор до края на дните си“. Това е една изключително активна дейност с голям принос за „развитието на българската музикология и със събирането, изучаването и документирането на музикалния ни фолклор“. През този период, под мъдрото ръководство на П. Стайнов, сътрудниците на Института събират повече от 100 000 песни и над 3000 танца, а през 1967 г. се издава изключително ценната Енциклопедия на българската музикална култура.³⁹⁸

Голяма е работата на композитора „в качеството му на съветник по музикалните въпроси в Министерството на информацията и пропагандата“ (1946-1948) и „съветник първа категория по музикалните въпроси в Комитета за наука, изкуство и култура /КНИК/“ (1948-1953). В докладите му до Комитета, посветени на симфоничните оркестри в Бургас, Пловдив, Видин и др. личи важният принос и стремеж на Стайнов към художественото им усъвършенстване, организационно заздравяване, „към широка музикално-просветна дейност сред народа“ и не на последно място – търсене на „висококачествена музикална продукция“ с упражняване на щателен контрол.³⁹⁹

Не по-малко активна е и дейността на композитора за развитието на художествената самодейност. „Той винаги оценява любителското хорово дело и музикалната художествена самодейност едновременно като най-демократичната форма

---

³⁹⁷ Пак там, с. 245.

³⁹⁸ Стайнов, 2009, с. 226; МИК 90 (4840) ИМК-ПС/д., *Енциклопедия на българската музикална култура*, С-я 1967 г.

³⁹⁹ Вълчинова-Чендова, Е. *Архивът на Петко Стайнов. Непознати страници*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов“, 2014, с.7, 104-105; Вж. За Петко Стайнов. Биография. Четиридесетте години (1940-1949). Фондация „Петко Груев Стайнов“ [онлайн]. 26.06.2021 [прегледан на 26 юни 2021]. Достъпен на: http://staynov.org/bg/the_1940s

за масово музициране и разпространяване на музикално изкуство и култура, като инкубатор за отглеждане на таланти за професионалните музикални състави. Неслучайно имена като Стефан Македонски, Борис Христов, Годор Мазаров и Николай Гяуров, започват кариерата си в любителските хорове, а последните двама са открити и нъсърчени в професионалния им път лично от Петко Стайнов⁴⁰⁰. В едно интервю, Николай Гяуров отговаря на въпроса кой точно го „открива”: *„Истината е една. Председател на журито беше известният наш композитор академик Петко Стайнов. Направил му беше впечатление моят басов глас. Помоли ме да го навестя. „Добър ден” – му казах. „О, Гяуров, Вие ли сте? Седнете, седнете!” – в гласа му имаше много топлина и обич към мен... „Вие имате такава музикалност, че ако учите ще станете световноизвестен певец”.* Слушах и сърцето ми лудо биеше”, завършва Гяуров.⁴⁰¹

Според арх. Ст. Стайнов, „ако в творческата сфера кредото на композитора е създаването на български национален музикален стил, то в сферата на любителското изкуство кредото му е самоорганизация и самоуправление. Тази своя идея, доказала жизнеността си през годините на Съюза на народните хорове и Българския певчески съюз, той отстоява неотклонно и я противопоставя през цялото време от Втората световна война до края на живота си през 1977 г. на налаганите от държавата различни форми на администриране на самодейността в статии и изказвания, на съвещания и от трибуната на Народното събрание и конгресите на културата“.⁴⁰²

Ц. Цветков пише, че едновременно с това, след 1956 г. започва нов етап в музикалната и певческата дейност в читалище „Искра“ и Казанлък, „когато по препоръка на Петко Стайнов за диригент идва младият и висококвалифициран Христо Иванов, завършил Българската държавна консерватория. Той се заема енергично с укрепването на оперетата – оркестъра, увеличаване броя на хористите и набиране на нови /извън оперетния хор/ за формиране на градски хор към читалището“. За кратко време той се справя отлично и на 10 март 1957 г., на честването на 60-годишнината на композитора, под диригентството на Иванов хорът и оркестъра изпълняват с успех песни и части от симфонични композиции на Стайнов.⁴⁰³

Композиторът е доволен и казва добри думи за младия диригент. След юбилейна пътека в оперетата продължава, но подкрепата за читалищния хор отслабва. „Той

---

⁴⁰⁰ Стайнов, 2009, 226-227.

⁴⁰¹ Музейна експозиция. Зала едно. Витрина 8. *Дом Петко Стайнов – Казанлък* [онлайн]. 16.09.2019 [прегледан на 16.09.2019 г.]. Достъпен на: http://www.staynov.net/bg/hall_one

⁴⁰² Стайнов, 2009, с. 227.

⁴⁰³ Цветков, 2009, с. 49.

залинява, за да се съвземе за честването на 100-годишнината на читалището през 1960 г. „, а след това отново затихва.⁴⁰⁴

През това време от своя живот Петко Стайнов попълва и обогатява българската музикална съкровищница с две симфонии (1945 и 1949) и „Младежка увертюра” (1953); с хоровите произведения „Христос Воскресе“ – четиригласна по църковен текст (1946), „Родина“ (1948), „Три дена се били“ (1950), „Другарят Антон“ (балада за смесен хор, 1954), „Кум Герман“ (балада, 1955), „Матроска балада“ (1955), „Родино“ (1957) и др. Според проф. А. Баларева, в симфоничния и в хоровия жанр Петко Стайнов „попълва пропуснати етапи в развитието на българската музика и това също определя значението му за нея“.⁴⁰⁵

Относно жанровото творчество на композитора, за музиколога проф. Крум Ангелов – Петко Стайнов е преди всичко симфоник. На Първия преглед на българската музика през 1952 г. присъстват съветските композитори Арам Хачатурян и Аркадий Филиппенко. Представят се много хорове с български произведения. Представя се и хоровата капела, дирижирана от Светослав Обретенов с баладите на Петко Стайнов. Чувайки тези мащабни творби, Хачатурян казва: *„Абе, в България хоровото изкуство е симфонизирано. Това е симфонизирано хорово изкуство“*. След като чува и други български хорове, Хачатурян все повече затвърждава това свое мнение. Другият пример, който дава проф. Ангелов, потвърждаващ това становище е концертното турне на мъжки хор „Гусла“ в Чехословакия. Хорът винаги има в своя репертоар произведения на Стайнов. В знаменитата зала „Сметана“ те изпълняват баладата „Конници“, предизвикала фурор сред публиката. След концерта чешките композитори и музиканти споделят: *„Това не е хорово произведение, това е една симфонична вокална творба“*. Всъщност това е една от огромните заслуги на Петко Стайнов към българската музикална съкровищница.⁴⁰⁶

СЪЗДАВАНЕ НА ПРОЧУТАТА КАЗАНЛЪШКА ХОРОВА ШКОЛА

Безпределната любов на Петко Стайнов към родния град, към приятели и близки го подтиква да поддържа постоянна връзка, да се интересува от всичко, което става и разбира се най-вече от читалище „Искра“. Неговите грижи към музикалния живот на

---

⁴⁰⁴ Цветков, 2009, с. 250.

⁴⁰⁵ Вж. Баларева, 2002; Вж. За Петко Стайнов. Творчество. Концертни песни и балади за хор а capella. Фондация „Петко Груев Стайнов“ [онлайн]. 26.06.2021 [прегледан на 26 юни 2021]. Достъпен на: http://staynov.org/bg/concert_songs_and_ballads

⁴⁰⁶ Ангелов, К. Петко Стайнов и хоровото дело в България. Среща разговор. В: *Сборник. Петко Стайнов в паметта на времето*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Исторически музей „Искра“ – Казанлък, 2009, 200-201.

Казанлък се засилват. Ц. Цветков разказва, че на 27 август 1966 г. ръководството на града организира среща на диригенти, музикални, обществени и читалищни дейци с П. Стайнов. В своето слово композиторът „обосновава необходимостта от създаването на представителни смесен и пионерски хор, обръща внимание и подчертава, че при всички обстоятелства „душата на това голямо дело“ ще бъдат диригентите, поема личен ангажимент за осигуряването им“.⁴⁰⁷ Предложението е подкрепено единодушно. Практическото създаване на съставите е възложено на Общината – отдел „Култура и изкуство“, читалищното настоятелство и профсъюзите.

За диригент на представителния пионерски хор (по-известен като представителен детски хор „Искра“) продължава разказа си Цветков, Петко Стайнов предлага младата Петя Павлович. Той открива в нея Божията дарба на музикант още в ранните ѝ юношески години, подпомага и следи нейното обучение, „израстване и дейност в музикалната академия и музикалния театър при читалище „Искра““. Предложението среща всеобщото одобрение сред музикално-обществените среди. Петя Павлович е голямото откритие на Петко Стайнов за хоровото изкуство и култура в Казанлък и страната. Първата сбирка на 118 деца певци е на 9 ноември 1966 г., но пълноценната дейност започва в началото на 1967, която се счита за година на основаването на хора.⁴⁰⁸

През следващите години П. Павлович създава и подготвителни състави – Хорът на най-малките (чавдарчетата) и Хорът на момчетата, с което започва изграждането на школата. Пълното изграждане на първата в България хорова школа завършва със създаването на Градския представителен смесен хор през 1972 г. и Представителния юношески смесен хор през 1976 г. Това голямо дело успява, защото са постигнати високи художествени резултати. Огромната по обем интензивна художествено-творческа и концертна дейност е дело на Петя Павлович, нейните сътрудници и мъдрото, дискретно ръководство на композитора.⁴⁰⁹ Няма съмнение, че след Емануил Манолов и Петко Стайнов хоровото дело в Казанлък достига нов връх с национално признание и европейска известност.

ПЕТКО СТАЙНОВ И НЕГОВИТЕ ПРИЯТЕЛИ-ТВОРЦИ

Още от ранните си младежки години в Казанлък, а след това и като музикален творец и обществена фигура Петко Стайнов е заобиколен с много приятели, а

---

⁴⁰⁷ Пак там, с. 255, Вж. Цветков.

⁴⁰⁸ Пак там, 255-256.

⁴⁰⁹ Пак там, 261-265; Вж. Цветков, 2009.

отношенията им са изпитани във времето, изградени на чистосърдечна човешка основа. Това са: Чудомир, Антон Страшимиров, Теодор Траянов, Николай Ракитин, Сирак Скитник, Никола Фурнаджиев, Николай Лилиев, Елин Пелин, Чавдар Мутафов и Фани Попова-Мутафова, Александър Божинов, Александър Добринов, Иван Пенков, Дечко Узунов, Иван Лазаров, Константин Щъркелов, Асен Златаров и редица други.⁴¹⁰ В резултат на някои от тези връзки се получава духовно-творческа симбиоза, посредством която композиторът създава прекрасните си песенни шедеври.

Архивните извори и някои от потомците на изброените, разказват интересни житейски моменти от тези отношения. Както се вижда сред горните имена се срещат немалко художници. Според сина на композитора Стефан Стайнов, зримият свят присъства неотклонно в творчеството и всекидневието на незрящия Петко Стайнов. Неговите контакти с изобразителното изкуство поддържат и обогатяват представите за него през целия му живот. В приятелския кръг и извън него, образът на Петко Стайнов привлича много български художници и скулптори. Има прекрасни портрети от Бенчо Обрешков, Димитър Арnaudов; от Дечко Узунов и Константин Трингов, които принадлежат на семейството; от Дора Бонева и др. Александър Добринов създава карикатура, изобразяваща „не само високото чело на композитора, но и неизменните две цигари, които се редуват в устата и в ръката му“. Петко Стайнов присъства и в известната карикатура на Добринов „Кафене „Цар Освободител“. Съществуват и графични скици, създавани за нуждите на вестниците и по други поводи. Отличават се тези от Илия Петров и Асен Попов. Чудесни бюстови портрети създават Тодор Първанов и Иван Мандов.⁴¹¹

Художникът Пеньо Вълчанов – племенник на Дечко Узунов, разказва интересни моменти от дружбата между двамата именити творци: *„Имам спомени, когато нашите родители се събираха на празненства и ние, децата като сюнжери попивахме техните разговори, песни, закачки. Казанлъжките родове се знаеха и контактуваха помежду си. Дошли са в София преди Първата световна война.“* Вълчанов изказва следното свое впечатление и мнение: *„...композиторът Петко Стайнов, имаше зрителна култура и не само зрителна. Незрящият беше по-зрящ! ...Хората, които нямат тази зрителна култура, питат какво иска да каже художникът и т.н. Зрителната култура се придобива чрез гледане на картини, репродукции. Затова композиторът Петко*

---

⁴¹⁰ Стайнов, Ст. Петко Стайнов и зримият свят. Среща разговор. В: *Сборник. Петко Стайнов в паметта на времето*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Исторически музей „Искра“ – Казанлък, 2009, с. 209.

⁴¹¹ Пак там, с. 210.

Стайнов за всички, които го познаваха по-отблизо, бе феномен за нас. С неговата чувствителност намираше връзката между картината, художника и самия него. Това, което много хора с претенции не го могат.⁴¹²

Както споменах в началото, по време на следването си в Германия Петко Стайнов посещава и „разглежда“ много художествени галерии. Това става през очите на брат му Захари, а след това на съпругата му Стефанка. Мнението за постоянната връзка със зримия свят и отношението на композитора към изобразителното изкуство, споделя синът на големия български художник Иван Пенков – Боян Пенков. Неговият именит баща, споделя следните интересни мисли за композитора в своя дневник от 18 юни 1939 г.: *„Днес след обед идвах в градината (къщата на художника в Панчарево) най-малко петнадесет души. Беше Хрисан Цанков и Петко Стайнов с жена си, децата си и сестра си. Имам голяма слабост към този голям човек и голям приятел Петко Стайнов. Уважавам го за изключителното му дарование, но главно ми импонират неговият характер и интелигентност. Сляп е, а вижда колкото много окати, които са фактически слепи. Никога няма да забравя как ме посрещна в Дрезден. По онова време той следваше в академията, там аз бях току що пристигнал от Мюнхен. Намирам адреса му и веднага се озоваваме в една чиста и немногочислена улица. „Здравей Петко“. „Ти ли си бе Иване“, позна ме той, макар че от години не бяхме се срещали, както казах по гласа ми. „Ела сега с мен да видиш Дрезден“, и вместо аз да го водя, води ме той из целия град, показва ми всички архитектурни и други паметници и дори ме заведе на една току-що открита художествена изложба на „Брюстер ирсе“ на Елба. Поразен бях, когато започна да ми разказва за някои от изложените картини. Спомням си, пита ме какво означава един анатомично засилен кръг на челото на една маска на някаква графика. После се поразходихме из парка на града и той ме заведе у дома си. Знаеше историята на всичко, което гледахме с удивително разбиране и точност.“* Иван Пенков изказва и възхищението си от творчеството на Стайнов като пише: *„Когато слушам композициите му, забравям, че той е сляп, а се утешавам, че това са неговите видения – Тракийски танци, Балкан. Единствен той от българските компонисти усеща духа на нашата музика най-добре и оркестрацията му също носи наш характер. Той не жертва мисълта заради израза и затова е смислен и звучен, но най-вече човечен и тази човечност и доброта лъха както от всичките му композиции, така и от благородната му усмивка, която никога не*

---

⁴¹² Пак там, 211-212, Вж. Вълчанов.

изчезва от устата. Обаяние е и музиката му и самият той, а оредялата му копринена коса описва невидим светъл ореол около вечно приведената му глава.“ Художникът завършва своите мисли по следния начин: „Смее ли се, се смее от сърце и заразява с безгрижността си. Говори ли сърдечно, гласът му стихва и душата му е готова да прегърне страданието на целия свят. Говори по работа, думите му тежат като олово, а мисълта му е ясна, концентрирана и логична. Убедителен и внушителен оратор, той печели сърцата на слушателите си и ги подчинява на желязната си воля.“⁴¹³ С тези думи Пенков прави едновременно музикален анализ и по своеобразен начин рисува портрет на Петко Стайнов.

Няма как да не завърша неизчерпаемия разказ за приятелските връзки с два писмени източника от художника, писателя и краевода Димитър Чорбаджийски – Чудомир за Петко Стайнов. Дружбата им е изградена върху дълбоко взаимно уважение, обогатена с професионалния хумор на писателя и любителския хумор на композитора. В публикация във в. „Искра“, Чудомир пише: „Петко Стайнов е изключителна личност. Който го познае, не може да не се възхищава от този даровит, културен и прекрасен човек“.⁴¹⁴ По-късно в края на своя живот, тежко болният писател пише от Правителствена болница на 20 декември 1966 г., следното кратко, реалистично-човешко поздравително писмо по случай 70-та годишнина на композитора: „Обикновено в такива случаи всички ще ти пожелаят „да живееш още много, много години“ та да достигнеш старческо оглупяване и станеш за смях. Аз ти пожелавам още 10 – 15 здрави, творчески години, за да дадеш на Родината ни всичко, на което си способен.

Сърдечно твой Чудомир.“⁴¹⁵

ТЪРЖЕСТВЕНИ ЧЕСТВАНИЯ НА ГОДИШНИНИ И ДРУГИ КУЛТУРНО-ОБЩЕСТВЕНИ ДЕЙНОСИ НА ПЕТКО СТАЙНОВ В КАЗАНЛЪК

Паралелно с музикалната дейност, през 60-те години усилията на градското ръководство се насочват към създаване на по-благоприятни условия на творците за културни изяви, общуване, дискусии и развитие. По това време в окръжните градове се разкриват клубове на дейците на културата. В Казанлък е открит един от първите клубове в неокръжен град с предоставена база на улица „Искра“. Той е учреден на 26

⁴¹³ Пак там, 213-214, Вж. Пенков.

⁴¹⁴ Пак там, с. 212, Вж. Стайнов.

⁴¹⁵ Картички и писма (поздравителни) до акад. Петко Стайнов. МИК 76 (4585) ИМК-ПС/д. 1.

октомври 1966 г. с личното участие на композитора Петко Стайнов и градските първенци Петко Влаев и Бончо Милев. Композиторът произнася слово, като дава ценни съвети и напътствия за обществения живот, относно ангажирането на всички фактори, които движат културния напредък в Казанлък, за да може клубът да изиграе важната си роля. Словото на композитора е прието с благодарност от културните дейци, след което Петко Стайнов и Иван Бонев са обявени за почетни членове на клуба.⁴¹⁶

Старите казанлъчани винаги са уважавали своите именити съграждани и са се отнасяли с респект и дълбока почит към тях и постиженията им. В края на това житейско описание искам да припомня за три от юбилейните чествания в Казанлък през последното десетилетие от живота на Петко Стайнов.

На 26 декември 1966 г. казанлъшката общественост организира в читалище „Искра“ тържество по повод 70-та годишнина на композитора. Юбилярът е посрещнат с бурни аплодисменти. „След доклада на музиколога проф. Стоян Петров от Съюза на българските композитори Петко Стайнов е приветстван от ръководствата на града, окръга, предприятия“ и други учреждения. В отговор композиторът засвидетелства обичта си към родния край и радостта, че е сред съгражданите си. Симфоничният оркестър с диригент Месру Мехмедов и представителния хор на Пловдив поднасят силна концертна програма с творби на композитора.⁴¹⁷ По повод тази кръгла годишнина на композитора, в националния периодичен печат е поместена интересна статия от Живка Тодорова със заглавие „Пионер на българската симфонична музика“. Посредством словото си, авторката обрисова същността и значението на Петко Стайнов за българската музикална култура по следния начин: *„Софийската музикална публика е свикнала да го вижда на концертите в зала „България“ неизменно облакTEN с две ръце върху рамката на десния балкон. Той слуша съсредоточено с някаква унесена, далечна усмивка, а лъчите на полилеите отблясват по изпъкналото му чело – вдъхновено, волево чело на библейски пророк от някаква византийска икона. И при разговор събеседникът има чувството, че говори с мъдрец, който е проникнал дълбоко в същината на нещата и познава истинската им стойност. Представите му за околния свят са тъй точни и бистри – просто не можеш да допуснеш, че този човек от шестдесет години е съвсем сляп. И за музика, и за литература, и за история и политика той ти говори с познание и жар; следи всички по-съществени прояви на*

---

⁴¹⁶ Цветков Ц. Голям радетел на казанлъшката култура. В: *Живот с продължение. Спомени за Петко Влаев*. София: ИК „Христо Ботев“, 2004, с. 287.

⁴¹⁷ Цветков, 2009, с. 256-257.

музикалния ни живот: народни надпявания, спектакли на самодейни колективи, занимания на детски музикални школи; намесва се в музикално-възпитателната програма на училището – всичко това с желанието да допринесе за хармоничното изграждане на личността и в културно, и в етично, и в обществено отношение. От неவிждация му поглед не избягват и подробности на нашето всекидневие, подробности, които мнозина зряци не виждат и недооценяват“.⁴¹⁸ Тези думи показват високата човешко-обществена сетивност на композитора Петко Стайнов, въпреки физическата му слепота.

Честването на 75-та годишнина на акад. Петко Стайнов е на 12 януари 1972 г. Ц. Цветков пише, че в препълнения салон на читалището доклад за живота и творчеството му изнася музиколожката Агапия Баларева, като изтъква, че музикалното творчество на композитора е станало всенародно достояние, стигнало до сърцата на хората. След поднесените приветствия, композиторът развалнувано споделя: *„Родих се в този град, който на шега наричам най-хубавия град в страната, и който може да стане един от най-хубавите градове, това зависи от нас. В този град аз се научих да обичам таз земя и тоз народ, както е казал поетът. Веднъж роден в Казанлък, аз носех голямото задължение да обичам неговите хора и това, което взех от родния край, да го отразя в произведенията си...“*⁴¹⁹

Концертът от творби на Петко Стайнов изнасят Симфоничен оркестър – Стара Загора с диригент Димитър Димитров, детският хор „Искра“ с диригент Петя Павлович, мъжкият и смесеният представителен хор – Стара Загора с диригент Богдана Попова. Проведена е научна сесия, ръководена от проф. Венелин Кръстев и участници – проф. Стоян Стоянов, Агапия Баларева, Генчо Гайтанджиев и Димитър Христов.⁴²⁰

През тези дни възниква един важен въпрос за родната къща на композитора. Цветков разказва, че по време на топлото и сърдечно честване, участниците в научната сесия заедно с юбилара единодушно пожелават да я видят. Намират къщата в лошо състояние. Възмущението е голямо с упреци на висок глас. Видимо смутен, Петко Стайнов остава безмълвен. В края на 50-те години по „градоустройствени съображения“ (разширяване на улицата) източната част от къщата е съборена. По-късно е обявена за паметник на културата, но реставрацията се забавя. Неприятният инцидент

---

⁴¹⁸ БАН, ф. 151, № 11, л. 74; Вж. Тодорова, Ж. Пионер на българската симфонична музика : По случай седемдесетия рожден ден на академик Петко Стайнов. *Ел. архив „Петко Груев Стайнов“* [онлайн]. 27.03.2021 [прегледан на 27.03.2021]. Достъпен на: <http://archives.staynov.org/bg/document/5405>

⁴¹⁹ Цветков, 2009, 256-267.

⁴²⁰ Пак там, 261-262.

ускорява нещата. Кметът Станчо Коев се разпорежда и дава ход на проектирането. Възстановяването на къщата е завършено през 1986 г. за 90 годишнината от рождението на композитора.⁴²¹

Честването на 80-та годишнина на композитора през януари 1977 г. е последната среща на Петко Стайнов с казанлъчани, завършва разказа си Ц. Цветков. „След юбилейния концерт от сцената на читалище „Искра“ мъдрецът Стайнов развълнуван произнася слово“. Думите му съдържат равностметка и лично удовлетворение, оценка, признание и пророчески прозрения в далечината на годините.⁴²²

Вижда се, че основните насоки от дейността на композитора в национален план и Казанлък през различните етапи на неговия живот, най-вече между 1924 и 1977 г. се характеризират с изграждането на пълен набор от инструментални и певчески състави на професионално или самодейно ниво, за да се създава качествена музикална култура, отговаряща на образователните нужди и обществени потребности. Само по този начин може да се издига културното равнище на българската нация. Композиторът в дълбочина анализира и отчита проблема за кадрите – професионално подготвените музикални деятели, създатели на стойностен културен продукт. Стайнов открива, подпомага и съветва младите специалисти в нелеката им, апостолска мисия като орачи на културно-музикалната нива в родния му град и България.

В този ред на мисли, може да се каже, че със своя авторитет Петко Стайнов е гарант за спокойствието и творческия полет на музикалните дейци, сигурна преграда и защита срещу некомпетентни вмешателства и решения на местно и национално ниво.

Петко Стайнов се очертава като един от най-самобитните композитори-мелодици в национален план. Той е убеден в необходимостта „всеки български слушател да бъде спечелен за симфоничната музика“. Неговото богато музикално наследство е неделима част от националната ни културна памет и изключителен принос към българската музикална класика. Носител е на най-високи държавни награди. Композиторът завършва земния си път на 25 юни 1977 г.

---

⁴²¹ Пак там.

⁴²² Пак там, 266-267.

Захари Груев
Стайнов.

(Източник:
Фондация „Петко
Груев Стайнов“,
ел. архив „Петко
Груев Стайнов“,
G1_F_76_004_Fd)

2.2.11. Захари Груев Стайнов

(р.28.01.1900 – п.16.09.1984 г.)

Следващият син на Грую П. Стайнов е Захари Гр. Стайнов. Първо учи в Казанлък, след което завършва реална гимназия в Стара Загора през 1919 г. През 1919-20 г. учи два семестъра математика в Софийския университет. От септември 1920 г. заедно с брат си Петко Гр. Стайнов (бъдещ композитор), Захари е в Брауншвайг – Германия, като студент по архитектура за два семестъра в Техническото висше училище. През 1921 г. отново заедно с брат си, Захари се мести в Дрезден, където продължава своето следване в Техническото висше училище. Смъртта на баща му Грую (1922 г.), налага на Захари да поеме своите ангажименти в стопанско-индустриален аспект и семейните дела. Това забавя обучението му, предвид отговорностите в Казанлък, но не го спира. Новооткритите документи от студентското му досие в Дрезденския технически университет ясно показват, че въпреки всичко той продължава систематично своето семестриално обучение между 1921 – 25 г., изучавайки: Строителна конструкция; Строителни форми; Графостатика и железобетонно строителство; Строителни материали; Въведение във висшата математика. Учи също и предметите по избор: Приложна геометрия; Химия; Физика; Геодезия; Обща история на изкуството. Освен това полага изпити по Строителство и ниско строителство; Наука за строителните форми; Разпределение на сградите; Приложна геометрия; Графостатика и железобетонно строителство; Орнаментика и фигуративно оформление на сгради; Геодезия; Ландшафт; Изкуство на архитектурата. След взетите писмени и устни изпити до 1925 г., той завършва архитектурната специалност в Дрезден малко по-късно, през 1930 г.⁴²³ Явно това забавяне, както споменах по-горе се дължи на стопанските му ангажименти.

Захари е изключително интелитентен, освен за архитектура с него може да се разговаря за литература, музика и т.н. Чете и следи специализираната литература, за да се издигне високо в текстилното, индустриалното поприще. От него може да се научат много неща за качеството на вълните и технологиите, за първичната им обработка и

⁴²³ ТУД (Технически университет – Дрезден). Студентско досие на Захари Стайнов. А.е. 10852.

преденето. Методите и начините на работа в предачницата на „Братя Стайнови“ са актуални и днес. През юни 1930 г. в София се венчава за Цветана Д. Велева⁴²⁴ (р.1907 – п.1995). Раждат им се двама сина – Груйчо Стайнов (р.1931 – п.1970) и Дончо Стайнов (р.1935 – п.2010).

Захари Гр. Стайнов се интересува до края на живота си от проблемите на текстила. Винаги спретнат с костюм и вратовръзка, с лявата ръка винаги сваля шапка преди да се ръкува. Напуска този свят безшумно, въпреки че заслужава много почести.⁴²⁵

Стоян Груев Стайнов,
Пловдив, 1.09.1938 г.

(Източник: Лъчезар
Янков)

2.2.12 Стоян Груев Стайнов (р.15.07.1903 – п.13.01.1948 г.)

Третият брат и син от коляното на Грую Стайнов е Стоян Груев Стайнов, който завършва стопанско-икономически науки в Тимишоара, важен университетски център – днешна Румъния. В края на 20-те години на миналия век Стоян се установява в Пловдив, за да основе и управлява клон на дружеството „Братя Стайнови“. Дейността бързо потръгва, за да придобие успех към средата на 30-те години като налага на пазара произведенията на фабриката. С работата си допринася много за просперитета на предприятието. Строи прекрасна къща на Таксим тепе (1933-34 г.). Тя е проектирана по най-модерен и уникален образец на стила „Баухаус“ от талантливия архитект – Светослав

Грозев.⁴²⁶ През февруари 1940 г., Стайнов се венчае за Виолина Спиридонова (р.1918 – п.2005) в софийската черква „Св. Седмочисленици“.⁴²⁷

За Стоян Гр. Стайнов в спомените си споменава и Цанко Лавренов. Стайнов купува няколко картини на известния художник и дори финансира неговото пътуване до Света гора през 1935 година. В Света гора Лавренов прави някои от най-

⁴²⁴ Казанлъшка Искра, год. VII, бр. 142, 15.06.1930 г., с. 4 (Редакционна честитка).

⁴²⁵ Георгиевич, Г. Захари Стайнов – един мил педант. *Текстил и облекло*. бр.12, 1997.

⁴²⁶ Мечкарова, И., Керезов, А. Проект по реставрация – Къща на Стайнов. София: УАСГ, катедра История и Теория на Архитектурата, 2014.

⁴²⁷ Информация, Род Стайнови.

впечатляващите си картини, а също и много интересни фотографии. Фотоапаратът си Цанко Лавренов получава от братовчедата на Стоян – Генчо Стайнов.

Стоян Гр. Стайнов е съкрушен и неспособен да понесе новата „народна“ власт. Напуска земния живот в началото на 1948 г. на 44 г. без да остави преки наследници.⁴²⁸

Какво е било неговото значение и роля като меценат, подпомагащ изкуството и културата в цялост може да се разбере от съболезнователното писмо на диригента на Пловдивския държавен симфоничен оркестър Влади Симеонов до композитора акад. Петко Стайнов, изпратено на 22 януари 1948 г. От името на пловдивските симфоници, диригентът пише:

„С голяма болка и силно покрусени сърдца узнахме за кончината на Вашия любим брат и наш скъп приятел, Стоян Стайнов.

С неговата смърт оркестърът ни загуби един много изискан и фин ценител на музикалното изкуство и един щедър вдъхновител за нови и по-силни постижения в нашето изпълнителско творчество.

Ние се прекланяме пред неговата памет, пред неговия безупречен живот и искаме да Ви уверим, Вас, и чрез Вас всички негови близки, че той ще остане незабравим в нашето съзнание и сърдца...“⁴²⁹

---

⁴²⁸ Караколев Т. Стайновата „баухаус“ къща, връзките на Пловдив и Казанлък, на архитектурата, живописа и музиката. Капана [онлайн]. 19.09.2019 [прегледан на 19 септември 2019] Достъпен на: <http://www.kapana.bg/zabraveniyat-grad/item/11337>

⁴²⁹ МИК 79 (4588) ИМК-ПС/д.6.

Родовото разклонение на
Грюю Петков Стайнов: Анка
Гр. Стайнова (вдовица,
седнала на стол); зад нея от
ляво надясно – Стефанка,
Петко (композитор) и малкия
им син Григорий Стайнови;
Пенка Стайнова; Стоян
Стайнов; Захари и Цветана
(съпруга) Стайнови. Казанлък,
1931 г.

(Източник: Исторически
музей „Искра“ Казанлък,
фонд „История на
музикалната култура“, МИК
154 (2238) ИМК-ПС/с.)

2.2.13. Пенка Груева Стайнова (Шишманова), (р.27.08.1910 – п.04.02.2009 г.)

Пенка Гр. Стайнова е четвъртото, най-малко дете и единствено момиче в семейството на Грюю П. Стайнов и Анка Гр. Стайнова. Родена е в Казанлък. Тя е на 12 години, когато баща ѝ Грюю умира във Виена (1922 г.), където е погребан. Според времето и възможностите си Петко, Захари и Стоян проявяват голямата си обич и грижи за своята малка сестра. Тя ги възприема „като свои бащи“.⁴³⁰

Пенка получава добро образование за времето след Първата световна война. Завършва Казанлъшкото държавно педагогическо училище през 1929 г. с отличен успех. В тази връзка, ученолюбива дружина (читалище) „Искра“, стараеща се да насърчава учениците в Казанлък и околията, предвижда всяка година общо по 5000 лв. за награди на завършилите с най-добър успех и примерно поведение ученички и ученици в различните градски училища. Пенка получава 2000 лв. от тази сума за взетото „първо зрелостно свидетелство“.⁴³¹ През месец септември същата година, тя дарява цялата сума за отличния си успех на Благотворително дружество „Безплатни ученически трапезарии“. Дарения за изхранване на питомците от „трапезариите“ правят и други граждани и стопански организации и са постоянна практика сред казанлъчани през годините.⁴³²

⁴³⁰ Пенка Гр. Стайнова-Шишманова споделя това в телефонен разговор /Париж – Казанлък/ с Иво Косев, през месец август 2008 г.

⁴³¹ Ученолюбива дружина „Искра“ – Казанлък. Награди за отличие. *Казанлъшка Искра*, бр. 120, 15.07.1929, с. 1.

⁴³² Дарения за трапезариите. Пак там, бр. 125, 30.09.1929, с. 4.

През първата половина на 30-те години на 20 век Пенка се омъжва за Христо Шишманов, който е дипломат, работи в Министерството на външните работи и изповеданията на Царство България. От този момент Пенка споделя професионалната съдба на своя съпруг. През 1941 г. Христо Шишманов е назначен за генерален консул на България в Париж.⁴³³ На 26 май 1944 г. в негово присъствие като генерален консул, българското правителство става официален собственик на сградата предназначена за резиденция на ръководителя на мисията на ул. „Рап“ № 1 (Avenue Rapp).⁴³⁴

В Париж, Христо и Пенка Шишманови престояват до 9 септември 1944 г. Когато юриста проф. Петко Стоянов Стайнов става външен министър (1944–1946) в първото правителство на Отечествения фронт, премества Хр. Шишманов в българското представителство в Женева – Швейцария, след което той напуска службата. В България е осъден задочно на смърт от „Народния съд“. Христо и Пенка Шишманови се връщат във Франция и се установяват в Париж, където Христо Шишманов се занимава с търговска дейност.⁴³⁵

***

Офицерските пагони на Михалчо Петков Стайноглу от руската имперска армия.

(Източник: Михаил Ал. Стайнов)

2.2.14. Михаил (Михалчо⁴³⁶) Петков Стайноглу (р.1867 – п.1917) и неговото потомство

Той е един от синовете на Петко Стайноглу, роден през 1867 г. Оскъдните сведения за неговия живот не правят личната му житейска история безинтересна. След трагичната смърт на баща му (убит от башибозуците при клането над останалите в Казанлък неизбягали българи по време на Руско-турската освободителна война през

⁴³³ Интервю с Петко Ст. Стайнов, Казанлък-София. 18.09.2019 г., 17.00-17.20 ч.

⁴³⁴ Посолство в Париж. Република България. Държавен културен институт. Министерство на външните работи. [онлайн]. 30.09.2019 г. [прегледан на 30 септември 2019]. Достъпен на: https://www.culture-mfa.bg/galleries/?act=galleries&rec=1035&sql_which=12

⁴³⁵ Интервю с Петко Ст. Стайнов, Казанлък-София. 18.09.2019 г., 17.00-17.20 ч.

⁴³⁶ Името се среща и по двата начина в различните архивни, библиографски и електронни източници: Михаил = Михалчо.

горещото лято на 1877 г.), непосредственото след освобождението на България и в частност на града от Османска власт, Михаил заедно с брат си Груйчо, подтикнати от детски интерес спождават често квартируващите в Казанлък руски войски. Според своите възможности, двете момчета започват да помагат на руските военни части – освободители. Тук съдбата поставя Михаил на нов житейски път – осиновява го руски офицер и той заминава с него за Русия в Петербург. Административната руска власт записва Михаил с фамилното окончание „оглу“ – Стайноглу, след което будното българско момче учи в кадетско училище, после завършва успешно Военна академия. Като офицер, по стълбата на военната йерархия стига до чин действащ полковник – командир на 112 пехотен полк, а след приключване на активната военна служба е произведен в чин генерал от запаса. Михаил П. Стайноглу участва в битката за Порт Артур, водена на 8 – 9 февруари 1904 г., която поставя началото на Руско-японската война. Той е ранен и получава кръст за храброст. В личен план се жени за руската дворянка Екатерина Сергеевна Савич (р.1871 – п.1922 г.). Раждат им се двама сина и една дъщеря – Николай (р.1892 – п.1943 г.), Василий (р.1896 – п.1942 г.) и Галя (р.1903 – п.1979 г.). Между 1911 – 1913 г., семейството на Михаил живее в Казанлък, в къщата на брат му Стоян Стайнов, след което се завръщат в Русия. По време на усложнената обстановка през Първата световна война, Октомврийската болшевишка революция (1917 г.) и последвалите от това обществено-политически катаклизми, родът Стайнови губи връзка със семейството на Михаил П. Стайноглу.⁴³⁷

На 31 декември 1921 г., Пенка Груева Стайнова изпраща писмо до своите братя Петко /композитор/ и Захари Груеви Стайнови в Дрезден, в което пише, че по това време в Казанлък пристигат много руснаци. Един от тях, който се представя за кръстник на Галя съобщава, че Михаил умира „още в 1916 г.“⁴³⁸, а Екатерина Савич-Стайноглу с дъщерята Галя и единия син Василий, бягат от Русия без да се знае къде са. Най-големият син Николай остава там „като болшевик“.⁴³⁹ Едва ли можем да си представим тежкото положение на хората в тези смутни и противоречиви времена с

---

⁴³⁷ Интервю с Михаил Ал. Стайнов, Казанлък-София. 13.09.2019 г., 19.00-19.30 ч.

⁴³⁸ За съжаление годината от арх. документ не се разчита добре, поради избледняване на мастилото върху листа. Десетилетия по-късно годината, в която е починал Михаил Стайноглу е уточнена (1917), благодарение вълнуващата срещата между Галя Стайноглу и нейните родственици на българска земя.

⁴³⁹ Лична кореспонденция на Петко Стайнов (композитор) от 1915 до 1960 г. » Кореспонденция на Петко Стайнов с роднини, вкл. братя, сестра, братовчеди и роднини по сватовска линия. Писмо от сестрата Пенка до Петко и Захари Стайнови (в Дрезден). Казанлък, 31.12.1921. Ръкопис 2+1 с. Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Архив „Петко Груев Стайнов“ [онлайн]. 14.09.2019 г. [прегледан на 14 септември 2019]. Достъпен на: <http://archives.staynov.org/bg/document/970>

толкова много пресечени човешки животи, объркани и променени съдби, много от тях принудени да дирят спасение извън своята родина.

Ще върна малко назад историческата лента, за да спомена накратко и един любопитен факт за най-големия син Николай М. Стайноглу. През 1914 г. той участва в групата на Сергей Я. Голубев, която има задача да изследва и изучи ландшафта на кавказката планинска верига. Експедицията покорява няколко планински върхове, между които и най-високия Елбрус.⁴⁴⁰

През периода от 20-те до края на 60-те години, родовата връзка се губи. Съвсем неочаквано, в началото на 70-те години на XX век Стайнови успяват да открият дъщерята на Михаил – Галя, която живее и работи в Москва. Тя помни българските си корени, но работата ѝ в секретен институт не ѝ позволява да контактува с външни хора.⁴⁴¹ След пенсионирането ѝ, когато секретността отпада, при едно честване на композитора Петко Стайнов в Москва, тя се осмелява да сподели с приятелки, че той ѝ е братовчед. След време някоя от познатите ѝ попада на специализанта в СССР – Дончо Стайнов⁴⁴², неин племенник и му споделя за Галя. Той се амбицира и с помощта на тази обща позната установяват връзка и от там с родствениците в България. Гостуването ѝ на българска земя се превръща в празник за Стайновия род. От разговорите с Галя става ясно, че братята Николай и Василий се женят, но нямат наследници. Тя не е омъжена и също не оставя наследници, с което по-късно приключва родствената линия на Михаил Петков Стайноглу.⁴⁴³

***

2.2.15. Денчо (Деню) Петков Стайнов (р.1870 – п.1910 г. на 40 г.) и неговото потомство

Денчо П. Стайнов е най-малкия син на Петко Стайноолу и единствен от втората му съпруга Параскева. Документално-историческите следи за Денчо са най-малко и предимно от родословната схема на фамилията.

---

⁴⁴⁰ Мизиев, И. М. Следы на Эльбрусе. Из истории горного туризма и отечественного альпинизма. Mountain.RU; Мизиев, И. М. Минболат, Кучара и Хаджи-Мырза Урусбиев. КМВ Лайн [онлайн]. 16.09.2019 г. [прегледани на 16 септември 2019].

Достъпни на: http://www.mountain.ru/world_mounts/caucasia/prielbrus/2003/Elbrus_sledy/index5.shtml;http://kmvline.ru/lib/sl_33.php

⁴⁴¹ Първанова, 2009, с. 127.

⁴⁴² Дончо Стайнов е братов син на композитора П. Стайнов.

⁴⁴³ Интервю с Михаил Ал. Стайнов, Казанлък-София. 13.09.2019 г., 19.00-19.30 ч.

Към момента не са напълно изяснени в конкретика неговите занимания в годините между 1890 – 1910. Единствената документална следа за дейност са някои сметки по партида на негово име в търговската книга на Братя С. Стайнови през 1895 г., свързани например с акции от АД „Роза“ на стойност 195 лв. В сметката му фигурират също 60 наполеона и други суми за различни стопански дейности, достигащи до сериозната сума от общо 5805 лв.⁴⁴⁴ Въпреки оскъдните сведения, може да се предположи едно участие на Деню в братското съдружие.

Жени се за Димка (Стайнова) (р.1878 – п.1958 г.). Имат пет деца, три момичета и две момчета: Пенка Д. Стайнова (р.1898 – п.1982 г.); Петко Д. Стайнов (р.1903 – п.1970 г.); Елена Д. Стайнова (р.1905 – п.1979 г.); Димо Стайнов (р.1907 – п.1980 г.) – женен е за Боянка (Стайнова) (р.1905 – п.1972 г.); Марина Стайнова (р.1909 – п.?) – омъжва се два пъти, за Цветан Цветков (р.1897 – п.1961 г.), с когото имат дъщеря Диана Цветкова (р.1932 г.), а втория съпруг е Димитър Братанов (р.1904 – п.1981 г.).⁴⁴⁵

С това генеалогично-просопографския разказ за трите основополагащи поколения на рода Стайнови завършва. В следващата глава ще се проследят и разгледат стопанско-индустриалните проявления на фамилията.

***

ТРЕТА ГЛАВА

Стопанско-индустриални проявления на Братя Стайнови

3.1. Занаятите

В началото на XIX век казанлъшката чаршия има своя изграден облик, характерен за почти всички наши възрожденски центрове. Петър Константинов пише, че по разнообразие на занаятите и производствените възможности тя съперничи на такива занаятчийски средища като Габрово и Сливен, осигурява производство на своя район и изнася продукция в по-близки и по-далечни градове и на прочути пазари.

Според него, успоредно с розопроизводството, утвърждаващо се в основен поминък и различните занаяти, свързани с добиването на розово масло в чаршията процъфтяват и още много други. *Абаджииите и мутафчиите* имат десетки дюкяни и маази в казанлъшкия Япа-пазар. Непосредствено преди и през годините на Кримската война, в града има 145 мутафчийски работилници, изработващи дневно стотици

⁴⁴⁴ Търговска книга на Братя Стайнови, 1895 г., л. 79.

⁴⁴⁵ Родословна схема – Стайнови.

козиняви торби, чували и харари, с които се пренасят най-разнообразни стоки по далечните пътища с кевани към Анадола, Влашко и беломорските брегове.

Константинов дава още информация за следните занаятчийски еснафски групи:

Казанлъшките *свещари и сапунджии* (сабунджиите). В града има повече от двадесет, прочути целогодишно функциониращи работилници, които произвеждат 20 000 оки първокачествен сапун и 28 000 оки свещи.

Ковачеството и железарството е представено от карадерменджийството – изработка на земеделски сечива и груби железни предмети, синджирлийство, кантарджийство. Особено прочути са казанлъшките макасии – майстори на ножици, купувани от най-различни абаджийски центрове (Клисура, Копривщица, Карлово, Пловдив).

Казанлъшката *бакърджийска чаршия* се слави с изработката на изключително разнообразни, изкусно орнаментирани медни съдове.

Развитието на *златарството*, осъществявано от български майстори, започва с идването в града през XVIII век на габровския златар дядо Владко, който поставя началото на казанлъшкия род Владкоолу. Казанлъшките златари поддържат солидни връзки с одринската златарска чаршия.

В града и някои околни села е развито *грънчарството*, особено през периода, когато се изработват глинени аламбици.

Прочути през възрожденските години са казанлъшките *кожухари* с 30 – 40 богати кожухарски дюкяна. Изключително широко развита е обработката на кожи. По старата река, дори и след Освобождението се запазват част от прочутите казанлъшки табакхни. В първата половина на миналото столетие от Казанлък се изпращат цели кевани със сурови или полуобработени кожи за дунавските градове и Австро-Унгария.

Особено интензивно се развива *папукчийството* – производството на обуца, със съществуващи над 60 папукчийници. Стоката на тези занаятчийи намира изключително радушен прием по най-големите панаири из страната и особено на Узунджовския.

Още в края на XVIII век в града има интензивно *работещи яхни* – маслoбойни за производство на шарлан от орехови ядки. Усъвършенстването и разширяването им продължава активно през XIX век. Огромното количество от произведения продукт се изнася за Одрин и Цариград.⁴⁴⁶

---

⁴⁴⁶ Константинов, 1983, 157-159.

3.2. Зараждане и първи стъпки на гайтанджийството в Казанлък

Гайтанджийството и като цяло вълнено-текстилното производство в Казанлък и долината има дълбоки корени в миналото. Кратката ретроспекция на занаята сочи, че всички народи, населяващи обширната Османска империя, обшиват дрехите си с гайтани. При бедните мъже, гайтаните са на тесни ивици, крепящи ръбовете на дрехата. При богатите, гайтаневите обшивки са на широки ивици с разни извивки около джобовете и крачолите на потурите, по ръкавите, яката, гърба и пазвите на горните дрехи. Най-често гайтаните са черни, сини, а понякога и в други цветове, даже и пъстро плетени. Един от синовете на Петко Стайноолу – Стоян Стайнов (1853 – 1918) разказва, че в по-ранни времена, тези гайтани са плетени ръчно по следния най-прост начин: *„8 жици ръчно изпедена вълнена прежда, навита на вретена окончаващи с „токмаци“, са ги бързо ръчно премятали върху „кожени толуми“ – 4 жици срещу 4 жици, при което се получавала стегната плетка – квадратен шнур“*. По този примитивен начин се плете гайтана в домакинствата от жените в Казанлък, Габрово, Карлово и др. Тази ръчна изработка продължава почти до края на XVIII век. Тъй като търсенето на гайтан е голямо, старите майстори се замислят, как бавния ръчен труд да се замени с изнамиране на някаква машина или чакрък. Първоначално те изобретяват „дървени чаркове“, при които жиците се преплитат поредно 4 срещу 4 чрез някакво устройство, за което няма никакви запазени следи. Дървеният чарк просъществува до края на XVIII век, а в първата четвърт на XIX век се появява железният гайтанев чарк по всички градчета, с което и ръчното плетене на гайтана окончателно изчезва.⁴⁴⁷

Постепенно нарасналите нужди от вълнения продукт в пределите на Османската империя и в чужбина налагат механизирание на производството, като се използва течаща вода за двигател. Гайтанджийският чарк е истинска техническа революция в производството. Този вид чаркове носят добри печалби на своите притежатели, обладани от истинска „гайтанева треска“ в надпревара, конкуренция и търсене на далечни пазари.⁴⁴⁸

Първият български чарк е произведен от габровски майстори-железари, вероятно по модел донесен от Брашов (Трансилвания). В продължение на две десетилетия габровци произвеждат чаркове и снабдяват Карлово, Калофер, Сопот и др., без гайтанджийството да се развие в града. Едва около 1832-34 г. занаята се засилва в

---

⁴⁴⁷ МИК (Музей „Искра“ – Казанлък). Архив „Най-нова история“. Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък: София: 1963, с. 3.

⁴⁴⁸ Пак там, с. 4; Редакторски колектив. Енциклопедия на България. Том 2. БАН, София 1981, с. 20.

Габрово и достига разцвет през 60-те години на XIX век. Когато ръчната обработка на преждата започва да не задоволява нуждите на гайтанджийството се стига до момента на нейното фабрично производство.⁴⁴⁹ Занаята допринася особено много за икономическия подем на подбалканските градове.

Годишната продукция през 1860 – 70 достига до 2 млн. оки годишно. По това време в цялата страна има 9000 – 10 000 чарка; в Карлово – около 2000, в Калофер и Казанлък – около 1000, в Габрово – 800, в Пирдоп и Сопот – по 700. Чрез чаршийските дюкяни, седмичните пазари и панаири (особено Узунджовския и Ескиджумайския) български гайтани се продават из цялата Османска империя, а също и в Румъния, Босна, Сърбия, Беломорието, егейските острови, Египет и т.н. След 1878 г. гайтанджийството продължава своето развитие и въпреки конкуренцията този български артикул е търсен на балканския и особено турския пазар.⁴⁵⁰ Тук следва да се уточни, че специално за Казанлък както се видя от предходната глава, местни източници занимаващи се с гайтанджийство през втората половина на XIX век, дават конкретна и приблизително по-точна информация за броя на гайтанджийските одаи и чаркове.

***

Първият железен чарк в Казанлък е „осмак“ с 8 железни калема, който плете гайтан с квадратно сечение и е изработен от прочутия, сръчен майстор железар „Дзепни Йовчо“ от Кърненската махала. Той е ученик на габровския майстор „Алтъпармакът“. Впоследствие нашите майстори-железари успяват да усъвършенстват железните чаркове до 12 калема „дванайстаци“, при което се получава гайтан с много хубаво лице с трапецовидна форма, лежащ красиво върху дрехата.⁴⁵¹

Според Генчо Стайнов ⁴⁵² (1884 – 1966), ако трябва да се напише историята на българското машиностроене, трябва да се започне с производството и устройството на гайтаневите чаркове.

Той пише, че „гайтанджийският чарк е остроумно замислена машина“. Същественото в нея е желязната плоча, по която има изрязани пътеки за движение на железни калеми по тях. Както споменах по-горе, съответно при чарк „осмак“ калемите са 8, а при „дванайстак“ 12. Тези калеми се движат от зъбчати колела, въртящи се под плочата и в движението си се кръстосват и преплитат. Върху железните калеми се

⁴⁴⁹ Цончев, П. *Из стопанското минало на Габрово*. София: 1929, 282-285/312-313.

⁴⁵⁰ Редакторски колектив. *Енциклопедия на България*. Том 2. БАН, София 1981, 20; Вж. Цончев, 1929.

⁴⁵¹ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 4.

⁴⁵² Генчо Стайнов е син на Стоян П. Стайнов и внук на Петко Стайноолу.

надяват дървени такива с навита прежда на тях. Краищата на преждата, след преминаване през тежести-оптегачи, се събират над калемите и от движението и кръстосването на последните се плетат. Гайтанът се изтегля от регулируем стъпенчат валак и се събира върху провиснали на тавана скрепци с тежести. Чаркът се задвижва от едно голямо желязно зъбчато колело с вертикална ос, на която долният край е под сградата (одая) и свършва с дървено турбинно колело, срещащо се и при водениците. Върху него, посредством дъсчен улей се излива водата, за да се върти чаркът.

За разлика от барменските⁴⁵³ и виенските машинно произведени чаркове, българските са изцяло ръчно изработени, „без намесата на стругове и фрези“. Всеки детайл се кове върху наковалня от нажежено желязо – зъбец по зъбец. Всички части са добре направени, а колелата прецизно центрирани с добре прилягащи зъбци.⁴⁵⁴

Днешната пълна механизация и автоматизация на производствения процес, нашите майстори – гайтанджии и ковачи („машиностроители“) преди 200 години постигат с най-примитивни средства и голяма изобретателност.

По интересен и увлекателен начин Генчо Стайнов реконструира производствения процес преди почти две столетия. Обикновено седем гайтанджийски чарка са наредени около трите стени на одаята, а между тях върху постлана рогозка седи калфа, сучещ масури на обикновен ръчен чакрък, същевременно шпулува прежда или чисти с ножица изработеният гайтан от възли и стърчащи нишки и мотае същият на топове с помощта на аршин. Заплащането на калфата става на изработен топ гайтан и поради това неговият работен ден е неограничен. За да получи повече пари, той трябва да работи повече часове. Калфата живее и се храни на рогозката между тези 7 чарка. Свикнал на оглушителния шум от тракането на зъбчатите колела и клатушкането на желязните калемии той спи най-спокойно през нощта. Когато някой чарк спре, промяната в шума стряска калфата, той се събужда, навързва набързо скъсаната нишка и отново ляга да

---

⁴⁵³ Град Бармен се споменава още през XI – XII век. Съвместно с град Elberfeld получават монопола върху избелването на прежда в района Бертишес Ланд (1527 г.). „Въвеждането на лентопроизводство и тъкане на лен през XVI век и на дантела (1750 г.), тъкане на коприна (1775 г.) и червено боядисване (1785 г.) дава допълнителен тласък на текстилната промишленост в тези градове. Между 1929 – 30 г., Бармен е обединен с още няколко града на река Вупер, а името е променено на град Вупертал („Долината на Вупер“), провинция Северен Рейн-Вестфалия. Вж.: Вупертал / Германия [онлайн]. 20.10.2021 [прегледан на 20 октомври 2021]. Достъпен на: [https://delphipages.live/bg/%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F-%D0%B8-%D0%BF%D1%8A%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F/%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5-%D0%B8-%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5-%D0%B8-%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5-tz/wuppertal](https://delphipages.live/bg/%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F-%D0%B8-%D0%BF%D1%8A%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F/%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5-%D0%B8-%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5/%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5-%D0%B8-%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5-tz/wuppertal)

⁴⁵⁴ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 5.

спи. Такъв е и живота на дядо Петко Стайноолу, когато през 1848 г. напуска работата си при чорбаджи Стоенчо Груйоолу и купувайки една гайтанджийска одая със 7 чарка, започва производството и търговията с гайтан.⁴⁵⁵ Съвсем сигурно може да се предположи, че щом Петко Стайноолу се сдобива със собствена гайтанджийска одая, години преди това в един определен период от време той преминава през йерархичната структура на гайтанджийския еснаф – чирак, калфа, майстор. Вероятно това става в периода 1840-1846 г. Реконструкцията на този отрязък от живота му изглежда доста реалистична, имайки предвид структурата на еснафските организации и тяхната дейност през Възраждането⁴⁵⁶. Въпреки всички следващи стопанско-учредителни ходове на Стайновци, годината 1848 ще се счита за начална и основополагаща.

3.3. Създаване на „изкуствени реки“ в началото на XIX век

Реките, които минават през Габрово, Карлово, Калофер и Сопот имат сравнително стръмни легла, което прави изграждането на многото гайтанджийници по-лесно. Г. Стайнов пише, че Казанлък лежи в равно поле и не разполага с изобилна водна сила. Единствената река, която минава през града е Старата река, идваща от Балкана през с. Енина. От реката на запад се отделя воденичен „арк“⁴⁵⁷, по който има 4 чаракчийници с по 2 – 3 одаи, всяка одая с по 5 – 7 чарка. Тези чаракчийници не работят редовно през цялата година, понеже реката през зимата в онези години често замръзва, а през лятото енинци я използват за напояване на ливадите под селото. Поради тази причина преди почти две столетия, казанлъшките гайтанджии се оказват доста изобретателни и намират изход в създаването на изкуствени реки. От позицията на днешното проблемно време, този метод надскача разглежданата епоха и е поглед в бъдещето.⁴⁵⁸

Нуждата от течаща водна сила, която да движи чарковете за гайтан ги кара да направят две реки. „Първата „изкуствена река“ е Абаята – мочурливо място, което нашите предци почистват и дренират. От тук потича изобилна вода – цяла река, която отвеждат по съвсем ново корито. На много места коритото е издигнато със земни насипи, за да се получат необходимите падове за гайтаневите чаракчийници. По протежението на Абаята са инсталирани 9 гайтанджийници, всяка от които има също

---

⁴⁵⁵ Пак там, с. 6.

⁴⁵⁶ Вж. Василева, Д. Еснафи. Българска етнография [онлайн]. 19.02.2020 [прегледан на 19 февруари 2020]. Достъпен на: <https://balgarskaetnografia.com/bit/profesionalni-sdrujenia-esnafi/esnafi.html>

⁴⁵⁷ Арк – канал, вада.

⁴⁵⁸ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 7.

по „2 – 3 одаи с по 5 – 7 чарка“. За да се поддържа дебита на реката, всяка година водоползвателите почистват дренажите при изворите.⁴⁵⁹

Втората изкуствено създадена река е „Кайнарджа“. „Тя е изцяло извлечена чрез каптажно-дренажни канали от почвата“. Това показва, че майсторите-гайтанджии имат правилно хидроложко чувство, създавайки изкуствено, прочутите „Кайнарджийски извори“. „Подобни дренажно-каптажни канали „гиризи“ са прокопани на 8 – 9 места дълги няколкостотин метра по посока на Девическия манастир“. Водите от тези канали са събирани по групи, за да образуват пълноводни рекички, по които са построени няколко гайтанджийници. „Направата на тези извори в онова далечно минало се дължи основно на развихрилата се надпревара с Габровци и Карловци за повече гайтанджийски чаркове“.⁴⁶⁰

3.4. Развитие на гайтанджийството от втората половина на XIX до началото на XX век – времето на Петко Стайноолу и Стоян Петков Стайнов

Най-големият разцвет на гайтанджийството е достигнат в годините преди освобождението на България – между 1872-1876. Според стари майстори, през този период в чаракчийниците, разположени по падовете на р. Абаята, воденичните на Старата река (Енинска), Тунджа и Кайнарджийска Бистрица има общо 49 одаи и 146 чарка за гайтан с около 70 работници. Чарковете на Петко Стайноолу се ползват с най-добро име. Работата се разгръща докато най-големият му син Стоян е на гурбет в Цариград.⁴⁶¹ По тогавашната обширна Османска империя, която обхваща целия Балкански полуостров, Мала Азия, Сирия, Египет и т.н. се води свободна търговия.⁴⁶² Както споменах в трета глава, през 1872 г., след две годишна работа край Босфора, Стоян П. Стайнов се завръща в Казанлък със спечелени близо 600 гроша. Включва се активно в бащиния си гайтанджийски занаят като пълноправен съдружник, разширява го купувайки прежда, която се работи от баща му Петко на „ишчилик“. Техните одаи са седем.

Стоян дава работа и на някои казанлъшки гайтанджии, като сам се грижи за пърленето, боядисването и продажбата на гайтана. Неговата амбиция и стремеж за развитие го карат да регистрира фирма с името „*Братя С. Стайнови, къща основана в 1872 г.*“ с намерението и тенденцията в един следващ етап от дейността да включи и

---

⁴⁵⁹ Пак там, с. 8.

⁴⁶⁰ Пак там, 8-9.

⁴⁶¹ Стайнов, М. *Казанлъшкото текстилно производство от Освобождението до днес*. 1927, 10-12.

⁴⁶² МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 18.

своите към момента по-малки братя. По време на Руско-турската освободителна война, бащата Петко Стайноолу е заклан от османлиите /юли 1877 г./, след което Стоян изцяло поема и бащините си чаркове.⁴⁶³

С освобождението на България от османско иго /1878/ настъпва смущение в тази търговия и гайтанджийството започва бавно да запада. В новите условия оцеляват само най-упоритите и предприемчивите производители.

Стоян Стайнов, раздава вълната като суровина на разни жени от Казанлък и околните села да я предат на прежда за гайтан. Така постъпват и всички други местни гайтанджии, както и тези от крайбалканските градове. В търговския си тефтер Стоян води сметките на жените-предачки, записвайки всичко с голяма точност – колко „оки“ вълна са дадени за предене на ишлеме, колко са получени, и колко е платено. Анализът на работните методи на Ст. Стайнов, както и изводите от социален аспект показват, че вълна за предене се дава само на омъжени жени и повечето възрастни. Интересно е да се отбележи, че в тефтера почти не се среща собствено женско име. Например за 1882 г. са записани следните имена: *„Христовца Кунинта, баба Вълнуца Байрачка, Шинювца Шипченка, Петковица Пенчоолува, Николица Дряновката, баба Йовчовица, Стоенца Димирджийка, Гергювца Зааралийката, Колювца дядова Найденова, Добрювца дядо Денчова, Баба Попадия, Даскалица Койчовица...“*, но може би най-колоритното упоменаване на една жена-предачка, от която е откупена прежда е *„Леля чорти знай името ѝ“*. От приведените сметки пак там се вижда, че предена прежда на ишлеме се заплаща по 6 гроша за стара „ока“ прежда. В типично свой стил, относно гореизложеното Генчо Стайнов ще напише: *„Представявам си Даскалица Койчовица в училището в с. Казалачдере през 1882 г. с хурка в ръка при учениците си, как ги обучава и преде прежда за чарковите на Стоян П. Стайнов!...“*⁴⁶⁴

Въпреки следвоенните трудности, Стоян Стайнов не само продължава да работи с чарковете на баща си, но изкупува още и разширява работата си. Стоян дава работа на гайтанджиите със самостоятелни чаркове Тодор Атанасов и Ганьоолу, а на неговите чаркове работят Стоян Томанов, Иван Демиряз, Христо Кадънката, Хр. Салабаша и др. стари майстори. Паралелно с това се занимава и с бакалска търговия. Малко по-късно привлича и братята си Христо (1860-1906 г.) и Грую (1862-1922 г.). Към 1888 г. правят

---

⁴⁶³ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 52; Георгиев, 1923, 310-312.; Стайнов, 1927, 10-12; Бланка с фирмена щампа „Братя С. Стайнови, къща основана в 1872 г.“, Михаил Ал. Стайнов – семеен архив.

⁴⁶⁴ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, 11-12.

съдружие и така се създава *събирателно дружество „Братя С. Стайнови“* – Казанлък.⁴⁶⁵

Общият празник на гайтанджиите е на „Св. Три Светители“ (30 януари/12 февруари), който се празнува с курбан над тепавицата в гулапаната на Орозов или в местността Кайнарджа. Като съдружници, тримата братя Стайнови възприемат този ден за свой патронен празник.⁴⁶⁶

Като водеща фигура в съдружието, Стоян П. Стайнов е много енергичен и предприемчив. Вълна за производство купува от Цариград, Плевен и Севлиево. За особена заслуга на упорития и предприемчив дух на Стоян Стайнов може да се отбележи факта, че точно във време на упадък за гайтанджийството, когато занаята не носи за другите никакви печалби, той с добър търговски усет и техническа подготовка намира нови пазари в Турция, Сърбия, земите на днешна Албания и Египет, продавайки гайтани в градовете Цариград, Бурса, Бандърма, Смирна /Измир/, Битоля, Шкодра, Лесковац и др. По тези места Стоян създава за фирмата „Братя С. Стайнови“ трайни търговски връзки и се издига като пръв гайтанджия в Казанлък.⁴⁶⁷

Относно написаното до тук, ще предложа автентична част от детските спомени на Генчо Стайнов, за да се пренесем в онези години на зараждащата се текстилна индустрия и неуморния труд на нейните пионери – първопроходците Стайнови.

„Като малко дете помня старата ни къща на ул. „Юрий Венелин“. В избата ни до голяма каца за ферментация на виното беше склада за вълна. На една от гредите висеше кантар с куки, на който баща ми, или майка ми, тегляха вълната и преждамата. Те записваха в тефтера донесената от селенките-предачки прежда и дадената им на ново вълна за предене. Зад къщата ни имаше покрит сайвант, гдето в един голям бакърен казан баща ми боядисваше гайтаня черно с тетра /смадлика/ и „сачи-кабрус“ /железен сулфат/. В друг по-малък казан той боядисваше цветните гайтани: ален, син, зелен, жълт и пр. Пак там зад къщата беше и пърлачката, гдето на голям пламък той пърлеше гайтаня. В десно към къщата беше прикрепен „дамът“ /яхърът/ за коня, а над него бе тлакането за сено. С коня се превозваше гайтаня до тепавицата. На двора на дълги върлини се простираше гайтаня да съхне. Къщата

---

⁴⁶⁵ Георгиев, 1923, 310-312.

⁴⁶⁶ Стайнов, 1927, с. 12/ Християнският празник Св. Три Светители се отбелязва в памет на Василий Велики, Григорий Богослов и Йоан Златоуст. „Тримата най-велики отци и учители на православната вяра“, завещават ценния си духовен опит и Божествени познания. Вж.: Велинова, Б. Празник на св. Трима светители. *Двери на православието* [онлайн]. 15.10.2021 [прегледан на 15 октомври 2021]. Достъпен на: https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,137/catid,58/id,1604/view/article/

⁴⁶⁷ Георгиев, 1923, 310-312.

отпред имаше „одър“ обграден с джамлък и там се свиваше готовия гайтан на „топове“ /свити гранки/, а топовете на „маци“ обикновено от по 20 топа. По късно за тази работа баща ми нае работник, бояджия от Калофер. За продажбата на гайтаня имахме малък дюкян, гдето е сега пощата.

Баща ми често ходеше в Сливен с коня, гдето продаваше гайтан на „Лазовете“, които идваха там от Анадола /Мала Азия/ да купуват шаеци и др. текстил. Ходеше също по панаирите в Карнобат, Узунджово и др. да продава гайтан и купува вълна. Също с каруци носеше гайтан и в Цариград, а по-късно, като си създадохме трайна клиентела, пратките се изпращаха по железницата. За целта гайтанят се нареждаше в торби от бяло памучно платно, престягаше се с въжета на денкъове и отгоре се обшиваше с кеневир. Тази грижлива опаковка обикновено вършеше чичо ми Грую...⁴⁶⁸

Грю Стайнов е добър администратор, води счетоводството и кореспонденцията на фирмата. В магазина, освен преди и гайтан, се продават и анилинови бои. Заслуга на двамата братя е да научат населението, собственооръчно в домашни условия да си боядисва прежда, платове и пребоядисва облекло.⁴⁶⁹

Като имаме предвид горните цитирани редове, при един произволен преглед на търговските писмата на Стоян Стайнов през 80-те години на XIX век, може да се направят няколко заключения.

На ден Стоян, а по-късно и Грую пишат около 6 – 7 писма до различни търговци и сътрудници, относно стоковия обмен, финансово-разплащателните механизми и други въпроси свързани с тези дейности. Това идва да покаже голямата търговска активност на фирмата, енергията и работоспособността на Стоян Стайнов, относно производството на гайтаневата стока, комплектоване, опаковане и изпращане по различните краища и градове на Княжество България, Източна Румелия и целия Балкански полуостров.

Прави впечатление, деловия търговски, стегнат, но и издържан изказ. Писмата почти винаги започват с фразите „Следъ като въ поздравя, известни бъдети...“ и много често завършват с „Като въ поздравя, оставамъ вашъ приятелъ“. Когато Грую пише писмата, винаги завършва така: „За Стоян П. Стайнов, п. Грую П. Стайнов“ или „За брата си Стоенча, п. Грую П. Стайнов“, което показва уважение и почит към по-големия, доайена в рода.

---

⁴⁶⁸ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 52.

⁴⁶⁹ Пак там.; Георгиев, 1923, 310-312.

Може да се споменат следните търговски партньори: Иван Менгяров – Сопот, Тома Иванов – Карлово, Васил Пенков и Минчо Недялков – Сливен, Братя Златеви – Севлиево, Бончо Тихолов – Трявна, Васил Алексов – Ямбол, Иван Милев – Чирпан, К. и Хр. Чобанови – Пловдив, Цаню Цанев – Бургас, Братя Микови – Цариград, Братя Иванови и Чекердек – Солун, Братя Фемерели – Дедеагач и т.н.

Благодарение на активната търговска дейност и търсенето на нови възможности се стига до там, че през юни 1886 г. е започната кореспонденция с Васил Вълчев в Манчестър. Стоян Стайнов желае от там да му бъде доставена вълнена прежда за гайтан с различно качество за проби, като целта е производство с вносна суровина. Предвид бавното пристигане на преждата от Англия, Стоян Стайнов уверява Вълчев, че ще му изпрати парите в срок, и че ако се опасява от забавяне, посочва розотърговеца Тодор К. Шипков като гарант за своята честност. Стайнов пише още: *„И занаят, ако би да работим с Васъ, то ще Ви внасямъ парите чрез него (Т. Шипков) или чрез „Банка Отоман“..., и бъдете уверен, че ако намерим сметка в тях (вълнените проби) то азъ ще Ви распореждам доста стока, било по еснафа или по вънъ. Оставамъ въ надежда за добриятъ Ви отговоръ. С почитание, приятелъ Ви: п. Стоянчо П. Стайнов“*.

От по-нататъшната кореспонденция с Васил Вълчев в Манчестър се вижда, че търговията с този нов пазар потръгва. Стоян Стайнов започва да получава пратките от английска вълнена прежда в Бургас или Дедеагач (дн. Александруполис), за да произвежда по-висококачествен гайтан.⁴⁷⁰

Стоян Стайнов превежда пари на Васил Вълчев в Манчестър и чрез компанията „Имсен“ в Цариград. В поредното си писмо от 22 юли 1886 г., като сериозен производител, Стоян показва задълбочени познания върху различните видове вълни, били те наше – местно производство или внос от Англия. Той пише на Вълчев: *„...От проведените проби за сега одобрих качество – (3)..., защото презъ това време работимъ по-простички преди и следователно съ получаване настоящето ми, проводете ми следующите вълнени преди: 50 пакета качество (3), №12 въ 4 ката усукана...“* и т.н. В писмото си Стоян завършва: *„При това Ви моля колкото е възможно постарайте се за по-скорошното ѝ (на преждата) провозждане, щото съ пристигването ѝ ще Ви дадем втора поръчка и тогава може да се съгласи целия еснаф да извадим изъ общо, понеже сега се боятъ от обстоятелствата и вярвам, че*

---

⁴⁷⁰ Стайнов, С. *Търговски тефтер*, 1884-1888 г.

ще се съгласят следъ като видятъ разликата в изваждането стока поправо от местото.

*Уверен, че ще извършите всичко както трябва, оставамъ съ отличното ми към Васъ почитание. Приятеля Ви: Стоенчо П. Стайнов“.*⁴⁷¹ Вижда се, че Ст. Стайнов освен за представляваната от него фирма, прави опит да внесе и пласира по-качествена прежда и за местния гайтанджийски еснаф.

Тези първи опити и реални действия за работа с несъмнено по-качествена европейска суровина, три години по-рано са породили едни от първите социални противоречия като бунтът на предачките в Сопот.

По-богатите притежатели на гайтанджийски чаркове в Стремската долина /Сопот и Карлово/ намират за по-изгодно закупуването на чуждестранна прежда, от която да изработват гайтаните. Поради това, много жени остават без работа и препитание. Обстоятелствата ги заставят да протестират и заплашат търговците, че ще им изгорят вносната прежда. Подигравателното поведение на търговците предизвиква голямо раздразнение и вълнение траещо месеци. Стига се до крайни действия. На 7 март 1883 г. сопотските жени се събират на тълпи и спират една кола с европейска прежда идваща от Карлово. Част от стоката изгарят, друга част от преждата разкъсват на парчета, а трета хвърлят в реката, за да не може да се употреби. Разразява се бунт, който местните полицейски сили (от 3-ма души) не успяват да потушат. Разбунтувалите се жени от яд решават да се разправят с поръчителя на вносната вълна (и неговото семейство), който успява да избяга, но не успява да спаси къщата, запалена от протестиращите. Пристига жандармерия от Карлово със съдебен следовател. Заловени и откарани в Пловдив са 30 от най-будните жени. От чувство за солидарност карловските жени подкрепят сопотските и правят обща демонстрация в Карлово, като отново се стига до крайни действия с намесата на военна сила и кавалерия. Вълнението утихва, когато жителите от Сопот и Карлово са сплашени с военно положение. Въпреки крайните действия и от двете страни, на голямо събрание в присъствието на граждани и власти се постига споразумение, с което търговците обещава да не внасят европейска прежда. Гражданите се задължават да „укротят духовете“, жените-предачки поемат задължението да предават занапред само гладка и качествена прежда и да не искат

---

⁴⁷¹ Пак там.

„прекалени цени за работата си“. С това властите обявяват оттеглянето на войската и жандармерията от Сопот и Карлово, и че няма да прибегват до извънредни мерки.⁴⁷²

Този случай идва да покаже появата на нова тенденция в желанията на потребителя в първите години след Освобождението на България, а именно качествената финална продукция, което води до стремежа за модернизация и усъвършенстване на производството.

Стремежът за съществуване на стопанския фронт предизвиква търсене на все по-нови и по-съвършени оръдия за производство и приспособени към тях методи за организация на труда. Законите на стопанската борба за съществуване са сурови и жестоки. Там няма милост и загиването на слабия е неизбежно, като „естественият подбор“ в борбата за съществуване при хората. Остават да живеят само по-силните и по-добре организирани, снабдените с по-съвършена техника, която дава по-голямо производство и по-добро качество. Бунтът на предачките в Сопот и Карлово постига само временен успех над гайтанджиите в тези градове. След няколко месеца те пак започват да внасят европейска вълнена прежда и предачките повече не успяват да организират съпротива.⁴⁷³

Към 1888 г. казанлъшките гайтанджии изпадат в много неизгодно положение. Карловци и сопотци започват да произвеждат много хубави и качествени гайтани от вносна европейска прежда. В Габрово се строят вълнено-текстилни фабрики, снабдяващи габровските гайтанджии с гладка камгарна прежда. Техният гайтан не отстъпва по качество на карловския като е по-евтин от него, защото за европейската прежда се плащат високи мита и гайтана се оскъпява. При това положение, казанлъшките гайтанджии Стоян Стайнов, Тонко Киров, Н. Касев, Тенко Кирев и др. се събират да обсъдят какво да правят. Решават да си направят фабрика подобна на габровските, но понеже нямат достатъчно пари решават да потърсят съдружници в извънгайтанджийските среди. Първи се отзовават на инициативата големите търговци на розово масло Димитро и Ботю Папазоглу, а след тях и Петко Орозов, Иван Ненов, Иван Х. Бончев, Атанас Генчев, Вълко Брайков и др. Така през 1889/90 г. се основава *Индустриално акционерно дружество „Розова долина“* с капитал от 253 760.15 златни лв., разпределен на 120 акции.⁴⁷⁴

---

⁴⁷² МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, 13-14.; Вж. Маджаров, М. *Източна Румелия*. София 1925, с. 344.

⁴⁷³ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 24.

⁴⁷⁴ МИК. Фонд „Нова история“. Инв. № 1938/д. – Писмо от ръководството на ИАД „Розова долина“ до акционера Дончо Б. Папазоглу с молба да доплати още 597.5 лв. като притежател на 2 (две) акции по

Фабриката е замислена по подобие на габровската фабрика „Александър“. За пръв управител /директор/ на дружеството е избран Стоян П. Стайнов. Ето как описва тези моменти Генчо Стайнов от детските си спомени: *„Баща ми,.....една вечер донесе у дома една голяма кърпа /маарама/ пълна със златни монети – наполеони и турски лири, събраните пари от акционерите за изграждането на фабриката и закупуването на машините. Ний децата, па и възрастните, се зверихме и радвахме на този куп злато. Ровехме го с шепи и очите ни се пълнеха от блясъка на монетите. Но когато от после баща ми нареди монетите на равни прави купчини и ги преброи, указа се, че липсва една монета. Баща ми се ядоса и почна много да се кара. Мама се разтършува по земята и монетата се намери в един от ъглите на стаята.“*⁴⁷⁵

След осигуряването на капитала, Стоян Стайнов е изпратен в Габрово със задачата да проучи въпроса откъде са доставени машините и устройството за целия работен процес. Той *„скришом е мерил дължината в крачки на фабрика „Александър“, уж че се разхожда. Видял го Хр. Боба и му казал – Стоенчо, аз те разбрах защо си дошъл и за какво се въртиш около фабриката, ами ела да ти покажа плана и пр.“* Мисията на Стоян с характер на „промишлен шпионаж“ е успешна, след което се завръща в Казанлък и поръчва машини от английската фирма „Smith & Son“, извършила доставката и на габровската фабрика.⁴⁷⁶

Поръчаните машини пристигат в Казанлък през 1890 г., когато е построена и фабриката. За този любопитен момент Генчо Стайнов си спомня следното: *„По това време аз бях малко момче на около 7 години... Машините идеха от Англия през Бургас и от там до Нова Загора с влака. Тогава още до Стара Загора нямаше влак, и от Нова Загора до Казанлък всички машини се пренасяха по лошите тогава пътища с волски коли. Излязохме на „Сър-алан“ деца да гледаме пристигащите два парни котела за фабриката. Те бяха натоварени на нарочно построени за целта здрави коли, теглени*

2114.73 златни лв.; Стайнов, 1927, с. 15; МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 24,. / 1. В материала за Димитро Д. Папазоглу (кн. III на „Казанлък в миналото и днес“, с. 183) се казва: „в 1889 г. основава в родния си град (Казанлък) ИАД „Розова долина“; Г. Стайнов сочи същата година на основаване. 2. В изследването си „Казанлъшкото текстилно производство от Освобождението до днес“ от 1927 г., 15-16 – за създаване на дружеството Маню Стайнов посочва 1890 г.

⁴⁷⁵ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 56.

⁴⁷⁶ Стайнов, 1927, с. 15; Вж. Костадинова, М. Христо Бобчев е един от първите създатели на Габровското индустриално чудо. ЕПИЦЕНТЪР [онлайн]. 24.02.2020 [прегледан на 24 февруари 2020]. Достъпен на: <http://epicenter.bg/article/Mirela-Kostadinova--Hristo-Bobchev-e-edin-ot-parvite-sazdateli-na-Gabrovskoto-industrialno-chudo/186763/11/0/> „Христо Бобчев (Хр. Боба), е един от родоначалниците на някогашната габровска промишленост. След първият габровски фабрикант Иван Калпазанов, Бобчев отваря вратите на втората вълнено-текстилна (камгарна) фабрика „Александър“, изградена през 1884 г. на брега на Янтра. Фабриката е открита празнично с музика и водосвет на Димитровден. На табелата ѝ пишело: „Първа английска текстилна фабрика „Александър“ – Габрово.“

от по 15 – 20 чифта волски впрягове, а край тия впрягове вървяха воловарите с остени и ги мушкаха и подканяха – „дией!“. Най-голямо впечатление на нас малчуганите направи плашилата – дрипа палто и шапка разперени върху котлите, подобно на плашилата за птиците по градините и нивите. Тук плашилата, както ни казаха, служели да не „орчасат“ котлите! Целият град се беше стекъл да гледа пристигането на тия стоманени чудовища.⁴⁷⁷

Фабриката започва да работи през 1890 г. като „ишлемеджийска“. Пръв монтьор и майстор е англичанина Смит. Първоначално тя има около 600 камгарни вретена с перки и дървени калемии, пригодени да предат гайтанева прежда №12. Зданието е двуетажно. В долния етаж е инсталирана камгарна предачница, а в горния – един селфактор за щрайхгарно предене и няколко стана. В странична постройка са разположени двата парни котела и парен локомотив, който задвижва машините на двата етажа, чрез две дълги трансмисии. Освен това тук има пералня за вълна, сушилня и др. Едно динамо осигурява осветление за фабриката, а електрическите крушки са от най-стария тип – с въглени жички.⁴⁷⁸

Модернизацията води до промени в бита на хората, това се получава и в Казанлък: *„Фабриката бе наскоро монтирана (пише Г. Стайнов). Забавно беше да се гледа как стотици вретена сами предат преждата и как становеите сами тъкат плата! На колко жени фабриката отне препитанието! У дома вече не идваха жени-предачки да носят ръчно предена прежда. Хубава гладка, фабрична прежда почна да пренася каруцата ни от фабриката.*

Със започване работата във фабриката вече в града се чувстваше пулса на нов живот. Сутрин рано в тъмно свиреше „свирка“, която се чуваше по целия град. Първа свирка свиреше, за да събуди работниците да стават, а втора да започват работата. Парният локомотив раздвижваше голямото колело и дългите трансмисии се завъртаха. Работниците пуцаха машините една по една и трудовият ден започваше своята песен. А свирките на фабриката започнаха да регулират трудовият живот и на целия град. По тях се ръководеха и еснафите и другите трудови хора – „Да станем по първа свирка и да отидем на лозето да копаем!“ се чуваше да си казват някои. Така

---

⁴⁷⁷ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 21.

⁴⁷⁸ Пак там, 20-21.

*петлите, които дотогава ръководеха началото на работния ден, бяха изместени и те от фабричната свирка!*⁴⁷⁹

Обстановката в управляваната от директора Стоян Стайнов фабрика е невиджана до това време и буди възхищение у всеки, който има разрешение да надникне в новите помещения. Редакторът на в. „Балканска зора“ д-р Никола Геннадиев отбелязва следното: *„Щом човек влезе в нея, изведнъж забравя, че се намира в България и пред многобройните колела, които се въртят, работниците, които работят в шума на машините, въобразяват си, че се намират в някой европейски индустриален център. Когато във фабриката пристигне и още едно сечиво, поръчано от Германия, тя ще може да изкарва най-добрите европейски платове“*.⁴⁸⁰

Поради големият интерес, който проявяват гайтанджиите към камгарните вълнени прежди, този отдел на фабриката работи добре за сметка на тъкачницата, към която няма интерес и не се развива добре. Поради тази причина, скоро акционерите са принудени да дадат под наем тъкачницата на габровци, но те не се отнасят към чуждото предприятие като грижовни стопани и акционерите решават да ликвидират тъкачницата. Становете и селфактора са демонтирани и захвърлени, като на тяхно място са монтирани нови предачни машини и по този начин фабриката се превръща в чисто камгарна предачница, която продължава да работи преди на „ишлеме“ на своите акционери – гайтанджии и на външни лица.

След несполучливия опит с габровските майстори-предачи, дружеството попада на един много добър майстор-предач англичанин – Б. Кейн, който се оказва добър организатор и способен майстор във всяко отношение. Той допринася извънредно много за подобрене качеството на преждата и издигане на нейното реноме.⁴⁸¹

Междувременно в края на XIX и началото на XX век в общата икономическа среда се вписват световните търговски изложения. Лиляна Велева пише, „че те се налагат като най-предпочитаната форма за осъществяване на непосредствени връзки между производители, търговци и потребители. Интересите са главно стопански, но също толкова важни са конкретните цели за издигане престижа на участващите

---

⁴⁷⁹ Пак там, с. 57.

⁴⁸⁰ Тодоров, 2004, с. 20.

⁴⁸¹ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, 21-22.

държави, за насърчаване развитието на науката и образованието, за разширяване хоризонтите на общокултурния прогрес“.⁴⁸²

На световната стопанска сцена България излиза „през 1893 г. в далечно Чикаго, където е организирано международно търговско представяне. Покана за участие получава и нашата страна. Представянето ни в Чикаго има по-скоро символичен, отколкото практически резултат. То е израз преди всичко на усилията, България да следва съвременните тенденции като преодолява патриархалните остатъци и се отваря за света“. През следващата 1894 г., „в белгийския град Анверс се събират отново производители и търговци от различни краища на света. ...България има по-компактно представителство с 1054 участника. Експозицията ни се оценява като „твърде забележителна и интересна“, особено с предлаганите копринени платна, богат набор от дрехи, дантели, покривки за легла и други предмети, които се отличават „с тънкостта си, с живостта на боите, с богатството на плетените украшения, със свършенството на ръчната работа“. Поради тази причина, „нашите участници получават и много награди за произведенията на текстилното, земеделското, тютюневото, спиртното и други видове индустриално и занаятчийско производство“.⁴⁸³

Казанлъшката фабрика също заявява своето присъствие на българската и световна стопанска сцена като представя преди на търговските изложения в Пловдив през 1892 г., а след това в Анверс – Белгия (1894), от което получава медали за добро качество.⁴⁸⁴

Л. Велева пише, че участието на България на изложението в Анверс има положителен обществен отзвук, както се отбелязва в печата: *„то ни внуши, че ний можем да имаме за нашите произведения и по-далечни пазари, стига да турим хора да пригответ и разработят пътя към тях“*.⁴⁸⁵

Относно ИАД „Розова долина“, главен акционер е Димитро Папазоглу (1835-1902 г.). Като основател и първи председател на управителния съвет, той има повече от половината от акциите на дружеството и фактически е пълен господар на фабриката. След неговата смърт, негов единствен наследник е Димитър Д. Папазов, който поема управлението на дружеството като председател на управителния съвет. *„Митко Папазоглу беше много набожен човек (разказва Г. Стайнов). При всяко заседание на*

---

⁴⁸² Велева, Л. *Търговско-индустриалните камари в България 1894-1919 (Организация и дейност)* [онлайн]. София: Авангард Прима, 2005, с. 178-179 [прегледан на 7 април 2020]. Достъпен на: <http://csii.bg/pdf/veleva/Body.pdf>

⁴⁸³ Пак там.

⁴⁸⁴ Тодоров, 2004, с. 21; Интервю с Михаил Ал. Стайнов, 27.02.2020 г., 10.30-11.00 ч.

⁴⁸⁵ Велева, Л. *Търговско-индустриалните камари в България 1894-1919 (Организация и дейност)* [онлайн]. София: Авангард Прима, 2005, с. 179 [прегледан на 7 април 2020]. Достъпен на: <http://csii.bg/pdf/veleva/Body.pdf>

управителния съвет, а също и при годишните заседания на акционерите, той ставаше и прочиташе две молитви: „Во име Отца и Сина“ и „Преблагий Господи...“, след което започваха деловите работи, но както казва народната поговорка: „Лозето не ще молитва, а мотика!“ – молитвите не помогнаха в търговските работи на дружеството“. То никога не успява да раздаде дивиденди на акционерите, които влагат свои спестявания в него с надежда, че ще получат финансова облага.⁴⁸⁶

Поради стремежа за развитие и в резултат на водения от държавата индустриален протекционизъм се появява първата пасмантерийна фабрика на Братя Стайнови „за връзки за обуца, галони, шнурове и гайтани“, като същевременно се ползва фабрика „Розова долина“ за предене на ишлема. Стайновци строят своята фабрика в края на XIX и самото начало XX век на мястото на техни три реда стари-гайтанджийски одаи в местността Кайнарджа. Тя е оборудвана със закупени и внесени от Стоян Стайнов 30 модерни европейски чарка. Във фабриката е разположена и първата модерна бояджийница за преди в Казанлък. В края на XIX век цялото текстилно производство се обслужва от градските бояджийници, които работят по стария традиционен начин до Пловдивското изложение /1892 г./ Към 1890 г., Стоян Стайнов донася от Одрин първите изкуствени бои в Казанлък, а бояджията – Никола Бояджиев, чрез посредничеството на учителя Хр. Ярмов, доставя в града хромови бои от Германия. След 1894 г. започва повече да се работи с изкуствени бои, доставяни главно чрез виенски търговци, но въпреки всичко все още се запазва и употребата на естествени.⁴⁸⁷

Новите условия на живота след освобождението на България от османско владичество се отразяват чувствително и върху гайтанджийското производство в Казанлък. Една по една одаите с чаркове започват да се затварят. Тяхното тракане, което оглушава местността започва да се чува все по-слабо и по-слабо. Старите майстори-гайтанджии, които често приклякват пред одаите на разговор, започват да се виждат все по-рядко. Зданията едно след друго се опразват и затварят, буреният и остават в забвение да се рушат във времето. До Балканската война се броят вече само 5-6 одаи със също толкова работници, управляващи 30 чарка. От някогашния многоброен гайтанджийски еснаф остават само няколко души и през пролетта на 1924 г. е развалена и последната гайтанджийска одая, с което се слага край и на последните останки от цветущия някога занаят в Казанлък.⁴⁸⁸

---

⁴⁸⁶ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, 21-22.

⁴⁸⁷ Пак там.; Стайнов, 1927, с. 15, 19; Интервю с Михаил Ал. Стайнов, 5.03.2020 г., 10.30-11.00 ч.

⁴⁸⁸ Близнаков, Стайнов, 1928, с. 546.

Най-големият удар гайтанджийството понася след обявяването на Независимостта на България през септември 1908 г. До тази дата произведенията от Българското княжество се ползват с безмитен внос в Османската империя. Заплаща се само 3% адвалорно мито⁴⁸⁹, но след това вносът на различни стоки от страна на Българското царство в империята се облага с високите мита на турската митническа тарифа. По този начин вносът на шаеци и гайтани в османската държава, единственият им външен пазар по това време, веднага е прекратен. Гайтанът остава да се търгува само в пределите на България, но и тук го чака нов удар: *„Културното развитие на българския народ“*. В градовете престават да носят дрехи обшити с гайтан, а освен това младежите в селата също започват да се срамуват облечени в тях. Така потурите започват да се виждат само по самодейните вечеринки и в театралните гардероби. Същата съдба застига и народната шевица по сукмани и женски ризи. Истинска революция настъпва в женското и мъжко облекло. Динамиката на времето налага нови опростени форми и във всички други области на живота. В архитектурата изчезват резбите по таваните и вратите, рисунките по стените, орнаментите по медните тави и друга посуда. Цялото изкуство придобива нов облик, а хората ново чувство за красота.⁴⁹⁰

След като износът на гайтан за Турция е прекратен с обявяването на Независимостта на България, а местния пазар е недостатъчен да поеме цялото производство и постепенното изоставяне на традиционната стара носия с украса, гайтанджийството тръгва към окончателния си залез. Братя Стайнови остават като едно малко изключение, поради широките си връзки с турските пазари, земите на днешна Албания и Сърбия, а също и благодарение на реномираното качество на своите гайтани и др. продукти. Те модернизират и разширяват своето производство, като почти единствени задоволяват нуждите от качествен продукт на местния пазар след Балканските войни, докато всички други постепенно ликвидират, преустройват дейността си в други производства или загиват.⁴⁹¹

Трите индустриални предприятия – Акц. д-во „Розова долина“, пасмантерийната фабрика на „Братя С. Стайнови“ и въжарската фабрика на Ст. Т. Караилиев ползват облагите на Закона за насърчение на местната индустрия. Този факт подтиква Стоян

---

⁴⁸⁹ Адвалорни мито (ad valorem) – „Изчисляват се в % от митническата стойност на внесената стока, като размерът им е поставен в пряка зависимост от стойността на внесената стока“, Вж. Видове мита. *Лекции по право* [онлайн]. 29.03.2020 [прегледан на 29 март 2020]. Достъпен на: https://www.bg-pravo.com/2012/09/11_4748.html

⁴⁹⁰ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 19.

⁴⁹¹ Пак там.

Стайнов да осъществи своята мечта по изграждането на водна електрическа централа над с. Енина, посредством създаването на ЕАД „Победа“. Така на 1 януари 1914 г., споменатите три индустриални предприятия започват да ползват електрическа енергия, което им дава възможност да модернизират и значително да увеличат производството си.⁴⁹² Една любопитна подробност идва да покаже, че специално за фабрика „Розова долина“ модернизацията не става толкова лесно, тъй като управлението не се отнася с особено доверие в „електриката“ на Братя Стайнови и отказва да похарчи пари за нужните електрически мотори и трансформатори. Те са доставени и инсталирани от дружество „Победа“, *„а стария парен локомотив (пише Г. Стайнов) стоеше в дълбок резерв, зер електриката може да спре. Но минаха години и електриката нито веднаж не се засрами. Вървеше най-редовно и старият локомотив един ден го изхвърлиха за старо желязо. Така си отиваше отживялата времето си стара техника“*.⁴⁹³

Въпреки предприемчивостта, заглъхващият пазар на гайтан след Балканските войни не може да поеме цялото производство на Братя Стайнови, поради което натрупват няколко хиляди килограма сурова, небоядисана продукция в очакване да се нормализира обстановката. Съвсем скоро започва Първата световна война. Преди България да се намеси на страната на Централните сили, германски агенти плъпват из българските земи, за да изкупуват разни стоки и преди всичко сурови вълни, преди и др. Цената на вълнената прежда бързо се покачва от около 6 лв. на 8, 10, 13 лв. и нагоре за килограм. Тези, които имат прежда се радват на големи печалби. Димитър Папазоглу успява да продаде своята прежда по 11 и 13 лв./кг. Стоян Стайнов е притеснен от натрупания, изработен суров гайтан, понеже германците не се интересуват от него.

След започване на войната са наложени военни реквизиции на храни и други стоки и суровини. Всичко, което може да послужи за нещо се иззема, но от натрупания суров гайтан никой не се интересува. Текстилните фабрики са в състояние на военна мобилизация и работят за армията. За това трудно време Г. Стайнов ще напише: *„Гайтаневите и пасмантерийни машини спяха. Лястовиците бяха направили гнезда из запустелите помещения на фабриката на Братя Стайнови. Ний, тримата братя бяхме на фронта.“*⁴⁹⁴ *И ето дойде краят на войната. Дойде и инфлацията на българския лев. Всички се видяха ограбени, оголени. Войната премина през народното стопанство, като опустошителен пожар. Всички имаха много пари, но нямаше*

---

⁴⁹² Стайнов, 1927, 19-20.

⁴⁹³ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, 21-22.

⁴⁹⁴ Тримата братя са синовете на Стоян Стайнов – Генчо, Маню и Петко.

никакви стоки, с които да се търгува. Цените на всички стоки бързо се покачваха и държавата нормира всички цени. Нормира и цената на гайтаня – 315 лв./кг. “

Братя Стайнови започват да боядисват и разпродават натрупания преди войната гайтан, като поне отчасти успяват да възстановят стопения си през войната оборотен капитал. Цените на местната вълна са толкова високи, че другите гайтанджии нямат сметка да произвеждат и продават гайтан по 315 лв. за килограм. Починалият през 1918 г. Стоян Стайнов не успява да види спасителната роля, която изиграва техния отиващ си завинаги гайтан, с който първите поколения Стайновци се раждат, живеят и умират.⁴⁹⁵

***

3.5. Предизвикателствата на новото време и възходът на Братя Стайнови между двете световни войни – създаване на модерна вълнено-текстилна индустрия

След като става ясно, че с жалките останки от гайтаневия пазар е невъзможно да се живее, Братя Стайнови съсредоточават цялото си внимание към вълнената прежда за ръчно плетиво. От такава прежда жените започват да плетат разни пуловери, блузи шалове, както и детско облекло и покривки. Преди и след освобождението плетенето се извършва на ръка, между другата работа. През 1896 г. за първи път в Казанлък се появяват няколко плетачни машини. Георги Кабакчиев внася още машини от София през 1908 г. Той обучава няколко казанлъчанки като същевременно им продава новото плетачно приспособление. Някои от тях дълго време работят махленско предачество.

След Първата световна война плетачеството става изключително разнообразно. Развилата се тогава трикотажна мода в Европа идва и в България. В Казанлък се появяват една след друга доста плетачници. Занаята се развива до такава степен, че вече произвежда всички видове, модерни трикотажни мъжки, дамски и детски дрехи. Открити са четири големи и сравнително добре организирани плетачни работилници, които произвеждат главно търговска стока. Множество единични и малки плетачници работят само за местни нужди. През този период, започва и ръчното плетачество по виенски и мюнхенски образец. Фирмата „Братя Стайнови“ и др. раздават вълнени и копринени прежди за изплитане на шалове, фигара, блузи, дантели и т.н. от домакините по къщите. Продукцията се пласира из разни краища на България. Този вид домашна индустрия създава странични, допълнителни доходи на много семейства.⁴⁹⁶

⁴⁹⁵ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, 25-26.

⁴⁹⁶ Близнаков, Стайнов, 1928, 550-551.

Непосредствено след световния военен конфликт, динамиката на живота подтиква Стайновци да предприемат нови ходове в своята дейност. През 1919 г. основават *Акционерно дружество за индустрия под название: „Братя Стайнови“ АД* със седалище гр. Казанлък *„и клонове според нуждата в България и странство“*. Дружеството е регистрирано при СевлиеВСкия окр. съд на 2 аргуст с начален капитал 12 000 000 лв., като през следващите години на своето развитие той нараства съответно на 20 и 30 000 000 лв. Дружеството има за цел да се занимава с индустрия и търговия за своя и чужда сметка.

Правата на всички акционери са равни. Съразмерно с акциите си всеки акционер има право върху капитала и печалбите на дружеството. Редовните годишни събрания на акционерите се свикват от управителния съвет. Всички решения на общите и редовните събрания се вписват в специална книга, прошнурована и прономерована и подпечатана от нотариалната власт и се подписват от предвиденото в устава бюро и от желаещите акционери. Протоколът в оригинал или препис от същия се изпраща на съответната правителствена власт.

Управлението на дружеството се поверява на управителния съвет, състоящ се от 6 души акционери. По решение на същия числото на членовете му може да се увеличи до 9. Членовете на управителния и проверителния съвети получават за всички заседания – заседателни, пътни и дневни пари по тарифа, одобрена от общите събрания. Те имат право още и на тантиеми, предвидени в устава. Управителният съвет се свиква на заседание от председателя на същия или по желание поне на двама члена.

Всяка година управителният съвет избира помежду си председател и подпредседател. Когато председателят отсъства от съвета, заседанията се председателстват от подпредседателя, а в негово отсъствие – от най-стария от членовете.

Дружеството се подписва от двама души измежду членовете на управителния съвет или един член на същия и едно упълномощено лице – директор или прокурист. Подписите, които ангажират дружеството се слагат под неговото име – напечатано или ръкописно: *„Братя Стайнови а. д.“* или на френски *“Stainoff Freres s. a.”* Потвърждава се патронния празник на дружеството – „Св. Три Светители“.⁴⁹⁷

През 1922 г. във Виена умира и съдружника на Стоян П. Стайнов – неговият брат Грую П. Стайнов. Както се разбра по горе, той се проявява като отличен администратор

---

⁴⁹⁷ ДА Стара Загора, ф. 46К – *Устав Братя Стайнови АД (1919)*, оп. 1, а.е. 1.

и допринася много за процъфтяването на фирмата „Братя Стайнови“. Така работата на акционерното дружество постепенно се поема от техните синове Генчо и Маню Стоянови Стайнови, Захари и Стоян Груеви Стайнови. Понеже работата на фирмата се развива и разширява много бързо, те канят за съдружници и братовчедите си (синове на третия брат на Стоян и Грую – Христо) Петко и Алекси Христови Стайнови. Започва времето на модерните индустриалци.⁴⁹⁸

За да бъдат възприети от пазара, споменатите преди и плетени артикули трябва да бъдат качествени – меки и боядисани с хубави, свежи и трайни цветове. За целта, към своята пасмантерийна фабрика⁴⁹⁹ Братя Стайнови строят модерна парна бояджийница за вълнени преди (1922-23 г.), но те все още нямат собствена модерна камгарна предачница и продължават да обработват своите вълни на ишлеме, като акционери във фабрика „Розова долина“. Преждата за ръчно плетиво става голям артикул и фабриката започва да работи за своя сметка, което е много правилна посока, но изключително опасна за Братя Стайнови, които при развитата си работа в новата търговия, могат да бъдат ограничени и дори лишени от правото да предат свои вълни във фабриката. Поради това те замислят да си построят собствена предачница в Казанлък, което е трудна за изпълнение задача, тъй като се явяват конкуренти на фабрика „Розова долина“ и нейното ръководство може да попречи на инициативата, като забрани на Братя Стайнови да работят своя продукция във фабриката.⁵⁰⁰

Борбата за съществуване налага новата камгарна предачница да бъде построена от Стайновци в най-голяма тайна от управлението на фабрика „Розова долина“. Обмисляйки тази решителна стъпка, Братя Стайнови създават и Акционерно дружество за индустрия „Триумф“⁵⁰¹ в съдружие със „Станчо х. Димитров и Г. П. х. Генчев“, като

---

⁴⁹⁸ МИК. *Архив „Най-нова история“*. Стайнов, 1963, с. 52.

⁴⁹⁹ Пасмантерийната фабрика на Братя Стайнови се задвижва от 12 електромотора по 12 к.с. Произвежда: 1. Гайтани на модерни чаркове, които намират пазар из цялата страна и главно в Старозагорски и Бургаски окръзи и отчасти в Турция и Албания; 2. Връзки и ширити за обуца, които се пласират из вътрешността на България; 3. Апликации, галони, сърмени и еластични изделия, копринени шнурове, както и копринени, вълнени и памучни ширити и сутаж за нуждите на българското градско и селско население; 4. Боядисани вълнени преди за трикотаж, ръчна работа и за бродерии от испанска вълна и тифтик. През летния сезон работят 50-55 човека, а през зимния около 70. За работници, които не са от Казанлък фабриката разполага с жилищна сграда от 12 стаи. Вж. Колинков, И. Впечатления и мисли за Казанлък IV. *Казанлъшка Искра*, год. II, бр. 49, 1926, с. 3.

⁵⁰⁰ МИК. *Архив „Най-нова история“*. Стайнов, 1963, с. 26.

⁵⁰¹ Според изследователя Ив. Колинков, акционерно дружество „Триумф“ е създадено през 1919 г. „под името Нова Банка“. Вероятно това става непосредствено след основаването на „Братя Стайнови“ АД. В известна степен конспиративното наименование „Нова Банка“, показва изключителната важност на това стопанско-индустриално начинание с дългосрочна перспектива. Вж. Колинков, *„Казанлъшка Искра“*, год. II, бр. 49, 1926, с. 3. (Причините за забавяне откриването на фабрика „Триумф“ (между 1919-25 г.) вероятно са: 1. Трудните години от социално-икономически характер, след Първата световна война 2.

представят планове по съответния ред за разрешаване строеж на една дървопреработваща фабрика за шперплат и мебели. След получаване на разрешението те построяват сградата, но когато пристигат сандъците с оборудването се оказва, че в тях вместо дървопреработващи има предачни машини.⁵⁰²

След бързото им монтиране, на 1 юни 1925 г. новата вълнено-предачна фабрика „Триумф“ започва изработването на хубави камгарни прежди. Производственият процес започва не от сурова непрана вълна, а от влачена вълна на лента, внасяна от чужбина. Местна рунява вълна фабриката не може да преработва. До този момент всички камгарни предачници в страната разполагат с английски машини от фирмата „Smith & Son“. За пръв път у нас във фабрика „Триумф“ е въведена нова система машини, при които предварителното предене /предпреденето/ става по „френска“ система, а самото предене на рингови предачки. Целият производствен процес преминава изцяло по съвсем различен метод от английския, което създава на фабриката известни технически преимущества. Към 1926 г. предприятието разполага с около 1200 вретена. Движи се чрез 2 електромотора с 40 и 15 к.с. Произвежда камгарни прежди до № 48. Бройката на работниците е 54. В социален аспект към фабриката има жилищна сграда с общо 9 стаи, разделени за 3 семейства и за около 25 работника.⁵⁰³

Според устройството, не се предвижда фабрика „Триумф“ да работи за своя сметка. Предварително споразумение между акционерите определя реда, според който да предат своите вълни като заплащат установено ишлеме, покриващо разноските на фабриката. Съдружниците на Братя Стайнови не успяват да организират свое търговско предприятие за купуване и предене на ишлеме във фабриката до продажба на готови прежди. Те трябва да устроят и своя бояджийница, което не е по техните сили. Поради липса на опит, съдружниците решават да ликвидират своите акции като предлагат на „Братя Стайнови“ АД да ги изкупят. По този начин те стават собственици на всички акции, на цялата предачна фабрика „Триумф“.⁵⁰⁴

Така стопанското обединение се превръща в едно затворено за външни акционери, чисто роднинско акционерно дружество. Скоро то пренася своята централа в София, открива клонове в Пловдив и Русе. Както се вижда от устава, родствениците от фамилия Стайнови са членове на управителния съвет на дружеството като си

Строежът от Братя Стайнови на модерната парна бояджийница, съвпадащ с изграждането на новата фабрика „Триумф“.)

⁵⁰² МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 27; Колинков, „Казанлъшка Искра“, год. II, бр. 49, 1926, с. 3.

⁵⁰³ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 28.

⁵⁰⁴ Пак там, с. 27.

разпределят работата по управлението на предприятието и действат винаги в пълна сговорчивост.⁵⁰⁵

Ето и кратка справка за главните действащи лица в акционерното дружество през годините 1925 – 1948 г.:

Генчо Стоянов Стайнов /1884 – 1966/ – Завършва Земеделско училище в Муден, Швейцария. Поради интереси в областта на хидростроителството и електроинженерството, посещава лекции в Екол д'Енженъор (Инженерно училище). Дългогодишен председател на управителния съвет на дружеството. Установява се да живее в София след 1921 г., откъдето ръководи общото управление на предприятието. Занимава се с покупките на новите машини и общото разрешаване на техническите задачи и строежи.

Маню Стоянов Стайнов /1887 – 1934/ – Завършва Текстилно инженерство в Кемниц – Германия, специализира и текстилно бояджийство. Заедно с братовчед си Захари организира работата във фабриката, внасят нови технологии и машини, които дават тласък на текстилната промишленост, ръководи бояджийницата. Член на Пловдивската търговско-индустриална камара. Ранен лошо в лявото рамо през Първата световна война, той умира по-късно от раната си.

Захари Груев Стайнов /1900 – 1984/ – Следва Архитектура в Германия. Чете и следи специализираната литература, за да се издигне високо в индустриалното поприще. Завежда камгарната предачница. Той е главен технолог на производството и изключителен професионалист. От него може да се научат много неща за качеството на вълните, за първичната им обработка и преденето. Негова е заслугата за високото качество на преждите. Оценен като специалист, дълго след 1944 г. продължава да работи като технолог във вълнения текстил.

Стоян Груев Стайнов /1903 – 1948/ – Завежда клона на фирмата в Пловдив. Завършва стопанско-икономически науки в Тимишоара, важен университетски център – Румъния. С дейността си допринася много за просперитета на предприятието.

Петко Христов Стайнов /1896 – 1944/ – Завършва Право в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Административен ръководител на фабриката. Занимава се със стопанско-юридическите въпроси и закупуването на местните вълни. След смъртта на Маню Стайнов, той поема ръководството и на бояджийницата. Умира внезапно през лятото на 1944 г.

---

⁵⁰⁵ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 52.

Алекси Христов Стайнов /1897 – 1963/ – Изключително дисциплиниран, упорит и трудолюбив. Завежда магазина за дребна продажба в София. Прави покупки на чуждестранни вълни и ленти за фабриката.

Д-р инж. Стоян Генчев Стайнов /1914 – 1984/, син на Генчо Стайнов – Завежда щрайхгарната предачница и тъкачница – най-новото вълнено-текстилно предприятие на Братя Стайнови. За първи път в България Стоян Г. Стайнов успява да организира производството на филцове за книжните фабрики в страната и др. тъкачни новости.⁵⁰⁶

След стопанското сливане започват нови строежи и доставка на нови машини, за да се доокомплектова фабриката. Доставени са перални и влачални машини, за да започва производствения процес от сурова вълна. Инсталират се големи парни котли. Построена е съвсем нова, най-модерна бояджийница с много бояджийски апарати от хром-никелова стомана (първите в България). Доставят се все нови предачни и пресукални машини, за да се създаде съвсем скоро по думите на Генчо Стайнов – „най-голямата камгарна вълно-предачница в България“. По този повод той ще напише: „В един от етажите на фабриката се намери място и за старите ветерани – трийсетях европейски чаркове за гайтан, които продължиха известно време още да поработват. А най-старите от турско време, ръчно ковашки гайтанджийски чаркове ръждясваха нейде по таваните в пълно забвение, изиграли своята роля в индустриално развитие на България“.⁵⁰⁷

Едни от основните фактори за съществуването на една стопанско-производствена структура са наличието на добра (качествена) суровина; намиране на достатъчно пазари за продажба (пласиране) на произведената продукция, предназначена да задоволи конкретни обществени потребности като главната цел е получаването на определена печалба и не на последно място квалифицирани работници със съответните необходими грижи за тях. Нека видим какви методи в стопанската си дейност използват Братя Стайнови.

Като говорим за качествена суровина, неминуемо се стига до вълнения проблем в България през годините след Първата световна война. По това време в страната има около 9 000 000 овце. Въпреки това всички вълно-предачни фабрики, след като изкупят

---

⁵⁰⁶ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 53; Нанчева, Р. *Биография на Генчо Стайнов*. Фамилен архив; Стайнова-Вушева, 1993; Георгиевич, 1997; Косев, И. Грую Петков Стайнов и неговите потомци – ярки представители на казанлъшкия род Стайнови. *Родознание/Genealogia*, ГОДИНА XXIV, брой 3-4, София: Издание на Българска генеалогична федерация „Родознание“, Издателство „Дио Мира“, 2019, с. 187; *Смъртта и погребението на Петко Христов Стайнов*. В-к Искра. бр. 477, 15.07.1944; МИК-НИ (Музей „Искра“ – Казанлък, „Нова история“), документи: Венков, Д. *Спомени за фабрика „Братя Стайнови“*. София: 1985.

⁵⁰⁷ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 28.

местните вълни, започват да внасят и чуждестранна суровина. Груби вълни подобно на българската се внасят от Южна Америка – Лаплата, Нова Зеландия и др. Вълни с лошо качество се внасят също от Анадола и Алжир. Мериносови вълни се внасят главно от Австралия и др. места. Най-често суровината се внася влачена на ленти.⁵⁰⁸ Генчо Стайнов изтъква три причини за този внос.

1. Нашите овце дават недостатъчно количество вълна. Докато австралийските и южноамериканските овце имат руна тежащи 5 – 8 и повече килограма, руната на нашите овце тежат средно 1,2 кг. Като цяло нашата овца дава много малко вълна, при това груба и остра.

2. Българските селяни употребяват прекалено много вълна, поради което изкупуването за фабриките е недостатъчно. Характерното при дрехите на нашите селяни е, че са изтъкани обикновено от ръчно предена вълна. Селянинът носи голям вълнен пояс, вълнени навуща и дори черни вълнени връзки за тях. Нощем за постилане и завиване използва тежки, дебели вълнени черги. Много вълна има и в женското селско облекло, за сукмани престилки и разни шевици по тях. Изобщо през разглеждания период в бита на нашия селянин се стига до разхищение на вълна, докато при другите народи употребата ѝ е много по-малко.

3. Поради споменатия факт, че местната вълнена суровина е груба и остра се налага внос на мериносова вълна за производството на фини платове и трика.

През третото десетилетие на XX век България е с най-много овце на глава от населението в Европа. Други страни, дори с по-малко овце, не само задоволяват своите нужди, но и изнасят вълна. За подобряване лошото състояние на нашето овцевъдство не е направено почти нищо през този период, освен няколко недовършени опитни кръстосвания в научните институти. Братя Стайнови решават и в тази област да направят опити за проучване възможностите за подобрене на овцевъдството в страната.⁵⁰⁹

За тази цел, през 1932 г. те купуват 40 бели Старозагорски овце, а от Унгария доставят два елитни Камволмериносови коча, които пристигат с Ориент експрес от Будапеща. Още същата година овцете са разплодени от мериносовите овни, като преследваната развъдна цел е чрез последователни кръстосвания да се създаде един тип местна Камволмериносова овца, отличаваща се не само с голяма вълнодайност и доброкачествена вълна, но и със задоволителна млечност, добра растовитост, развъдна

---

⁵⁰⁸ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 33.

⁵⁰⁹ Пак там.

стойност и т.н. За да се гарантира добрия резултат на начинанието е обзаведена образцова овцевъдна станция, поверена на опитен овчар, като отчетността на дажбите, научните наблюдения и измервания завежда счетоводителя на фабриката Стоян Захариев⁵¹⁰. Научното ръководство на опитната станция е поверено на Александър Петров – зоотехник, асистент при професор Г. С. Хлеббаров от Института по животновъдство на агрономо-лесовъдния факултет към Софийския университет. Той всеки месец редовно прави необходимите измервания и дава необходимите напътствия, като се водят различни книги и попълват формуляри за всяка овца и приплод. Опитите завършват през 1936 г., когато със съдействието на Братя Стайнови, Александър Петров издава научен труд свързан с резултатите от опитите с това стадо. Книгата носи посвещение от автора: *„На Братя Стайнови, едни от първите индустриалци – радатели по подобренето на българското овцевъдство, респективно вълнопроизводство, посвеждам настоящия труд“*.⁵¹¹ Точно с цел облагородяване и развитие на местното овцевъдство, през 1937 и 1938 г. Братя Стайнови започват да продават мъжки мериносови агнета от своето опитно стадо.⁵¹²

Резултатите от споменатите опити са повече от насърчителни. Още при втората генерация от последователни кръстоски се получава средна годишна вълнодайност от овца 5,200 кг руно непрана вълна, при 45,6% рандеман при прането. Получената вълна е мериносова, като на бащата коч. Средното дневно количество мляко от овца е 510 гр. или два пъти повече от унгарските майки, които не са тъй млечни като старозагорските овце, които дават средно 530 гр. на ден.

След привършването на опитите Братя Стайнови подаряват това стадо на Института по животновъдство в София.⁵¹³ Това тяхно дело и начин на действие, показва тяхната житейско-обществена философия за подпомагане развитието на конкретния българския стопански сектор, посредством изградените и възпитани през годините дарителски традиции.

Вторият фактор – борбата за пазари и пласиране на произведената продукция се свързва основно с конкуренцията, която се води между предприятията по две линии: по-евтина цена или по-добро качество. „Братя Стайнови“ АД винаги се придържат към

---

⁵¹⁰ Стоян Захариев е братовчед по майчина линия на индустриалците Захари и Стоян Груеви Стайнови и техният брат – композиторът Петко Груев Стайнов. *Интервю с архитект Стефан П. Стайнов*, 19.04.2020 г., 13.00-13.30 ч.

⁵¹¹ Вж. Петров, А. *Върху унаследяването на някои морфологични особености и производителни способности при кръстосването на местни с камволмериносови овце*. София: „Художник“, 1936.

⁵¹² Искра, бр. 301, 15.03.1937, с.3; Пак там, бр. 325, 15.03.1938, с. 5.

⁵¹³ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 34.

втората линия без да се конкурират в цената, нещо повече – цените на всички видове вълнени прежди на фирмата са винаги по-високи от тези на габровските фабрики. Въпреки това те се търсят извънредно много и са известни под името „Вълна Брастай“. Другата казанлъшка фабрика „Розова долина“, под вещото техническо ръководство на Б. Кейн и други интелигентни дейци, влезли в нея, също държи за високото качество на своите прежди. Двете казанлъшки фабрики, вместо да бъдат конкуренти, те се състезават с габровските фабрики по линията на доброто качество и печелят състезанието, като налагат на пазара името „Казанлъшка прежда“ превъзхождаща по качество габровската.⁵¹⁴

Една трета линия в борбата за пазари са новостите, според Генчо Стайнов *„да бъдеш първи в производството на някой нов артикул, но и да съумееш да го наложиш на пазара – да стане „шлагер“ на деня, и докато другите се приспособят за неговото производство – „да му обереш каймака“, както се изразяват по старому“*.⁵¹⁵

Поради това Братя Стайнови в съдружие с Анастас Ангелов откриват в София на ул. „Лега“ – „Дишков базар“ трикотажно ателие „Елеганс“ за производство на фино, модно дамско трико. Ателието е обзаведено с плетачни машини за тънки мериносови прежди и предачницата на Братя Стайнови започва да произвежда нов артикул: мериносова прежда за трикотаж, боядисана в модни, хубави свежи цветове. Изработените от образцовото ателие „Елеганс“ модни дамски трика скоро се налагат на софийския пазар, както и на други места из страната, радващи се на извънредно голямо търсене. Най-добрите габровски фабрики за фин дамски трикотаж, които държат на репутацията на своето качество, като Тотю Пантев, Тотю Йовчев и др. стават най-големи и редовни клиенти на Братя Стайнови за тези прежди. В София най-модните трикотажни ателиета също работят изключително с мериносови прежди от фирмената фабрика. Дори в софийския магазин „Казанлък“, в който се продават преждите на фабрика „Розова долина“, се продава и трикотаж от ателието на Стоян Тошев, изработен от мериносовите прежди на фабрика „Братя Стайнови“.⁵¹⁶

За ръчно плетиво Братя Стайнови разпространяват също и нов тип фина прежда, която наричат „Зефир“. Това качество, макар и скъпо, бързо се налага на пазара с голям пласмент. За по-широко пласиране на преждите за ръчни плетива фирмената политика е „По близо до консуматора“. За целта Братя Стайнови откриват свои магазини за

---

⁵¹⁴ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 29.

⁵¹⁵ Пак там.

⁵¹⁶ Пак там, с. 30.

дребна продажба в София, Пловдив, Русе и Стара Загора. В градове като Варна, Лом, Самоков и др., привилегировани клиенти продават изключително „Вълна Брастай“. Те първи и единствени започват да издават месечно илюстрирано списание „Брастай“ за популяризиране на ръчните плетива. Списанието се раздава безплатно на клиентите при покупките им.⁵¹⁷

Политиката на „модните новости“ за фирмата се характеризира с внасянето на специални машини – ефектни пресукала, на които започват да работят модни прежди – буклета, фризета, шлингени, корал, жеспе и др. мерино прежди за ръчни плетива, наречени „Мерино фантези“. Тези новости се продават на високи цени, изключително популярни и търсени от жените. Стремешът на габровци да последват Братя Стайнови не е лесен, тъй като им трябва много време да си доставят специалните машини. Те си набавят ефектните пресукала след близо година, за да излязат на пазара с техни ефектни прежди, но лошо имитирани, в резултат на което се губи интереса и този род ефектни прежди излизат от мода. Веднага след това Братя Стайнови популяризират и пускат на пазара модни прежди с различни примеси на ефектни влакна. Според Г. Стайнов – *„Поуката от всички тия „шлагери“ е, че модата е от полза само за този, който пръв съумее да я въведе и наложи. Но щом даден „шлагер“ се вулгаризира, щом престане да бъде вече новост, от нея клиентелата се отвращава и вулгаризаторите и подражателите винаги губят“*.⁵¹⁸

Братя Стайнови също първи започват да работят специални мериносови прежди за бродерия в пакетчета, които се наричат „Тевтик“, както и малки мериносови кълбенца, които наричат „Миньон“.

Една област, в която изобщо всички камгарни предачници в България много бавно и трудно навлизат е тъкачната прежда за платове. Тъкачните фабрики за вълнени платове в Сливен, Габрово и София използват безмитен внос на камгарни тъкачни прежди по силата на Закона за насърчение на местната индустрия.⁵¹⁹

---

⁵¹⁷ Пак там, с. 30.

⁵¹⁸ Пак там, 30-31.

⁵¹⁹ Закон за насърчаване на местната индустрия – След освобождението на българските земи от османско иго, в обществено-политическия живот на младото княжество ставя ясно, че промишлеността трябва да премине под крилото на държавата. „Със Закона за насърчаване на местната индустрия от 1895 г. и разширяването му през 1905 и 1909 г. местните предприемачи получават редица привилегии – ниско данъчно облагане, облекчен вносен и износен режим, предимство при използването на държавната инфраструктура, при държавните поръчки и пр. За да създаде условия за индустриално развитие, държавата се заема и със строителството на модерната инфраструктура – железопътни линии, шосета и пристанища. Митническата политика също е насочена към индустриализацията и закриля сферите, в които българската индустрия се развива.“/ Вж.: Гаврилова, Й. Закон за насърчение местната индустрия и

Тъкачите обикновено получават от чужбина образци от модни платове, по които фабриките си поръчват влизащите в състава на плата съответни прежди – боядисани, мулинета, меланжи или прежди с ефекти, а също получават и сплитката на тъканта, по която успяват да изработят платовете точно по мострите, които са си избрали. Изкуството им се състои главно в това да имат вкус при подбора на мостри, които ще имат успех на пазара. През втората половина на 30-те и началото на 40-те години, българските предачници успяват да проникнат по-значително в тъкачната индустрия, главно поради военната конюнктура, затрудняваща вноса на тъкачни прежди отвън. Пак по това време и някои тъкачници в Сливен, София и Габрово строят свои камгарни предачници. „Братя Стайнови“ АД също строят собствена тъкачна фабрика с комплектна щрайхгарна предачница и апретурна за платове и започват да произвеждат хубава камгарна и щрайхгарна вълнена продукция, изключително от своите предени прежди.⁵²⁰

Третият важен фактор на стопанско-производствената дейност е полагането на грижи за работния персонал в индустриалната структура. Работният ден на старите калфи-гайтанджии през XIX век, който представих, трае цели 24 часа – непрекъснат процес. След построяването на фабрика „Розова долина“, работният ден трае между 12 и 14 часа, като работниците се събират предимно от града и околията. След създаването на Закона за женския и детския труд, работното време е намалено на 10 часа. С промяната на закона от 1919 г. се въвежда 8 часовият работен ден, като се дава право на работодателя със съгласието на работниците при усилен сезон да увеличава работния ден до 54 – 58 часа седмично. Социалното законодателство регламентира не само работното време, но и хигиената и безопасността на труда. Всички работници се снабдяват с работнически книжки, а при нужда получават безплатни медицинска помощ и лекарства. Фабриките са задължени да имат фабрични лекари, стая за медицински прегледи и др.⁵²¹

Около 1880 г. надниците са от 4 до 8 гроша за обикновените работници. За ръчно предене на прежда се плаща по 6 гроша за стара ока. Към 1927 г. надниците на работничките варират от 30 за начинаещи до 45 лв. за редовните, а за работниците от 45 до 70 лв. На работници със специални служби като огняри, машинисти, майстори, портиери, магазинери и др. се дават месечни заплати от 1200 до 5000 лв. и нагоре.

търговия. *Referatite* [онлайн]. 23.03.2020 [прегледан на 23 март 2020]. Достъпен на: <https://referatite.org/zakon-za-nasyrchenie-mestnata-industriq-i-tyrgoviq-ot-1905g/147667/ref/p3>

⁵²⁰ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 31.

⁵²¹ Пак там, с. 35.

Работодателите, които водят помежду си конкуренция в цените на стоките са много чувствителни при заплащането на труда и обикновено имат конфликти със своите работници, като последните често стачкуват. Такива стачки по онова време правят в Габрово и постоянно работниците в сливенските текстилни фабрики. В казанлъшката фабрика „Розова долина“ стачките са рядкост, по спомени на Г. Стайнов – два пъти, а във фабриката на Братя Стайнови, за целия период на съществуване няма нито една стачка на работниците.⁵²²

Както се разбра Братя Стайнови не водят конкуренция с цената на стоките, продавайки ги по-скъпо, като държат на качеството им. Съответно, за да изискват от своите работници по-съвестна и качествена работа, те ги заплащат по-добре. Обикновените надници на работниците са с 2 – 3 лв. по-високи от тези във фабрика „Розова долина“. Също по-високи са и заплатите на квалифицираните работници и майстори. Освен това за своите работници Братя Стайнови проявяват и други грижи: Всички работещи във фабриката в края на годината получават възнаграждение – 13-та месечна заплата, а понякога и 14-та. Също в края на годината работниците и работничките получават и натурално възнаграждение по 1 кг вълнена прежда и 3 м вълнен плат, нещо повече – както преждата, така и плата те изпридат и изтъкават от специално подбрани от тях материали, за да станат особено хубави.⁵²³

Отново в синдикален аспект, през 1937 г. са сключени колективни трудови договори във вълнено-текстилния и памучно-текстилния бранш, засягащи работниците и работодателите от фабриките „Братя Стайнови“, „България“ и „Розова долина“. Не настъпват големи изменения на заплатите, тъй като възнагражденията на казанлъшките работници винаги са били по-добри в сравнение с надниците в другите градове. Същественото е, че в колективния трудов договор не се допуска намаление на надниците.⁵²⁴

Обособен е специален работнически стол, където работниците получават безплатна закуска – чай, а обедната храна заплащат на костуеми цени.⁵²⁵ Приготвянето на храната, отоплението и кухненската прислуга са за сметка на фабриката. В обширния

---

⁵²² Пак там, с. 35.

⁵²³ Пак там, с. 36.

⁵²⁴ *Искра*, год. XIV, бр. 320, 31.12.1937, с. 6.

⁵²⁵ Костуема цена – цената, образувана от производствените разходи, без печалбата.

Вж.: Костуем. *Български тълковен речник* [онлайн]. 3.04.2020 [прегледан на 3 април 2020]. Достъпен на: <http://www.talkoven.com/%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5/%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B5%D0%BC>

двор на предприятието, също така има голяма зеленчукова градина и много плодове, които се предоставят на работническия стол безплатно.

Друг компонент за добри условия на производствения процес са новите, светли и хигиенични фабрични помещения, а дворът на предприятието е истински парк с цветна градина, хубави сенчести алеи с пейки, статуи, басейни, чешми и т.н. предпоставки за приятна почивка. За работнички, които не са от Казанлък има безплатни общи спални, а на много работници са дадени безплатни квартири с отопление и осветление.⁵²⁶

Доживелите стари майстори-калфи от ликвидираните гайтанджийски чаркове, получават пенсия от фабриката и не мизерстват. Предприятието се отнася отзивчиво към нуждите и паричните затруднения на своите работници, като често им се дават аванси и заеми. Много от служещите успяват да си направят хубави нови къщи, подпомогнати от фабриката, дори инженерът на предприятието Димитър Анчев успява да си построи две къщи. В парка на фабриката има спортно игрище и голям плувен басейн, към който е включен тръбопровод с топла вода.⁵²⁷

Следващият елемент от тази широко структурирана социална дейност на Братя Стайнови е ситуираната в същия парк специална сграда за детска градина. Тя е открита на 8 януари 1938 г. и се състои от кухня, гардеробна, голяма стая за занимание на децата с 49 малки столчета и много масички. В сградата има и голямо спално помещение с 30 комплектовани легла с бельо и хубави одеалца изработени от фабриката. Занятията с децата на възраст от 3 до 6 годишни се ръководят от способната учителка – Веса Думбалова, специално подготвена за ръководителка на детски градини. Децата на работниците от фабриката се приемат безплатно в специализираното детско заведение и получават безплатно униформени дрешки с фабричния вензел. Приемат се и деца на работници от фабрика „Розова долина“, за които последната поема съответната част от техните разноски.⁵²⁸ При самото откриване на градината, присъстващите официални лица изтъкват, *„че това културно и родолюбиво дело е първи по рода си частен почин не само в Казанлък, но и в България“*. Председателят на акционерното дружество – Генчо Стайнов благодари за оценката и отговаря, че *„индустриалците Братя Стайнови нямат за цел да печелят само за себе си, но от*

---

⁵²⁶ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 36.

⁵²⁷ Пак там.

⁵²⁸ Пак там, с. 37. Вж. Дочев, Г. Нова културна придобивка в града ни. *Искра*, год. XV, бр. 321, 15.01.1938, с. 1.

печалбите да създават удобства и за своите сътрудници – работниците, и че те се ръководят от новото социално начало да се създава „сила чрез радостта““.⁵²⁹

В деня на патронния празник Св. Три Светители⁵³⁰ не се работи, а работниците получават надницата си. Вари се жито и се прави помен за починали стари майстори-гайтанджии и работници от фабриката, а на обед се дава курбан съответно и други гозби, питиета – вино, бира и др. За добро настроение се наема музика. Работниците прекарват целия ден във веселие, песни, хора и танци. Празнува се и 1 май. Понякога се дават самодейни вечеринки в големия салон на трапезарията. В забавите и празниците, заедно с работниците вземат участие и работодателите Стайновци.⁵³¹

В тази връзка Генчо Стайнов разказва следната любопитна история: „След 9 септември моят брат Петко (Стоянов) Стайнов беше министър на външните работи. На 13 януари 1945 (1946) г.⁵³² аз бях със семейството си на вилата си в Боровец. Гостуваше ми и брат ми. Същата вечер ни дойде на гости Георги Димитров с жена си Роза. Те останаха и на вечеря. Георги Димитров се интересува от нашата фабрика и като му обясних какви грижи полагаме за нашите работници и, че никога не сме имали стачки, той се засмя и каза – „Значи сте затъпявали чувството за класова борба на работниците!“ Все пак аз смятам, че сме следвали правилен път.“⁵³³

От позицията на днешното време тези придобивки, методи и начини на поведение за стимулиране, възнаграждение и грижа към работниците стават все по-неприемливи за голяма част от днешните „работодатели“. Описаните по-горе факти в голяма степен изглеждат утопично от съвременна гледна точка.

3.6. Финансово-кредитна политика и практики

Всички индустриалци и търговци през разглеждания период си служат много широко с кредити, улеснявани от частни и държавни банки. Индустриалците купуват от

---

⁵²⁹ Дочев, Г. Нова културна придобивка в града ни. *Искра*, год. XV, бр. 321, 15.01.1938, с. 1.

⁵³⁰ Ето едно свидетелство за патронния празник: „На Три светители беше патронния празник на гайтанджиите. В турско време имахме много гайтанджии и малко гайтанджийски чаркове на Абаята, а сега – изгубиха се, няма ги. Обаче модерната пасментерийна фабрика на Бр. Стайнови пази традиции и на споменатия ден направи курбан за своите работници в Кайнарджа. На курбана се виждаше, че между господарите, работниците и работничките на пасментерийната фабрика има взаимно почитание. Един от работниците, вече деветдесет годишен, зимно време не работи на фабриката, но си получава пълна годишна заплата.“ Вж. *Казанлъшка Искра*, год. I, бр. XV, 1.03.1925, с. 3.

⁵³¹ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 37.

⁵³² Предполагам, че Г. Стайнов е допуснал печатна грешка, вероятно годината е 1946, тъй като Г. Димитров се завръща в България през ноември 1945 г.

⁵³³ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 37.

чужбина вълни и ленти (влачени вълни) на кредит, подписвайки полици със срок от 6 до 9 месеца. Своята продукция – преди, платове и др. продават също на кредит срещу срочни полици от 3 до 5 месеца. Полиците обикновено се сконтират от производителите в някоя банка, а парите получават веднага, като им се удържа лихвата (сконто) 7 – 8%.⁵³⁴

Братя Стайнови продават гайтаните си из Балканския полуостров също само на кредит без да имат неприятности. Клиентите им са честни платци. В тази връзка Г. Стайнов разказва: „Помня един клиент – Хаджи Али Ефенди от Бандерма /Анадолът/ дългогодишен клиент – неграмотен, не можеше да се подписва даже и вместо подпис си натискаше пръста потопен в мастило върху полицата, и беше винаги най-редовен платец – признаваше отпечатъка на палеца си и плащаше!“⁵³⁵

На търговци, трикотажни фабрики и занаятчии Братя Стайнови продават преди също само на кредит от 3 до 4 месечни полици, които се сконтират. Въпреки това, от няколкото си магазина за дребна продажба, те имат постъпления само в брой, което много ги улеснява финансово.

Индустриалците, освен че ползват кредит при покупките на сурови материали, прибегват и до заеми от банките срещу лични поръчителства. Много разпространен е също и гарантния кредит – сключването на заеми срещу залог на стоки или сурови материали. Купуването на вълни в страната от селяните само в брой, обикновено се гарантира, а ключовете на складовете се държат от банките. Те обикновено отпускат заеми срещу залог на стоки в размер 80% от стойността на заложените стоки. Гарантен кредит Братя Стайнови по принцип никога не ползват, смятайки го за несигурен и опасен. Също така никога не използват ипотeki на недвижими имоти и фабрики. Техните собствениности са винаги свободни от всякакви задължения, като това повишава личният им кредит.⁵³⁶

Често пъти от ударите на конкуренцията, принудени да продават под костуеми цени, предприятията губят собствените си средства и живеят само с кредити. Те често искат отсрочки на своите задължения по полици, преподписвайки ги за нови падежи и плащат високи лихви, като още повече затъват в дългове. Така те са принудени да ускорят продажбите си, за да посрещат поне частично тези задължения, намалявайки

---

⁵³⁴ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 43.

⁵³⁵ Пак там.

⁵³⁶ Пак там.

продажните си цени под костуемите, с което повличат надолу цените по законите на търговското съперничество и пазарното оцеляване.⁵³⁷

Годините 1929/1930 са паметни в стопанския живот на България. Това е време на страшна икономическа криза, когато много стари, големи предприятия в страната се провалят и загиват. Цените на повечето стоки спадат рязко с около 50%, което е причинено от спадането на международните пазарни цени, като отражение на борсовите спекулации. При създаденото положение най-правилната политика е бързата продажба и със същата бързина да се доставят от чужбина нови сурови материали на вече установените ниски цени. Така постъпват Братя Стайнови, но това не успяват да направят други производители, чиито стоки са заложили в банките, които използват в широк размер гарантният кредит. Така производителите се оказват с вързани ръце, когато трябва бързо да продават, защото парите, които получават от продажбата на своя продукт не стигат за освобождаването на заложените стоки. Самите банки също са поставени в затруднение от създадената ситуация и от обезверението на своите вложители, които се трупат да теглят влоговете си, виждайки какви загуби понасят банките от фалита на големи фирми. Това е причината банките да станат безкомпромисни към молбите за отсрочки на своите клиенти – длъжници. В този момент, за да избегне финансовата катастрофа, държавата се вижда принудена да даде общ мораториум на платежите, а БНБ подпомага частните банки, за да се успокоят вложителите. *„Братя Стайнови също понесоха големи загуби от това спадане на цените на стоките – споделя Г. Стайнов. Такива са законите на буржоазната икономика, сурови и жестоки. Всичко се проваля при тия стопански бури“*. След кризата настъпва оживление и понесените рани постепенно зарават.⁵³⁸

3.7. Рекламата – предпоставка на успеха

Братя Стайнови обръщат особено внимание на рекламата, за да наложат своите преди на пазара въпреки високите им цени. Те участват редовно в Пловдивския мострен панаир, където имат винаги голям и много добре художествено оформен щанд с отлично подредени и подбрани експонати. Тази задача, през 1936 г. Братя Стайнови поверяват на художника, проф. Дечко Узунов. За постигането на по-голям ефект в представянето на широката гама от продукти, Стайновци използват електромотор за

---

⁵³⁷ Пак там, с. 44.

⁵³⁸ Пак там.

завъртане на кръгъл подиум с поставени манекени⁵³⁹. Както споменах, издава се специално списание за ръчни дамски плетива „БРАСТАЙ“ с много илюстрации за плетки и модни образци. Това списание се раздава безплатно на клиентите от магазините им за дребна продажба. Преждата на клиентите се опакова в специално напечатана амбалажна хартия. В някои списания за женска мода и домакинство, освен обикновените реклами, в специални пликчета към списанието се дават образци от ефектни мерино прежди за ръчни плетива. Като една рядко срещана новост, която привлича погледа на купувача в онези години, са неоновите реклами на техните магазини в София, Пловдив, Русе и Стара Загора, както и на магазините на големи техни клиенти с надписа „Вълна Брастай“. Но най-голямата реклама на вълнените прежди на Братя Стайнови е поддържането на високото качество, както на материала, така и на изработката и особено на цветовете, за които създават специална рецептура. Цветовете имат не само номера (над 500), но и характерни имена. Има отделни каталози и за ефектните прежди „мерино фантези“, както и за преждите за бродерия. Тези каталози се раздават на големите клиенти и плетачи, по които те си правят поръчките.⁵⁴⁰

3.8. Братя Стайнови и техните допълнителни стопански инициативи

Освен пряката дейност, Стайновци проявяват своя усет и прогресивно мислене в посока на странични инициативи с цел развитие и обогатяване на стопанско-индустриалната дейност в българската текстилна индустрия и други сектори на родното стопанство.

• *Фабрика за шевни конци „БЪЛГАРИЯ“ в Казанлък – пример за привличане на чужди капитали у нас.*

Инициатор за създаването на фабрика „България“ е британската фирма „J&P.Coats“ Ltd – Glasgow. Още през Османското робство фирмата внася всички видове шевни конци за нуждите на българското население. За територията на северните български земи, вносът се осъществява чрез разпределителната агенция на британската фирма във Варна, а на юг от фирмата „Covo & Company“ в Пловдив. След Първата световна война, правителството на Андрей Ляпчев провежда политика за насърчение на

---

⁵³⁹ Казанлъчанин (псевдоним). Впечатлиния от Пловдивския мострен панаир. *Казанлъшка Искра*, год. XIII, бр. 281, 30.04.1936, с. 2. (В материала се отбелязва: „От частните фирми се отличава изложбата на братя Стайнови, подредена много оригинално от художника проф. Д. Узунов.“).

⁵⁴⁰ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 49.

местната индустрия, според която вносът на готови конци е забранен, тъй като в Търново е основана такава фабрика. При това положение, британците замислят откриването на фабрика в България, която да произвежда конци и тирета под техни марки – „Синджир“, „Котва“, „Лъвче“ и други.⁵⁴¹

По една случайност в края на двадесетте години на XX век в Швейцария се срещат Маню Стайнов, който лекува последствията от рана получена през Първата световна война и генералния директор на фирмата „Коатс“ – Чарлс Саундерс. При разговор британецът се осведомява за условията, при които в България би могла да се открие фабрика и предлага сътрудничество под формата на местно акционерно дружество. Маню Стайнов отнася въпроса до брат си Генчо Стайнов, председател на управителния съвет на фирмата „Братя Стайнови“ – Казанлък. Случаят за последната се оказва благоприятен. На фирмата „Коатс“ е продадена старата фабрика за гайтани със застроена и незастроена площ 6 декара и 7 ара в местността „Кайнарджа“, заедно с едно тлакане и сушилня на стойност 1 500 000 лв. Тази сума Стайновци влагат веднага за разширяване на своята камгарна вълнено-предачна фабрика и за увеличаване капитала на водно-електрическата централа „Енина“, управлявана от ЕАД „Победа“, с основно участие на Братя Стайнови.⁵⁴² Внесен е също така и нов дизелов агрегат за компенсиране намаленото захранване с електроенергия на тяхното фабрично производство през летните месеци. По този начин е осигурена и необходимата ел. енергия за бъдещата фабрика „България“, построена на закупената площ от Братя Стайнови.⁵⁴³

Двете фирми създават съвместно *акционерно дружество за шевни конци „България“* със седалище Казанлък, регистрирано на 31 юли 1930 г. при Старозагорския окръжен съд с основен капитал 20 000 000 лв., за срок от 100 години.⁵⁴⁴ Председател на управителния съвет е Генчо Стайнов, останалите членове от българска страна са предимно от „Братя Стайнови“ АД – Петко и Алекси Хр. Стайнови, Захари Стайнов, Маню Стайнов, Мария Стайнова и Стоян Захариев. Веднага след

---

⁵⁴¹ МИК. *Архив „Нова история“*. Цоков, Й. Спомени. Обстановката при която фирмата „J&P.Coats“ Ltd в Глазгоу, Шотландия е взела решение да се основе фабрика „България“ в Казанлък и Генчо Стайнов. София: 1991; Нанчева, Р. Материал: Фабрика за шевни конци „БЪЛГАРИЯ“ в Казанлък – пример за привличане на чужди капитали у нас.

⁵⁴² Стайнов, Г. ВЕЦ „Енина“. София: 2007, с.70.

⁵⁴³ МИК. *Архив „Нова история“*. Цоков, 1991; Нанчева, Материал: Фабрика за шевни конци „БЪЛГАРИЯ“ в Казанлък...

⁵⁴⁴ Рубрика: Вести. Ново голямо индустриално предприятие. *Казанлъшка Искра*, год. VII, бр. 146, 3.08.1930, с. 3; Рубрика: Вести. Нова фабрика. Пак там, год. VII, бр. 149, 30.09.1930, с. 4.

регистрацията на новата фирма, започва усиления строеж на фабриката и през 1933 г. се открива производството на конци за българския пазар.

Фабриката се кредитира от централата на фирмата „Коатс“ в Глазгоу, чрез нейната дирекция за източно-европейските й фабрики във Виена. Това кредитиране понякога достига до 100 млн. лв., т.е. пет пъти повече от основния капитал на дружеството. Австрийската фабрика на „Коатс“ в Санкт Пьолтен – Харланд ги снабдява със специално качество преди за конци. Към тази дирекция на „Коатс“, във времето АД „България“ натрупва едно задължение от 10 млн. лв.

След аншлуса на Австрия (12 март 1938 г.), началото на Втората световна война (1 септ. 1939 г.) и навлизането на германските войски в България (1 март 1941 г.), започва труден период – предприятието е обявено за неприятелско и поставено под държавен надзор с администратор на неприятелските имущества в София. Под постоянен надзор са поставени и приходно-разходните документи. Ръководството на предприятието е запазено и продължава своите функции в този порядък.

Германците поставят на свое разположение всички британски авоари и вземания. С това те изискват да им се изплати горепосоченото задължение от 10 млн. лв. като заплашват, че в противен случай ще саквестират фабриката. В Австрия германците създават едно предприятие наречено Сюдосттекстил, занимаващо се с британските авоари в източно-европейските страни и със снабдяването им със сурови материали за тяхната текстилна индустрия.

При това положение ръководството на фабрика „България“ трябва да се справи с много сложна задача – без поддръжката на фирмата майка и нейните субсидии, без осигуреното хранване с качествени преди да се продължи производството, за да се задоволява българския пазар с качествени конци, като същевременно се изплати задължението и не се допусне обсебването на фабриката от немците. След проведените преговори се стига до компромисно решение за създаване на смесено дружество с наименованието „Конец“, което започва да функционира от 1942 г. Това предприятие получава предишните от Харланд и ги дава на фабрика „България“ за производство на съответния артикул, като „Конец“ извършва продажбите в страната. Договорена е месечна доставка от 15 000 кг преди, достатъчно количество за поддържане производството на фабриката. Понеже германците не са съгласни да създават предприятие с неприятелски (британски) съдружници, се решава българската страна да се представлява от трима члена на управителния съвет на „България“ АД – Генчо

Стайнов, Йоаким Цоков и Тодор Цанков с участие на 49% от основния капитал на „Конец“, а германското участие е 51%.

Смесено дружество „Конец“ обхваща цялата клиентела на фабрика „България“ в пределите на страната и в земите и градовете под българско административно управление във Вардарска и Егейска Македония и Западна Тракия: Скопие, Серес, Драма, Кавала, Ксанти, Гюмюрджина. Директори на „Конец“ са: от българска страна инж. Нанчо Нанчев, а от германска Херман Кудшус с канцелария в Казанлък на ул. „Искра“ № 23.

След скъсването на отношенията ни с Германия и напускането на страната, съответно работата на „Конец“ е преустановена, а през октомври 1946 г. дружеството е обявено в ликвидация. Собствениците от британската фирма „Коатс“ отново поемат функциите си във фабрика „България“, тъй като правата им са възстановени. При връщането си изразяват своите похвали към ръководството и работниците за доброто състояние, в което намират предприятието. След 23 декември 1947 г. фабриката е национализирана. Една година преди това Генчо Стайнов си подава оставката като член на управителния съвет на АД „България“.

През пролетта на 1948 г. представители на фирма „Коатс“ молят за последна среща, за да се сбогуват с колектива на фабриката. След полученото разрешение те идват в България, благодарят на всеки за добрите отношения със съжалението, че губят добри сътрудници, с които ги свързват повече от 10 години съвместна работа.

В трудните години от основаването на фабрика „България“ до нейното национализиране, изпълнителен директор и член на управителния съвет е Йоаким Цоков. Незаменимият специалист е открит от Стайнови в реномираната за времето търговска гимназия „Димитър Хадживасилев“ в Свищов. Посещават гимназията, разпитват за най-добрите възпитаници, те успяват да убедят и привлекат на работа в Казанлък способния младеж от Свищов. Успехите на фирмата в голяма степен се дължат на този компетентен, фин, работлив и интелигентен човек, който с такт успява да наложи добър ред и дисциплина в предприятието.⁵⁴⁵

---

⁵⁴⁵ МИК-НИ, документи. Цоков, 1991; Нанчева, Материал: Фабрика за шевни конци „БЪЛГАРИЯ“ в Казанлък...

- *Текстилната фабрика на Рудолф Земан & Сие – Казанлък и стопанско-търговското сътрудничество с Братя Стайнови.*

Рудолф Земан е чех, който се заселва в Казанлък след Първата световна война около 1920 г. Той създава в града малка тъкачна фабрика за памучни платна, но като способен текстилен техник и находчив изобретател. По специална технология той организира производство на вълнени килими „Ланкастерски тип“ със сложни цветни рисунки, които се тъкат ръчно на широки дървени станове. Изработените килимчета са с еднакъв десен и размери 200/140 см.⁵⁴⁶

За въвеждането на това производство Земан се споразумява с Братя Стайнови да работи този артикул на ишлеме за тяхна сметка, като те изпридат необходимата бяла мериносова прежда и боядисват в разни цветове според модела, който ще се тъче. Рисунките на килимените модели изработва самия Генчо Стайнов върху карирана хартия, като по тях Рудолф Земан прави шаблона за разцветката на тъканта. Изработените килимчета наподобяват много на персийския тип по своите десени и общ изглед. Те са с две лица и се употребяват за постелка, завивка или за покривка на софи и легла. Освен това, произвеждат се също и много качествени халища. Артикулите се продават с марката „Братя Стайнови“ в магазините на фирмата и имат голям успех. За съжаление Рудолф Земан умира преди 1944 г., с което производството е преустановено.⁵⁴⁷

- *Дружество „Дядо Мраз“ и АД „Лондон“*

Към 1940 г. в София се създава ООД „Дядо Мраз“ (дружество от физически лица) с председател на управителния съвет Генчо Стайнов. В стопанската структура влизат още следните представители: АД „Братя Стайнови“ и шестима самостоятелни акционери (съсобственици) – Алекси Христов Стайнов, Захари и Стоян Груеви Стайнови, Александър Манев Стайнов и Георги Генчев Стайнов. В съдружието влиза и една жена – Тотка Атанасова. Това стопанско обединение е с капитал 1 323 584 лв. АД „Братя Стайнови“ участва с 350 000 лв., а останалите дялове се разпределят между другите собственици. Предмет на дейност на дружеството са детски дрехи и трико. Работилницата с необходимите плетачни машини и магазин се намират на ул. „Лега“. По време на англо-американските бомбардировки през януари 1944 г. върху

---

⁵⁴⁶ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, с. 50.

⁵⁴⁷ Пак там.

предприятието пада бомба и то е преместено в сградата на „Братя Стайнови“ на ул. „Екзарх Йосиф“ № 27, София.⁵⁴⁸

***

През 1941 г. софийската фабрика за производство на вълнен текстил „Лондон“ със собственици българските евреи Береджик е иззета в полза на държавата⁵⁴⁹. Братя Стайнови купуват фабриката през 1942 г., създавайки „Лондон“ АД за производство и търговия на вълнени платове. Към края на 1944 г. управителният съвет на предприятието е в следния състав: Инж. Стоян Г. Стайнов и Стоян Дерменджиев, заменил подалия оставка Стефан Ганзурев. Това са трудни години за българската индустрия и стопанство. Годината 1944 е тежка от военна гледна точка. Бомбардировките, пожарите, нарушеният транспорт, постоянната мобилизация на чиновници и работници като непосредствена последица от войната, затрудняват дейността на предприятието. Производството и пласмента през 1943 и 44 г. са ограничени: суровите материали се получават по наряд, платовете се изработват по строго определени типове, които се разпределят от *«Дирекцията на разпределението»* и продават на районните комисарства на определени цени. В тези условия няма никаква свобода на търговската дейност. Заради това фабриката действа много нередовно. След бомбардировката над София (10 януари 1944 г.) по-голямата част от работниците се разбягва, поради което до края на годината се работи на една, при това не винаги пълна смяна. При следващите тежки бомбени нападения, поради различни технически проблеми, фабриката спира за по една – две седмици, през което време трябва да се плащат надници на работниците. Това е общото състояние на цялата софийска индустрия.

Поради заплахата от нови въздушни нападения, управителният съвет решава да евакуира всички стоки от склада за готови платове на софийската ул. „Триадица“ в Казанлък. Така от установения в града склад след това се извършва експедицията на нарядите. Постепенно в Казанлък са евакуирани всички тъкачни материали, които са на склад във фабриката на а.д. „Лондон“. Благодарение на тези бързи и навременни мерки, управителният съвет предотвратява големите загуби на дружеството при нападението на 30 март, когато този склад и канцеларията на ул. „Триадица“ изгарят напълно. При

⁵⁴⁸ Стайнов, Г. (Нанчева, Р. Биография на Генчо Стайнов.) *Писма от Одрин 1912-1913. Писма и снимки от Балканската и Междусъюзническата войни, някои от които непубликувани досега*. София: Издателско ателие А⁶, 2009.; Интервю с Михаил Ал. Стайнов, 23.03.2020, 14.00-14.30 ч.

⁵⁴⁹ По силата на ЗЗН – Закон за защита на нацията /Дичев, Б. Антиеврейското законодателство по време на Втората свет. война. *Либерален преглед* [онлайн]. 2.04.2020 [прегледан на 2 април 2020]. Достъпен на: <http://www.librev.com/index.php/discussion-bulgaria-publisher/2072-2013-05-29-07-26-54>.

този пожар изгаря архива на дружеството, обзавеждане и други важни материали – нотариалните актове на фабричния имот, застрахователни полици, както и дружествени акции, внесени от членовете на управителния съвет.⁵⁵⁰

Споразумението с Братя Стайнови се оказва много изгодно за дружество „Лондон“. По този начин производството на фабриката се увеличава и става рентабилно. Към края на 1944 г. работата върху станове на Братя Сайнови в Казанлък е прекратена и прехвърлена отново в София. Дружество „Лондон“ сключва договор с „Братя Стайнови“ АД, които като главни акционери на дружеството са заинтересовани в осигуряването и инкасирането на сумите от бившите собственици господата Береджик.

Разгледаната разумната стопанска политика на двете индустриални структури в това трудно време идва да покаже, че при приближаването на зимата, управителния съвет на „Лондон“ АД успява да раздаде на работниците извънредна финансова помощ, а чистата балансова печалба към 31 декември 1944 г. възлиза на 1 752 004 лв.⁵⁵¹

3.9. Стопанската дейност на Братя Стайнови през Втората световна война и следвоенните години (1939 – 1947)

Първата половина на разглеждания период (1939 – 44 г.) преминава напълно под знака на войната и дава своя отпечатък върху цялото българско стопанство. Текстилният бранш е особено засегнат от това положение.

Първото полугодие на 1939 преминава добре в производствено-стопанско отношение, поради взетите от управителния съвет „поуки от миналото“ за „редовно и обилно запасяване със суровини и материали“. За съжаление избухването на войната през втората половина на годината и взетите след това специални стопански мерки от правителството, водят предприятието до затруднения. В началото е поставена „възбрана“ върху 70% от наличната вълна на фабриката, което спъва нормалното производство и пласмент.⁵⁵²

Някои сурови материали, които Братя Стайнови поръчват през 1940 г. от чужбина остават по местата си, поради затваряне на морските пътища. Възможността за тяхното получаване е съпътствано с много затруднения. Някои суровини и стоки

---

⁵⁵⁰ Стайнов, М. Семейен архив. „Доклад на Управителния съвет на „Лондон“ АД за производство и търговия на вълнени платове – София, пред XI редовно общо годишно събрание на акционерите, свикано на януарий 1945 г.“

⁵⁵¹ Пак там.

⁵⁵² ДА – Стара Загора. ф. 46К, *Годишни доклади на УС при акционерно дружество „Братя Стайнови“ пред акционерите (1933-47 г.)*, оп. 1, а.е. 2., л. 11.

окончателно са загубени и пропадат като доставки, поради задълбочаването на военните действия. Всичко това причинява на фирмата големи загуби. Производството на фабриката в Казанлък се поддържа благодарение на това, че се работи със смес от изкуствени текстилни влакна, доставяни от Германия и Италия. Това дава улеснения, особено при мериносовите материали, но също така води до изчерпване на всички запаси, чието подновяване както се вижда е невъзможно. През 1940 г. е реализирана чиста печалба от 3 996 778 лв.⁵⁵³

През този период стопанските структури не могат да проявяват никаква частна инициатива. Сурова вълна се получава от Дирекцията на храноизноса в рамките на разпределението и контингентите, определени от МТПТ (Министерството на търговията, промишлеността и труда), като произведената прежда се разпределя също по наряд от министерството. За 1941 г. чистата печалба реализирана от дружеството е в размер на 5 484 343 лв.⁵⁵⁴

През следващите 1942 – 43 г. вмешателството на държавата в стопанския живот и по-специално в индустрията се засилва. Продажбата на вълнени продукти в магазините на Братя Стайнови е намалена до нищожни наряди. За да се направи възможно съществуването на тези магазини в София, Пловдив и Русе се обръща особено внимание на вълнения трикотаж, който фирмата получава от сродното й, споменато по-горе предприятие „Дядо Мраз“. Чистата печалба за 1943 г. е в размер на 5 268 348 лв.⁵⁵⁵

Предвид ужасните и разрушителни бомбардировки на англо-американците върху индустриалната структура на България (особено в София) в края на 1943 и началото на 1944 г., стопанският живот е с изключително нарушен ритъм. Както споменах, Братя Стайнови прехвърлят част от софийската си дейност в Казанлък, за да осигурят частичен приход като печалба от своята дейност.

При въздушното нападение на 30 март 1944 г. над София, изгаря напълно трикотажната фабрика „Дядо Мраз“ на ул. „Лега“ със всички плетачни машини. Тази загуба Братя Стайнови донякъде успяват да тушират, отнасяйки я към техния фонд за възстановяване. Вследствие на въздушните нападения Братя Стайнови са принудени да евакуират стоката от магазина на ул. „Екзарх Йосиф“, първоначално в Новоселци, а след това във фабриката в Казанлък. Поради това софийският магазин не работи почти

---

⁵⁵³ Пак там, л. 13.

⁵⁵⁴ Пак там, л. 14.

⁵⁵⁵ Пак там, л. 15.

през цялата година. Производството на фабриката също е смущавано от постоянните въздушни тревоги. С предпазна мярка са демонтирани значителен брой производствени машини и поставени на сигурно място. За запазване живота на работниците са построени две солидни скривалища.

Обществено-политическите промени, след извършения преврат на 9 септември 1944 г., безспорно се отразяват върху производството на фабриката съобразно нуждата от повече производство. В стопанско-индустриален план се появява надежда от „възможно набавяне на суровини и спомагателни материали, резервни части и нови машини“. През годината продължават започнати строежи, монтира се шрайхгарната предачница, тъкачница и един допълнителен камгарен предачен асортимент. Въпреки смущенията от настъпилите събития, резултатът от отчетната година е задоволителен. Печалбата възлиза на 3 925 393 лв.⁵⁵⁶

През втората половина на периода (1945 – 47), като следвоенна, годината 1945 протича почти нормално с големи условности на това определение, предвид тежките обществени сътресения и следвоенни времена на оскъдица, при трудности за набавяне на суровини и спомагателни материали, машини, части и т.н. Братя Стайнови полагат усилия за закрепване и засилване на производството с въвеждането на трудови норми. В това направление те срещат разбиране и сътрудничеството на своите работници и технически персонал. Печалбата на разположение на общото годишно събрание на акционерите за 1945 г. възлиза на 4 939 536 лв.⁵⁵⁷

През 1946 г. работата в следвоенния период продължава при все още непреодолими трудности, характерни и за предходната година. Производството е изцяло в кръга на отпуснатите материали, преработвани с познатата вещина и усърдие от техническите кадри и работниците на фабриката.

Резултатът от индустриалната дейност на „Братя Стайнови“ АД за 1946 г. е по-специфичен и има своите нюанси. Дружеството оставя в резерв 3 511 049 лв. за изплащане на данък общ доход за следващата 1947 г. на база данъчен /облагаем/ приход за 1946 г. Изплатена е и сумата от 1 708 872 лв. от печалбата за годината като данък военновременни печалби за минали години, съгласно последното към разглеждания период изменение на Закона за данъка върху военновременните печалби, с който се облагат вече изтеклите и приключени операционни години след 1942 г. при нови бази и проценти. На разположение на акционерите остава сумата от 1 475 283 лв. Съответно,

---

⁵⁵⁶ Пак там, л. 18.

⁵⁵⁷ Пак там, л. 20.

намалението на печалбата от непредвидени и несъответстващи на стопанската година разходи утежнява положението на акционерите, разчитащи на по-големи дивиденди, за да посрещнат предстоящите си по-големи вноски по „еднократния данък“. За да се компенсира намалената печалба, управителният съвет на дружество „Братя Стайнови“ предлага на своите акционери да предадат на последното част от акциите си от Електрическо акционерно д-во „Победа“ – Казанлък. По този начин дружество „Братя Стайнови“ увеличава своя пакет от акции, което му позволява в бъдеще да обмисля една комбинация за съвместна работа с ЕАД „Победа“.⁵⁵⁸

Тези финансово-данъчни утежнения и още много други действия от страна на държавата през разглеждания период са предвестник и дават ясна индикация за приближаващия край на частната българска индустрия и стопанска дейност, настъпил с национализацията след 23 декември 1947 г. и налагането на тоталитарния комунистически режим през втората половина на 40-те години на XX век.

На 27 декември 1947 г. в 12.00 ч. по обед, след сигнал на фабричната сирена всички работници и служители са събрани в помещенията на фабрика „Братя Стайнови“. Двама представители на властта им прочитат заповедта за национализирането на предприятието и разясняват новия ред. Икономическият директор на фабриката – Димитър Венков⁵⁵⁹ предава ключовете на касата, след което двама работници с шмайзери изкарват Захари Стайнов, Димитър Венков, инж. Стоян Генчев Стайнов, инж. Димитър Анчев и Стоян Захариев извън фабричния двор. В началото на януари 1948 г. новите „собственици“ на предприятието връщат Д. Венков на работа, понеже са неспособни да се справят със счетоводството и касата. Дейността му продължава до средата на годината, след което е извикан на работа в София – Министерството на промишлеността в новоучредения Инспекторат за организирането, подпомагането и поставянето на „социалистически релси“ национализираните промишлени предприятия – фабрики. Венков е назначен за инспектор по икономическите въпроси за Казанлъшкия и Карловския район, по протежението от Сопот до Твърдица. Съставя тъй наречените нарочни баланси за цялото имуществено състояние на всяко предприятие, служещи за основа на по-нататъшната дейност. Такъв нарочен баланс („за активите и пасивите и цялото състояние“), Венков съставя и за фабрика „Братя Стайнови“, който служи за основа на „новото вече предприятие“ със

---

⁵⁵⁸ Пак там, л. 21.

⁵⁵⁹ Димитър Венков (р.1900 – п.1996 г.) е зет в Стайновия род. Той е женен за Еленка Хр. Стайнова (р.1901 – п.1977 г.), една от сестрите на Петко и Алекси Хр. Стайнови. Родословна схема – Стайнови.

сменено име – ВТК „Димитър Благоев“. През 1948 – 49 г., Д. Венков посещава няколко пъти комбината, за да подпомага управата му до закриването на инспектората към министерството.⁵⁶⁰

3.10. Създаване и развитие на ВЕЦ „Енина“ – стопанска и културна гордост на Казанлък.

• Начален етап 1901 – 1913 г.

В края на 19 и началото на 20 век в България си пробива път един нов сегмент от стопански аспект с важна роля за развитието и модернизацията на родната индустрия – електричеството.

Използването на електрическа енергия е сред най-важните двигатели за икономическата модернизация на отделните държави през 20 век. Научно-техническите открития от 19 век позволяват електроенергията да се произвежда, пренася и прилага в най-разнообразни сфери от стопанския живот и в бита на хората.

В свое изследване, относно началото на държавната политика за електрификация на България, Пенчо Пенчев пише, че „първите скромни опити за използване на електроенергията в страната се правят в годините след Освобождението от османско владичество (1878 г.). По онова време електричеството се използва за осветление на отделни сгради и на индустриални заведения. Постепенно, с икономическото развитие на страната и с нарастване на потребностите, електрификацията придобива по-големи мащаби и привлича интересите на чуждия капитал“.⁵⁶¹ Първите електрически лампи в столицата светват през 1895 г. в княжеския дворец. Електричеството се добива от малък генератор, задвижван от парен локомотив. Събитието става злободневна тема за софиянци,⁵⁶² като всяко нововъведение.

Отново П. Пенчев сочи, че „в края на XIX век Софийската община се насочва към изграждането на електроцентра на р. Искър, при с. Панчарево. Тя е построена с френско-белгийски капитал в края на 1900 г. На 1 ноември, същата година е пуснато електрическото осветление на столичните улици, а в началото на 1901 г. започва експлоатацията на електрически трамваи. До избухването на Балканските войни (1912 –

⁵⁶⁰ МИК-НИ, документи: Венков, Д. *Спомени за фабрика „Братя Стайнови“*. София: 1985.

⁵⁶¹ Пенчев, П. Начало на държавната политика за електрификация на България (1920 – 1934 г.). *html версия на документ* [онлайн]. 3.07.2020 [прегледан на 3 юли 2020]. Достъпен на: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:G8itOr4kOdIJ:journals.uni-vt.bg/getarticle.aspx%3Faid%3D1453%26type%3D.pdf+%cd=2&hl=bg&ct=clnk&gl=bg&client=firefox-b-d>

⁵⁶² Стаменов, М., Василев, Е. *Развитие на електрификацията в България*. София: ДИ „Техника“, 1963, 13-14.

1913 г.) поради увеличената консумация мощностите на електроцентралата в Панчарево са значително увеличени. Няколко години след София започва електрифицирането на други градове в страната. През 1905 г. Пловдивската община сключва концесионен договор за срок от 50 години с Хектор де Бакер за изграждане на електроцентрала на река Чая. Концесията обаче не се реализира и общината е принудена да изплати голямо обезщетение на концесионера“. В началото на второто десетилетие на XX век започва електрифицирането на Лом. През 1914 г. е електрифициран гр. Варна, през 1917 г. Русе“ и т.н.⁵⁶³

Изграждането на електропроизводителни предприятия, според П. Пенчев „привлича вниманието на българските държавни институции още в началото на XX век“. В Закона за насърчение на местната промишленост и търговия, приет през януари 1905 г. е посочено, че „от така наречените специални облаги се ползват и електрическите инсталации за доставка на двигателна сила“. Това състояние е запазено и в Закона за насърчение на местната индустрия от 1909 г. Като ново условие в него се появява изискването, че „електрическата енергия ще се доставява по изработени и утвърдени от Министерството на търговията и земледелието такси и условия“. „Производството на електроенергия е единственото, за което е въведена тази форма на държавна намеса. Ценообразуването за продуктите на останалите насърчавани индустрии е оставено свободно“. По този начин още в предвоенния период „се забелязва определен стремеж от страна на държавните институции да контролират производството на електроенергия“. Като се изключат държавно-нормативните недостатъци спрямо новият стопански отрасъл, „до началото на Балканската война (1912 – 13 г.) преобладава тенденцията за създаване на благоприятни условия за развитие на частната инициатива в електроизграждането“. Въпреки ограничените резултати, от държавни насърчения при строителството на водни електроцентрали се възползват Иван х. Беров и Хр. Лулев от Габрово и Братя Стайнови от Казанлък.⁵⁶⁴

В началото на XX век, най-новата културна гордост за Казанлък се явява Водната електрическа централа „Енина“, която е втората по големина по това време у нас след ВЕЦ „Панчарево“. Тя е притежание на Електрическо акционерно дружество „Победа“ в Казанлък – първото българско електрическо предприятие, създадено без чужди

---

⁵⁶³ Пенчев, П. Начало на държавната политика за електрификация на България (1920 – 1934 г.). *html версия на документ* [онлайн]. 3.07.2020 [прегледан на 3 юли 2020]. Достъпен на: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:G8itOr4kOdIJ:journals.uni-vt.bg/getarticle.aspx%3Faid%3D1453%26type%3D.pdf+%&cd=2&hl=bg&ct=clnk&gl=bg&client=firefox-b-d>

⁵⁶⁴ Пак там.

капитали⁵⁶⁵ – предоставящо съответните мощности предимно за обществени, битови и стопански нужди⁵⁶⁶. За това време Генчо Стайнов ще напише: „*Малък западнал провинциален еснафски град, какъвто си беше Казанлък, доби съвсем други изглед, получи тласък към нов стопански развой, след прокарването на изобилна денонощна електрическа енергия в града. Направеният с постройката на тази централа културен опит на местна почва излезе тъй сполучлив и резултатите тъй отлични, че заслужава да се опише за образец на другите градове, които ще трябва да последват този пример.*“⁵⁶⁷

Електрификационното постижение на столицата вълнува будната българска мисъл. За новия вид двигателна сила се говори и мечтае из цялата страна. Един от тия мечтатели е и производителя на вълнени гайтани, търговецът Стоян П. Стайнов. Като акционер, той желае казанлъшката вълнено-предачната фабрика „Розова долина“ да се задвижи с електрическа енергия от някоя водна сила по примера на Панчаревската централа. Той действа за осъществяването на своето желание. Търси водни сили и попада на запустялата воденица „Башовете“ на Старата река над с. Енина. През 1901 г. откупува воденицата с намерението да построи там мечтаната електрическа централа. За целта, през 1903 г. Стоян Стайнов изпраща сина си Генчо в Екол д'енженъор, Лозана – Швейцария „да изучи електричеството“. Когато се завръща първият въпрос на баща му е: „– Как мислиш синко, „Башовете“ ще станат ли за електроцентрала?“ Отговорът е разочароващ. Местността е с недостатъчен пад от 10 – 12 метра за изграждането на електроцентрала, която да движи фабриката и електроснабдява града.⁵⁶⁸

Поради тази причина Генчо Стайнов се залавя да проучва коритото на Стара река в нейната планинска и недостъпна част. Той разбира, че реката има извънредно благоприятни теренни условия за изграждането на водноелектрическа централа. Първоначалното изучаване, свързано със скица и нивелация е трудна задача, предвид запазването на дейностите в тайна от конкуренцията, която може да подаде

---

⁵⁶⁵ Стаменов, Василев, 1963, с. 23.

⁵⁶⁶ Няколко години преди ВЕЦ „Енина“, габровският индустриалец Иван х. Беров изгражда първата ВЕЦ (1906 г.) с български капитали, основно за производствените нужди на своята фабрика, а след 1910 г. неговата централа „захранва с електричество и част от Габрово, първият български провинциален град с такова осветление“. Вж. Николова, С. Иван Хаджиберов добил първи електричество в България за производствени цели. *БНР Radio Bulgaria* [онлайн]. 13.05.2021 [прегледан на 13 май 2021]. Достъпен на: <https://bnr.bg/radiobulgaria/post/100339326/ivan-hadjiBEROV-dobil-parvi-elektrichestvo-v-balgaria-za-proizvodstveni-celi>

⁵⁶⁷ Стайнов, Г. Електрическа централа „Енина“. В: *Казанлък в миналото и днес. Книга II*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Придворна печатница, 1923, с. 302.

⁵⁶⁸ Стайнов, Г. ВЕЦ „Енина“. София: Издателско ателие А⁶, 2007, 24-25.

изпреварващо заявление за концесия. Поради тази причина Генчо се катери по скалите „с кутия за хербарии и блок за рисуване, като непрокопсан син, който вместо да си гледа работата, ходи по туризам“. Сламената му шапка често е обкичена с пеперуди и буболечки набучени с карфици, за да се заблудят селяните относно истинските цели. Скоро Генчо установява, че с една тунелна деривация от около 900 – 1000 м по криволическото корито на реката може да се създаде полезен пад над 100 м и да се изгради една ВЕЦ от около 1000 к.с. Докладва всичко това на баща си. Стоян Стайнов, макар без нужното образование, но с практически ум, творчески замах и голям житейски опит, възприема проекта на сина си, но усеща икономическа слабост за самостоятелна реализация на това „предприятие“ от фирмата Братя С. Стайнови. Като първо по рода си, изграждането е свързано с „големи тунелни работи“ и представлява сериозен риск за самостоятелно изпълнение.⁵⁶⁹

От друга страна Генчо (по това време „24 годишен младеж“ – 1908 г.) чувства, че неговите инженерно-изчислителни твърдения за изгодността на предприятието нямат нужния авторитет, за да могат да се привлекат и капитали на други фирми. Този авторитет идва от влиятелния лесоинженер Феликс Вожели, който е на българска служба като началник по укрепване на пороищата, познаващ отлично теренните условия на местността, като част от неговия район. Вожели подпомага проектираното предприятие с една ориентировъчна „топографска снимка“ на местността. С тази престижна помощ Ст. П. Стайнов вече може да привлече към начинанието и капиталите на други фирми.⁵⁷⁰

През 1910 г., фирмата *Братя С. Стайнови* иска от Министерството на търговията и земеделието да ѝ се признаят по Закона за насърчение на местната индустрия, права на „специални облаги“ за построяване на „*Индустриално предприятие за производството на електрическа двигателна сила*“. Чрез окръжния инженер в Стара Загора са предоставени необходимите планове за централата, водохващането, тунелите, водната камера и тръбопроводите за получаване право на водоползване от реката и строително разрешение. Съответните учреждения разгласяват по надлежния ред за постъпилото искане, за да могат заинтересованите лица да направят своите възражения в определения срок. Възражения от частни лица не постъпват, но Енинската община взема отрицателно становище и делегация от Общинския съвет връчва на министъра възражения, изложени в протокол на Общината, в който най-важните аргументи за

---

⁵⁶⁹ Пак там, 25-26; Стайнов, 1923, с. 303.

⁵⁷⁰ Пак там.

недопускане строежа на централата са: *„водата, като минава през електрическите машини ще се наелектризира и ще убива добитъка, който се води на водопой по реката. Жиците, които ще преминават покрай селските тлаканета (плевни) ще подпалят сеното в тях и ще изгори селото“*. Въпреки последвалите митинги, разрешението е дадено при условие да се обезщетят засегнатите водоползвания – няколко тепавици и бари по нагоре по реката, над мястото на проектираната централа.⁵⁷¹

С така получените разрешения вече може да се преговаря и да се търсят съдружници. Казанлъшките богаташи по онова време – търговците на розово масло, гледат надменно и с недоверие на това начинание като му предричат не „Победа“, а „Поражение“. Според тях *„електрификацията не е за българската уста лъжица“*. Те увещават Стоян Стайнов *„овреме да изостави тази идея“* казвайки му, че *„напразно ще си лепи жълтиците по Енинските чукари“*.

По време на летуванията си в Павел баня, където всяка година се лекува от ревматизъм Ст. Стайнов се запознава с дряновци и габровци от рода на Хаджигенчеви, които са „еснафлии“ и дребни търговци. Той ги запознава със своите идеи и намерения, показва им документите, с които се разрешава строежа и ги убеждава да участват в новото предприятие. Постепенно започва общата работа.⁵⁷²

Извършват се задълбочени проучвания, относно нужния капитал за осъществяване на стопанското начинание. Генчо Стайнов заедно с представител на Хаджигенчеви отиват в Борушица и Кръстец, където се срещат със строителни инженери, акорданти по строящата се Борущенска презбалканска ж.п. линия с цел да получат информация за тунелните пробивни галерии и организирането на работата. Там се запознават с италианските инженери Жакомо Ровети и Пелегрине Пасквале и ги довеждат в Енина, за да прегледат къде ще се прокара тунелът и да предложат оферта за изработването му. По това време идват и първите оферти от фирмите „Сименс Шукерт“ – Виена и „Броун Бовери“ – Баден, с което може да се направи приблизителна сметка за предприятието. Преди това от „Сименс Шукерт“ идват хидроинженера Дрекслер и електроинженера Роттер, които обхождат обекта и се запознават с плана на Казанлък. Съответно от Баден пристига инженер на „Броун Бовери“ Тробл. Офертата на „Сименс Шукерт“ –

---

⁵⁷¹ Стайнов, 2007, 26-27.

⁵⁷² Пак там, с. 27.

Виена се оказва най-подробна и обхваща централата, далекопровода и мрежата в Казанлък, общо възлизаща на 131.390 австр. /златни/ крони.⁵⁷³

След направена ориентировъчна сметка, включваща горната сума, плюс постройките и строителните дейности за тунелите, дървените стълбове за мрежите и т.н., съдружниците установяват, че предприятието ще може да се реализира с капитал между 400-500 хил. /златни/ лв., което е напълно по силите им. Сключва се предварителен договор, според който Хаджигенчеви си поделят участието от 260 000 лв., а участието на Братя Стайнови възлиза на 200 000 лв. Така общият капитал на предприятието е 460 000 лв. Строежът трябва да започне веднага на името на Братя Стайнови, докато се образува и утвърди акционерното дружество, а капитала да се внася на части.⁵⁷⁴

След завършване на подготвителните дейности се сключва договор с „Жакомо Ровети“ и „Пелегрине Пасквале“ за изкопаването на тунелите и другите дейности по строежа. Съдружниците Хаджигенчеви смятат, че трасирането и нивелирането на тунелите е твърде деликатна работа за младия Генчо Стайнов (1911 г.). Опасявайки се от грешка, настояват за стар и опитен инженер, а по това време няма много такива специалисти. На свободна практика в Старозагорски окръг тогава се подвизава само инж. Д. Бояджиев. Той подписва всички планове, които техниците чертаят за къщички на гражданите. На него Казанлъшката община поверява проектирането и ръководството каптажа на градския водопровод и мрежа. Така Бояджиев е натоварен от Хаджигенчеви с трасирането и нивелирането тунела на ВЕЦ Енина. Той извършва тази работа заедно с един техник през пролетта на 1911 г., а миньорите на Ровето започват да копаят. Повечето от тях са италианци, има черногорци и малко българи. Един италиански миньор е натоварен със задачата да зарежда с експлозив изкопаните дупки и да ги възпламенява. Отначало се употребяват местни експлозиви: габровит, тулоит и др., но се оказват слаби за местната кварцитна скала и се минава окончателно само на динамит, който дава най-добри резултати. В тунелите се работи на две смени като два пъти в денонощието от всички гърла на забоите проецава екотът на силните експлозиви и сив прах изригва от изхода на тунелите. В по-дългите забои заработват вентилатори за пречистване на въздуха, след което навлизат работници с колички за изнасяне на

---

⁵⁷³ Пак там, 28-29.

⁵⁷⁴ Пак там.

изкъртения материал. Средното дневно авансиране по забоите при две смени е между 30 и 60 см в зависимост от твърдостта на скалата.⁵⁷⁵

По продължение на тунелното трасе са устроени три ковачници, а малчугани разнасят заточените бургии по забоите и връщат затъпените до ковачниците. Скалата се оказва много здрава – кварцитна и никъде не се явява нужда от крепеж. Работата на миньорите по забоите върви с много добра организация, но Генчо Стайнов решава да направи проверка на изчисленията на инж. Д. Бояджиев, относно дадените нива и посока. За този момент той разказва следното: *„Моят помощник, надзирателят Теню Илиев взе латата, друг работник понесе нивелира и триногата, а аз взех карнета и канчето червена боя. Закатерихме се по скалите. Теню постави латата върху началния репер при водохращането и аз започнах една грижлива проверочна нивелация. Теренът е много труден поради непристъпните скали, но за младостта няма непроходимост! Всички стари репери на Бояджиев около прозорците бяха заснети и стигнахме до репера на портала, от гдето почнахме връщането до първоначалния репер при водохращането. Когато направих изчислението, намерих само 2 мм разлика, толкоз точно бе проведена нивелацията! Тогава проверих реперите на инж. Бояджиев. Оказаха се фатални грешки. При портала инж. Бояджиев бе дал 1,57 м по-високо ниво за дъно на канала..... И по другите прозорци също имаше грешки в нивелацията, макар не толкова фатални.“* Веднага се съобщава на съдружниците за допуснатите грешки. Стават големи пререкания с инж. Бояджиев, който отново прави нивелация, проверява изчисленията на младия Г. Стайнов и признава своята грешка. Поради това миньорите са върнати, за да се поправи тази неточност. Съдружниците на Братя Стайнови започват да гледат на Генчо с по-голямо доверие, като сами му предлагат да провери дали посоките на галериите са дадени правилно. Открити са нови грешки, свързани с посоките на забоите. Той констатира, че ако се продължи така, тунелите никога няма да се срещнат. Следват нови разpravии с инж. Бояджиев. Генчо заявява пред съдружниците увереността в своите изчисления и, че могат да бъдат напълно спокойни – *„и наистина, когато по-късно стана срещата на двата забоя в големия тунел I – II/ и миньорите поставиха венец при мястото на срещата и поканиха баща ми и другите съдружници, за да получат нещо за почерпка, ако не беше венецът, нямаше да може да се познае къде е станала срещата – толкоз идеално се*

---

⁵⁷⁵ Пак там, 29-31.

бяха срещнали галериите, както в посока, така и в нива“.⁵⁷⁶ Но, за да се стигне до този момент, едновременно се извършват още много други дейности.

За Генчо Стайнов това е голяма радост и триумф, тъй като с откриването и поправянето „о време“ на тези фатални грешки, спасява предприятието от истинска катастрофа. Тази част от тунела става зигзагообразно начупена. Успоредно с тази работа продължават преговорите с фирмата „Сименс-Шукерт“ за доуточняване на машините и съоръженията за централата. Турбините са поръчани при швейцарската фирма „Теодор Белл & Ко Криенс“. Скоро са получени всички планове за фундаментите на машините, за баража, водната кула и тръбопровода, което дава възможност да се започне с другите строителни дейности в широк мащаб.⁵⁷⁷

Междувременно между 25-30 декември 1911 г. сдружението на Стайнови с групата на Хаджигенчеви се оформя в акционерно дружество. Съгласно законодателството е направено учредително събрание на акционерите, покрита е подписката на капитала, приет е устав на дружеството, регистрирано пред Старозагорския областен съд под името: „Електрическо акционарно дружество Победа“ със седалище гр. Казанлък. Капиталът на дружеството се състои от 46 поименни акции по 10 000 лв. – всичко 460 000 /златни/ лв.⁵⁷⁸

Щом става регистрацията на дружеството, Братя С. Стайнови прехвърлят на името на новообразуваното акционерно дружество всички права и разрешителни и придобитите специални облаги по Закона за насърчение на местната индустрия. Прехвърлени са и сключените с фирмите договори за доставка на машини и др. за ВЕЦ „Енина“. Дружеството така също приема и сметките за извършените до сега работи по строежа на централата.

Акционерите на дружеството са следните:

А/ Групата на Братя Стайнови – Стоян Петков Стайнов; Грую Петков Стайнов; запасният руски генерал Михаил Петков Стайноглу; Генчо Стоянов Стайнов; Стефан Хр. Енински (дребен търговец на общарски стоки, Казанлък); Васил Хр. Чилингиров (каракачанин, приятел на Стоян П. Стайнов).

Б/ Групата на Хаджигенчеви – Генчо К. Хаджигенчев (учител от Габрово); Пенчо Хаджигенчев (дребен търговец от Дряново); Стефан К. Хаджигенчев (дребен търговец от Дряново); д-р Генчо Хаджигенчев (пенсионер от Дряново); Христо Пантев

---

⁵⁷⁶ Пак там, 31-32.

⁵⁷⁷ Пак там.

⁵⁷⁸ Пак там, с. 33.

(текстилен техник от Габрово); д-р Стойчо Донеv (директор на Института за слепи в София); Владимир Сердарев (чиновник в София); Тодор Батанов (аптекаp в Дряново).

През 1912 г. се „конституира“ първият управителен съвет на дружеството в следния състав:

Председател на управителния съвет – Стоян П. Стайнов;

Подпредседател – Пенчо Хаджигенчев;

Членове на съвета – Ст. К. Хаджигенчев, д-р Генчо Хаджигенчев, Стефан Енински;

Директор на дружеството – Генчо Ст. Стайнов.⁵⁷⁹

Управителният съвет ръководи делата на дружеството, като решенията се вписват в специална протоколна книга за изпълнение от директора. През 1912 г. Управителния съвет провежда 11 заседания, след което започва да се усеща приближаващата Балканска война.

Въпреки това до обявяване на мобилизацията са извършени много работни дейности: получени са окончателните планове за сградата на централата, за фундаментите на машините, за баража, водната камера и фундаментите на тръбопровода. Постройката на зданието на централата е отдадено на предприемача Димитър Дамянов. Преди строежа, на това място има една тепавица на гореспоменатия Теню Илиев. Тя е откупена, а той е назначен за надзирател по строежите и помощник на Г. Стайнов по геодезичните работи. Илиев надзирава и строежа на бента, който се строи по време на лятното маловодие. Водата на реката се отвежда през дъсчен улей, за да се почисти коритото. Оказва се, че структурата на дъното е от големи скални блокове (валуни), между които е добре почистено и запълнено с бетон. Ръководството на сложните бетонови основи на турбините и генераторите е поето от Генчо Стайнов и извършено с голяма вещина и точност.⁵⁸⁰

Паралелно с описаните дейности се извършва и работата в тунелите, която както споменах по-горе е характерна също със своята специфика и ред трудности: *„Стомана и динамит, корави мишци на бараби – миньори, редица магарета натоварени с цимент по стръмните урвести пътеки – ето фрагменти от картината на борбата, която се водеше от няколко идеалисти-мечтатели срещу стихията на природата, след като бяха победили стихията на невежеството и завистта. И това беше истинската борба, истинско сражение. По цял ден и нощ ехтяха гърмежи – същинска канонада!*

---

⁵⁷⁹ Пак там, 33-34.

⁵⁸⁰ Пак там, 34-35.

*Тунелът бавно се задълбочаваше. Дим излизаше от неговите гърла, заедно с посивелите от прах лица на борците-миньори“.*⁵⁸¹

Акционерите срещат още редица трудности до завършването и пускането на централата в работен процес. Порталът на тунела се вижда от цялото село Енина, като черна дупка в скалата. Започват подигравателно да я наричат „Стайновата дупка“. Някои от местните хора се отнасят с голяма доза скептицизъм към извършваната работа. Това се превръща в постоянно враждебно отношение на енинци към предприятието. Забиването на стълбовете за далекопровода през селото се посреща с вили и сопи, но тази работа е извършена под закрилата на властта. На следващата сутрин всички стълбове са намерени изсечени. Дружеството и строителите се принуждават да изместят далекопровода далеч извън селото, като по този начин Енина остава за няколко години неелектрифицирана през цялото време на Първата световна война. Независимо от това би било грешка да се мисли, че всички енинци са невежи и врагове на електрификацията. Някои от тях, като Теню Илиев, постъпват на служба в предприятието и са ревностни негови служители.⁵⁸²

След привършване на далекопровода с високо напрежение до Казанлък, започва строежът на трансформаторните постове и мрежата високо и ниско напрежение в града по плановете изработени от фирмата „Сименс-Шукерт“. За ръководител монтажа на мрежата е назначен препоръчаният от „Сименс“ монтьор-електротехник Отто Раушенбах. Линията за високо напрежение през града между трансформаторните постове е поставена на високи дървени стълбове, под линията предпазителна мрежа, а под нея линия ниско напрежение 210/120 волта. При прокарване на далекопровода и мрежата из града се налага да се окастрят някои дървета на разстояние 2 м от проводниците. Някои собственици на такива дървета искат обезщетения, а недоволните водят дела с цел да изнудят дружеството. Изплащането на много обезщетения, насърчава и други граждани за незначително отсечени клони да искат компенсация. Това принуждава дружеството да прекъсва електричеството на създаващите пречки, след което рекламациите с цел изнудване спират.⁵⁸³

Наред с тези дейности трябва да се помисли и за подготовката пласмента на енергията, която ще произвежда централата. Дружество „Победа“ подава две молби до Министерството на търговията и земеделието.

---

⁵⁸¹ Пак там, с. 36.

⁵⁸² Пак там, 36-37.

⁵⁸³ Пак там, с. 38.

1. Да му бъде разрешено „временно“ да продава от излишната си електрическа енергия за осветление на гражданите с мотива – да се използва безплатната вода, вместо държавата да дава ценна валута за внос на петрол за осветление. По този въпрос министерството не дава отговор, защото закона не позволява, но дава интересно устно указание: „*Защо питате, който пита не може! Пък вий си светете на хората, никой няма да ви гони за това!*“...

2. Да се определи продажната цена на електрическата енергия за двигателни нужди. В отговор на тази молба, на 9 юли 1912 г. министерството определя продажната цена на енергията по 0.32 ст. за киловатчас (kWh).⁵⁸⁴

На гражданите е обявено, че при пускането на централата енергията за осветление ще се продава по 0.60 ст. за kWh, което е с 15% по евтино от София по 0.70 ст. за kWh. Моторната енергия дружеството ще продава по 0.32 ст. за kWh, колкото е нормирана от министерството. На желаещите граждани Дружеството ще инсталира електрическо осветление и електромотори, като първият месец след пускането на централата енергията ще е безплатна. След този период, който желае да остане абонат ще заплаща по тарифата, а стойността на инсталацията изплаща на равни вноски в продължение на 6 месеца или с 5% отстъпка, ако плати в брой. Който не иска, дружеството си взима шнуровите и другите инсталационни материали, без задължения за абоната. Маркетингов похват, който се използва с различни нюанси и днес в обществено-търговската сфера. В онези ранни години се правят открити инсталации с шнур. Електрифицирането при тези условия върви много усилено. Направена е инсталация и на казармата, като с военните са уговорени условия за плащане със срок за пет години.⁵⁸⁵

След обявената на 17 септември 1912 г. обща мобилизация, в началото на октомври избухва Балканската войната⁵⁸⁶. Генчо Стайнов, неговите братя, както и техните работници и служители са мобилизирани. Работата по строителството на ВЕЦ „Енина“ е почти прекратена.

След Балканската и Междусъюзническата войни, през лятото на 1913 г. бойците се завръщат от фронта. Генчо веднага поема работата в дружеството. В негово отсъствие с

---

⁵⁸⁴ Пак там, 38-39.

⁵⁸⁵ Пак там.

⁵⁸⁶ Балкански войни (1912 – 1913 г.). Документи. ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 302, л. 2; а.е. 129, л. 15. ДАА [онлайн]. 25.07.2020 [прегледан на 25.07.2020]. Достъпен на: https://www.archives.bg/wars/192-bv-%D0%9D%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BB%D0%BE_%D0%BD%D0%B0_%D0%91%D0%B0%D0%B%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0_%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B0

работата на предприятието се занимават баща му Стоян Стайнов и д-р Генчо Хаджигенчев. По това време са довършени много монтажно-строителни дейности. През есента се работи усилено по монтажа на турбините и генераторите, разпределителната уредба и таблото.⁵⁸⁷

Успоредно с това, продължава и монтажът на мрежите и трансформаторите в Казанлък. На фабрика „Розова долина“ са доставени за сметка на ЕАД „Победа“, трансформатори от 100 kVA и три големи електромотора за трите им трансмисии. Доставени са и няколко десетки по-малки електромотори за по-малките фабрики и занаятчийски работилници. С Казанлъшката община се водят преговори за уличното осветление, но до края на съответната година не се постига споразумение. Дружеството инсталира по тогавашната главна улица „Александровска“, електрически лампи за модел и реклама, *„за да видят общинарите какво ще бъде уличното осветление при водене на преговорите“*.⁵⁸⁸

В края на 1913 г. водата на „Старата река“ е отбита, потича през направения тунел и напълва напорния тръбопровод. Завъртат се турбините, заработват генераторите – ВЕЦ „Енина“ започва да произвежда ток. За този вълнуващ момент Г. Стайнов ще напише: *„В града, се довършваха последните външни съединения на инсталираните домове, кръчма, кафенета, магазини и пр. В салона на „Искра“ се монтираха набързо провизорно няколко големи електрически лампи. Бяхме наредили да се пусне електрическият ток за града точно в полунощ на 31 декември 1913 г., за да бъде посрещната тържествено новата 1914 г. с новата културна придобивка на града – Електричеството“*.⁵⁸⁹

Посрещането по най-тържествен начин на 1914 г. от казанлъшкото гражданство с новото електрическо осветление в салона на ученолюбива дружина „Искра“ е придружено с мощни викове „Ура!“, бурни аплодисменти и поздравления към представителите на акционерното дружество – Стайнови и Хаджигенчеви. *„Тогавашните инициаторите и строителите на ВЕЦ „Енина“ почувствахме великото удоволствие на изживяната „Победа“*. След една отчаяна борба – победа, както над природата и водната стихия, така и над завистта и невежеството и електрическата централа *„Победа“ оправда името си“* пише Г. Стайнов.⁵⁹⁰

---

⁵⁸⁷ Стайнов, 2007, 39-40.

⁵⁸⁸ Пак там.

⁵⁸⁹ Пак там, с. 41.

⁵⁹⁰ Пак там, 41-42.

Така завършва първият съзидателен етап, свързан с построяването и пускането в експлоатация на първата чисто българска водноелектрическа централа за обществени, битови и индустриални нужди.

• ВЕЦ „Енина“ през периода 1914 – 1918 г.

След емоционалните моменти свързани с тържественото „посрещане“ на електрическото осветление, започва интензивното развитие на Казанлък. Наличието на електроенергия дава възможност за създаване на съвременни предприятия и фабрики, както и привличането на много местни и чужди капитали. Въпреки това в много богаташки къщи електричеството е прокарано по-късно – техните стопани не дават да им дупчат стените, поради продължаващото недоверие в трайния бъдещ успех на ЕАД „Победа“.

Между 14 и 17 януари 1914 г. се провежда изпитване и приемане на централата – гарантирани мощности и к.п.д. За тестовите от Сименс-Шукерт, Виена присъстват инженерите Дрексел и Роттер, а от българска страна Г. Стайнов и членовете на управителния съвет. След някои специфични корекции, при изпробването турбините дават повече от гарантираните рандемани. По същото време всички инсталатори на дружеството са заети да свързват нови абонати към мрежата. Всички потребители на моторна енергия и за осветление са толкова доволни от електричеството, че след изтичането на пробния безплатен месец никой не се отказва от новата придобивка. Те стават редовни абонати и поемат задължение да си изплатят направените им от дружеството електрически инсталации.⁵⁹¹

През 1914 г. на българския пазар се появяват икономичните осрамови крушки. Дружеството не закъснява да достави такива и те постепенно изместват старите неикономични *едисонов* крушки. Още с появяването на електричеството в Казанлък не закъсняват и монополистичните интереси. Стефан Мечев от Енина проявява желание дружеството да му отстъпи монополното право да продава електроенергия в селото, но му е отказано. От друга страна „Сименс-Шукерт“ – София предлагат на дружеството да купува електроматериали само от тях. Тези желания срещат дружествения отказ и нежелание да се поемат подобни ангажменти.⁵⁹²

Темата за уличното осветление на града отново е подновена, като през годината се водят преговори с Общината за условията и цените, при икономични лампи Осрам.

---

⁵⁹¹ Пак там, 44-45.

⁵⁹² Пак там.

Първоначално електрическите крушки ще доставя дружеството, а при изгарянето им Общината ще ги заменя с нови за своя сметка. Договорът трябва да се сключи до края на 1915 г.⁵⁹³

Приближаващият нов световен военен конфликт и общата мобилизация, вещаят проблеми за току що заработилото предприятие. Софийският акционер д-р Ст. Донев е натоварен да проучи какво трябва да се направи, за да се задържи в централата най-необходимия персонал с цел да не спре електрификацията на Казанлък. Явно проучването не дава положителен резултат. Продължилата за България Първа световна война, от есента на 1915 до есента на 1918 г. с извършената обща мобилизация, засягаща всички мъже до 55 годишна възраст разстройва цялото стопанство. Засегната е и ВЕЦ „Енина“. Административният директор на дружеството Върбан Хаджигенчев (Запасен офицер) е мобилизиран и управлението се поема от председателя на същото – Стоян П. Стайнов. Той в разбирателство с началника на градския гарнизон, успява да издейства освобождаването на най-необходимия персонал за функционирането на централата и службата в Казанлък, но не и тези с офицерски звания. Въпреки трудностите през времето на войната, Ст. Стайнов не прави никакъв опит да се застъпи за освобождаването на своите мобилизирани трима синове и зет.⁵⁹⁴

В тази сложна и тежка управленска ситуация се появяват и противоречия между основните акционери, характеризиращи се с „тежки“ обвинения от управленски характер от страна на д-р Генчо Хаджигенчев срещу Стоян Стайнов. Този и някои други междуличностни инциденти развалят отношенията между двете групи съдружници, още повече, че към момента дружеството не носи почти никакви приходи за акционерите. Хаджигенчевата група проявява припряност, повдигайки постоянно въпроса за пренос на енергия в Стара Загора, за което се водят преговори.⁵⁹⁵

През 1915 г. дружеството организира своето управление най-икономично. Определя се следната организация на управление: Един директор, електротехник, счетоводител и същевременно магазинер, едно момче за събиране на абонамента и същевременно прислуга в кантората. На 26 март 1915 г. за административен директор на дружеството е назначен споменатият по-горе Върбан Хаджигенчев, който остава на този пост до мобилизацията (10/23 септември 1915 г.⁵⁹⁶). През това време не спират

---

⁵⁹³ Пак там, с. 46.

⁵⁹⁴ Пак там, 46-47.

⁵⁹⁵ Пак там, 47-48.

⁵⁹⁶ България в Първата световна война (1914-1918 г.). ДАА [онлайн]. 25.04.2021 [прегледан на 25.04.2021]. Достъпен на: <https://archives.bg/wars/ww1>

упреците към Стоян П. Стайнов, че на своя глава строи нови линии из града, уволнява и назначава работници и т.н. През пролетта на 1917 г. Стоян Стайнов заболява. На 13 май същата година е свикано общо събрание на акционерите с назначената по време на войната комисия в състав: Грую П. Стайнов – председател (брат на Ст. Стайнов) и членове Генчо К. Хаджигенчев (учител – пенсионер) и Моско Грънчаров (аптекарь, нов акционер). така назначената комисия управлява дружеството до края на 1918 г. На последното заседание на тази тричленна комисия от 28 март 1918 г. присъстват и акционерите Генчо Стайнов, Стефан Енински и Върбан Хаджигенчев.⁵⁹⁷

Периодът през време на Първата световна война може да се характеризира в стопанско отношение със следното:

- Пълно изтощаване на страната, в резултат на което настъпва общо поскъпване на живота. Държавата твърде късно взима мерки за борба със скъпотията с учредяването на дирекция „за стопански грижи и обществена предвидливост“. Според Г. Стайнов тази дирекция нищо не допринася за намаляване на скъпотията, тъй като нейните стопански грижи се състоят преди всичко да се улеснява износът на хранителни и други стоки за Германия.

- На поскъпването се гледа като на нещо временно, свързано с войната. Непрекъснатото повишение на заплатите и услугите засяга много интересите на дружество „Победа“. В Казанлък е учредена комисия, която да определя заплатите на работниците и служителите. До 1916 г. работническите заплати се повишават по споразумение с работодателя. През 1917 г. скъпотията придобива такива размери, че работниците претендират за много голямо увеличение на заплатите. В този случай комисията решава вместо да се дава увеличение на заплатите, да се плаща добавъчно възнаграждение в размер на 80% от получаваната заплата. В тази връзка Генчо Стайнов казва: *„Вероятно се е смятало, че като свърши войната ще се нормализират цените на старото ниво и ще се махне добавъчното възнаграждение. Това наивно схващане се опроверга впоследствие от живота“*. Постоянното нарастване на инфлацията налага повишаване на заплатите. Работодатели, които отказват да плащат предвиденото от общинската комисия добавъчно възнаграждение се санкционират от данъчното управление, което принудително събира сумите и раздава финансовите добавки на работниците.⁵⁹⁸

---

⁵⁹⁷ Стайнов, 2007, 48-49.

⁵⁹⁸ Пак там, 49-50.

През 1918 г., комисията управляваща дружество „Победа“ се занимава с цената на енергията. Констатира се, че през войната цените на всички стоки са увеличени най-малко с три пъти (300%), като само ел. енергия остава неповишена. Дружеството решава да повиши цената на енергията за осветление от 0.60 на 0.80 ст./ kWh или само 33%. Денонсиран е и договорът с фабрика „Розова долина“, като им е повишена цената на моторната енергия. За ползващите осветление без електромер, са определени следните цени: една лампа – 3 лв. месечно; две лампи – 5 лв. месечно; три лампи – 7 лв. месечно; четири лампи – 8 лв. месечно; за повече лампи по споразумение.⁵⁹⁹

Военният период се характеризира с две тъжни събития за ЕАД „Победа“ и ВЕЦ „Енина“. През април 1915 г. умира подпредседателя на управителния съвет Пенчо Хаджигенчев, а през месец май 1918 г., след няколко месечно боледуване, умира инициатора за изграждането на централата и председател на управителния съвет на дружеството Стоян П. Стайнов⁶⁰⁰. На негово място за председател на дружеството е избран брат му Грую П. Стайнов.⁶⁰¹

---

⁵⁹⁹ Пак там, с. 51.

⁶⁰⁰ Тук е мястото да се спомене за един любопитен епизод, свързан с идейния първоизточник за създаването на ВЕЦ „Енина“. В началото на месец януари 1915 г. Стоян Стайнов получава писмо от поручик Петър Топузов (р.1866-п.1930 г.), културен общественик, основател и завеждащ музея при ученолюбива дружина „Искра“, 1901-1930 г. В писмото Топузов се връща назад във времето, когато през 1902 г. в битността си на пом. кмет на Казанлък споделя в градско-общинския съвет, че водопада на Старата река над с. Енина „може да се използва за електрическо осветление на града“. Тогава Ст. Стайнов (общински съветник), кмета и „всички градски съветници“ го поздравяват за тази идея. По-късно същия ден, Ст. Стайнов отново поздравява Топузов за идеята в присъствието на много граждани в Генчовото кафене. „Понеже Градския Общински Съвет наскоро бе бламиран, идеята за електрическо осветление на града не можа да се използва от Градското Кметство, а отлично се използва от основаното от Вас Електрическо Акционерно Дружество „Победа“ – пише П. Топузов. По-нататък в писмото, той изказва суперлативи относно „усилния труд, големи грижи и голям капитал“, за постигане на целта по създаване на ЕАД „Победа“. Топузов споделя желанието и съжалението си, че няма капитал, за да си купи акция, „а аз бих желал – пише той, и на гроба си да имам едно кандилце от електрическото Ви осветление“. Така той отправя горещата си молба да му бъде направен „някакъв сюрприз, като на първи инициатор“ на крупното дело. Започналата ПСВ и участието на България в нея поставя в изчакване обявената от Топузов молба. Стоян Стайнов е затрупан с грижи и притеснения за своите синове (Генчо, Маню и Петко), които са на фронта, а и самия той умира през 1918 г. Идват трудните следвоенни години, писмото с молбата на П. Топузов е забравено.

През ноември 1923 г. той пише второ писмо до тримата братя Стайнови, като им напомня за своето първо писмо и желанието да придобие акция или длъжност в дружество „Победа“. Това писмо Топузов завършва със следните думи: „...Казах на времето на баща Ви и сега на Вас ще кажа, че нямам големи претенции. Каквото определите благодарен ще бъда. За повече подробности съм на Ваше разположение. Като Ви поздравявам сърдечно, оставам в пълна надежда и с отличното си почитание към Вашата предприемчива търговска къща“.

Вероятно под някаква форма молбата на П. Топузов е удовлетворена, тъй като последният присъства на снимка документирала дадения тържествен обяд от акционерите (в градината „Кайнарджа“), след освещаването на новата дизелова централа, 1924 г. – Илинден, традиционен патронен празник на ЕАД „Победа“. Вж. Архив МИК. Фонд „Нова история“ № 3998/д., Писма на П. Топузов до Ст. Стайнов – 1915 г. и бр. Стайнови – 1923 г.

⁶⁰¹ Стайнов, 2007, 49-52.

• ЕАД „Победа“ и ВЕЦ „Енина“ през периода на двете световни войни (1919 – 1939 г.)

1919 е първата следвоенна година. България е в стопанско-духовна разруха и всенародна покруса. Скъпотията продължава да расте, а заплатите на работниците се състоят все така от две части: основна заплата и добавъчно възнаграждение. Последното е два пъти по-голямо от основната заплата. При основна заплата 150 лв. добавъчното възнаграждение е 300 лв. или всичко 450 лв. обща заплата.⁶⁰²

Г. Стайнов пише, че във времето на следвоенните години в ръцете на спекулантите има много пари, с които нищо не може да се купи поради инфлацията и стопанското изтощение. Спекулира се с акции. Новооснованите акционерни дружества не успяват да развият никаква стопанска дейност и скоро фалират. „Победа“ е старо дружество. То си има своя стопански обект – ВЕЦ „Енина“, но е притиснато от обществената намеса, която не му позволява да изравни цените на енергията с нивото на инфлацията. С голяма мъка дружеството успява да издейства от дирекцията *Стопански грижи и обществена предвидливост* (СГОП) едно малко увеличение на цените на енергията, но въпреки това положението е отчайващо, защото всички други стоки и услуги поскъпват неколkokратно, докато енергията е повишена по-малко от два пъти.⁶⁰³

С дирекцията (СГОП) и гражданите – потребители на ел. енергия се водят безкрайни спорове. Състоянието на мрежите с високо и ниско напрежение е лошо. През войната липсват материали, средства и работници-специалисти за поддържане на мрежите. Трансформаторите са претоварени, защото някои са изгорели и не може да се доставят нови. Апелира се чрез градския глашатай да се пести енергията, за да не се претоварят трансформаторите и да не остане някой от кварталите без ток. От друга страна абонатите на енергия не са редовни платци. Много е разпространено контрабандното включване, за което дружеството издава строга заповед да се прекъсва и да не се дава ток на крадците на енергия, докато не си заплатят задълженията и глобата. Поради затрудненията градската община също е нередовен платец за уличното осветление, като по въпроса се водят спорове.⁶⁰⁴

На 26 януари 1919 г. Общото събрание на акционерите избира нов Управителният съвет на дружество „Победа“ в следния състав: Председател – Грую П. Стайнов, подпредседател – Генчо Н. Хаджигенчев и членове – Ст. Енински, Генчо П.

---

⁶⁰² Пак там.

⁶⁰³ Пак там, 52-53.

⁶⁰⁴ Пак там.

Хаджигенчев и д-р Баев (последният е нов акционер). Няколко месеца по-късно на 27 април 1919 г. председателят Грую П. Стайнов подава оставка по болест. На негово място е избран Генчо Ст. Стайнов, който остава председател на дружеството до национализацията в края на 1947 г. Генчо К. Хаджигенчев също подава оставка по болест и мястото му заема Маню Ст. Стайнов.⁶⁰⁵

След 1920 г. страната бавно и трудно се съвзема от войната. Инфлацията расте всеки ден, а заплатите на работниците непрекъснато се увеличават. Дружеството прави усилия за повишаване цените на енергията, но среща големи спънки от властите и протести на гражданите. През 1921 г. дружеството електрифицира с. Енина, като изгражда трансформаторен пост с помещение за канцелария и склад за електрически материали.⁶⁰⁶

Проучва се въпроса за резервна централа. Констатира се, че при ниските цени на енергия, строежа на такава няма да може да се рентира. През 1922 г. Министерството на търговията и промишлеността дава съгласието си за увеличение цената на моторната енергия от 2.00 лв. на 2.20 лв./ kWh, а енергията за осветление по 4.50 лв./ kWh.⁶⁰⁷

С течение на времето въпросът за резервна термична централа става изключително важен и се обсъжда на няколко заседания на управителния съвет. Съветът решава да се спре на дизел-моторна двигателна сила. Относно покупката на машините за централата, през 1923 г. в Германия са командировани председателят Генчо Стайнов и членовете на съвета Стефан Енински и Генчо П. Хаджиенчев, които обсъждат въпроса с фирмите и дават поръчка при МАН за един дизел от 200 к.с. и съответен генератор при „Сименс Шукерт“ – Виена. Решено е дизеловата група да бъде инсталирана в зданието на ВЕЦ „Енина“ и според получените планове от МАН основите са изкопани, но след стихийното наводнение на 29 юни 1923 г. управителният съвет променя решението си дизеловата централа да се построи в града – фабрика „Братя Стайнови“. Строежа на централата започва на 2 август – Илинден, празник на дружеството с подходящо тържество. За посрещане извънредните разходи на дружеството по изграждането на дизел моторната централа, дружеството увеличава капитала си на 5 000 000 лв. При 903 447.04 лв. чиста печалба, съответният дивидент от 700 000 лв. е раздаден в нови

---

⁶⁰⁵ Пак там, с. 54.

⁶⁰⁶ Пак там, 54-56.

⁶⁰⁷ Пак там, с. 57.

акции. Година по-късно, на 2 август 1924 г. – Илинден, построената дизелова централа е пусната в действие с голямо тържество и обяд в градината „Кайнарджа“.⁶⁰⁸

Предвид бързата индустриализация на Казанлък се налага доставката на нов дизел с по-голяма мощност и дружеството започва проучвания в тази посока. Поради продължаващото поскъпване на живота и инфлацията, дружеството увеличава заплатите на своите служители средно с 20%. Предвид увеличените разноски за поддържане на мрежите, заплати и газьол се налага ново покачване цената на енергията. Това отново предизвиква голяма съпротива от страна на гражданството. Дружеството е принудено да отпечата брошура върху тарифната си политика, за да осветли гражданите, че въпреки това увеличение, цените в Казанлък са най-ниски в цялата страна. Новите тарифи са успешно наложени от 1 септ. 1924 г., както за осветление 7.00 лв./ kWh, така и за моторна енергия (двигателна сила) 3.50 лв./ kWh. През същата година по план на Генчо Стайнов се правят първите опити с железобетонни стълбове.⁶⁰⁹

През 1925 г. Управителният съвет продължава усилено политиката си по ликвидиране инсталациите на кутурица⁶¹⁰. Всички инсталации над две лампи трябва да минат под електромер. В Казанлък вече има 754, а в с. Енина 127 инсталации с електромер. За годината дружеството реализира печалба от 1 420 784.79 лв. и раздава дивидент на своите акционери 1 000 000 лв. при среден курс 26 лв. за 1 швейц. франк. Продадената енергия е за 3 567 223 лв. Направен е ремонт на мрежите в града, като на много проводници по мрежите е увеличено сечението. Поставени са нови трафопостове. На изложението за водните сили в Гренобъл – Франция са командировани Г. Стайнов и Г. П. Хаджигенчев, за да проучат техническите новости и постижения. Доставени са необходимите апарати за обзавеждане на изпитателна станция за проверка на електромери.⁶¹¹

Следващата 1926 г. се характеризира с все по-изострящата се стопанска криза. Наблюдава се пълен застой в търговията. Повечето индустриални предприятия ограничават работата си, а някои спират за по няколко месеца. Поради това приходът от моторна енергия чувствително намалява (спада). Печалбата от осветление остава същата. Общият приход от енергия през 1926 г. е 3 205 975 лв. Дружеството реализира чиста печалба от 1 314 536 лв. и раздава на своите акционери дивиденти в размер на

---

⁶⁰⁸ Пак там, 58-60.

⁶⁰⁹ Пак там, 61-63.

⁶¹⁰ Кутурица – (тур.) изцяло, вкупом (Български тълковен речник, „Наука и изкуство“, 1976)

⁶¹¹ Стайнов, 2007, 64-65.

1 000 000 лв. През изтеклата година на електромер в града са включени нови 399 абонати и 109 в с. Енина. Все още остават много инсталации на кутурица до 3 лампи. Градската мрежата с високо напрежение е поставена на импрегнирани стълбове, построени са нови трансформатори в Куленската махала и др. Изградени са също и 40 железобетонни стълба с тенденция да се продължи изграждането на още от този вид.⁶¹²

Сушата през 1926 г. е по-голяма от 1925 г., но с новата дизелова централа енергията през цялата година е най-редовна и волтажът пълен. Поради нарастването на инфлацията и скъпотията, от 1 февруари 1926 г. заплатите на служителите в дружеството и ВЕЦ „Енина“ са повишени, като най-високата е 3500, а най-ниската 1200 лв. През годината инж. Анчев предприема преустройство на апаратурата във ВЕЦ „Енина“ и трафопостовите в града. Цената на енергията не се променя. Нови инсталации без електромер вече не се разрешават.⁶¹³

През 1927 г. стопанската криза продължава макар с по-малка острота. Растящата инфлация налага ново увеличение на заплатите. Дружество „Победа“ отново проявява своята амбиция да електрифицира Стара Загора, като разчита да се справи с тази задача с увеличаване мощта на своята резервна термична централа. Водят се преговори със Старозагорската община. На обявения търг конкурент на „Победа“ е мина „Вулкан“ със своята термична централа, която дава по-ниска цена и спечелва търга за електрификация на града.⁶¹⁴

През съответната година започва цялостно преустройство на мрежите – високо и ниско напрежение. Линията ВЕЦ „Енина“ – Казанлък изцяло е заменена с ново трасе на железобетонни стълбове, като по върховете на стълбовете е прокарана гръмоотводна жица. В града високото напрежение също е поставено на подобни стълбове и е включено в кръг. По същия начин се процедира с ниското напрежение по планираните улици, като са оразмерени сеченията на жиците според увеличаващите се товари. Това преустройство дава добри резултати в икономия на ток.⁶¹⁵

Приходът на двете централи през съответната година е на стойност 3 340 702 лв. Увеличението, сравнено с предходната година се дължи на подобренията в мрежата. Продължава поставянето на електромери – общо за Казанлък 1232, за Енина 252 бр. Изграден е нов кладенец с бетонови пръстени и дълбочина от 9,6 м. Наблюдава се нов нюанс от дейността с доставената ледена машина за производство на изкуствен лед.

---

⁶¹² Пак там.

⁶¹³ Пак там, 65-66.

⁶¹⁴ Пак там.

⁶¹⁵ Пак там, 66-67.

Чистата печалба на дружеството за 1927 г. съобразно горния приход е 1 317 084 лв. с раздаден дивидент на акционерите 1 000 000 лв.⁶¹⁶

Следващата 1928 г. е нормална в стопанско отношение. Произведената от централите енергия – двигателна и за осветление възлиза на 3 673 794 лв. Повишението е благодарение подобряването на мрежите и замяната на кутурицата с електромер. Стопанският резултат се характеризира с реализирана чиста печалба на стойност 1 256 211 лв., от която са изплатени данъците, а остатък е задържан за изплащане на нов дизелов агрегат. Поради това не са раздадени дивиденди на акционерите. Новият дизелов агрегат от 400 к.с. е доставен от фирмата МАН на стойност 13 700 долара. Генераторът от 350 kVa и цялата апаратура са от Броун-Бовери, Баден/ Швейцария. В началото на годината са увеличени заплатите на някои от служителите. През годината са направени сериозни инвестиции за разширение на мрежата, нови трансформатори и др. дейности на обща стойност 765 131 лв.⁶¹⁷

За годините 1929 и 1930, Г. Стайнов пише, че остават в историята на българското стопанство *„като години на най-тежка и остра криза“*. През този период много търговски, индустриални фирми и банки фалират. ЕАД „Победа“ задържа реализираните си печалби и за посочените години не раздава никакъв дивидент на своите акционери предвид това, че прави много разходи по преустройството на своите мрежи и разширението на дизеловата централа. Така дружеството се запазва от кризата и въпреки, че многобройните му вложители започват бързо да си теглят влоговете, те се изплащат най-редовно като дружеството съхранява своя кредит. Някои от акционерите, които разчитат за издръжката си предимно от дивидентите, не успяват да издържат в трудната икономическа обстановка и продават своите акции. Абонатите на енергия, изпаднали в несъстоятелност или в „предпазен конкордат“, („по закона създаден набързо за предпазване народното стопанство от кризата“), забавят заплащането на енергията. По тази причина през кризисните години недоборите от абонатите бързо нарастват. Произведената енергия от 1.241.151 kWh за 1930 г. е продадена за 3 858 941 лв. Направените инвестиции за дизела от 400 к.с., мрежи, трансформаторни постове и др. са в следния финансов размер: 1929 г. – 2 195 567 лв.; 1930 г. – 1 138 025 лв.⁶¹⁸

---

⁶¹⁶ Пак там.

⁶¹⁷ Пак там, 67-68.

⁶¹⁸ Пак там, 68-69.

В 1930 г., месец юли, Казанлъшката община подновява договора с д-во „Победа“ за осветление на улиците с още една година. Тарифата е 1.15 лв. за kWh.⁶¹⁹

През горепосочените години управителният съвет има следният състав: председател – Генчо Стайнов, подпредседатели – Генчо П. Хаджигенчев и Маню Стайнов, членове – Станчо Хаджидимитров и Захари Стайнов. Забелязва се, че в състава на съвета преобладават членове от групата на „Стайновите“. Това се дължи на обстоятелството, че някои акционери от Дряновската група поради кризата продават акциите на Братя Стайнови и те получават надмощие като акционери на дружеството.⁶²⁰

Следващите две години 1931 и 1932 се характеризират с продължаващата остра стопанска и финансова криза. Цените на много стоки спадат до 50%. За този етап Г. Стайнов казва: *„Дружеството щеше да понесе много тежко тази криза, ако да не бяха се установили нови индустриални предприятия, които дружеството започна да електроснабдява, като Военната фабрика, фабрика „България“ за шевни конци, Български Капрони А.Д., Франко-българско дружество за точене на коприна и тъкачество, Братя Стайнови – предачна фабрика и др.“*⁶²¹

Тези години остават паметни в историята на дружество „Победа“ с големите инвестиции за подобрене електрификацията на града като доставката, монтажа и пускането в експлоатация на новата дизел моторна група от 1000 к.с., преустройството на зданието на дизеловата централа и построяването на железобетонен резервоар за вода над него. Освен това, построена е административната триетажна сграда на дружеството до сградата на пощата в Казанлък. Мястото за нея е купено за 307 923 лв. Високото напрежение в града е поставено изцяло в подземен кабел. Въздушните линии за ниско напрежение продължават да се правят с железобетонни стълбове. Строят се и нови трафопостове. Инвестициите за двете години са на обща стойност – 6 478 763 лв.⁶²²

Паралелно с това, на общественото поле общината и гражданството водят борба за намаление цената на енергията, макар че последната не е повишавана от 1924 г., и че по това време тя е най-ниската в страната. В този спор се намесват и политически агитатори от разни партии, водещи борба за намаление цените на енергията, за да правят актив пред своите избиратели. Казанлъшката община определя цената на

---

⁶¹⁹ Казанлъшка Искра, год. VII, бр. 143, 1930, с. 4.

⁶²⁰ Стайнов, 2007, с. 70.

⁶²¹ Пак там.

⁶²² Пак там, с. 71.

осветлението да бъде 5.00 лв./ kWh. Дружество „Победа“ води „отчаяна“ борба и дела във Върховния административен съд и печели, но въпреки всичко общината се налага и през 1932 г. осветлението е нормирано по 5.00 лв./ kWh. Това се отразява много негативно на прихода от осветление. През 1932 г. дружеството е в загуба и не раздава на своите акционери никакъв дивидент. Борбата срещу тези, според Г. Стайнов „несправедливи нормировки“, дружеството продължава и през следващите години.⁶²³

През следващите две години 1933 и 1934 се наблюдава спадане в цените на всички стоки. При това положение, английската лира и доларът се „сгромолясват“ на борсите и отбелязват много голям спад. Съединените щати напускат „златния еталон“⁶²⁴. През този период дружество „Победа“ приключва своите сметки с нищожни печалби и продължава да води борба против нормировките. Държавните приходи намаляват, поради което се създава закон за „Засилване на държавните приходи“ в сила от 10.05.1933 г., с който се увеличава извънредно много цената на горивно-смазочните материали, а също са увеличени и много други данъци. Кризата се отразява и на събиране вземанията от енергия.⁶²⁵

Може да се смята, че през годините 1935 и 1936 настъпва по-спокоен стопански живот. Електроснабдяването на страната вече се регламентира от новия закон за електрификацията, който влиза в сила от 4.01.1935 г. Този закон поставя частните електроснабдителни предприятия в положение на постепенна ликвидация. Те се превръщат в концесионни предприятия, които в срок от 25 години ще останат на съответните общини. По тази причина дружеството преустановява всякакви нови разширения и планове по електрифициране на околни села, като грижите му са да сключи договор с Казанлъшката община съгласно постановленията на Закона за електрификацията, за което се водят преговори. Стопанските резултати като общ приход от продажби на енергия и стоки са следните: за 1935 г. – 5 697 105 лв.; за 1936 г. – 6 914 167 лв. Раздаден дивидент на акционерите за съответните години – 900 000 лв. и

---

⁶²³ Пак там, с. 72.

⁶²⁴ Златен еталон (стандарт) – Парична система, в която основната монетарна единица на страната се измерва в точно количество злато. Хартиените пари могат да се разменят срещу злато при поискване, златото може свободно да се внася и изнася, а обменните курсове между страните се определят от стойността на парите им в злато. През 1821 г. Великобритания първа въвежда официален златен стандарт и до 1900 г. е последвана от най-големите страни. Основното преимущество е, че търговският дефицит на всяка страна може да бъде автоматично коригиран. Повечето страни не могат да поддържат златен стандарт през Първата световна война, защото движението на златото вече не е така лесно. Великобритания се връща към *златния стандарт* през 1925 г., но го изоставя през 1931 г. поради голямата депресия, а другите страни скоро са принудени да я последват. Вж. Лолов, И. /превод/. Златен стандарт. В: *Кратък оксфордски речник на световната история – XX век*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1994, с. 106.

⁶²⁵ Стайнов, 2007, 72-73.

1 200 000 лв. Наблюдава се увеличение на държавните данъци, платени между двете години – 260 524 лв. и 458 220 лв., дължащо се на въвеждането на данък на оборота. *Техническият директор на дружеството инж. Д. Анчев е освободен от длъжност по негова молба и от 1.07.1936 г. на мястото му е назначен инж. Нанчо Нанчев.*⁶²⁶

След няколко годишно протакане и спорове се сключва договор между дружество „Победа“ и Казанлъшката община за доставка на електрическа енергия по силата на Закона за електрификацията на страната с посредничеството на представителя от Министерството на благоустройството – инж. Милан Златев. Договорът с Общината е подписан на 22.09.1936 г. и регистриран пред Казанлъшкия околийски съдия с № 2244 от същата година.⁶²⁷

Като част от модернизацията се явяват новите идеи и тенденции свързани с отчетността на ползваната енергия. Управителният съвет одобрява и възприема изработения от Генчо Стайнов проект за отчетност на инкасовата служба, която се извършва на специално закупена счетоводна пишеща машина. След отпечатването на необходимите формуляри се започва инкасо на абонатите по този нов оригинален начин, който не позволява никакви грешки и злоупотреби от инкасаторите. Приета е нова енергийна тарифа: за осветление – 6,50 лв. kWh, за моторна енергия – 3,50 лв. kWh.⁶²⁸

В стопанско отношение, следващите две 1937 и 1938 години са нормални. Въпреки взетото решение от дружеството да не се правят нови инвестиции, поради сключения договор с общината, който съгласно Закона за електрификацията го поставя в положение на ликвидация в срок от 25 години, управителният съвет, по доклад на директора инж. Нанчев намира за изгодно за дружеството да инсталира трета турбина във ВЕЦ „Енина“ от около 760 к.с. за използване пролетните високи води на реката. За доставката на тази трета турбина дружеството среща съпротива от страна на Министерството на благоустройството (чрез инж. Милан Златев), което отдава електрифицирането на Старозагорска област на държавната областна парна централа при мина „Марица“. В този случай ВЕЦ „Енина“ не може да увеличава мощта си поради факта, че град Казанлък е част от гореспоменатата област. Оказва се, че ако има нужда от повече енергия дружество „Победа“ трябва да купува такава от ТЕЦ „Марица“, поради което не бива да се оползотворяват протичащите високи води на

---

⁶²⁶ Пак там, 73-74.

⁶²⁷ Пак там, с. 75.

⁶²⁸ Пак там, 75-76.

реката. След много борби, водени от Генчо Стайнов в Електрификационния съвет при Министерството на благоустройството, подкрепен и от други членове на съвета, последното разрешава инсталирането на трета турбина, само като резервна, но не и да използва по-голямо водно количество от реката. Третата турбина е поръчана при германската фирма Машиненфабрик Б. Майер. Тя има 740 к.с. система „Францис“, а генераторът е поръчан при Сименс за 455 000 лв. През съответния период е прекарана 1 км ел. линия за напоителни помпи под града. За минералните бани „Овощник“ е прекарана линия от 6000 V.⁶²⁹

За да улесни казанлъшките граждани, през 1937 г. дружество „Победа“ започва да прави електрически инсталации по частните домове с „най-доброкачествен материал и най-износни цени при едно дългосрочно изплащане от 2 години с равни месечни вноски“. Всеки гражданин, желаещ да си направи електрическа инсталация, може да подаде заявление в канцеларията на дружеството посредством своевременно изготвен формуляр. Освен това дружеството дава на дългосрочно изплащане различни кухненски уреди – ютии, скари за готвене, чайници и др.⁶³⁰

Стопанските резултати през разглеждания период се измерват в следните стойности: Чиста печалба за 1937 г. – 1 375 329 лв., раздаден дивидент на акционерите – 1 080 000 лв.; печалба за 1938 г. – 1 315 446 лв., раздаден дивидент на акционерите – 1 026 000 лв. От 1.01.1938 г. са увеличени заплатите на служителите в дружеството. На 31.05.1938 г. оставката си подава директорът Генчо П. Хаджигенчев. Новият управителен съвет на дружество „Победа“ е в състав: Председател – Генчо Стайнов; подпредседатели – Захари Стайнов и Нанчо Нанчев; членове – Петко Хр. Стайнов, инж. Стоян Г. Стайнов и инж. Д. Анчев.⁶³¹

През описания до тук период, много важно място в дейността на ръководството на дружеството има социалния елемент, като отношение към служителите. Всяка година през есенния сезон на работещите се раздават пари под формата на бонуси или 13-та заплата за набавяне на зимнина, а също така на всички се раздават по един чифт обуца, работни костюми и др.

---

⁶²⁹ Пак там, 76-77.

⁶³⁰ *Искра*, год. XIV, бр. 316, 31.10.1937, с. 2.

⁶³¹ Стайнов, 2007, с. 78.

- ЕАД „Победа“ през Втората световна война. Национализацията.

Следващата 1939 г. започва много добре в стопански аспект, но скоро настъпилата Втора световна война поставя стопанството в хаос. Това се усеща особено през 1940 г., при постепенно разрастващият се световен конфликт. На 12.08.1939 г. областната централа при мини „Марица“ започва да дава ток на Военната фабрика, посредством прокаран 20 kV далекопровод. Дружество „Победа“ преговаря с нея за работа в паралел на двете предприятия. Обмена на енергия между „Победа“ и ТЕЦ „Марица“ започва през 1939 г.⁶³²

През 1940 г. се забелязва спад на продадената двигателна енергия от дружество „Победа“ на Военната фабрика, поради споменатия по-горе факт и намалението на работата в индустрията поради войната, която затруднява предприятията със суровини и материали. Същата година е много пълноводна и разхода на гориво значително спада. За ръководител на дизеловата централа от 1940 г. е назначен Димитър Жеков. Печалбата на дружеството за 1939 г. е на стойност – 2 018 602 лв.; за 1940 г. – 1 931 913 лв. Раздаденият дивидент на акционерите за съответните две години е 1 776 000 лв. и 1 698 000 лв. Съгласно постановление на Министерския съвет, от 1.08.1940 г. е направено общо увеличение на заплатите с 15%. През този период дружеството закупува имот в София, на бул. „Витоша“ № 5, 1/2 част за 3 835 500 лв.⁶³³

Следващите две военни години 1941 и 1942 в стопанско отношение се характеризират като инфлационни с нарастваща скъпотия, спекулации със стоки, които минават от ръка на ръка под формата на верижна търговия. В голяма степен стоките не се купуват за консумация, а с надеждата да поскъпнат, за да се препродадат на по-висока цена. В световен геополитически план, германските подводници застрашават презокеанските транспорти. Поради тази причина, много сурови материали за нашата индустрия пропадат. В резултат на растящата скъпотия, дружеството непрекъснато повишава заплатите на своите служители. За различните длъжности възнагражденията са в диапазона между 2 000 и 10 000 лв. През разглеждания период двете централи на дружество „Победа“ (ВЕЦ „Енина“ и ДЕЦ „Казанлък“) са произвели за 1941 г. – 2,236,560 kWh и за 1942 г. – 1,654,520 kWh. Чистата печалба за 1941 г. е в размер на 1 945 023 лв., като раздадения дивидент на 6000 акции е 1 710 000 лв. Няма налични данни относно печалбата за 1942 г.⁶³⁴

---

⁶³² Пак там, 78-79.

⁶³³ Пак там.

⁶³⁴ Пак там, 80-81.

Следващите две години 1943 и 1944 преминават под знака на ужасните англо-американски бомбардировки и общественно-политическите промени, след извършения преврат на 9 септември 1944 г. Поради постоянно нарастващата инфлация, цената на енергията се увеличава няколко пъти, между 14 и 17%. Трудно се извършва доставката на газол за дизел-моторите и цената му бързо расте. Заплатите на служителите в дружеството също бързо се покачват. Общият приход за 1943 г. е 9 371 609 лв.; за 1944 г. е 8 292 093 лв. Раздаденият дивидент е съответно 1 584 000 лв. и 1 968 000 лв. По повод 30 годишнината на ВЕЦ „Енина“, въпреки военната обстановка, на всички служители е дадена една извънредна заплата, а през есента на 1944 г. дружеството раздава на всички безплатно, общо 183 куб. метра дърва за зимата.⁶³⁵

През 1945 и 1946 г. започва бавният и труден процес по заздравяване раните от Втората световна война. За това време Генчо Стайнов пише следното: *„Стопанството почва да се съвзема, но скъпотията продължава да расте. Стоките са в недостиг. Продоволствието става с купони. Индустриалните стоки се разпределят с наряди. Цените са нормирани. Но много стоки, може би 80%, не са в обсега на нормировките. На 30.04.1945 г. правителството излезе с декларация пред народа, че е решило да спре по-нататъшното увеличение на цените. За провеждане на тази политика на твърди цени, Министерството на търговията издаде заповед № 315 с много строги санкции. Но въпреки тия строги санкции, които достигаха до смъртно наказание, скъпотията продължаваше да расте, тъй като в населението циркулираха 75 милиарда лева книжни пари, които тормозеха пазаря. Това принуди правителството да прибегне до обмяна на парите с цел да се намали това тормозещо парично обръщение.*

Друга причина, която засили скъпотията и спекулата е голямата суша през 1945 година, която се отрази на реколтата. При тази слаба родидба населението едва можеше да бъде изхранено. За да се закрепят финансите на държавата и извадят тормозещите стопанството на страната банкноти, правителството предприе събиране от населението „Заемът на свободата“⁶³⁶.

---

⁶³⁵ Пак там, 81-82.

⁶³⁶ Заем на свободата (1945 г.) – Първият вътрешен държавен, лихвен заем, сключен след 9.09.1944 г. със срок за погасяване – 15 г. при 5,5% год. лихва. „Заемът е предназначен да покрие извънредните разходи на държавата за заздравяване на тежкото финансово и стопанско положение на страната“. Участието на населението „довежда до приключване на заема с 24 млрд. лв. Заемът допринася за ограничаване на инфлацията и за укрепване на нар. стопанство“. Вж. Българска академия на науките. Заем на свободата 1945. Енциклопедия България. Том 2, Г-З. София: БАН, 1981, с. 656; „С наименованието „Заем на свободата“ често разговорно се наричат и последвалите заеми за развитие на народното стопанство в началото на 50-те години, поради сходния им характер на принудително изземане на пари от населението.“ Вж. Груев, М. *Преорани слогове. Колективизация и социална промяна в Българския северозапад 40-те - 50-те години на XX век.* София, Сиела, 2009, с. 146.

*Дружество „Победа“ записа от тоя заем 5 000 000 лева.*⁶³⁷

Предвид така предадената по-горе картина, цените на електрическата енергия стават неудържими, поради растящата цена на газьола, въглищата и др. ТЕЦ „Марица“ продава енергия на дружество „Победа“ по 7 лв./ kWh. Според новия трудов договор за 1945 г., одобрен от Дирекция на електрификацията, почти всички служещи получават увеличение на заплатите си. Също така за годината е раздадена 13-та заплата на работниците. Друг елемент на социалната политика от страна на ръководителите на дружеството през годините е използването на безплатно и неограничено количество енергия за осветление от служителите. Следвоенните стопански трудности принуждават ръководството да ограничи ползването на безплатна енергия от 30 до 60/ kWh месечно.⁶³⁸

На 1.04.1946 г. директорът на дружество „Победа“ Нанчо Нанчев си подава оставката. Неговото място се заема от инж. Радушев. Поради сушата, 1946 година се характеризира с незапомнено от 35 години маловодие. Дизеловата централа работи работи непрекъснато като произвежда най-голямото количество енергия до тогава, над 2,000,000 kWh. Поради високата цена на газьола и маслата, стопанският резултат за годината е нищожен. Приходът на дружеството до края на август 1946 г. е общо 21 391 163 лв., а разходите за същото време са общо 20 890 720 лв. и недобори (*недосъбрана парична сума от данък, дълг или друго плащане*) от 1 635 000 лв.⁶³⁹

Стопанската характеристика за последната година 1947 от разглеждания период остава същата. Инфлацията, скъпотията и заплатите продължават да растат. Поради липсата на изолирани електрически проводници се започва пробно производство на изолирани медни жици, като приспособяват подходящи флектмашини при фабрика Бр. Стайнови. Сушата продължава и през тази година. Водата за ДЕЦ „Казанлък“ от кладенците е недостатъчна и се взема отново от фабрика Бр. Стайнови като е прокарана тръба, а в замяна им се връща топлата вода от дизелите. Обмяната на парите през 1947 г. не засяга дружеството, поради малката касова наличност към този момент. За празника на труда 1 май, управителният съвет отпуска за обед на всички служещи 15 000 лв., даден в работническия стол на ДЕЦ „Казанлък“.⁶⁴⁰

Данни за производството и пласмента на енергия в kWh за годината няма. Дружеството продава електрическа енергия за 7 367 389 лв. като за производството на

---

⁶³⁷ Стайнов, 2007, 83-84.

⁶³⁸ Пак там, 84-85.

⁶³⁹ Пак там, с. 86.

⁶⁴⁰ Пак там, 86-87.

тази енергия има разходи 9 776 481 лв. Загубата от електрификационния отдел възлиза на 2 409 092 лв. Печалба от продажбата на стоки, наеми и др. е 1 001 781 лв. Остатъкът загуба за дружеството през годината е 1 407 304 лв. Дългогодишния член на управителния съвет и основател на дружеството Стефан Енински умира на 9 февруари 1947 г.⁶⁴¹

Както за другите стопански начинания на рода Стайнови, датата 23 декември 1947 г. е преломна в историята на основаното през 1911 г. „Електрическо акционерно дружество Победа“. По този повод Генчо Стайнов пише: *„От този ден, по силата на Закона за национализацията на индустрията, дружеството престава да съществува и всички негови имоти: ВЕЦ „Енина“, ДЕЦ „Казанлък“, мрежите високо и ниско напрежение, трафопостовите, както и недвижимите имоти на дружеството в София и Казанлък и др. имуществата преминаха в собственост на Държавата.“*⁶⁴²

По този случай счетоводството на национализираното предприятие приключва сметките на дружеството и изготвя годишен баланс за актива и пасива, както и сметката „Загуби и печалби“ към 23.12.1947 г. Същевременно към 25.12.1947 г. е изготвен *„Опис на недвижимото и движимо имущество на национализираното предприятие с планове на двете централи и мрежите на с. Енина и гр. Казанлък.“* Описът е подписан от следната комисия, приела предприятието:

Директор: Димитър Жеков

Счетоводител: Харалампи Цвятков

Секретар профком: Димитър Симеонов

За собственика подписва – Предал: Инж. Стефан Костов Радушев

Комендант: Неделчо Димитров.

***

Така завършва опитът на няколко еснафи, дребни търговци и чиновници, поставяйки през 1911 г. началното изграждане на електрификацията в България, следвайки примерът на чужденците, построили ВЕЦ „Панчарево“ и електроснабдили София. Пътят на това чисто българско предприятие е труден, но същевременно и днес *„свети като една малка звездица от далечното минало“*.⁶⁴³

---

⁶⁴¹ Пак там.

⁶⁴² Пак там, с. 96.

⁶⁴³ Пак там, 96-97.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Дарителски традиции в Стайновия род

Стопанският подем на Казанлък от началото на XX век изиграва голяма роля за културното и социално-обществено издигане на гражданството. Голям е приноса за това на старите казанлъшки фамилии, наследили и продължили отколешните традиции на своите предци – благодетели от Българското възраждане. Многолика и разностранна е дейността на определени представители на Стайновия род с будителски дух и дарителски традиции. Дарителството за Стайновци не се измерва само със своята финансова стойност. Тази дейност за тях има много по-голямо значение в морален, културен и социален аспект. Създаването на стопанска основа и натрупването на здрав финансов капитал им дава основание да мислят и действат с по-сериозен размах като съдействат и подпомагат обществените процеси в своя роден град. На следващите страници ще бъдат описани някои от най-крупните дарения, направени от представители на рода, след което в табличен вид ще опиша съществена част от по-малките дарителски жестове, извършвани от Стайновци през първата половина на XX век. Даренията, които са правени както от представители на фамилията, така и от други казанлъчани са публикувани по традиция в двата официозни градски вестника през този период – *„Казанлъшки градскообщински вестник“* и *„Казанлъшка Искра“*, малко по-късно през годините познат само като *„Искра“*.

***

Паметник „на падналите за свободата на Родината герои“, парк Розариум, Казанлък.

4.1. Паметникът „на падналите за свободата на Родината герои“

На 5 юни 1934 г. умира видният индустриалец Михаил (Маню) Ст. Стайнов (30.12.1887 – 5.06.1934 г.), общественик и меценат, радетел за стопанско-културния напредък на Казанлък.

Смъртта не слага край на благородната и народополезна дейност на бележития общественик. Значим е следния факт свързан с историята на казанлъшкия градски парк „Розариум“ и житейската история на Маню Стайнов. В годините след войните, вследствие преживяното през тях, сред хората се развива чувство на признателност и почит пред героите дали живота си за Националното ни обединение. Това чувство родено спонтанно сред народа по села и градове го кара да увековечи паметта на близките до сърцето му герои – покойници със скромни паметници.

Казанлък също не остава по-назад. На 28 август 1937 г.

в китната по онова време градска градина „Розариум“ – „някогашно казанлъшко гробище“ е осветен най-тържествено в присъствие на цялото гражданство и официални лица *паметникът на падналите казанлъчани през Освободителните войни*. Паметникът е направен благодарение на създадения инициативен комитет, грижещ се за събиране на средствата за него. Основни дарители са покойния по това време индустриалец Маню Стайнов – главен инициатор за изграждането и Тодор Шипков. Двамата дават по 50 000 лв. Останалите дарения са по-малки суми от някои казанлъшки търговци и индустриални предприятия. Паметникът е построен по план от арх. П. Цветков, а строежа се ръководи от арх. Беров. До откриването му са изразходвани около 150 000 лв., а при пълното завършване на паметника стойността му възлиза на 200 000 лв.⁶⁴⁴

С изграждането на мемориала на „Падналите за свободата на Родината герои“ се извършва едно голямо културно дарителско дело, в основата на което стои отново

⁶⁴⁴ Искра, год. XIV, бр. 331, 15.08.1937.

Маню Стайнов, заслужаващо да се помни вечно и предава на всички сегашни и бъдещи поколения казанлъчани.

4.2. Майките, децата и тяхната казанлъшка благотетелка

Друг голям благотетел е Бонка Стайнова (14. III. 1860 – 4. IV. 1948 г.). Тя е майка на Маню и е позната на повечето казанлъшки граждани. Дарителската дейност е неизменна част от нейния живот.

Към края на 1936 г. Казанлък надминава 16 000 жители и отдавна чувства нуждата от специална сграда за градска лечебница и детска здравна станция. През годините това здравно заведение постоянно се мести в разни частни наети здания, които са в повечето случаи тесни, неудобни и нехигиенични. Общината няма възможност да построи подходящо здание и да го обзаведе както трябва.

Здравен дом „Бонка Стайнова“, 1938 г.

(Източник: Радина Нанчева)

На 8 януари 1937 г. Бонка Стайнова прави голямо дарение от 300 000 лв., които АД „Братя Стайнови“ предоставят на разположение на Генчо Стайнов – син и д-р Хр. Михайлов – зет на дарителката. С тази сума те трябва да купят едно празно място в центъра на града и да построят на него здание, пригодено специално за *градска лечебница и детска здравна станция* – здравен дом.⁶⁴⁵ За една година сградата е построена в съответствие с волята на

дарителката. Така се появява ново, здравно, образцово заведение за деца и предимно бедни граждани на Казанлък. Новият здравен дом е почти в центъра на града, в близост с централния площад. Представлява хубаво двуетажно здание с по няколко стаи необходими за службите със съответните приспособления и помагала. Първият етаж е определен за градска лечебница, а вторият за детска здравна станция.

След като е предаден на Казанлъшката община на 1 февруари 1938 г., здравният дом „Бонка Стайнова“ е осветен на 6 февруари от Негово високо преосвещенство митрополит Павел в съслужие с протосингела на Старозагорската митрополия, игумена на Троянската света обител и градските свещеници. Присъстват Бонка Стайнова с

⁶⁴⁵ Пак там, год. XIV, бр. 299, 15.02.1937.

близките от семейството ѝ, директорът на народното здраве д-р Радков, областният директор П. Иванов, началници на учреждения, ученици и много граждани.

След молебена митрополит Павел произнася съдържателно слово за благодарението като висша човешка добродетел, възхвалявайки дарителката. Д-р Радков също произнася слово и открива дома прерязвайки лентата. Кметът на Казанлък Гурко Серафимов прочита протокола на общинския съвет за приемане на дарението и благодари на дарителката. След поднесените приветствия присъстващите разглеждат новия здравен дом. Всички изказват всеобщо възхищение от видяното.⁶⁴⁶

На 14 март 1940 г. по случай своята 80 годишнина Бонка Стайнова прави ново дарение от 50 000 лв., с които да се образува фонд за създаване на „Дневен детски дом за кърмачета на майки-работнички“, а през април 1944 г. дарява още 50 000 лв., изпратени до кмета на града Иван Попдимитров с желание да се създаде при Казанлъшката градска община фонд „за обзавеждане и поддържане на дневен детски дом за кърмачета“. Целта е да се прибират сутрин малките деца на отрудените майки (работнички, чиновнички и др.) в специално обзаведен дом под грижата на лекар, сестри и гледачки през времето, в което майките са заети във фабриките, учрежденията и на полето. За големите ѝ заслуги към децата, предимно на бедните казанлъчани настоятелството на градския клон от Съюза за закрила на децата в България, на заседанието си от 20 март 1940 г. решава единодушно да я провъзгласи за своя благодетелна членка.⁶⁴⁷

4.3. Посмъртно дарение за Казанлък

Следващият дарителски акт е свързан с Петко Христов Стайнов (1896 – 1944 г.), представител на стопанско-индустриалната група Братя Стайнови.

Петко Христов Стайнов умира внезапно от сърдечен удар на 2 юли 1944 г. на 48 години. Прави голямо посмъртно дарение от 420 000 лв. плюс още 50 000 лв. в негова памет от брат му Алекси Хр. Стайнов, или всичко 470 000 лв. в полза на различни фондове при читалище „Искра“, работническото сдружение в града, дневния детски дом „Юрдана и Константин Бозвелиеви“, детските трапезарии и черквата „Св. Йоан Предтеча“.⁶⁴⁸

⁶⁴⁶ Пак там, год. XV, бр. 323, 15.02.1938.

⁶⁴⁷ Пак там, год. XVII, бр. 374, 31.03.1940.

⁶⁴⁸ Пак там год. XXI, бр. 477, 15.07.1944.

4.4. Дарителски актове от едноличен и стопански характер

В този ред може да се изброят и други еднолични дарителски актове както и такива, направени от стопанските срукутури на фамилия Стайнови. Ето някои от тях:

- През 1919 г. се прави дарителска подписка, относно закупуването на пиано за ученолюбива дружина „Искра“. В това начинание с финансови средства участват Маню Стайнов – 150 лв. и Райна Стайнова⁶⁴⁹ – 50 лв.⁶⁵⁰

- През 1923 г. в дарителния лист за изплащане материалите на фонтана-паметник на „Йордан М. Стателов“, издигнат в двора на ученолюбива дружина „Искра“ са вписани (заедно с други дарители) и Братя С. Стайнови със сумата от 400 лв.⁶⁵¹

- През 1935 г. ЕАД „Победа“ отпуска сумата 240 000 лв. на община Казанлък, относно фонда за постройка на детско летовище при основните народни училища в града.⁶⁵²

- На 2 август 1936 г. е открита хижа „Бузлуджа“ в присъствието на Старозагорския митрополит, много официални лица, туристи и граждани от Казанлъшка и Габровска околии. Хижата е построена с дарения и безвъзмезден труд от почти цялото казанлъшко гражданство. Сред многото дарители за нейното изграждане и обзавеждане са и следните представители от рода Стайнови:

Маню Ст. Стайнов – 5000 лв. (*преди да почине*)

Генчо Ст. Стайнов – 5000 лв.

Алекси Хр. Стайнов – 2000 лв.

Петко Хр. Стайнов – 1600 лв.

Захари Гр. Стайнов – 2000 лв.

Мария М. Стайнова – инвентар за 1200 лв.

Пенка Сл. Дерменджиева (сестра на Генчо, Маню и Петко Ст. Стайнови) – 1000 лв. и огледало за 500 лв.⁶⁵³

Вижда се, че за построяването на хижа „Бузлуджа“ посочените родственици от известната фамилия даряват общо 18 300 лв.

---

⁶⁴⁹ Съпругата на Генчо Стайнов.

⁶⁵⁰ МИК, фонд „Нова история“, № 1689/д.

⁶⁵¹ Дарителен лист за паметник на Йордан Стателов. МИК, фонд „Нова история“ № 1684/д.

⁶⁵² Стайнов, 2007, с. 74; МИК, фонд „Нова история“ № 1630/д. Благодарствено писмо /15.01.1937 г./ до директора на Дружество „Победа“ в Казанлък от Дружество за детско летовище, относно дарение от 240 000 лв.; Вж. Дарения на фонда „Постройка безплатно детско летовище“. *Искра*, год. XVIII, бр. 406, 31.07.1941, с. 1.

⁶⁵³ Рубрика Вести. Благодарност. Пак там, год. XIII, бр. 286, 15.07.1936, с. 4; Гъдева, Д. Хижестроителство. Дарители на строежа и обзавеждането на хижа „Бузлуджа“. В: *Туристическо дружество „Орлово гнездо“ Казанлък. 100 години*. Казанлък: Ирита ЕООД, 2002, с. 5, 16.

• В началото на февруари 1938 г. на 62 г. умира Тинка Христова Стайнова – майка на Петко и Алекси Хр. Стайнови (и тъща на Димитър Венков и Димитър Ангелов). Погребана е с участието на много граждани и учащи се. В памет на покойната си майка, нейните наследници даряват 30 000 лв., разделени на различни суми за: казанлъшките черкви; летните ученически колонии; и за фонд при дружина „Искра“ от лихвите, на който *„да се подпомага всяка година даровит и прилежен ученик – казанлъчанин в Механо-техническото училище“*.⁶⁵⁴ Идеята за този фонд активно проработва, а това се вижда от съобщение във в. „Искра“ за дадена стипендия на ученик от посоченото училище.

4.5 Дейности в обществена полза

Освен финансово, при Стайнови дарителството се изразява и с обществено-полезна дейност. Тя се разкрива особено добре при някои от жените в рода, свързани с женското дружество „Саморазвитие“ в Казанлък, основано на 30 март 1897 г. Приблизително по това време в дружеството се записват и членуват Тинка Хр. Стайнова, Анка Гр. Стайнова и Бонка Ст. Стайнова. От изработения устав се вижда, че целта на дружеството е да се грижи за „умственото и нравственото“ развитие на членките си. С парите, които жените събират се купуват книги и се поставя основата на дружествената библиотека. Уреждат се лотарии с дарени от тях предмети, изнасят се беседи и реферати по различни обществено-битови въпроси, литературно-музикални вечеринки, които са школа за жените, въздигащи ги в обществен план. През 1902 г. Пенка Ст. Стайнова става библиотекарка на дружеството. Покрай просветната си дейност, организацията подпомага с дрехи македоно-одринските бежанци, както и отварянето на образцова забавачница, откриването на медицински курс (1903 г.) и много др.⁶⁵⁵

През 1919 г. Райна Г. Стайнова е избрана за касиерка на женското дружество „Саморазвитие“. След Първата световна война се забелязва идейно и духовно израстване на българката. Мъките през войните я каляват в житейски план, правят я по-смела и делова. Предприемат се нови инициативи в обществено-просветен аспект. От края на 1925 г. активен член на казанлъшкото женско дружество – секретар е дъщерята на Христо П. Стайнов – Пенка (по мъж Д. Ангелова), последвала примера на майка си

⁶⁵⁴ Рубрика Вести. *Искра*, год. XV, бр. 323, 15.02.1938, с. 4.

⁶⁵⁵ Христова, Д. Е. Начало и развой на женското дружество „Саморазвитие“ в гр. Казанлък. Пак там, год. XVI, бр. 347, 15.02.1939, с. 2; бр. 348, 28.02.1939, с. 3.

Тинка. Продължават активно да се уреждат събрания, сказки и беседи, събират се дрехи за бедни деца от основните училища, пари и дрехи за бежанците, подпомагат се материално трапезариите и детските колонии. Така в зависимост „от моралната и материалната мощ на дружеството се чертаят и бъдещите му начинания“.⁶⁵⁶ На 6 февруари 1938 г., при избора на поредното настоятелство на женското дружество „Саморазвитие“ за съветник е избрана Мария П. Стайнова. През това време дружеството продължава своята просветна дейност с изнасянето на сказки на различни теми. На 15 февруари 1938 г. е осветено новото дружествено здание⁶⁵⁷, а общественно-полезната работа на казанлъшките жени, сред които и представителки от Стайновия род, продължава активно поне до средата на 40-те години на XX век.

В благотелски дух е и последното заседание на управителния съвет на Братя Стайнови, състояло се на 13 декември 1947 г., дни преди фаталната Национализация. Относно предстоящото отпразнуване на стогодишнината от основаването на фирмата с първата гайтанджийница на дядо Петко Стайноолу през 1848 г., ръководителите-акционери решават да се направи един подарък от страна на предприятието към работниците, които през десетилетията са сътрудничили за неговото преуспяване. За целта е трябвало да се отделят около 800 кг. различни цветове висококачествени прежди, от които да се изработят „извън типови луксозни платове и подходящ трикотаж“. Фирмата трябва да подари тези материали на фонд „Работнически социални мероприятия“ при фабрика „Братя Стайнови“ АД, който е създаден към профкомитета на предприятието. Освен това се предвижда, при продажба на такива висококачествени материали на свободни цени, постъпилите суми да се внасят в Българската Земеделска, Кооперативна или Популярна Банка. Целта, за която ще се изразходват тези суми, е постройка на работнически жилища и други сгради в парцела под казанлъшката ж.п. линията („над фабричния парцел“), както и изграждане на летовище.⁶⁵⁸

За съжаление няма информация дали тези благотелни намерения са осъществени под някаква форма, поради фаталните стопански промени в края на 1947 г.

---

⁶⁵⁶ Христова, Д. Е. Начало и развой на женското дружество „Саморазвитие“ в гр. Казанлък. (Продължение). Пак там, год. XVI, бр. 354, 31.05.1939, с. 3.

⁶⁵⁷ Из живота на женското дружество „Саморазвитие“ и девическото практическо занаятчийско училище. Пак там, год. XV, бр. 323, 15.02.1938, с. 1.

⁶⁵⁸ Управителен съвет на Братя Стайнови, Протокол № 173, 13.12.1947.

4.6. Дарителството на Стайновци, отразено в градската официозна преса

Излизайки от горния разказ, на следващите страници ще представя финансово-благотелните прояви на различни представители от рода Стайнови, систематизирани под формата на таблица. Както споменах, дарителството на всички граждани е обявявано в официозната преса на Казанлък, в случая през цялата първа половина на XX век.

Вестник „Казанлъшки Градско-Общински вестник“				
№	Библиографски данни за източника	Цел/ мотив за дарението	Дарител	Парична сума или др.
1	1 януари 1903 г.; год. III; брой 91; стр. 1	Помощи в полза на бедните за коледните празници.	Братя С. Стайнови	5.00 лв.
2	1904 г.; <i>Рубрика: Явна благодарност; няма изписан брой, дата и т. н.</i>	Помощи за Казанлъшкото благотворително дружество “Безплатни Детски Ученически Трапезарии”.	Грую П. Стайнов	10.00 лв.
3	25 март 1904 г.; година IV; брой 113; с. 1/ <i>Публична благодалност</i>	Помощи по случай Новата 1904 година за Казанлъшкото благотворително дружество: „Безплатни детски ученически трапезарии”.	Стоян П. Стайнов	2.00 лв.
			Христо П. Стайнов	1.00 лв.
			Грую П. Стайнов	1.00 лв.
4	23 ноември 1904	Помощи за ранените	Стоян П. Стайнов	5.00 лв.

	г.; година IV; брой 126; с. 1	руси в руско- японската война (1904-05 г.).	Генчо Стайнов	2.00 лв.
5	15 февруари 1909 г.; година IX; бр. 236; с. 3	Помощи за бедните семейства на взетите във войската запасни казанлъшки граждани.	Стоян П. Стайнов	25.00 лв.
			Груйчо (<i>Грую</i>) П. Стайнов	10.00 лв.
6	15 март 1909 г.; година IX; бр. 239; с. 4	За „Безплатните ученически трапезарии“.	Грую П. Стайнов	2.00 лв.
			Стоян П. Стайнов	1.00 лв.
7	5 декември 1910 г.; година X; бр. 302; с. 3	Относно равносметката за приходи и разходи по посрещането на славянските гости отъ 27. VI до 3. VII. 1910 год.	Грую П. Стайнов	10.00 лв.
8	5 август 1912 г.; год. XII; бр. 354; с.1	Дадена лепта за откупуването на Ученолюбива дружина „Искра“ от БНБ. (<i>Дружината е станала собственост на банката поради натрупания за онази епоха огромен дълг от 70 000 лв.</i>).	Братя С. Стайнови	100.00 лв.
			Михаил П. Стайноглу (<i>самостоятелно</i>)	20.00 лв.
9	15 окт. 1913 г.; година XIII; брой 361; с. 1/ <i>Благодарност от</i>	Помощи за бедните семействата, които са имали запасни войници на фронта по	Братя Стайнови	20.00 лв.

	<i>Казанлъшкото градско-общинско управление.</i>	време на Балканските войни.		
10	5.02.1914 г.; год. XIII; бр. 366; с. 1	Помощи за бедните семейства, които имат взети запасни войници.	Тинка Стайнова <i>(съпруга на Христо П. Стайнов)</i>	2.00 лв.
11	25.04.1914 г.; год. XIII; бр. 370; с. 1	Помощи за бедните семейства, които имат взети запасни войници.	Братя Стайнови	5 кг. жито
12	5.05.1914 г.; год. XIII; бр. 371; с. 1	Помощи за бедните семейства, които имат взети запасни войници.	Грюю П. Стайнов	60 кг. брашно
Обща парична сума, от дарения на рода Стайнови между 1903 и 1914 г.				216 лв.
Вестник „Казанлъшка Искра“ (от 15.05.1936 в. „Искра“)				
	Библиографски данни за източника	Цел/ мотив за дарението	Дарител	Парична сума или др.
1	13.01.1925 г.; год. I; бр. 13; с. 2	„Събиране пожертвувания за ослепелите, инвалидите, вдовиците, сираците и родителите на убитите през войните“.	Стефанка П. Стайнова и Петко Стайнов	Съдействие и участие в гражданския комитет и вечеринка.

2	15.03.1925 г.; год. I; бр. 16; с. 2.	Дарение в полза на библиотека „Искра“.	Генчо Ст. Стайнов	Авторски книги и научни статии (8 бр.), публикува- ни в различни издания.
3	28.05.1925 г., год. I, бр. 21, с. 2	Дарение за фонда на в. „Казанлъшка Искра“.	ЕАД „Победа“	200 лв.
4	28.05.1925 г., год. I, бр. 21, с. 4	„В полза на дружеството за слепите“.	Петко Гр. Стайнов	Благотвори -телен Бетовенов концерт.
5	30.11.1927 г.; год. IV; бр. 81; с. 2	Дарение за „Казанлъшки детски ученически трапезарии“.	Бонка Стайнова	500 лв.
6	30.09.1929 г.; год. VI; бр. 125; с. 4	Дарена парична награда (за <i>завършване с отличен успех на Казанлъшкото Държавно Педагогическо Училище</i>) на „Безплатните ученически трапезарии“.	Пенка Гр. Стайнова	2000 лв.

7	30.09.1930 г.; год. VII; бр. 149; с. 4	Дарения за „Детската градина“ в Казанлък	Анка Гр. Стайнова	200 лв.
			Маню Ст. Стайнов	200 лв.
			Райна Г. Стайнова	200 лв.
			Стефанка П. Стайнова	200 лв.
8	30.09.1930 г.; год. VII; бр. 149; с. 4	Материални и финансови дарения за „посрещане руските учени като гости на гр. Казанлък“.	„Братя Стайнови“ АД	500 лв.
9	31.10.1930 г.; год. VII; бр. 151; с. 4	Материално дарение, относно организирания ден на руските инвалиди в гр. Казанлък.	„Братя Стайнови“ АД	Продукция
10	30.11.1930 г.; год. VII; бр. 153; с. 4	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Бонка Стайнова	500 лв.
			Петко Хр. Стайнов	5000 лв.
11	15.03.1931 г.; год. VIII; бр. 159; с. 3	Дарение за безплатните детски (ученически) трапезарии.	Анка Гр. Стайнова	500 лв.
12	15.07.1931 г.; год. VIII; бр. 168; с. 2	Дарение за детската градина, създадена и открита от женската социално-просветна	Цветанка Зах. Стайнова	Закуска и обяд за децата

		група.		
13	1931 г.; год. VIII; бр. 177; с. 4	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Маню Стайнов	500 лв.
14	31.01.1932 г.; год. IX; бр. 181; с. 4	Дарение на Комитета за подпомагане безработните и бедни работници в Казанлък.	ЕАД „Победа“	5000 лв.
			„Братя Стайнови“ АД	8000 лв.
15	31.01.1932 г.; год. IX; бр. 181; с. 4	Дарение за безплатните детски трапезарии.	Бонка Стайнова	500 лв.
16	30.06.1932 г.; год. IX; бр. 191; с. 4	Дарение за Лятната детска градина.	Бонка Стайнова	500 лв.
17	15.01.1933 г.; год. X; бр. 204; с. 4	Дарение за бедните в Казанлък.	Братя Стайнови	3000 лв.
18	15.03.1933 г.; год. X; бр. 208; с. 2	Дарение за безплатните детски трапезарии.	Бонка Стайнова („за помен на покойния си мъж“)	500 лв.
			Петко Хр. Стайнов	200 лв.
			Анка Стайнова („помен за мъжа си“)	500 лв.
19	31.03.1933 г.; год. X; бр. 209; с. 4	Дарение за традиционната	ЕАД „Победа“	Предмети за лотария.

		благотворителна вечеринка („бал маске“) на дружеството на запасните офицери.	Ф-ка “Братя Стайнови“	Предмети за лотария.
20	15.07.1933 г.; год. X; бр. 216; с. 4	Дарение за издаване „юбилейния сборник на педагогическото училище“ в Казанлък.	Братя Стайнови	500 лв.
21	8.09.1933 г.; год. X; бр. 219; с. 4	Дарение за храм „Св. Пророк Илия“ (посмъртно завещание).	Еленка Атанас Генчева (дъщеря на Петко Стайноолу)	40 000 лв.
22	15.11.1933 г.; год. X; бр. 223; с. 4	Дарение за безплатните детски трапезарии.	Бонка Стайнова (за покойните си родители)	300 лв.
23	31.12.1933 г.; год. X; бр. 226; с. 4	Дарение за безплатните детски трапезарии.	Маню Стайнов	500 лв.
24	15.06.1934 г.; год. XI; бр. 237; с. 4	Допълнителни посмъртни дарения в памет на покойния Маню Стайнов за:	Маню Стайнов	
		1. Казанлъшките безпл. ученически трапезарии		8000 лв.
		2. Черква – Св. Троица		3000 лв.
		3. Черква – Св.		3000 лв.

		Пророк Илия		
		4. Черква – Св. Богородица		2000 лв.
		5. Черква – Св. Йоан Предтеча		2000 лв.
		6. Турист. д-во Орлово гнездо		2000 лв.
		7. Юнашкото д-во		2000 лв.
		8. Дружество на инвалидите		2000 лв.
25	15.01.1935 г.; год. XII; бр. 250; с. 3	Дарение за безплатните детски ученически трапезарии и бедни граждани.	Братя Стайнови	10 000 лв.
			ЕАД „Победа“	10 000 лв.
26	15.02.1935 г.; год. XII; бр. 252; с. 4	Дарение за безплатните детски ученически трапезарии.	Анка и Захари Гр. Стайнови	1000 лв.
27	30.03.1935 г.; год. XII; бр. 255; с. 2	Дарение за безплатните детски ученически трапезарии.	Бонка Стайнова	500 лв.
28	13.12.1935 г.; год. XII; бр. 273; с. 3	Дарение за безплатните детски ученически трапезарии.	Тинка Хр. Стайнова (<i>„помен – 29 г. от смъртта на</i>	500 лв.

			<i>покойния ѝ съпруг“)</i>	
29	15.08.1936 г.; год. XIII; бр. 288; с. 3	Дарение за паметника в парк Розариум „на убитите и починали Казанлъчани през войните“.	ЕАД „Победа“	5000 лв.
30	30.11.1936 г., год. XIII, бр. 294, с. 4	Помощ за пристройка – „разширение гимназиалното здание“.	ЕАД „Победа“	3000 лв.
31	31.12.1936 г.,; год. XIII; бр. 296; с. 3	Дарение за Безплатните ученически трапезарии.	Тинка Хр. Стайнова (<i>В памет – 30 год. от смъртта на съпруга ѝ Хр. П. Стайнов</i>)	1000 лв.
			Анка Гр. Стайнова (<i>За имения си ден „Св. Анна“</i>)	500 лв.
32	31.01.1937 г.; год. XIV; бр. 298; с. 4	Дарение за Безплатните ученически трапезарии.	„Братя Стайнови“ АД	2000 лв.
			Бонка Стайнова (<i>за помен</i>)	500 лв.
33	28.02.1937 г.; год. XIV; бр. 300; с. 4	Дарение за Безплатните ученически	Анка Гр. Стайнова (<i>помен за съпруга си</i>)	500 лв.

		трапезарии.	Захари Гр. Стайнов <i>(помен за баща си)</i>	500 лв.
34	15.06.1937 г.; год. XIV; бр. 307; с. 4	Дарение за Безплатните ученически трапезарии.	Бонка Стайнова <i>(помен за Еленка Ат. Генчева – сестра на съпруга ѝ Стоян П. Стайнов)</i>	300 лв.
35	15.01.1938 г.; год. XV; бр. 321; с. 3	Помощи за бедните по случай Коледните празници.	ЕАД „Победа“	2000 лв.
			„Братя Стайнови“ АД	30 чифта нови, мъжки и дамски обувки и 10 кг вълнена прежда.
			Петко Хр. Стайнов	Чувал с брашно.
36	28.02.1938 г.; год. XV; бр. 324; с. 4	Дарение за Безплатните ученически трапезарии.	ЕАД „Победа“	19 154 лв.
			Анка Гр. Стайнова <i>(помен за годишнината на мъжа ѝ и за имения ѝ ден)</i>	1000 лв.

			Бонка Стайнова	500 лв.
37	15.01.1939 г.; год. XVI; бр. 345; с. 2	Дарения за зимна помощ на бедните в Казанлък.	„Братя Стайнови“ АД	10 000 лв.
			ЕАД „Победа“	10 000 лв.
			Мария П. Стайнова	1000 лв.
			Захари Гр. Стайнов	1000 лв.
			Бонка Стайнова	500 лв.
		Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Братя Стайнови	1000 лв.
38	31.01.1939 г.; год. XVI; бр. 346; с. 4	Дарение за старопиталище „Апостол Павел“ в Казанлък.	„Братя Стайнови“ АД	1000 лв.
			Анка Гр. Стайнова	500 лв.
			Бонка Стайнова	200 лв.
39	28.02.1939 г.; год. XVI; бр. 348; с. 4	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Бонка Стайнова	300 лв.
			Наследниците на Тинка Хр. Стайнова (годишнина от смъртта на майка им)	700 лв.

			Анка Гр. Стайнова (<i>„помен за мъжа си“</i>)	500 лв.
			ЕАД „Победа“	19 191 лв.
40	31.01.1940 г.; год. XVII; бр. 370; с. 4	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Генчо Стайнов	1000 лв.
			Анка Гр. Стайнова (<i>за имен ден</i>)	500 лв.
41	15.02.1940 г.; год. XVII; бр. 371; с. 3	Дарение за Държавното практическо механо- техническо училище „Иван Хаджиенов“	Алекси Хр. Стайнов	1000 лв.
			Петко Хр. Стайнов (<i>„вместо помен на майка им Тинка Хр. Стайнова“</i>)	1000 лв.
42	29.02.1940 г.; год. XVII; бр. 372; с. 6	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Анка Гр. Стайнова (<i>„помен за мъжа си Груйчо“</i>)	500 лв.
43	15.03.1940 г.; год. XVII; бр. 373; с. 4	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	ЕАД „Победа“	21 692 лв.
44	15.04.1940 г.; год. XVII; бр. 375; с. 3	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Бонка Стайнова (<i>„за здраве“</i>)	1000 лв.

45	15.05.1940 г.; год. XVII; бр. 377; с. 3	Дарение за Дневен детски дом.	Бонка Стайнова („по случай 80 годишнината ѝ“)	500 лв.
46	15.06.1940 г.; год. XVII; бр. 379; с. 2	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Бонка Стайнова („помен за мъжа си“)	500 лв.
47	15.07.1940 г.; год. XVII; бр. 381; с. 1	Награда на Иван Дечков Петков – ученик при механо- техн. училище.	От фонда „Тинка Хр. Стайнова“ при дружина „Искра“	940 лв.
48	15.07.1940 г.; год. XVII; бр. 381; с. 4	Дарения на фонда „Постройка безплатно детско летовище“, което се строи в с. Горно Изворово, Казанлъшко.	ЕАД „Победа“	20 000 лв.
			„Братя Стайнови“ АД	20 000 лв.
			Пето Хр. Стайнов	1000 лв.
			Захари Гр. Стайнов	1000 лв.
			Проф. Петко Стайнов	1000 лв.
			Генчо Ст. Стайнов	10 000 лв.
49	31.07.1940 г.; год. XVII; бр. 382; с. 4	Дарения на фонда „Постройка безплатно детско летовище“.	Стоян Гр. Стайнов („от Пловдив“)	1000 лв.
50	30.09.1940 г.; год. XVII; бр. 386; с. 4	Дарения на фонда „Постройка безплатно детско летовище“.	Анка Гр. Стайнова	1000 лв.
			Стоян Гр.	500 лв.

			Стайнов	
51	31.10.1940 г.; год. XVII; бр. 388; с. 4	Дарения на фонда „Постройка безплатно детско летовище“.	Проф. Петко Стайнов	10 бр. одеала
52	15.12.1940 г.; год. XVII; бр. 391; с. 4	Дарение по случай патронния празник на полицията	„Братя Стайнови“ АД	Вълнени ръкавици за полицейск ите служители от казанлъш- кото околийско управление .
53	31.12.1940 г.; год. XVII; бр. 392; с. 6	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Петко Хр. Стайнов („помен 2 г. и 3 м. на майка си“)	500 лв.
54	15.01.1941 г.; год. XVIII; бр. 393; с. 4	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Анка Гр. Стайнова („по случай имен ден“)	500 лв.
55	15.02.1941 г.; год. XVIII; бр. 395; с. 1	Дарение за старчески приют „Св. ап. Павел“ в гр. Казанлък.	ЕАД „Победа“	2 500 лв.
			Бонка Стайнова	550 лв.
56	15.03.1941 г.; год. XVIII; бр. 397; с. 4	Дарение за безплатните	Анка Гр. Стайнова („помен	500 лв.

		ученически трапезарии.	за съпруга си“)	
			Бонка Стайнова („за здраве“)	500 лв.
57	15.07.1941 г.; год. XVIII; бр. 405; с. 3	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Бонка Стайнова („помен годишнина на мъжа си“)	500 лв.
58	31.12.1941 г.; год. XVIII; бр. 416; с. 3	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Анка Гр. Стайнова (за имен ден)	1000 лв.
59	15.06.1942 г.; год. XIX; бр. 427; с. 3	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Марийка П. Стайнова („помен на майка си Йовка Клисурова“)	500 лв.
			Стефанка П. Стайнова („помен годишнина на майка си Анка Ст. Мандаджиева“)	500 лв.
			Бонка Стайнова („помен годишнина на мъжа си“)	500 лв.
60	31.07.1942 г.; год. XIX; бр. 430; с. 2	Дружество безплатно детско летовище Казанлък-Изворово.	Фабрика „Братя Стайнови“ (за 6 бедни деца)	6000 лв.

61	30.11.1942 г.; год. XIX; бр. 438; с. 4	Дарение за старческия приют „Св. ап. Павел“ в гр. Казанлък.	ЕАД „Победа“	2000 лв.
			Бонка Стайнова	300 лв.
62	15.12.1942 г.; год. XIX; бр. 439; с. 3	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Райна Стайнова	1000 лв.
63	31.12.1942 г.; год. XIX; бр. 440; с. 3	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Анка Гр. Стайнова („по случай имен ден“)	1000 лв.
			Петко Хр. Стайнов („помен за родителите си Христо и Тинка Стайнови“)	1000 лв.
64	15.01.1943 г.; год. XX; бр. 441; с. 4	Дарение за Дневен детски дом „Йордана и Константин Бозвелиеви“.	Марийка и Петко Стайнови („за здраве на детето им“)	1000 лв.
		Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Бонка Стайнова („по случай празниците“)	1000 лв.
65	15.02.1943 г.; год. XX; бр. 443; с. 4	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Анка Гр. Стайнова („помен за мъжа си“)	500 лв.
66	15.03.1943 г.; год. XX; бр. 445; с. 4	Дарение за безплатните ученически	Петко Хр. Стайнов („помен 5 години на майка	1000 лв.

		трапезарии.	си“)	
67	15.12.1943 г.; год. XX; бр. 463; с. 4	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Анка Гр. Стайнова („годишнина за мъжа си“)	2000 лв.
68	31.12.1943 г.; год. XX; бр. 464; с. 2	Дарение за старческия приют „Св. ап. Павел“ в гр. Казанлък.	ЕАД „Победа“	2000 лв.
			Бонка Стайнова	2000 лв.
			Анка Гр. Стайнова	1000 лв.
69	31.01.1944 г.; год. XXI; бр. 466; с. 1	Дарение на Комитета за евакуиране децата на граждански мобилизираните работници.	Братя Стайнови	50 000 лв.
			ЕАД „Победа“	25 000 лв.
70	29.02.1944 г.; год. XXI; бр. 468; с. 3	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Анка Гр. Стайнова	1000 лв.
71	30.06.1944 г.; год. XXI; бр. 476; с. 4	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Бонка Стайнова („помен 10 годишнина за Маню“)	2000 лв.
72	15.09.1944 г.; год. XXI; бр. 481; с. 2	Дарение за безплатните ученически трапезарии.	Мария П. Стайнова („посмъртно желание на съпруга ѝ Петко Стайнов“)	20 000 лв.

73	15.11.1944 г.; год. XXI; бр. 486; с. 3	Помощна акция на ОФ – „помощи за храбрата ни войска“.	ЕАД „Победа“	100 000 лв.
			Братя Стайнови	100 000 лв.
74	1.01.1945 г.; год. XXII; бр. 491; с. 1-2	Помощи за Червения кръст.	ЕАД „Победа“	20 000 лв.
			Братя Стайнови	20 000 лв.
		„Помощ за Народната милиция“	Ф-ка „Братя Стайнови“	1000 лв.
	Обща парична сума, от дарения на рода Стайнови в таблицата между 1925 и 1945 г.			650 827 лв.

От представената информация в таблицата отчетливо се вижда, че благотелската традиционна практика, за която имаме информация, започва при второто и особено се засилва при третото поколение Стайнови – между двете световни войни. Изграждано и възпитавано от епохата на Възраждането, през разглеждания период като общонационален процес, дарителството е потребност и кауза в обществена полза от социален, здравен, образователен културен и друг характер. Принципът е доброволен, според личните възможности. До голяма степен в дарителството се наблюдава и елемент на обществен престиж.

Ако се направи една рекапитулация на известните към момента дарения, направени от различни представители на Стайновия род, описани в таблицата и в текста извън нея за периода от 1919 до началото на 1945 г. се получава сериозната сума от 1 859 727 лв. Към това крупно финансово дарение се добавя и значително по-малкото на пръв поглед, но с друга номинална стойност благодеяние с обща сума от 216 лв., дарени между 1903 – 1914 г.

Подобно на рода Стайнови, между 1878 и 1944 г. в Казанлък има още много известни фамилии, които чрез свои представители правят стотици дарения в обществена полза. Може да се каже, че голяма част от всички благодеяния направени през посочения период са в основата на изграждането и просперитета на града.

***

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

• Хипотеза за произход

Въз основа на проучените архивни, библиографски, генеалогични източници – различни по вид и произход, се проследи създаването, разрастването и многостранната стопанска, обществена, политическа и културна дейност на известния български род Стайнови от Казанлък.

От изложения дисертационен материал, може да се направи следната реконструкция, относно възникването на Стайновия род.

Към момента съществуват две хипотези (с произтичащите от тях мнения, анализи и заключения) за родоначалието на Стайнови по мъжка линия. Първата и по-широко разпространена е, че рода води началото си от с. Стайновци – Дряновско-тревненския балкан, според научни трудове и публикации на проф. Венелин Кръстев, Иван Минчев и др. Според габровско-тревненския родовед и краевед (информатор в проучването от генеалогичен характер) Борис Станимиров, след консултация с краеведа Момчил Цонев съобразно изследванията на габровските квартали и др. на Даниела Цонева, „имайки предвид принципа на възникване на много фамилии в Габровско – на името на колибите откъдето произлизат (а самите колиби – на рода, който ги е основал), то вероятността Стайнови да произлизат тъкмо от Стайновци е много голяма“.

Другата хипотеза е от задълбоченото проучване на Петър Константинов за Казанлък („Сказание за долината на розите“, 1983). Той пише, че фамилията произхожда от Копривщенско-клисурския край.⁶⁵⁹

Относно Тревненската хипотеза, Генчо Стайнов споделя в написаната от него история („1848 – 1948, 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък“, София 1963 г.), че той със свои родственици посещават това селище, но не намират „никакви улики за произхода“ на техния дядо Петко Стайноолу.

От казаното до тук може да се оформи трета, съвсем условна хипотеза, отнасяща се до цялостен миграционен процес на първите представители – Стайновци свързан с напускане на Тревненската едноименна махаличка вероятно през XVIII век, но с устойчиво запазване на името като ойконим⁶⁶⁰ и установяването им в Копривщенско-клисурския регион, откъдето представител (или представители) на рода се установява

---

⁶⁵⁹ Константинов, 1983, с. 31.

⁶⁶⁰ Ойконим – „собствено име на всяко населено място: град, село, колиба“; понятийна част от топонимиката, изучаваща имената на географските обекти. Вж. Запрянова, 2003. с. 172.

(или установяват) в началото на XIX век в Казанлък. Поради липса на достатъчно конкретни и твърди доказателства, в полза на което и да е твърдение към момента въпросът остава отворен за бъдещо проучване при наличие на данни, за да бъдат доизяснени някои части от Стайновия родов пъзел.

Интерес представлява генеалогичната връзка на Стайнови по женска линия с близкото, намиращо се североизточно от Казанлък, в полите на Стара планина – с. Енина. В книгата „ВЕЦ Енина“, Генчо Стайнов съвсем общо с няколко думи казва – „...ние имаме много приятели и роднини в Енина. Потеклото на всички Стайновци е от с. Енина“.⁶⁶¹ На пръв поглед се вижда, че тези негови думи не кореспондират с изложените по-горе данни и съществуващи хипотези, но само на пръв поглед. След консултация с Михаил Ал. Стайнов⁶⁶² и след направени справки, това може да се обясни със следния факт. През 1933 г. Димитър Чорбаджийски-Чудомир публикува във в. „Казанлъшка Искра“ с инициали (ЧЧ), своето генеалогично-краеведско изследване със заглавие „Енинците“.⁶⁶³ Наред с произлезлите от селото известни фамилии и техни стопанско-търговски фирми той споменава и Стайнови, но пояснява – „по женска линия“. Думите на Чудомир може да се отнесат или до Еленка с неизвестна моминска фамилия (р.1799 – п.1860 г.) – съпруга на родоначалника Теню Стайноолу (р.1788 – п.1842 г.), или според изследователя Генчо Китипов към Пена Мечева (р.1828 – п.1869 г.)⁶⁶⁴ – съпруга на Петко Стайноолу (р.1826 – п.1877 г.), което оставя въпроса отворен и без решаващ отговор, поради отсъствието към момента на конкретни архивно-документални факти.

• Стайновци на стопанския, обществен и културния фронт през XIX и първата половина на XX век

От изложеното в тезата, може да се направят следните основни изводи и обобщения.

В рамките на един век, благодарение на своята силна воля, постоянство, здрав разум и предприемчивост, въпреки постоянните житейски трудности и социално-обществени проблеми, конкретни представители от Стайновия род успяват да развият гайтанджийския занаят, като от примитивен в края на XVIII и началото на XIX век, посредством своите способности те го превръщат в най-модерна вълнено-текстилна

---

⁶⁶¹ Стайнов, 2007, с. 37.

⁶⁶² Интервю с Михаил Ал. Стайнов, Казанлък-София, 28.07.2020 г., 11.00-11.30 ч.

⁶⁶³ „Ч.Ч.“ (Чорбаджийски Чудомир). Енинците. „Казанлъшка Искра“, год. X, бр. 221, 15.10.1933, с. 2.

⁶⁶⁴ Изследователите Николай Тодоров и Генчо Китипов изказват противоположни становища за произхода на Пена Мечева. Първият твърди, че тя е „пристигнала в Казанлък от бунтовното панагюрско село Мечка“ (Вж. Тодоров, 2004, с. 9), а втория пише, че „е родом от Енина“ (Вж. Китипов, 2007, с. 70).

индустрия в края на разглеждания период. Тези 100 години съвсем условно могат да се разделят на *три етапа*, в които протичат съвсем закономерни процеси за съответните времеви диапазони със своите специфики и конкретни личности от известния казанлъшки род – главни герои на този разказ от стопанско-индустриален характер. Тук има една много важна особеност, която няма как да бъде подмината, а именно генеалогичната. В целия разказ, като дълга гайтанева нишка се промъква историята на зараждането и разрастването на рода Стайнови. Това разрастване има още една много важна и характерна особеност, която е родово закодирана при Стайновци – всеки един от споменатите по-горе представители, бидейки ярка личност, може да бъде разгледан като конкретно специфична съставна част на един железен гайтанев механизъм, действащ безотказно и преодоляващ времевите предизвикателства на родовата и националната ни история. С трите етапа на развитие, паралелно и в синхрон вървят двата основни лъча – вълнено-текстилният и стремежа за модернизация, посредством електрификация на стопанския и обществен живот.

Към *първия етап* отнасям времето от самото начало на XIX век и наченките на родовата история със съответните хипотези за произхода на рода Стайнови. Спрямо този етап, основно значение има дейността на Петко Стайноолу и изградената от него *първа гайтанджийска ода* през 1848 г. с която започва нелекия път от чисто занаятчийско-еснафски характер, като част от възрожденската ни промишленост. Годината се счита за начална и основополагаща от потомците – индустриалци. Развитието на процеса води до появата на семейното стопанско проявление, иницирано от големия Петков син Стоян, под наименованието „*Братя С. Стайнови, къща основана в 1872 г.*“. Начинание, имащо дългосрочна цел.

С Руско-турската освободителна война от 1877 – 78 г., и възкръсването на българската държавност, започва *вторият период* от стопанската дейност на представители от Стайновия род. През този етап, продължил до края на Първата световна война, основен стожер на дейността е Стоян П. Стайнов. Изключително предприемчив, той привлича към себе си своите братя Христо и Грую, с което се трансформира стопанската формула, за да се създаде през 1888 г. *Събирателно дружество „Братя С. Стайнови“ – Казанлък*. Благодарение на сговорчивостта между тримата и най-вече на упоритостта и добрия търговски усет за намиране на нови пазари из земите на днешна Турция, Египет и Балканския п-ов, за фирмата се създават трайни търговски връзки, а Стоян П. Стайнов се издига като пръв гайтанджия в Казанлък.

Стоян е един от основните фактори и двигател на основаното през 1889/90 г. *Индустриално акционерно дружество „Розова долина“* с привличането на финансов капитал от големите търговци на розово масло Димитро и Ботю Папазоглу, Петко Орозов и др. Така е построена едноименната фабрика, по подобие на габровската „Александър“, а Стоян Стайнов е избран за управител (директор) на дружеството. Упоритият характер и трудолюбие, правят така щото казанлъшката фабрика да се появи със своя качествена продукция от преди на търговските изложения в Пловдив (1892) и Анверс – Белгия (1894), като от последното получава медали за добро качество.

Поради стремежа за развитие и в резултат на държавния индустриален протекционизъм се появява и *първата пасмантерийна фабрика на „Братя С. Стайнови – за връзки за обуца, галони, шнурове и гайтани“*, построена някъде в края на XIX или началото на XX век в местността Кайнарджа. Във фабриката е разположена и първата модерна бояджийница в Казанлък. Благодарение реномираното качество на своите вълнени продукти и модернизацията на производството, Братя С. Стайнови успяват да се задържат на пазара като почти единствени задоволяват нуждите от качествен продукт след Балканските войни.

Динамиката на живота, непосредствено след тежката за България Първа световна война и втора национална катастрофа, подтиква Стайновци да предприемат нов ход в своята дейност, с което започва *третия етап* на развитие – създаването на модерна вълнено-текстилна индустрия.

През 1919 г. е основано *Акционерно дружество за индустрия – „Братя Стайнови“ АД*. Стопанската структура е в основата и на създаденото в съдружие *Акционерно дружество за индустрия „Триумф“*, като малко по-късно е извършено сливане, чрез придобиване на всички акции. Това е времето на модерните, високообразовани и ерудирани индустриалци – братя и първи братовчеди /братови синове/, за които давам подробна информация в настоящата дисертация. Това са Генчо Ст. Стайнов, Маню Ст. Стайнов; Захари Гр. Стайнов, Стоян Гр. Стайнов; Петко Хр. Стайнов и Алекси Хр. Стайнов.

Новосъздаденото стопанско обединение на Братя Стайнови пренася своята управленска централа в София, а освен в Казанлък има клонове в Пловдив, Русе и др. места. След стопанските промени се осъществяват нови строежи и доставка на нови машини за модернизацията и доокомплектоването на казанлъшката фабрика.

Постигновенията за това време са следните:

1. Общата площ на земята, върху която се намира целия добре благоустроен стопанско-индустриален комплекс е 53 708 м², от която застроена е 7 867 м². Общият брой на вълнено-предачните вретена е почти 5000.

2. Фабриката разполага с три парни котела, водоснабдява се с изобилна подпочвена вода на 8 м. дълбочина от няколко големи кладенци, чрез мощни автоматично работещи помпи и големи резервоари над тях.

3. Зданието на *камгарната предачна фабрика* има шедова структура с горно осветление и железни покривни конструкции. Изградени са обширни избени помещения за складове и „лагеруване на пред-преждата“.

4. Щрайхгарната предачница и тъкачница е двуетажна масивна постройка, също с голяма изба за складове.

5. Предприятието разполага с най-модерна *бояджийница*, в която са разположени апарати от неръждаема стомана за боядисване на прежда; апарат за избелване; центрофуги; сушилна за прежда и друга специализирана техника.

6. Фабричният комплекс се задвижва от 166 електромотора – общо 677 к.с.; електромотори в резерв – 8 със 74 к.с.

7. Малки странични постройки служат за ремонтни дейности – железарска, ковашка и дърводелска работилници, складове за химикали и др.

8. Фабриката разполага с един камион „Форд“ и една лека кола „Олдсмобил“. Работниците в предприятието на Братя Стайнови са над 400.

Относно тези данни, Генчо Стайнов ще направи следния основен извод: *„Това беше най-голямата камгарна вълно-предачна фабрика в страната тогава. Днес тези цифри за хвалебствие предизвикват усмивка, но те трябва да се погледнат и преценят през очилата на българската действителност през онова време, когато предприятията са никнели отбивайки ударите на конкуренцията, когато жизнените им сокове са били изсмуквани от лихвите на алчните за печалби банки, когато е трябвало да понасят разоренията на стопанските кризи, настъпващи от време на време. Да израсне едно предприятие при такива условия, в такъв размер над другите е повече от подвиг, дължащ се на упорит труд, съобразителност и познаване тънкостите на технологията на производството и изискванията на търговията на даден бранш“*.⁶⁶⁵

---

⁶⁶⁵ МИК. Архив „Най-нова история“. Стайнов, 1963, 39-41.

Както се вижда от фактологическата информация, Братя Стайнови проявяват своя усет и прогресивно мислене за допълнителни стопански дейности в сферата на текстилната индустрия. Това са фабриката за шевни конци „България“, един пример за привличане на чужди капитали у нас; стопанското сътрудничество с текстилната фабрика на Рудолф Земан; дружество „Дядо Мраз“; АД „Лондон“ и др.

Към *вторият и третият* етап на развитие може да се причисли и другото съществено събитие с голямо значение за местната индустрия и стопанско-обществен прогрес. Това е стремежът за модернизация, който подтиква Стоян Стайнов с активната помощ на големия си син Генчо и в съдружие (1910 – 11 г.) с представители на дряновския търговски род Хаджигенчеви⁶⁶⁶ да осъществи другия голям план на своя живот – изграждането на водна електрическа централа над с. Енина, посредством създаването на ЕАД „Победа“. Така на 1 януари 1914 г. трите индустриални предприятия – Акционерно д-во „Розова долина“, пасмантерийната фабрика на Братя С. Стайнови и въжарската фабрика на Ст. Т. Караилиев са снабдени с електрическа енергия, която им дава възможност да модернизират и значително да увеличат своето производство. Разбира се, като всяка модернизация и тази не става толкова лесно поради липса на доверие от някои стопански дейци, жители на Казанлък и околността към „електриката“ на Братя Стайнови. С годините електрическата енергия добивана от ВЕЦ „Енина“ и доставяна от „Победа“, не само че не се излага, но и се превръща в основен фактор за индустриалния и обществен напредък.

Така завършва сто годишната служба на Стайновци на вълнено-текстилният и като цяло на стопанския „фронт“ в Казанлък и България от 1848 до 1948 г., когато в самия край на предходната година е национализирана индустрията. За съжаление трагичната времева цикличност в българската общественно-политическа история слага край, въпреки съпътстващите трудности, на този съзидателен период в родната частно-предприемаческа инициатива, може би характерна в някои аспекти със своя по детски наивен ентузиазъм, но и с градивната упоритост из друмищата на стопанските бури. Въпреки, че за индустриалците тази епоха приключва, някои от тях продължават активно и енергично да участват със своята експертиза в новосъздадени държавно-стопански структури.

В контекста на историческия разказ, двама потомци от третото поколение на Стайновия род се развиват и реализират в други две направления: *обществено-*

---

⁶⁶⁶ Стайнов, 2007, 26-33.

политическото и културно-музикалното. Тези две крупни фигури от национален и международен характер са първите братовчеди Петко Стоянов Стайнов и Петко Груев Стайнов. И двамата са академици. Първият – юрист, университетски преподавател и политик с дълъг стаж и опит, а втория – забележителен творец-композитор, създал „собствен, български музикално-творчески стил“, администратор и ръководител на културни и научни национални структури. Двамата Петковци (Стойанов и Груев Стайнови) вървят по своите личностно-житейски пътища, паралелно и в синхрон с другите свои братя и братовчеди – индустриалци. Носещи ярките черти от родовия си характер, те са обществено активни до края на своя живот, съответно през 1972 и 1977 г.

От изложеното в дисертацията, проличават големите приноси през разгледания исторически период на всички бележити представители от Стайновия род за въздигането на Казанлък и техните съграждани-земляци в стопански, обществен, политически и културен характер. В края на това родово проучване смятам, че с абсолютно право и по достойнство, Стайновци се нареждат сред *„строителите на съвременна България“*.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Снимки на рода Стайнови и Казанлък от края на XIX до средата на XX век.

1. Тюрбе. Османски надгробен паметник от началото на XV век, Казанлък – сн. от началото на XX век. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2349/с. 1140-ф2)

2. Казанлък, около 1885 – 1890 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2178/с. 1069-ф2)

3. Казанлък с конака на чорбаджи Стоенчо Груйоолу. Снимката е правена от камбанарията на храм „Св. Йоан Предтеча“ (Къренски), началото на XX век. (Източник: МИК, отдел „Етнография“)

4. Казанлък, квартал Кулата с поглед към Тюлбето. Началото на XX век. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2175/с. 1066-ф2)

5. Казанлък, аеропланна снимка на Новенския квартал. Виждат се къщите на рода Стайнови, 1932 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 1745/с. 844-ф2)

6. Аеропланна снимка на Казанлък, посока юг – север. Виждат се четирите основни квартала на града: Куленски, Калпакчийски, Новенски, Къренски, заедно с къщите на рода Стайнови, 1937 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2180/с. 1071-ф2)

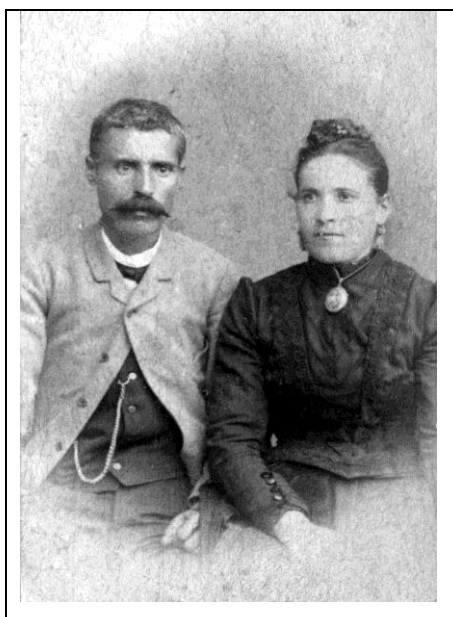

7. Фамилия Стайнови, 1885 г. Прави от ляво на дясно: Христо, Елена, Груйчо, Деню. Седнали: Параскева /Пеша/ (втората жена на Петко Стайноолу, Стоян Стайнов и Бонка – жена на Стоян.

Деца: Пенка и Генчо (деца на Стоян и Бонка). (Източник: Радина Нанчева.)

8. Стоян и Бонка Стайнови. (Източник: Радина Нанчева.)

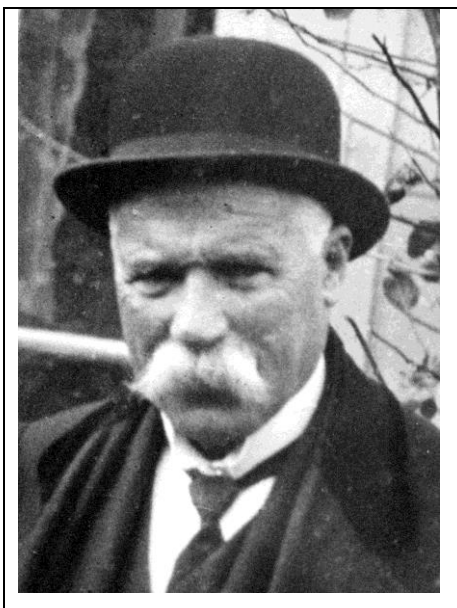
9. Децата на Стоян и Бонка Стайнови, 1892 г. Заден ред: Пенка (р.1881), Христо (починал като бебе). Отпред: Петко (р.1890), Маню (р.1887) и Генчо (р.1884). (Източник: Радина Нанчева.)

10. Пенка Ст. Стайнова, 1901 г. (Източник: Петя Големанова.)

11. Стоян П. Стайнов, 1913 г. (Източник: Радина Нанчева.)

12. Семейството на Стоян и Бонка Стайнови, 1916 г.

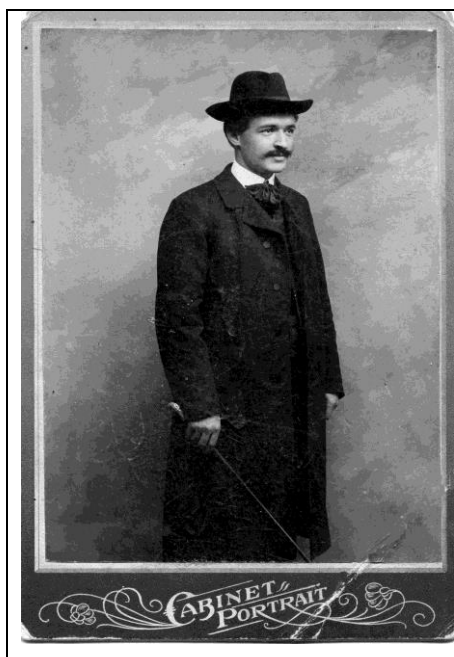
Прави: Райна Стайнова – жена на Генчо, Пенка (Ст. Стайнова) с мъжа си Слави Дерменджиев. Седнали: Стоян Стайнов, жена му Бонка; правите деца: Стоян и Богдана Дерменджиеви.

Бebето в ръцете на Стоян Стайнов – Мария, детето в ръцете на Бонка – Стоян – син на Генчо Ст. Стайнов, до тях права Бонка, дъщеря на Генчо Стайнов. Синовете на Стоян и Бонка отсъстват, поради участието им в Първата световна война. (Източник: Радина Нанчева.)

***

13. Генчо Ст. Стайнов, 1905 г. (Източник: Радина Нанчева.)

14. Генчо Ст. Стайнов – турист. Казанлък, 1908 г. (Източник: МИК, отдел Нова история. Стайнов, Г. *Из моите туристически спомени – до 1921 г.* София: 1964.)

15. Генчо и Райна – годеници, 25.10.1909 г. (Източник: Радина Нанчева.)

16. Генчо и Райна Стайнови с Петко Ст. Стайнов (брат на Генчо), 1910 г. (Източник: Радина Нанчева.)

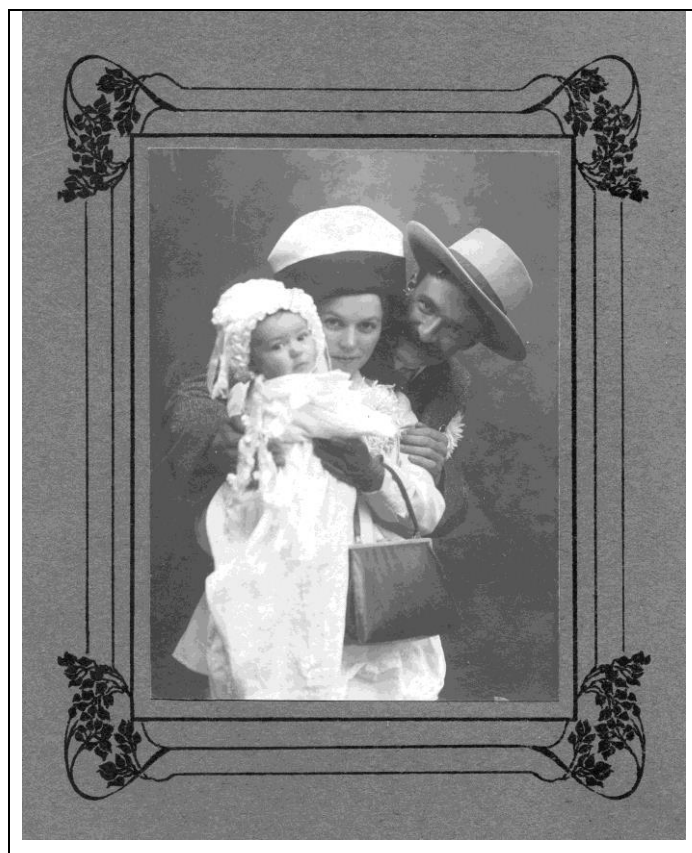

17. Компания „Декамерони“, 1908-10 г. Прави от ляво надясно: Антон Матев, Геньо Дочев и Генчо Ст. Стайнов. Двамата отпред: с гръб Стефан Енински; с лице, облегнат на масата Радомир Мандов. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 1654/с. ф2-790)

18. Генчо Стайнов, жена му Райна и дъщеря им Бонка, 1911 г. (Източник: Радиана Нанчева.)

19. Генчо и Райна Стайнови, скиори. Около Казанлък, 1910 г. (Източник: МИК, отдел Нова история. Стайнов, Г. *Из моите туристически спомени – до 1921 г.* София: 1964.)

20. Балканска война. Край с. Емерлий, началото на 1913 г. Подпоручик Генчо Стайнов (вдясно) и поручик Дошкинов (вляво), разглеждат военна карта. (Източник: Радина Нанчева; Вж. Стайнов, Г. *Писма от Одрин 1912-1913. Писма и снимки от Балканската и Междусъюзническата войни, някои от които непубликувани досега.* София: Издателско ателие „А^б“, 2009.)

21. След атаката на Одрин, 14.03.1913 г. Седнал в средата с белите мустаци е Стоян П. Стайнов, вляво от него е приятеля му Яни Папаетавру – грък от Одрин, вдясно е седнал командира на 4-та дружина при 30-ти шейновски полк – подп. Иванов. Зад тях са подпор. Генчо Стайнов, командирът на 15 рота кап. Михайлов и подпор. М. Пенчев – 13-та рота. (Източник: Радина Нанчева; Вж. Стайнов, Г. *Писма от Одрин 1912-1913. Писма и снимки от Балканската и Междусъюзническата войни, някои от които непубликувани досега*. София: Издателско ателие „А^б“, 2009.)

22. Синовете на Стоян и Бонка Стайнови след завръщане от Междусъюзническата война. От ляво надясно: Маню Ст. Стайнов, Генчо Ст. Стайнов и Петко Ст. Стайнов пред входа на родната къща в Казанлък, август 1913 г. (Източник: Радина Нанчева; Вж. Стайнов, Г. *Писма от Одрин 1912-1913. Писма и снимки от Балканската и Междусъюзническата войни, някои от които непубликувани досега*. София: Издателско ателие „А^б“, 2009.)

23. Сватбена снимка на Бонка Г. Стайнова и инж. Нанчо Нанчев. София, 1934 г.
(Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2153/с.16/ ф2-1144)

24. Семейството на Генчо Ст. Стайнов – Казанлък, 1936 г. Прави от ляво надясно: Бонка (дъщеря на Генчо), Нанчо Нанчев – неин съпруг, Георги и Стоян, синове на Генчо. Седнали от ляво надясно: Генчо, майка му Бонка, жена му Райна, която държи внука им Стефан Нанчев. (Източник: Радина Нанчева.)

***

25. Маню Стайнов (седнал) – студент в Кемниц, 1909 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2153/с.29.2/ ф3-156)

26. Маню Стайнов (най-горен ред, почти в средата с мустаци) със състуденти. Кемниц, 1910 г. Снимката е адресирана до Стоян П. Стайнов. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2153/с.18/ ф2-1144)

27. Маню Стайнов – есента на 1912 г. Началото на Балканската война. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2153/с.29.1/ ф2-1144)

28. Маню Ст. Стайнов (първи вляво) – Първа балканска война, 1912-13 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2193/с.10/ ф6-144)

29. Маню Ст. Стайнов на аероплан преди полет. Търново-Сеймен (*Симеоновград*), 8.05.1915 г. Снимката е адресирана до Стоян П. Стайнов. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2153/с.6/ ф2-1144)

30. Ротата на Маню Ст. Стайнов, произведен в чин „Капитан“ след неговото раняване през Първата световна война. Снимката му е изпратена от поручик Савов, 18.09.1917 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2153/с.12/ ф2-1144)

31. Маню Ст. Стайнов, ранен в Първата световна война. Превързан в болница Червен кръст. София, края на 1916 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2331/с. ф4-393)

32. Маню Ст. Стайнов (втори от дясно наляво – прав) „след едногодишен престой в болница Червен кръст (ранен по време на Първата свет. война – есента на 1916 г.). Снимката е адресирана до Стоян П. Стайнов. София, 2.11.1917 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2153/с.4/ ф2-1144)

33. Мария Станчева Еманоилова – съпруга на Маню Стайнов. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2194/с.3/ ф5-172)

34. Маню и Мария Стайнови с децата си Александър и Босилка – в ръцете на бавачката. Казанлък – Розариума, 1927 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2193/с.8/ ф6-144)

35. Писма от Маню Стайнов до Петър Топузов, написани на гърба на 20 и 100 млн. германски инфлационни марки. Гера – 28 окт. и Лайпциг – 30 окт. 1923 г. (Източник: МИК, отдел „Нумизматика“.)

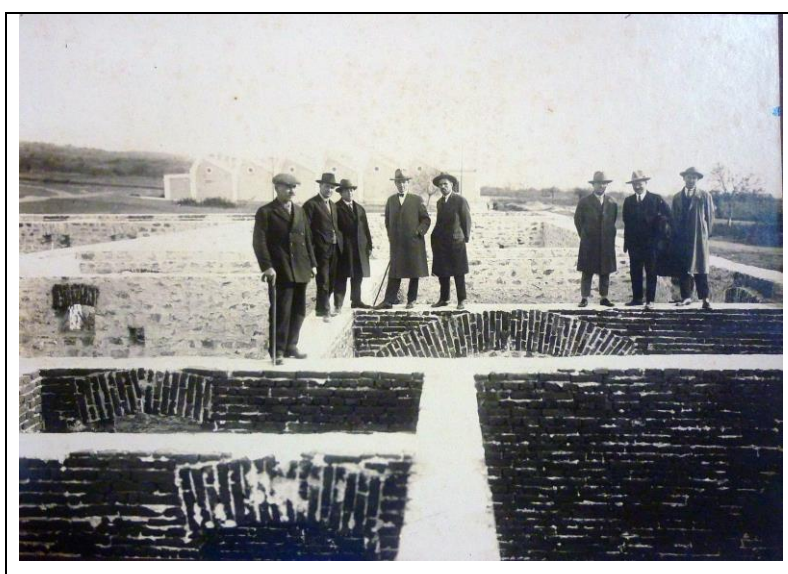

36. Комитетът по строителството на Механо-техническото училище „Иван Хаджиенов“ пред учебните работилници. Разпознават се: Петър Топузов; Дечко Христов (бивш кмет на Казанлък); Генчо Стайнов; Петко Райнов (кмет на Казанлък) и Маню Стайнов (седнал с вдигнат крак), 1926 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 1379/с. ф6-80)

37. Комитетът по строителството на Механо-техническото училище „Иван Хаджиенов“, върху основите на новостроящата се учебна част. От ляво надясно: Петър Топузов (с бастун); Генчо Стайнов; Дечко Христов (бивш кмет на Казанлък); Петко Райнов (кмет на Казанлък) и Маню Стайнов, 1926 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 1382/с. ф6-81)

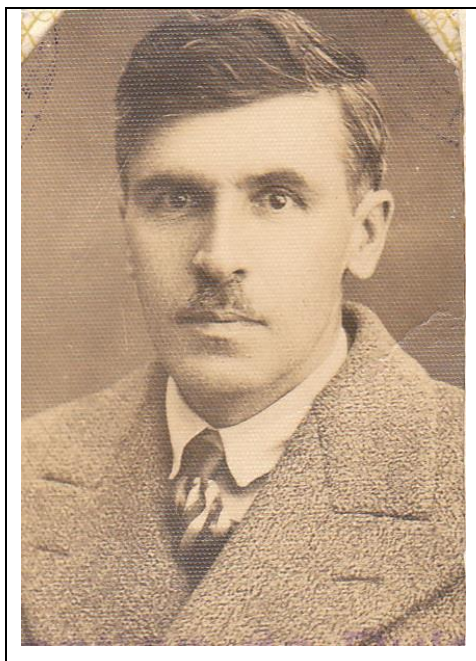

38. Маню Стайнов при официалното посрещане на цар Борис III в Казанлък. „Снимката е направена на терасата в градината на ученолюбива дружина „Искра““. Великден, 1927 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 998/с. ф4-121.)

39. Маню Ст. Стайнов, 1932 г. (Източник: Михаил Ал. Стайнов.)

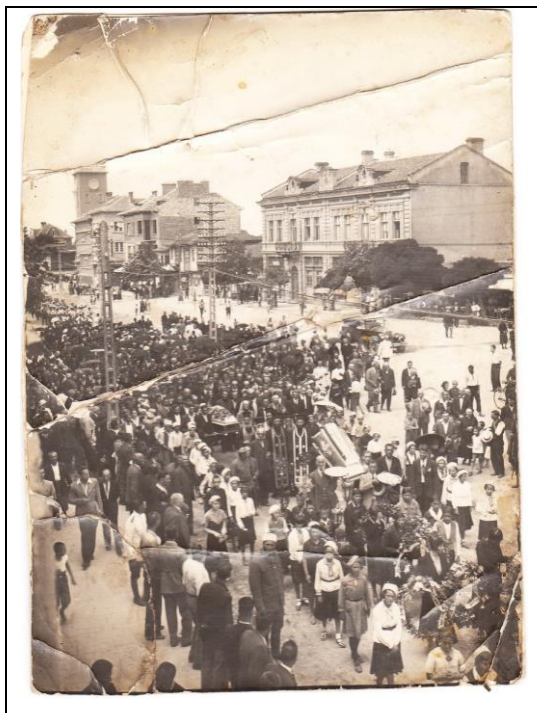
40. Съпругата на Маню Стайнов – Мария с децата Александър и Босилка, вероятно 1932 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2153/с.10/ ф2-1144)

41. Маню Стайнов на лечение в санаториума в Лезен, Швейцария. На снимката са дъщерята Босилка, синът Александър и неизвестна жена. Зад фотоапарата е съпругата на Маню – Мария, 1933 г. (Източник: Михаил Ал. Стайнов.)

42. Погребението на Маню Стайнов – траурната процесия в центъра на Казанлък, 7 юни 1934 г. (Източник: Михаил Ал. Стайнов.)

43. Погребението на Маню Стайнов, 7 юни 1934 г. Разпознават се: Алекси Хр. Стайнов; Мария Маню Стайнова (с черно було); Захари Гр. Стайнов и Александър М. Стайнов. Зад тях Петко Ст. Стайнов (брат на Маню) и Анна Каменова. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2153/с.25/ ф2-1144.)

44. Ордени на Маню Стайнов: Възпоменателен „Кръст за Независимостта на България”. Кавалер е на военните ордени „За храброст“ IV степен, II клас от Балканската война и „За храброст“ IV степен, I клас, „1915-1916” от Първата световна война. (Източник: Михаил Ал. Стайнов.)

***

45. Поручик Петко Стоянов Стайнов – сред офицерския състав на 23 пехотен Шипченски полк, 1915-17 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 925/с. ф3-43.)

46. Поручик Петко Ст. Стайнов (седнал, първи вдясно) с офицерския състав на 23 пехотен Шипченски полк при командира – полк. П. Манев (седнал, трети от дясно наляво) за заповеди. Към с. Маврово, Първа свет. война, 15.11.1915 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2388/с.)

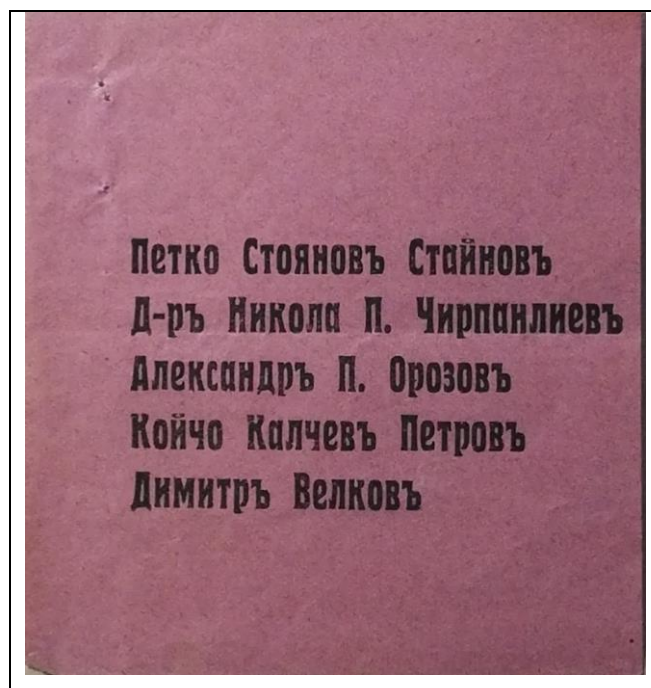
47. Сватбеното пътешествие на Петко Ст. Стайнов и Анна Каменова сред природата. Мазалат – Зли връх, Казанлъшкият балкан. На снимката се разпознават Петко Гр. Стайнов (с бастун в ръце), Генчо и Райна Стайнови, 1919 г. (Източник: Костадинова, М. Писателката Анна Каменова се омъжва за акад. Петко Стайнов на Зли връх. *ЕПИЦЕНТЪР* [онлайн]. 2.09.2021 [прегледан на 2 септември 2021]. Достъпен на: <http://epicenter.bg/article/Mirela-Kostadinova---Patuvaneto--mezhdue-nay-tezhkiyat-moment-za-pisatelkata-Anna-Kamenova/208893/11/105>)

48. Петко Ст. Стайнов сред казанлъчани, полагащи своята трудова повинност, 1920 г.
(Източник: МИК, отдел Етнография.)

49. Предизборна бюлетина на Демократическия сговор с кандидати за народни представители от Казанлъшка околия. Петко Ст. Стайнов е водач на листата.
(Източник: МИК, фонд Нова история № 4442/д.)

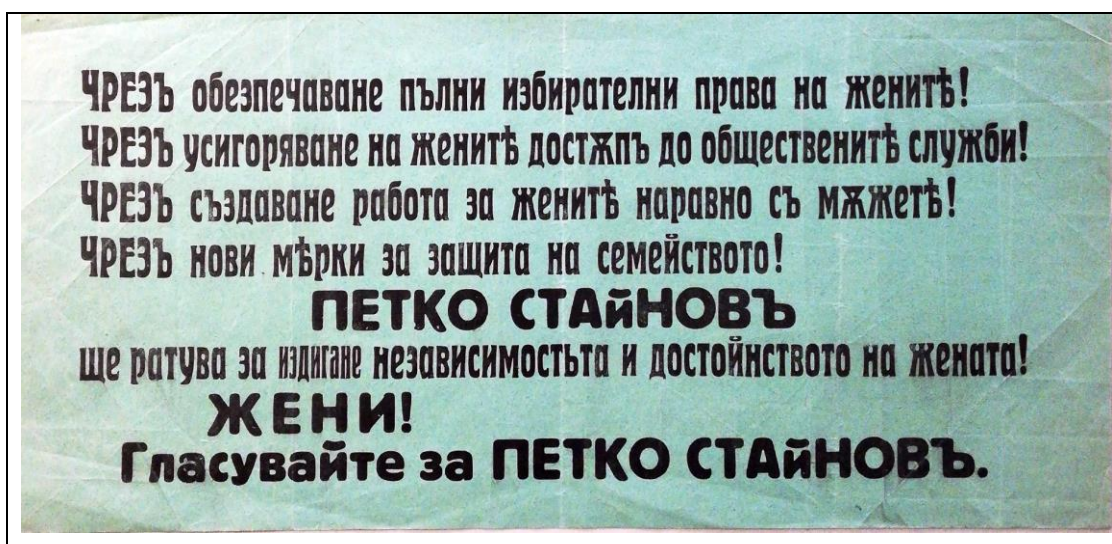

50. Петко Ст. Стайнов и Андрей Ляпчев на политически митинг, пред свои съмишленици на казанлъшкия площад. Между 1928-30 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“-НСФ, № 604/с.2)

51. Предизборна агитационна листовка за XXIV ОНС с основните общественно-политически приоритети на казанлъшкия кандидат за народен представител Петко Ст. Стайнов, март 1938 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 4443/д.)

***

52. Снимка на Петко Христов Стайнов от в. „Искра“ (1944 г.) и същия, през творческия поглед на художника Иван Милев (1923 г.). (Източници: В-к „Искра“, год. XXI, бр. 477, 15.07.1944 г. и Михаил Ал. Стайнов.)

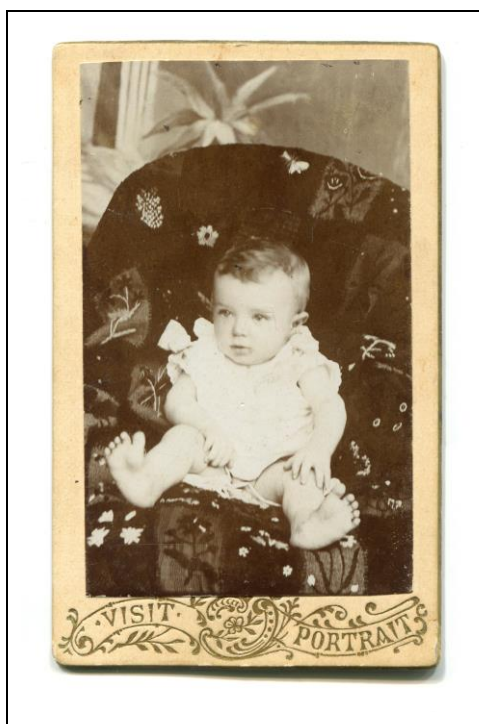
***

53. Грую и Анка Стайнови (младоженци), края на XIX век. (Източник: МИК 172 (2256) ИМК-ПС/с.)

54. Петко Гр. Стайнов като бебе. Първите месеци на 1897 г. (Източник: Петя Големанова.)

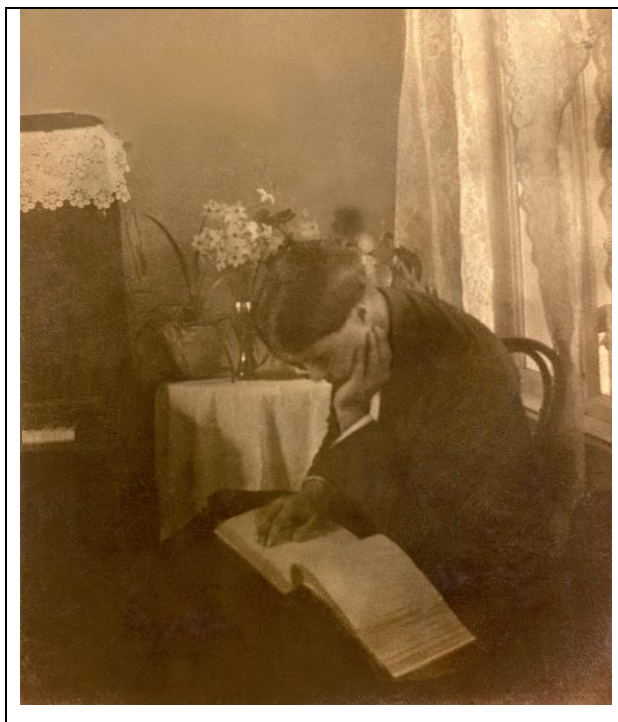
55. Петко Гр. Стайнов с по-малкия си брат Захари в самото начало на XX век, 1901 г.
(Източник: МИК 171 (2255) ИМК-ПС/с.)

56. Грую и Анка Стайнови с тримата си сина, Петко, Захари и Стоян, около 1905 г.
(Източник: МИК 174 (2258) ИМК-ПС/с.)

57. Петко Гр. Стайнов, седнал на стол у дома, чете брайлова книга. Казанлък, 1913-14 г. (Източник: Фондация „Петко Груев Стайнов“, Дом Петко Стайнов, Ел. архив на композитора Петко Гр. Стайнов – G1_V_NN_009b_Fm)

58. Петко Стайнов с двама приятели пред пианото в родната му къща в Казанлък през периода 1915-20 г. (Източник: МИК 178 (2262) ИМК-ПС/с.)

59. Петко Гр. Стайнов с приятели на казанлъшка улица, около 1915-16 г. Разпознават се Генчо и Райна Стайнови, Иван Енчев-Видю и Тотю Чапкънов – „централна обединяваща личност“ в компанията на „декамероните“ (*седнал сред начупените клони с дамаджана в краката*). (Източник: МИК 177 (2261) ИМК-ПС/с.)

60. Петко Гр. Стайнов с църковния хор в двора на храм „Св. Йоан Предтеча“ (Къренски), Казанлък 1917 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 1934/с.9/ ф2-927)

61. Портретна снимка на Петко Гр. Стайнов от Брауншвайг – вероятно 1921 г.
(Източник: МИК 164 (2248) ИМК-ПС/с.1)

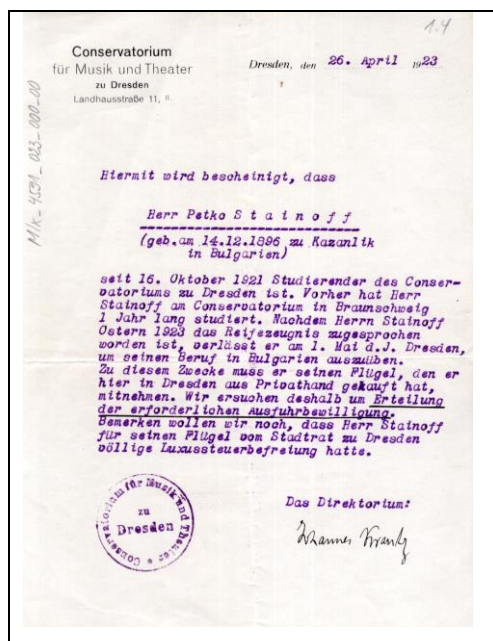
62. Петко Гр. Стайнов със съпругата си Стефанка Мандаджиева като младоженци.
Германия, 1922 г. (Източник: МИК 163 (2247) ИМК-ПС/с.1)

63. Петко Стайнов със семейството и майка си на екскурзия в Сопот, пред къщата на Иван Вазов, вероятно 1938-39 г. /Майка Анка, съпруга Стефанка, синове – Григорий (вдясно) и Стефан. (Източник: МИК 162 (2246) ИМК-ПС/с.)

64. Удостоверение от Консерваторията за музика и театър – Дрезден, 26.04.1923 г. /Потвърждава се, че П. Стайнов е „бил студент от 16.10.1921 г. до Великден 1923 г., когато му е връчено абсолвентско свидетелство, а преди това е бил 1 година студент

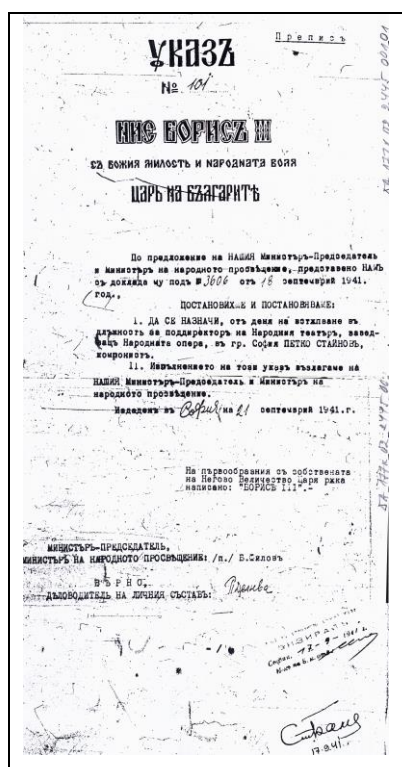

в консерваторията – Брауншвайг“. Стайнов „напуска Дрезден окончателно на 1 май с.г. и се завръща в България като трябва да отнесе със себе си, закупения на частно“ роял от Дрезден. Поради това се иска „да му бъде дадено необходимото за това разрешение, като се има предвид, че покупката е била освободена от данък за лукс“./ (Източник: МИК 82 (4591) ИМК-ПС/д.3; Вж. Фондация „Петко Гр. Стайнов“, Електронен архив на композитора Петко Груев Стайнов /K03_23_001_00/:

http://arc.staynov.net/index.php?action=show_subcat&cat_id=20&subcat_id=79)

65. Диплом на Българската академия на науките и изкуствата с подписите на председателя Богдан Филов и секретаря Стоян Романски за избор на Петко Стайнов за редовен член на литературно-художествения клон на академията, 29.06.1941 г. София. (Източник: МИК-ИМК; Вж. Фондация „Петко Груев Стайнов“, Дом Петко Стайнов, Ел. архив на композитора Петко Гр. Стайнов /K02_41_001_00/: http://arc.staynov.net/index.php?action=show_subcat&cat_id=20&subcat_id=78)

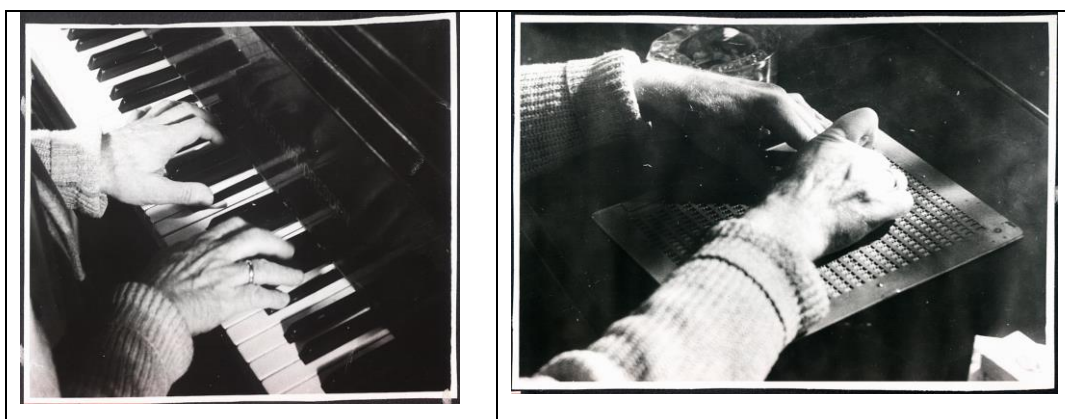

66. Указ № 101 от 21.09.1941 г. на Цар Борис III за назначаване на композитора Петко Гр. Стайнов за „поддиректор на Народния театър, завеждащ Народната опера в гр. София“. (Източник: ЦДА, ф.177К /МНП/, опис 2, а.е. 2445; Вж. Фондация „Петко Груев Стайнов“, Ел. архив на композитора Петко Гр. Стайнов /K02_41_002_00/: http://arc.staynov.net/index.php?action=show_subcat&cat_id=20&subcat_id=78)

67. Петко Гр. Стайнов в творчески момент. С ръцете на клавиатурата, просвирва музикална идея, след което записва ноти на брайлово писмо, посредством брайлова плоча върху капака на рояла. Снимките са от филма по повод 60-та му годишнина – част от албума, подарен на композитора от снимачния екип, 1956 г. (Източник: МИК-ИМК; Фондация „Петко Груев Стайнов“, Дом Петко Стайнов, Ел. архив на композитора Петко Гр. Стайнов /G1_B_56_001_MIK; G1_B_56_006_MIK /:

http://arc.staynov.net/pic.php?img_name=G1_B_56_001_Mik&img_path=Snimki_jpg/G1_b_jpg&title_img=&place=before;

http://arc.staynov.net/pic.php?img_name=G1_B_56_006_Mik&img_path=Snimki_jpg/G1_b_jpg&title_img=&place=before

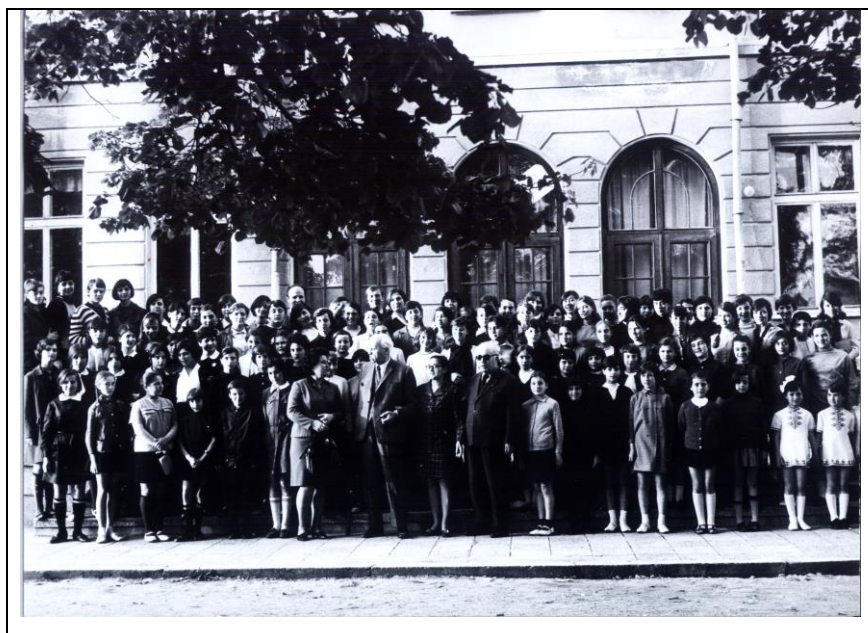
68. Посрещане на Петко Стайнов на казанлъшката гара от много граждани, познати и приятели по повод честване 60-годишнината на композитора в родния му град, 10 март 1957 г. (Източник: МИК 157 (2241) ИМК-ПС/с.)

69. Петко Стайнов, придружен от приятеля си Иван Бонев с хористите от детския хор при Народно читалище „Искра“ с диригент Петя Павлович, в градината на едноименното читалище. Казанлък, 1974 г. (Източник: Фондация „Петко Груев Стайнов“, Дом Петко Стайнов, Ел. архив на композитора Петко Гр. Стайнов /G1_F_74_001_Fd/:

http://arc.staynov.net/pic.php?img_name=G1_F_74_001_Fd&img_path=Snimki_jpg/G1_f_jpg&title_img=&place=before

70. По-важни ордени, медали и някои почетни отличия, с които е награден Петко Гр. Стайнов в периода 1937-76 г.

„За наука и изкуство“, 1937 г.
(Източник: МИК 103 (363) ИМК-ПС/п.)

	Орден „Кирил и Методий“, I степен. (Източник: МИК 101 (361) ИМК-ПС/п.)
	„Лауреат на Димитровска награда“, I степен, 1950 г. (Източник: МИК 113 (373) ИМК-ПС/п.)
	Орден „Георги Димитров“, (награден три пъти). (Източник: МИК 100 (360) ИМК-ПС/п.)

	Орден „Народна република България“, I степен, (<i>награден два пъти</i>). (Източник: МИК 98 (358) ИМК-ПС/п.)
	Медал за заслуги към БНА. (Източник: МИК 111 (371) ИМК-ПС/п.)
	Плакет „Почетен гост на Казанлък“. (Източник: МИК 106 (366) ИМК-ПС/п.)

	Почетен знак, I степен от Софийския градски народен съвет на депутати и трудещи се. (Източник: МИК 107 (367) ИМК-ПС/п.)

	Значка „Съюз на слепите в България“ – централен съвет. (Източник: МИК 119 (379) ИМК-ПС/п.)

	Значка „Почетен гражданин на Стара Загора“. (Източник: МИК 120 (380) ИМК-ПС/п.)

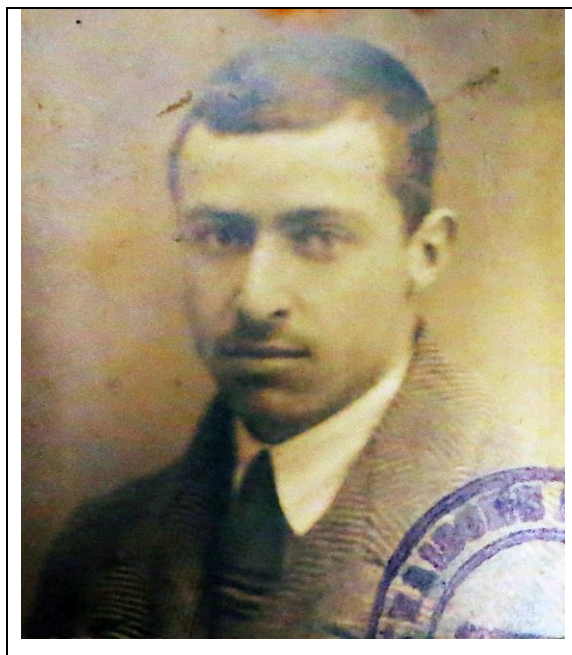

	Почетна значка на гр. Шумен, I степен, 1976 г. (Източник: МИК 114 (374) ИМК-ПС/п.)

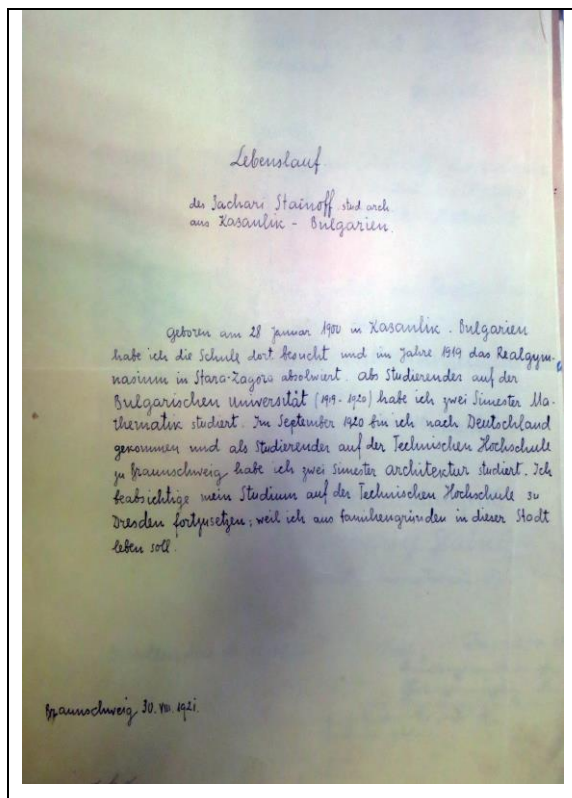
	Почетен знак на гр. Русе, 1964 г. (Източник: МИК 99 (359) ИМК-ПС/п.)

***

71. Портретна снимка на Захари Гр. Стайнов от студентската му лична карта в Технически университет – Дрезден, 1921-24 г. (Източник: Технически университет – Дрезден, архив.)

72. Автобиография на Захари Гр. Стайнов, Брауншвайг 30.08.1921 г. (Източник: Технически университет – Дрезден, архив.)

73. Документи на Захари Гр. Стайнов за издържаните писмени и устни изпити по архитектура, удостоверяващи, че е завършил Дрезденския технически университет на 8 февруари 1930 г. (Източник: Технически университет – Дрезден, архив.)

The image shows two pages of a diploma from the Technical University of Dresden. The left page is titled 'Hochschulzeugnis' and lists the subjects studied by Zahari Gr. Staynov. The right page is titled 'Ergebnisse der Prüfung' and shows the results of the examinations, including grades and signatures of the examiners.

Zeichnungen	Geometrie	Geometrie	Unterschrift
1. Baukonstruktion mit Entwurf u. kleinem Bauwerk	Professor Dr. Müller		
2. Bauformenlehre	Prof. Diestel		
3. Entwerfen von Gebäudeteilen	Dr. Diestel		
4. Darstellende Geometrie	Dr. Ludwig		
5. Graphostatik und Festigkeitslehre einschl. Theorie des Eisenbetonbaus	Dr. Max Forster		
6. Graphisches u. figurliches Rechnen	Hempel		
7. Geodäsie	Falken		

Grundfächer	Geometrie	Unterschrift
1. Baukonstruktion		
2. Bauformenlehre		
3. Graphostatik und Festigkeitslehre einschl. Theorie des Eisenbetonbaus		
4. Baustoffkunde		
5. Höhere Mathematik (Einführung)		

Spezialfächer	Geometrie	Unterschrift
1. Darstellende Geometrie		
2. Chemie		
3. Physik		
4. Geodäsie		
5. Allgemeine Kunstgeschichte		

The diploma is signed by the Dean of the Faculty of Architecture, Dr. Ludwig, and the Vice-Dean, Dr. Max Forster. It is dated February 8, 1930.

74. Захари придружава брат си Петко Стайнов, заедно с Цвятко Цветков в кулоарите на читалище "Искра", Казанлък 1976 г. (Източник: Фондация „Петко Груев Стайнов“, Дом Петко Стайнов, Ел. архив на композитора Петко Гр. Стайнов /G1_F_76_004_Fd/:

http://arc.staynov.net/pic.php?img_name=G1_F_76_004_Fd&img_path=Snimki_jpg/G1_f_jpg&title_img=&place=before)

***

75. Стоян Гр. Стайнов с Мария М. Стайнова и нейната дъщеря Босилка, Казанлък 1935 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 2153/с.20/ ф2-1144)

76. Стоян Гр. Стайнов и Виолина Константинова Спиридонова, годеници – на терасата в къщата на Стоян в Пловдив, 1939 г. (Източник: Лъчезар Янков – Сватбен албум на Стоян и Виолина Стайнови.)

77. Венчанието на Стоян Гр. Стайнов и Виолина К. Спиридонова в черквата „Св. Седмочисленици“, София 4 февруари 1940 г. (Източник: Лъчезар Янков – Сватбен албум на Стоян и Виолина Стайнови.)

78. Младоженците Стоян и Виолина Стайнови с кумовете Генчо и Райна Стайнови пред черквата „Св. Седмочисленици“, София 4 февруари 1940 г. (Източник: Лъчезар Янков – Сватбен албум на Стоян и Виолина Стайнови.)

79. Младоженците Стоян и Виолина Стайнови в Пловдив, февруари 1940 г. (Източник: Лъчезар Янков – Сватбен албум на Стоян и Виолина Стайнови.)

***

80. Пенка Гр. Стайнова и Христо Шишманов – младоженци, юни 1933 г. (Източник: Малина Цачева.)

***

81. Сергей М. Савич – баща на Екатерина Савич, тъст на Михалчо Стайноглу. На гърба на снимката е написано следното посвещение: „Дорогой дочери моей Екатеринне Сергеевна от всегда любящего отца С. М. Савич“.

(Източник: Михаил Ал. Стайнов.)

82. Гостуването на дъщерята на о.з. генерала от руската армия Михаил Петков Стайноглу в дома на Пенка и Слави Дерменджиеви, който е бил на бул. "23 пехотен Шипченски полк" (кръстовището с ул. "Хр. Ботев"). Казанлък, 1972 г.

На снимката отпред: права Галина Михайлова Стайноглу и седнала Пенка Дерменджиев – дъщеря на Стоян Стайнов.

Прави отляво надясно: Димо Денев Стайнов, Биска Михайлова – дъщеря на Пенка и Слави Дерменджиев, Елена Венкова – дъщеря на Христо П. Стайнов, Мария (Миката) – вдовица на Маню Стайнов, Рафаел Стойчев (аптекарь) – втори съпруг на Мария, Димитър Венков. (Източник: Михаил Ал. Стайнов.)

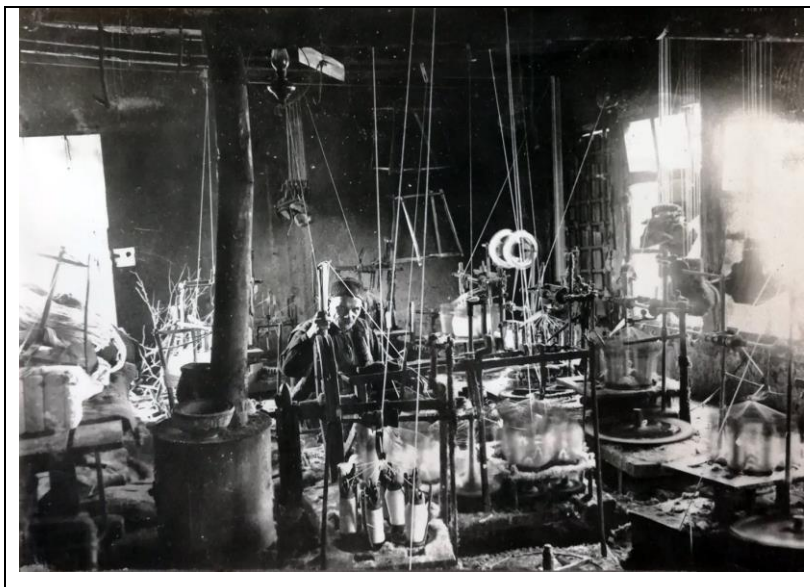

*****

83. Гайтанджийски чарк от времето на Петко Стайноолу. Подарен на музей „Искра“ от братя Стайнови, 1903 г. (Източник: МИК, отдел Етнография.)

84. Интериорен изглед на гайтанджийска одая от XIX век. (Източник: МИК-ННИ /Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, Спомени. 1963/)

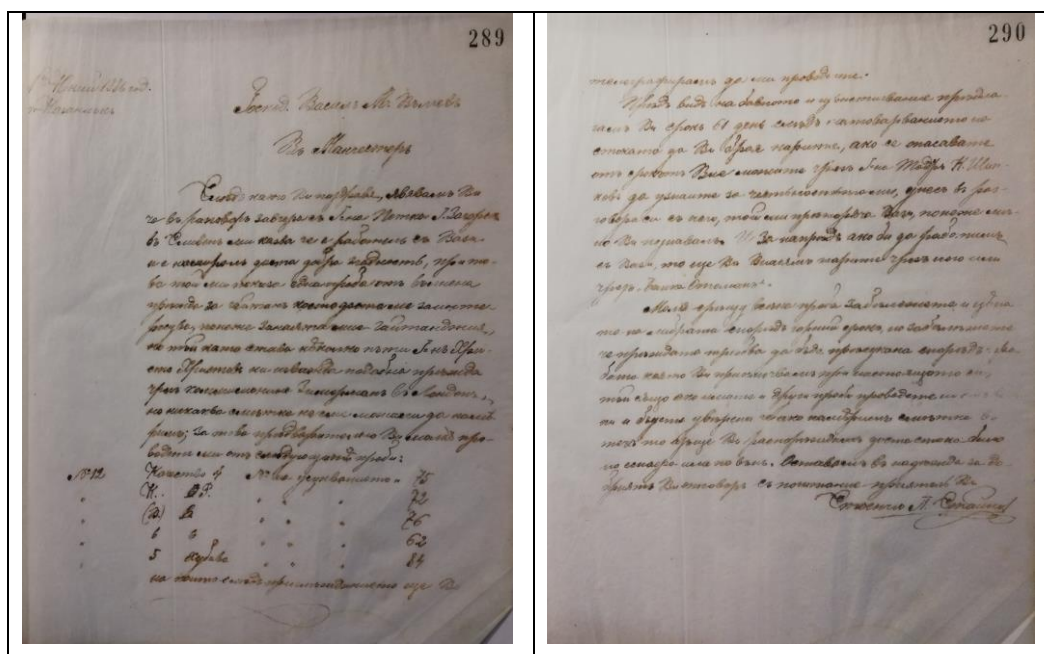

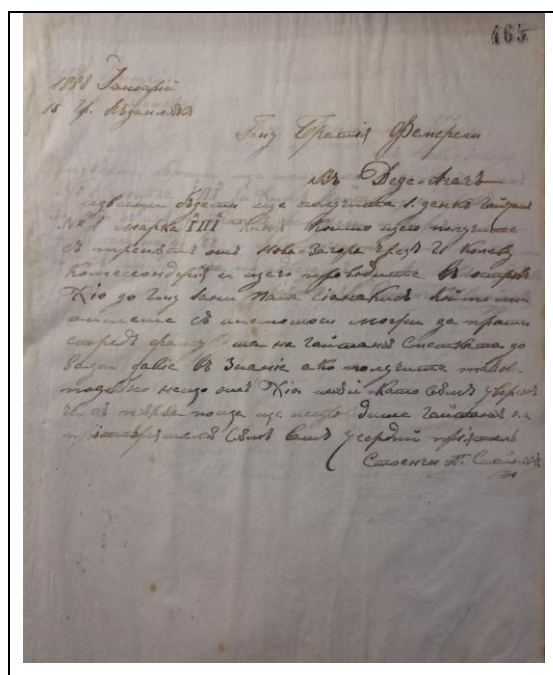
85. Гайтанджийница на р. Абаята от времето на Петко Стайноолу. Тя има три одаи с по 7 чарка за гайтан. Виждат се стари майстори – „единият суче калем с прежда, а другите двама почистват изплетения гайтан“. (Източник: МИК-НИИ /Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, Спомени. 1963/)

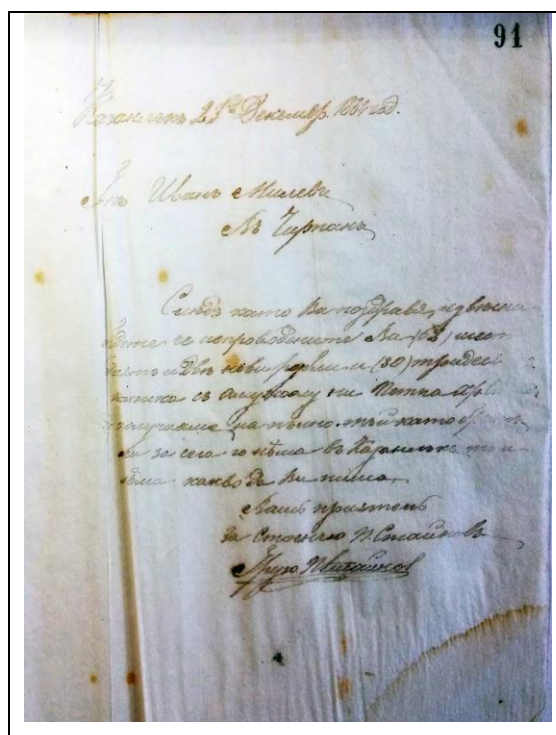
86. Търговско писмо от Стоенчо П. Стайнов до „Васил Вълчев в Манчестер“, Казанлък 1886 г. (Източник: Търговски тефтер на Стоян П. Стайнов, 1884-88 г.)

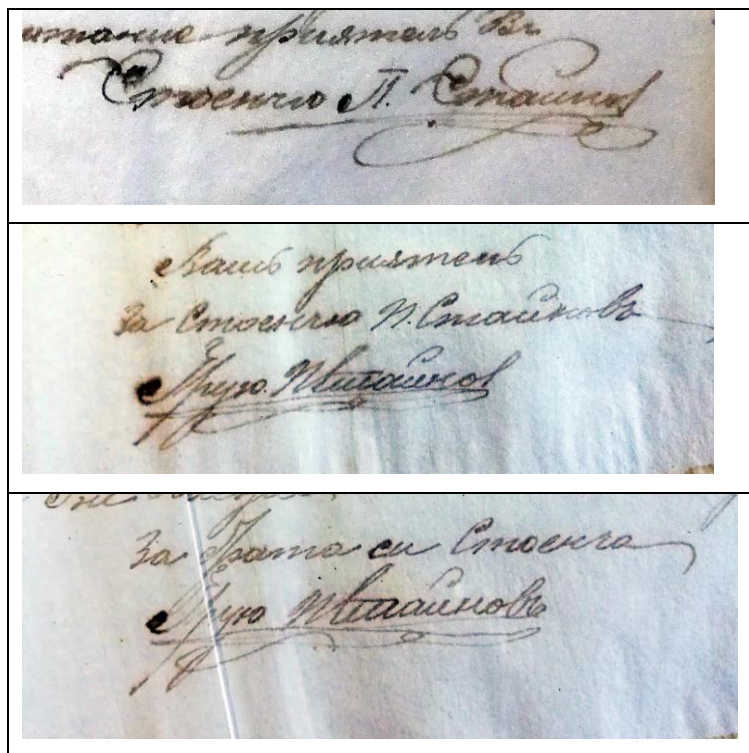
87. Търговско писмо от Стоенчо П. Стайнов до „Братя Фемерели в Деде Агач“, Казанлък 1888 г. (Източник: Търговски тефтер на Стоян П. Стайнов, 1884-88 г.)

88. Едно от търговските писма с подписа на Грую П. Стайнов от името на Стоенчо П. Стайнов, Казанлък 1884 г. (Източник: Търговски тефтер на Стоян П. Стайнов, 1884-88 г.)

89. Подписите на Стоян и Грую П. Стайнови. (Източник: Търговски тефтер на Стоян П. Стайнов, 1884-88 г.)

90. Вълно-предачна фабрика „Розова долина“, управлявана от едноименното Индустриално акционерно дружество, чийто първи директор и акционер е Стоян П. Стайнов. (Източник: МИК-НИИ /Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, Спомени. 1963)

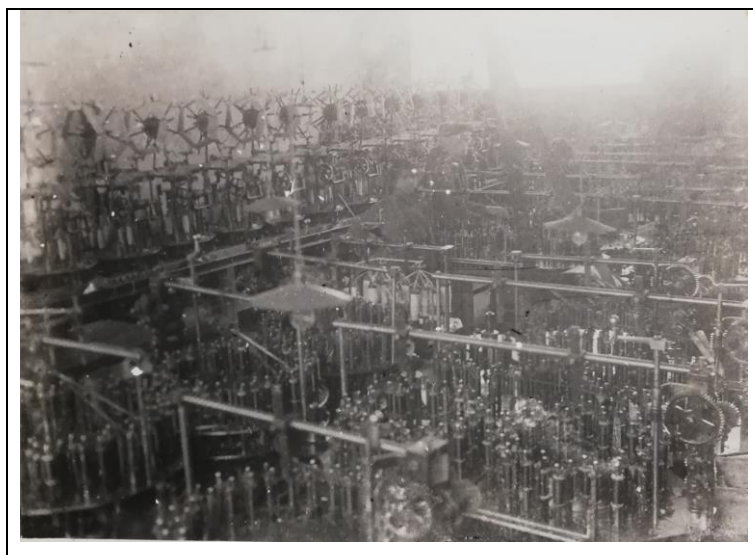

91. Преди построяването на голямата вълно-предачна фабрика, братя Стайнови строят тази сграда, в която се помещава „първата им модерна парна бояджийница за вълнени преди“, както и пасмантерийната им фабрика с новите 30 европейски гайтаневи чарка. На мястото на тази сграда е построена фабриката за шевни

конци „България“. Тук са се намирали в началото трита реда одаи със стари гайтанджийски чаркове на Братя Стайнови. (Източник: МИК-ННИ /Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, Спомени. 1963)

92. Интериорна част от пасмантерийната фабрика на Братя Стайнови, „за изработване на връзки за обуца, галони, шнурове и др. В дъното се виждат и 30-те нови европейски чарка за гайтан, които заместват старите“. (Източник: МИК-ННИ /Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, Спомени. 1963)

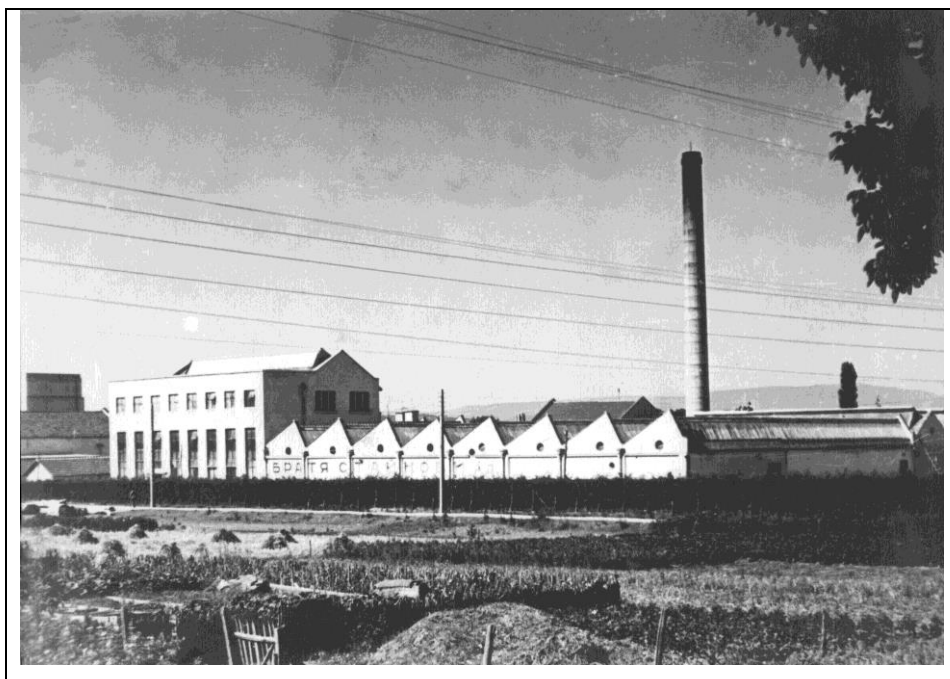
93. Празнуване патронния празник на фабрика „Братя Стайнови“ – „Св. Три Светители“, 30 януари/ 12 февруари („патронен празник на гайтанджийския еснаф още от турско време“). В дясно се виждат трима от „старите майстори гайтанджии – пенсионери при фабриката“. (Източник: МИК-ННИ /Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, Спомени. 1963)

94. „Св. Три Светители“, през погледа на художника Иван Милев. Картината е нарисувана по поръчка на братя Стайнови. (Източник: МИК-ННИ /Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, Спомени. 1963)

95. Голямата вълнопредачна фабрика „Братя Стайнови“, 1938 г. (Източник: Радина Нанчева)

96. Фабрика „Братя Стайнови“ – дарачно отделение. (Източник: МИК-НИИ /Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, Спомени. 1963)

97. Машини за предварително предене. (Източник: МИК-ННИ /Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, Спомени. 1963)

98. Щандът на Братя Стайнови на Пловдивския мострен панаир през 1936 г. „Кръгът с фигурите се върти с електромотор“. (Източник: МИК-ННИ /Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, Спомени. 1963)

99. На преден план проф. Дечко Узунов (със светъл шлифер), на когото е поверено оформлението щанда на фабрика „Братя Стайнови“ на Пловдивския мострен панаир, 1936 г. (Източник: МИК-ННИ /Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, Спомени. 1963)

100. На Пловдивския панаир е изложено част от опитното стадо на Братя Стайнови за подобрене расата на българските овце. „На стената в диаграми са дадени постиженията в количеството на вълната, млякото и живото тегло на приплодите“. (Източник: МИК-ННИ /Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, Спомени. 1963)

101. Един от магазините на „Братя Стайнови“ АД, намиращ се до къщата на Илия Стоков на централната улица (Новенски квартал), срещу сградите на пощата и ЕАД „Победа“, Казанлък 30-те години на XX век. (Източник: МИК, отдел Етнография)

102. Част от парка-градина към фабрика „Братя Стайнови“. (Източник: МИК-ННИ /Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, Спомени. 1963)

103. Работници играят волейбол на спортното игрище при фабрика „Братя Стайнови“.
(Източник: МИК-ННИ /Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна
индустрия в Казанлък, Спомени. 1963)

104. Голям плувен басейн към фабриката. „Тук от дизеловата централа е доведена с
тръби топла вода за затопляне водата в басейна“. (Източник: МИК-ННИ /Стайнов, Г.
1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, Спомени. 1963)

105. Детската градина на фабриката. „Учителката Думбалова занимава децата на работниците“. (Източник: МИК-ННИ /Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, Спомени. 1963)

106. Децата от детската градина при фабриката, играят на плажа до плувния басейн. (Източник: МИК-ННИ /Стайнов, Г. 1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, Спомени. 1963)

107. Начални страници на списание „Брастай“. (Източници: Михаил Ал. Стайнов и Пламен Йорданов.)

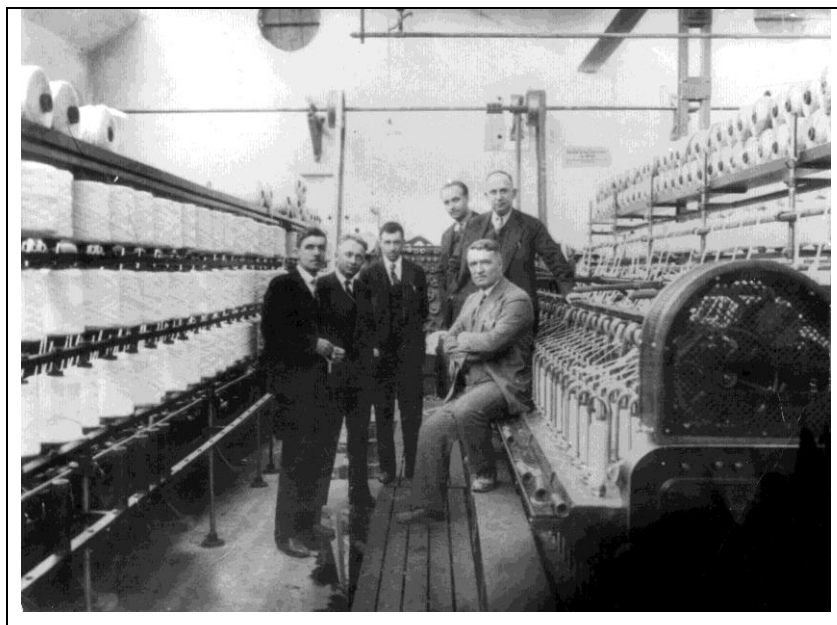

108. Управителният съвет на Акционерно дружество „Братя Стайнови“. Хората, направили това стопанско-икономическо чудо възможно – от ляво надясно: Петко Хр. Стайнов, Захари Гр. Стайнов, Генчо Ст. Стайнов, Алекси Хр. Стайнов, Стоян Гр. Стайнов (прав) и Маню Ст. Стайнов, между 1929-31 г. (Източник: Радина Нанчева.)

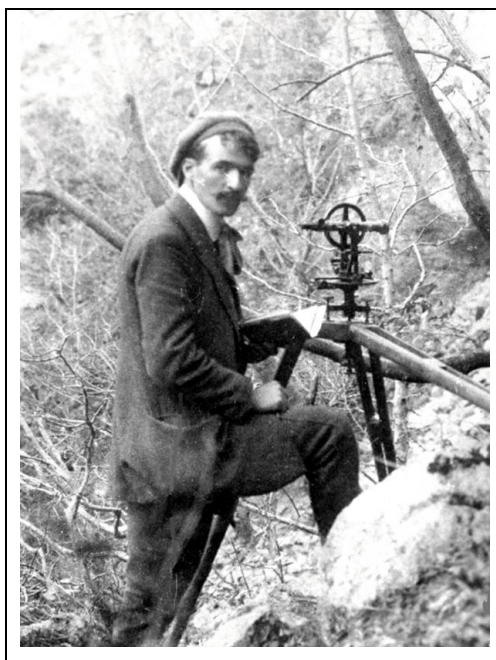

109. Управителният съвет на Акционерно дружество „Братя Стайнови“ в едно от производствените отделения на фабриката, между 1929-31 г. (Източник: Радина Нанчева.)

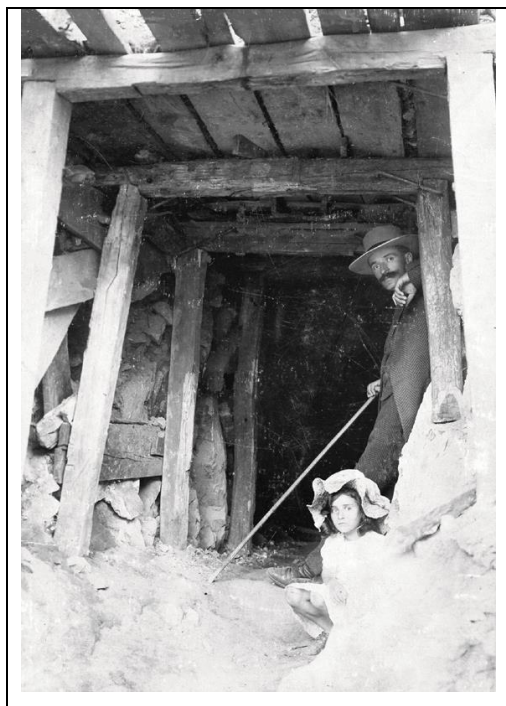

***

110. Генчо Ст. Стайнов, проектант и строител на ВЕЦ „Енина“, 1911 г. (Източник: Радина Нанчева; Вж. Стайнов, Г. *ВЕЦ „Енина“*. София: Издателско ателие А^б, 2007)

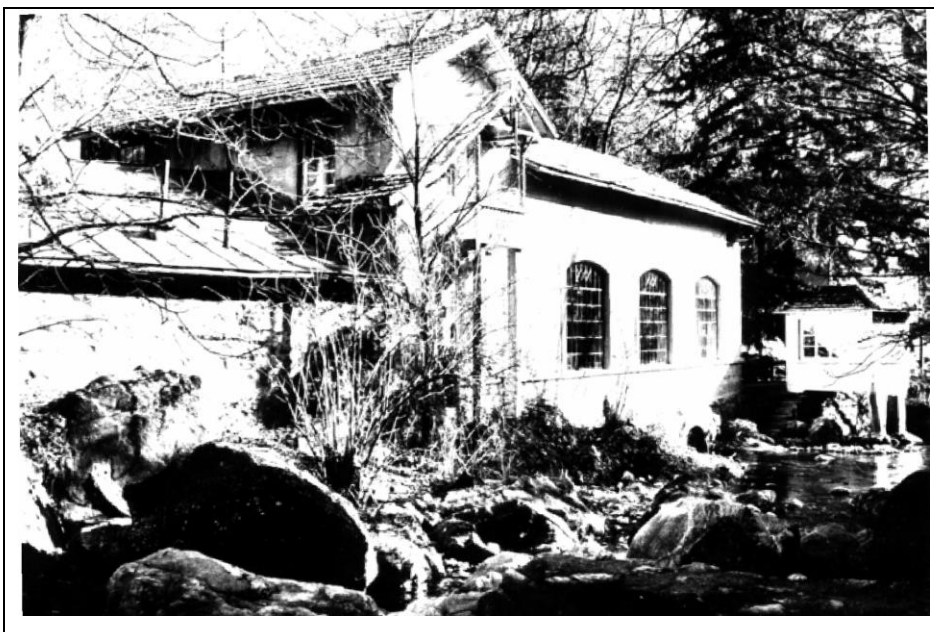
111. Генчо Стайнов при входа на тунела за ВЕЦ „Енина“ – IV прозорец, 1911 г. (Източник: Радина Нанчева; Вж. Стайнов, Г. *ВЕЦ „Енина“*. София: Издателско ателие А⁶, 2007)

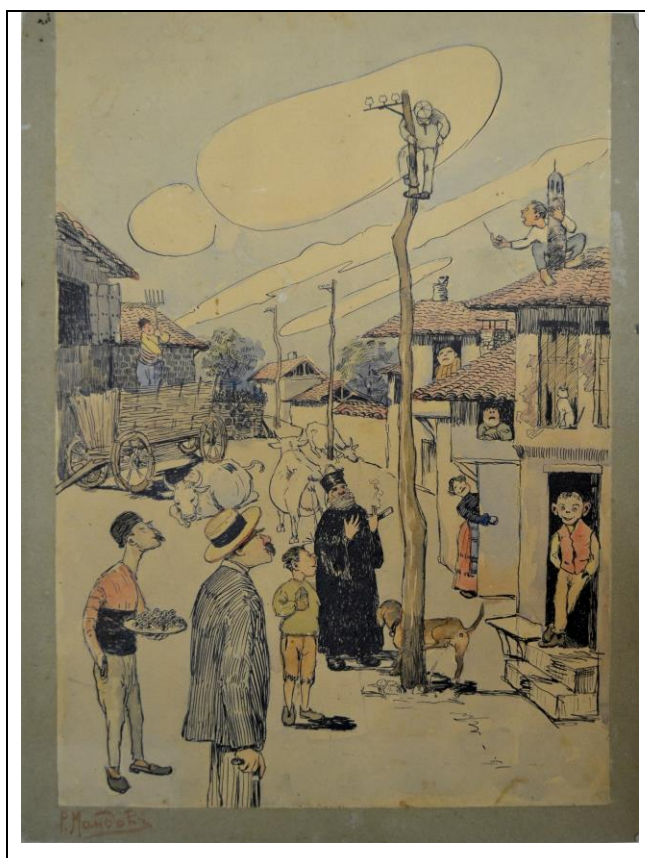
112. Акция от 10 000 златни лв. на ЕАД „Победа“ с притежател Грую П. Стайнов за построяване на ВЕЦ „Енина“, 25.12.1911 г. (Източник: ВЕЦ „Енина“)

113. ВЕЦ „Енина“, 1913 г. (Източник: Радиана Нанчева)

114. „Прогресиране“ – електрификацията на Казанлък и района през погледа на художника Радомир Мандов, 1921 г. (Източник: Художествена галерия – Казанлък, архив.)

115. „Илинден“ – традиционен патронен празник на ЕАД „Победа“. „След освещаването на дизеловата централа (построена във фабрика „Братя Стайнови“), на официално поканените е даден обяд в градина „Кайнарджа“ – Казанлък, 1924 г. (Източник: МИК, фонд „Нова история“, № 1128/с. ф2-633; Вж. Стайнов, Г. *ВЕЦ „Енина“*. София: Издателско ателие А^б, 2007.)

116. ВЕЦ „Енина“ между 2007-11 г. (Източник: Радина Нанчева)

117. Част от машинната зала на ВЕЦ „Енина“ с хидро-генераторите “Siemens-Schuckert-Werke” монтирани през 1914 г. (Източник: Иво Косев, 2013 г.; Вж. Стайнов, Г. *ВЕЦ „Енина“*. София: Издателско ателие А⁶, 2007)

118. Административната сграда на ЕАД „Победа“ в Казанлък, построена до пощата през 30-те години на XX век. (Източник: Иво Косев)

*****

Къщи на рода Стайнови в Казанлък

119. Най-старата къща към момента, построена през периода 1860-70 г. в Новенската махала. В нея е живяло семейството на Грую П. Стайнов. Тук е роден композиторът, акад. Петко Гр. Стайнов. От 2002 г. къщата е превърната в музей на големия български музикален общественик от Фондация „Петко Груев Стайнов и Исторически музей „Искра“ Казанлък – Дом Петко Стайнов.

Къщата до 1944 г. (Източник: МИК, отдел
Етнография)

Къщата през 50-те години на XX век с
пристройката от запад, строена в началото на
същия век – източната част е съборена. *Зад нея
се вижда къщата на Стоян П. Стайнов /с
кубето/.* (Източник: Фондация „Петко Груев
Стайнов“, G1_H_55_001_Fd)

Дом „Петко Стайнов“, 2002 г. (Източник: Фондация „Петко Груев Стайнов“, FPGS_G1_Dm_014)

Дом „Петко Стайнов“, 2020 г. (Източник: Иво Косев)

Интериорна част с експозицията на
Дом „Петко Стайнов“ към
 Исторически музей „Искра“
 Казанлък. (Източник: Дом „Петко
 Стайнов“)

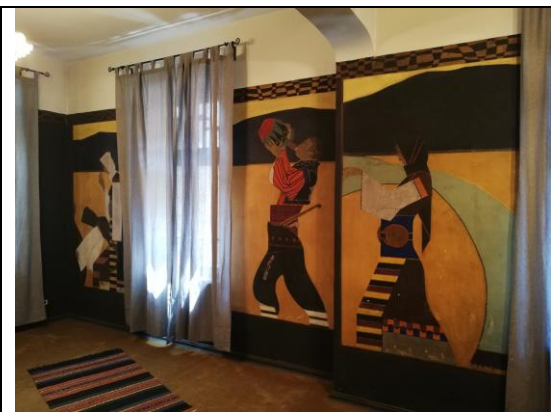

120. Къщата на Стоян П. Стайнов, построена по проект на софийския архитект Никола Занков, 1906-07 г., Новенски квартал.

Снимки от екстериорната част на къщата.
(Източник: Иво Косев)

Част от интериора на къщата със
стенописите на художника Иван
Милев. (Източник: Иво Косев)

121. Части от къщата на Захари Гр. Стайнов (южна и северозападна страна), построена през втората половина на 30-те години на XX век, Новенски квартал. През 1993 г. е продадена, а по-късно съборена. (Източник: Михаил Ал. Стайнов)

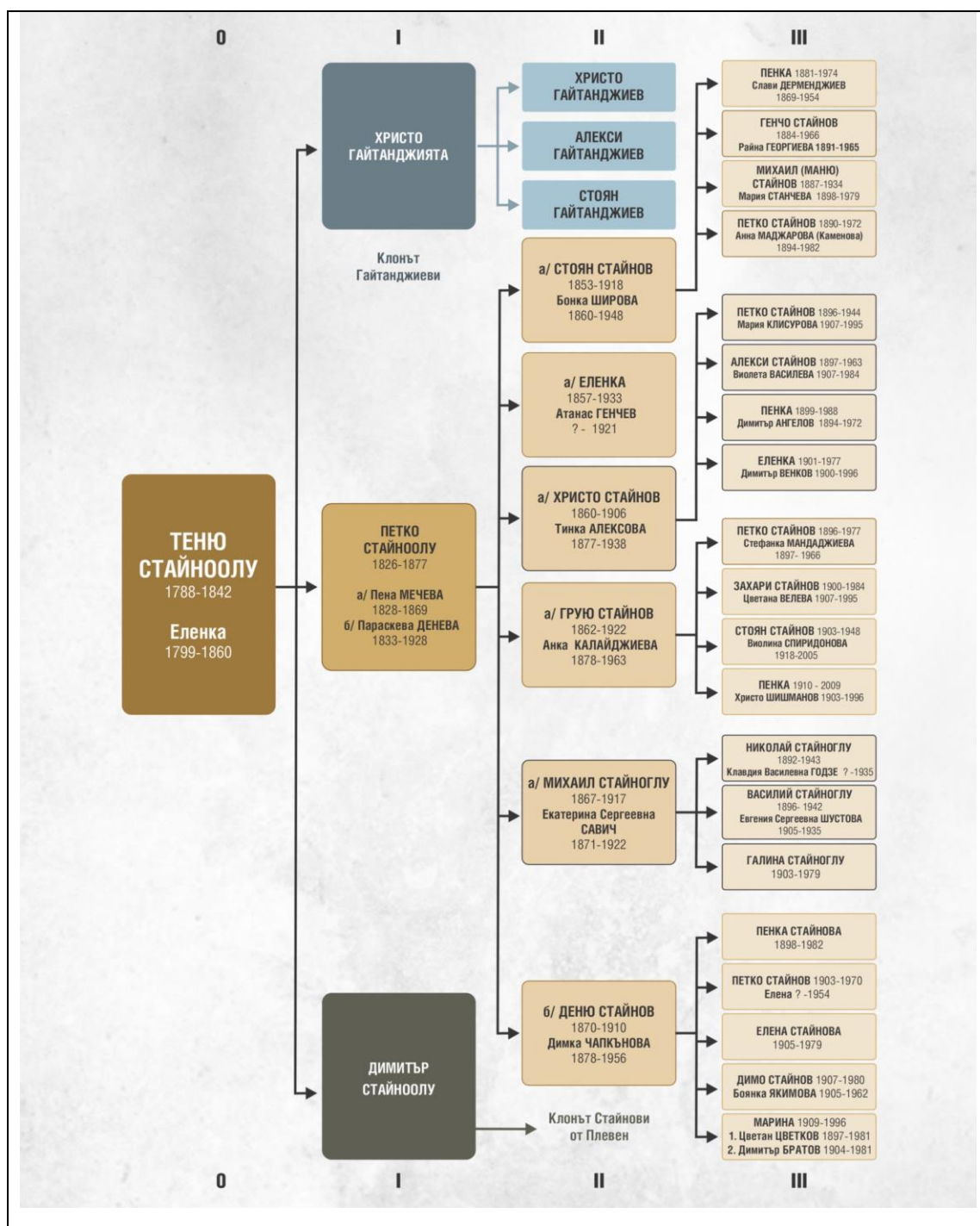
122. Къщата на Петко Хр. Стайнов, построена през втората половина на 30-те години на XX век. Казанлък, ул. „Искра“, Къренски квартал. (Източник: Иво Косев.)

***

Родословна схема на казанлъшкия род Стайнови, съобразно посочените времеви рамки на дисертационното изследване.

(Източник: Захари Гр. Стайнов, Александър М. Стайнов, Михаил Ал. Стайнов.
„Родословно дърво на рода Стайнови от 1788 г. до началото на 2015 г. Клонът на Петко Стайноолу.)

*****

АРХИВНИ ИЗТОЧНИЦИ И БИБЛИОГРАФИЯ

АРХИВИ

ДА Стара Загора. ф. 46К – Устав Братя Стайнови АД (1919), опис 1, а.е. 1; Годишни доклади на УС при акционерно дружество „Братя Стайнови“ пред акционерите (1933-1947 г.), а.е. 2.

***

Дом Петко Стайнов, ел. архив.

***

Музей „Искра“ – Казанлък, фонд „Нова история“, № 1630, 1684, 1689, 1737, 1863, 1938, 3998, 4442, 4443 – документи; № 925, 998, 1128, 1379, 1382, 1654, 1745, 1934/9/, 2153/4, 6, 10, 12, 16, 18, 20, 25, 29.1, 29.2/, 2175, 2178, 2180, 2193/8, 10/, 2194/3/, 2331, 2349, 2388 – снимки; Научно-спомогателен фонд, № 604/2/ – снимки.

***

Музей „Искра“ – Казанлък, фонд „История на музикалната култура“ – Петко Стайнов, № 76/1 (4585), 79/6 (4588), 82/3 (4591), 90 (4840), 92 (4842) – документи; № 98 (358), 99 (359), 100 (360), 101 (361), 103 (363), 106 (366), 107 (367), 111 (371), 113 (373), 114 (374), 119 (379), 120 (380) – предмети; № 157 (2241), 162 (2246), 163/1 (2247), 164/1 (2248), 171 (2255), 172 (2256), 174 (2258), 177 (2261), 178 (2262) – снимки.

***

Музей „Искра“ – Казанлък, отдел „Етнография“.

***

Научен архив на БАН, ф. 151. Личен фонд Петко Груев Стайнов.

***

Технически университет – Дрезден, а.е. 10852.

***

Фондация „Петко Груев Стайнов“, Дом Петко Стайнов, Ел. архив на композитора Петко Гр. Стайнов – G1_B_NN_009b_Fm.

Фондация „Петко Груев Стайнов“, Дом Петко Стайнов, Ел. архив на композитора Петко Гр. Стайнов /K02_41_001_00/; Музей „Искра“ – Казанлък – фонд „История на музикалната култура“.

Фондация „Петко Груев Стайнов“, Дом Петко Стайнов, Ел. архив на композитора Петко Гр. Стайнов /G1_B_56_001_MIK; G1_B_56_006_MIK /; Музей „Искра“ – Казанлък – фонд „История на музикалната култура“.

Фондация „Петко Груев Стайнов“, Дом Петко Стайнов, Ел. архив на композитора Петко Гр. Стайнов /G1_F_74_001_Fd/.

Фондация „Петко Груев Стайнов“, Дом Петко Стайнов, Ел. архив на композитора Петко Гр. Стайнов /G1_F_76_004_Fd/.

Фондация „Петко Груев Стайнов“, Дом Петко Стайнов, Ел. архив на композитора Петко Гр. Стайнов /G1_H_55_001_Fd/.

Фондация „Петко Груев Стайнов“, Дом Петко Стайнов, Ел. архив на композитора Петко Гр. Стайнов /FPGS_G1_Dm_014/.

***

Художествена галерия – Казанлък, архив.

***

ЦДА, ф.177К /МНП/, опис 2, а.е. 2445.

***

Иво Косев – личен архив.

Лъчезар Янков – личен архив.

Малина Цачева – личен архив.

Михаил Ал. Стайнов – личен архив.

Петя Големанова – личен архив.

Пламен Йорданов – личен архив.

Радина Н. Нанчева – личен архив.

ПУБЛИКУВАНИ ДОКУМЕНТИ

Аначкова, К., Тодоракова, М. *Архивите говорят. Из личния архив на Кимон Георгиев*. Том II. София: Държавна агенция архиви; Гиньо Ганев, 2008.

Лилков, В., Христов, Х. *Бивши хора по класификацията на Държавна сигурност*. София: Сiela, 2017.

Стаменов, М., Василев, Е. *Развитие на електрификацията в България*. София: ДИ „Техника“, 1963.

Стайнов, Г. *ВЕЦ „Енина“*. София: Издателско ателие А^б, 2007.

Стайнов, М. *Казанлъшкото текстилно производство от Освобождението до днес*. 1927.

Стайнов, Г. (Нанчева, Р. Биография на Генчо Стайнов) *Писма от Одрин 1912-1913. Писма и снимки от Балканската и Междусъюзническата войни, някои от които непубликувани досега*. София: Издателско ателие А^б, 2009.

Чакалов, Г. *Секретни документи проговарят. Мястото на България в сътолковението на Великите сили (1941-1946)*. София: ИК „Емас“, 2001.

НЕПУБЛИКУВАНИ ДОКУМЕНТИ И СПОМЕНИ

Занков, Н. *„Проект за къща на г-н Ст. Стайнов“*.

Музей „Искра“ – Казанлък, „Нова история“, документи. Стайнов, Г. *Из моите туристически спомени – до 1921 г.* София: 1964.

Музей „Искра“ – Казанлък, „Най-нова история“, документи. Стайнов, Г. *1848 – 1948 г. 100 години вълнено-текстилна индустрия в Казанлък, Спомени*. 1963.

Музей „Искра“ – Казанлък, „Нумизматика“. Писма от Маню Стайнов върху германски инфлационни марки.

Музей „Искра“ – Казанлък, „Нова история“, Петков, Д. *Спомени (сборници)*. II том.

Музей „Искра“ – Казанлък, „Нова история“, документи. Венков, Д. *Спомени за фабрика „Братя Стайнови“*. София: 1985.

Музей „Искра“ – Казанлък, „Нова история“, документи. Цоков, Й. *Спомени. Обстановката при която фирмата „J&P.Coats“ Ltd в Глазгоу, Шотландия е взела решение да се основе фабрика „България“ в Казанлък и Генчо Стайнов*. София: 1991.

Михаил Ал. Стайнов – семеен архив. Бланка с фирмена щампа „Братя С. Стайнови, къща основана в 1872 г.“

Нанчева, Р. Материал: *Фабрика за шевни конци „БЪЛГАРИЯ“ в Казанлък – пример за привличане на чужди капитали у нас.*

Родословна схема – Стайнови.

Стайнов, С. *Търговски тефтер*, 1884-1888 г.

Стайнов, М. *Семеен архив*. „Доклад на Управителния съвет на „Лондон“ АД за производство и търговия на вълнени платове – София, пред XI редовно общо годишно събрание на акционерите, свикано на януарий 1945 г.“

Търговска книга на Братя Стайнови, 1895 г., л. 79.

Управителен съвет на Братя Стайнови, Протокол № 173, 13.12.1947 г.

Храм „Св. Йоан Предтеча“ (Къренски), Казанлък. Книги за венчания.

Храм „Св. Троица“ (Новенски), Казанлък. Книга за умиранията.

Храм „Св. Йоан Предтеча“ (Къренски), Казанлък. Регистър за раждания и кръщения (1890-98 г.).

Храм „Св. Йоан Предтеча“ (Къренски), Казанлък. Регистър за венчанията (1899-1927 г.).

Храм „Св. Троица“ (Новенски), Казанлък. Регистър за раждания и кръщения.

ВЕСТНИЦИ И СПИСАНИЯ

Бозвелиев, К. Хълмът „Тюлбе баир“ и „Кулята“, *Искра*, год. XXI, бр. 476, 30.06.1944.

„Бр.“ Като рекли... *Казанлъшка Искра*, год. XII, бр. 257, 25.04.1935.

Василев, Ив. Застрояване сградата на Механо-техническото училище. *Искра*, год. XVI, бр. 358, 31.07.1939.

Г. П., Художествена изложба в Казанлък. „*Казанлъшки Градско-Общински вестник*“, год. IX, бр. 255, 25.08.1909.

Георгиев, А. Гостуването на хора „Родна песен“. *Искра*, год. XV, бр. 328, 30.04.1938.

Георгиев, А. „Приказка“ – сюита за оркестър от Петко Стайнов. *Казанлъшка Искра*, год. VIII, бр. 163, 30.04.1931.

Георгиевич, Г. Захари Стайнов – един мил педант. *Текстил и облекло*. бр.12, 1997.

Д-р Аджаров; (Г.) Градска общинска аптека. Откриване на общинската аптека. *Казанлъшка Искра*, год. VII, бр. 150, 15.10.1930.

Дочев, Г. Нова културна придобивка в града ни. *Искра*, год. XV, бр. 321, 15.01.1938.

Дарения за трапезариите. *Казанлъшка Искра*, бр. 125, 30.09.1929.

За България няма друга политика, освен тази, която следва ОФ. „*Искра*“, год. XII, бр. 497, 12.11.1945.

Искра. Ново родолюбиво дарение за благого на децата на града ни. год. XIV, бр. 298, 31.01.1937.

Искра, год. XVI, бр. 353, 15.05.1939.

Искра, год. XVII, бр. 370, 31.01.1940.

Искра, год. XIV, бр. 301, 15.03.1937.

Искра, год. XV, бр. 325, 15.03.1938.

Искра, год. XIV, бр. 320, 31.12.1937.

Искра, год. XIV, бр. 316, 31.10.1937.

Искра, год. XIV, бр. 331, 15.08.1937.

Искра, год. XIV, бр. 299, 15.02.1937.

Искра, год. XV, бр. 323, 15.02.1938.

Искра, год. XV, бр. 323, 15.02.1938.

Искра, год. XVII, бр. 374, 31.03.1940.

Искра, год. XXI, бр. 477, 15.07.1944.

Искра, год. XVIII, бр. 406, 31.07.1941.

Искра, год. XIII, бр. 286, 15.07.1936.

Искра, год. XV, бр. 323, 15.02.1938.

Из живота на женското дружество „Саморазвитие“ и девическото практическо занаятчийско училище. *Искра*, год. XV, бр. 323, 15.02.1938.

Казанлъшки градско-общински вестник, бр. 86/87, 10.11.1902 г.; бр. 126, 23.11.1904.

Културен отдел. Годишен празник на ученолюбива дружина „Искра“. *Казанлъшка Искра*. год. I, бр. 2, 15.06.1924.

Културен отдел. Годишно събрание на Ученолюбива дружина „Искра“. *Казанлъшка Искра*, год. I, бр. 8, 1.12.1924.

Казанлък в близко бъдеще. Железопътна трудова повинност. Хроника. *Казанлъшки Градско-Общински вестник*, бр. 412, 16.09.1930.

Казанлъшка Искра, год. VIII, бр. 159, 1.03.1931.

Казанлъшка Искра, год. VIII, бр. 167, 1931.

Казанлъшка Искра, год. XI, бр. 241, 24.08.1934.

Казанлъшки градско-общински вестник, бр. 54-55, 20.10.1901.

Казанлъшки градско-общински вестник, бр. 113, 25.03.1904.

Казанлъшка Искра, год. I, бр. 2, 15.06.1924.

Казанлъшки градско-общински вестник, бр. 78, 20.07.1902.

Казанлъшка Искра, год. VII, бр. 142, 15.06.1930.

Казанлъшка Искра, год. I, бр. 15, 1.03.1925.

Казанлъшка Искра, год. VII, бр. 143, 1930.

Колинкоев, И. Впечатления и мисли за Казанлък IV. *Казанлъшка Искра*, год. II, бр. 49, 1926.

Казанлъчанин (псевдоним). Впечатления от Пловдивския мострен панаир. *Казанлъшка Искра*, год. XIII, бр. 281, 30.04.1936.

Пантелеев, А. Казанлъшкото механо-техническо училище. История и днешно състояние. *Искра*, год. XIX, бр. 433, 15.09.1942.

П. Техническото училище в Казанлък отваря врати. *Казанлъшка Искра*, год. I, бр. 24, 15.07.1925.

Паметникът на погиналите казанлъчани през освободителните войни. *Искра*, год. XIV, бр. 311, 15.08.1937.

Петко Стайнова вечер. (Един голям успех на казанлъчани – музикални творци в София.) *Искра*, год. XV, бр. 323, 15.02.1938.

Рубрика Вести. Радка Матева Георгиева. *Искра*, год. XIII, бр. 286, 15.07.1936.

Резултат от изборите в Казанлъшка околия. *Искра*, год. XV, бр. 325, 15.03.1938.

Рубрика Културен отдел. Годишно събрание на Ученолюбива дружина „Искра“. *Казанлъшка Искра*, год. I, бр. 8, 1.12.1924.

Рубрика: Вести. Ново голямо индустриално предприятие. *Казанлъшка Искра*, год. VII, бр. 146, 3.08.1930.

Рубрика: Вести. Нова фабрика. *Казанлъшка Искра*, год. VII, бр. 149, 30.09.1930.

Стамболски, Х. Из миналото на Казанлък – Преди 80 години /Из Автобиография, т. I/, *Казанлъшка Искра*, год. XI (237), 15.06.1934.

Скръбна вест. *Казанлъшка Искра*, год. V, бр. 86, 15.02.1928.

Стайнов, Г. На ски преди петдесет години. *Турист*, бр. 2, 1958.

Стайнова-Вушева, Б. Кой е Маню Стайнов. *Бизнес Искра*, бр. (0017) 9, 2-9.03.1993.

Смъртта и погребението на Петко Христов Стайнов. *Искра*, год. XXI, бр. 477, 15.07.1944.

Ученолюбива дружина „Искра“ – Казанлък. Награди за отличие. *Казанлъшка Искра*, бр. 120, 15.07.1929.

Френско мнение за бившия пълномощен министър г. П. Стайнов. (Препечатка). *Казанлъшка Искра*, год. XII, бр. 262, 15.07.1935.

Хроника. *Казанлъшки Градско-Общински вестник*, бр. 412, 16.09.1930.

Христова, Д. Е. Начало и развой на женското дружество „Саморазвитие“ в гр. Казанлък. *Искра*, год. XVI, бр. 347, 15.02.1939; бр. 348, 28.02.1939; бр. 354, 31.05.1939.

„Ч.“ Чудомир. Казанлък в миналото, *Казанлъшка искра*, год. IX, бр. 197, 1.10.1932.

„Ч.“ Чудомир. Принос към историята на Казанлък. *Казанлъшка Искра*, год. IX, бр. 202, 15.12.1932.

„Ч.Ч.“ (Чорбаджийски Чудомир). Сърджа паша и заселването на Казанлък, *Казанлъшка Искра*, год. IX, бр. 203, 31.12.1932.

„Ч.Ч.“ (Чорбаджийски Чудомир). Петко Хр. Стайнов (По случай 40 дни от смъртта му), *Искра*, год. XXI, бр. 479, 15.08.1944.

„Ч.Ч.“ (Чорбаджийски Чудомир). Енинците. *Казанлъшка Искра*, год. X, бр. 221, 15.10.1933.

ИНТЕРВЮТА

Интервю с Михаил Ал. Стайнов, 5.10.2019 г., 18.00-18.30 ч.

Интервю с Михаил Ал. Стайнов, 30.06.2021 г., 18.30-19.00 ч.

Интервю с Михаил Ал. Стайнов, Казанлък-София. 13.09.2019 г., 19.00-19.30 ч.

Интервю с Петко Ст. Стайнов, Казанлък-София. 18.09.2019 г., 17.00-17.20 ч.

Интервю с Михаил Ал. Стайнов, 27.02.2020 г., 10.30-11.00 ч.

Интервю с Михаил Ал. Стайнов, 5.03.2020 г., 10.30-11.00 ч.

Интервю с архитект Стефан П. Стайнов, 19.04.2020 г., 13.00-13.30 ч.

Интервю с Михаил Ал. Стайнов, 23.03.2020 г., 14.00-14.30 ч.

Интервю с Михаил Ал. Стайнов, Казанлък-София, 28.07.2020 г., 11.00-11.30 ч.

САЙТОВЕ

Балкански войни (1912 – 1913 г.). Документи. ДВИА, Ф. 40, оп. 2, а.е. 302, л. 2; а.е. 129, л. 15. *ДАА* [онлайн]. 25.07.2020 [прегледан на 25.07.2020]. Достъпен на: https://www.archives.bg/wars/192-bv-%D0%9D%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BB%D0%BE_%D0%BD%D0%B0_%D0%91%D0%B0%D0%BB%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0_%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B0

България в Първата световна война (1914-1918 г.). *ДАА* [онлайн]. 25.04.2021 [прегледан на 25.04.2021]. Достъпен на: <https://archives.bg/wars/ww1>

Веков, М. Генеалогията – наука за рода, но и за обществото. *Институт за исторически изследвания – БАН* [онлайн]. 18.02.2021 [прегледан на 18 февруари 2021].

Достъпен

на:

<http://ihist.bas.bg/%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0-%D0%BD%D0%BE-%D0%B8-%D0%B7%D0%B0-%D0%BE%D0%B1/>

Василева, Д. Еснафи. Българска етнография [онлайн]. 19.02.2020 [прегледан на 19 февруари 2020]. Достъпен на: <https://balgarskaetnografia.com/bit/profesionalni-sdrujenia-esnafi/esnafi.html>

Велева, Л. *Търговско-индустриалните камари в България 1894-1919 (Организация и дейност)* [онлайн]. София: Авангард Прима, 2005, с. 178-179 [прегледан на 7 април 2020]. Достъпен на: <http://csii.bg/pdf/veleva/Body.pdf>

Велинова, Б. Празник на св. Трима светители. *Двери на православието* [онлайн]. 15.10.2021 [прегледан на 15 октомври 2021]. Достъпен на: https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,137/catid,58/id,1604/view,article/

Видове мита. *Лекции по право* [онлайн]. 29.03.2020 [прегледан на 29 март 2020]. Достъпен на: https://www.bg-pravo.com/2012/09/11_4748.html

Гаврилова, Й. Закон за насърчение местната индустрия и търговия. *Referatite* [онлайн]. 23.03.2020 [прегледан на 23 март 2020]. Достъпен на: <https://referatite.org/zakon-za-nasyrchenie-mestnata-industriq-i-tyrgoviq-ot-1905g/147667/ref/p3>

Документи за самоличност, членски и служебни карти, пропуски. K04_23_001_00. *Ел. архив на композитора П. Г. Стайнов* [онлайн]. 15.09.2019 [прегледан на 15.09.2019 г.]. Достъпен на: http://arc.staynov.net/index.php?action=show_subcat&cat_id=20&subcat_id=80

Дичев, Б. Антиеврейското законодателство по време на Втората свет. война. *Либерален преглед* [онлайн]. 2.04.2020 [прегледан на 2 април 2020]. Достъпен на: <http://www.librev.com/index.php/discussion-bulgaria-publisher/2072-2013-05-29-07-26-54>.

За Петко Стайнов. Биография. Двадесетте години (1925-1929). *Фондация „Петко Груев Стайнов“* [онлайн]. 26.06.2021 [прегледан на 26 юни 2021]. Достъпен на: http://staynov.org/bg/the_1920s

За Петко Стайнов. Биография. Тридесетте години (1930-1939). *Фондация „Петко Груев Стайнов“* [онлайн]. 26.06.2021 [прегледан на 26 юни 2021]. Достъпен на: http://staynov.org/bg/the_1930s

За Петко Стайнов. Биография. Четиридесетте години (1940-1949). *Фондация „Петко Груев Стайнов“* [онлайн]. 26.06.2021 [прегледан на 26 юни 2021]. Достъпен на: http://staynov.org/bg/the_1940s

За Петко Стайнов. Творчество. Концертни песни и балади за хор а capella. *Фондация „Петко Груев Стайнов“* [онлайн]. 26.06.2021 [прегледан на 26 юни 2021]. Достъпен на: http://staynov.org/bg/concert_songs_and_ballads

Иванов, И., Минкова, М. За произхода и името на град Казанлък и местоположението на град Крън. *Страница за прабългарите. Език, произход, история и религия в статии, книги и музика* [онлайн]. 15.02.2021 [прегледан на 15.02.2021]. Достъпен на: <http://www.protobulgarians.com/Stara%20Zagora%20-%20istoriya/Kazanlaak%20-%20znachenie.htm>

Иван Милев. *Визуални изкуства* [онлайн]. 27.05.2021 [прегледан на 27 май 2021]. Достъпен на: <https://www.facebook.com/IvanMilev1897/posts/382480992519299>

Кръстанова, К. (Текст относно книгата на Людмила П. Китипова-Попова „Слова и мъдрости от с. Енина, Казанлъшко“) *Български книжици* [онлайн]. 13.03.2021 [прегледан на 13 март 2021]. Достъпен на: <http://knigabg.com/index.php?page=book&id=13360>

Коева М. Развитие на селищните структури по българските земи през XVIII и XIX век. *Специализиран портал LITERNET*. [онлайн]. 13.01.2020 г. [прегледан на 13 януари 2020]. Достъпен на: <https://liternet.bg/publish9/mkoeva/nasledstvo/razvitie.htm>

Кореспонденция на Петко Стайнов с роднини, вкл. братя, сестра, братовчеди и роднини по сватовска линия. H2104_22_001_00. H2104_22_013_00. *Ел. архив на композитора П. Г. Стайнов* [онлайн]. 15.09.2019 [прегледан на 15.09.2019 г.]. Достъпен на: http://arc.staynov.net/index.php?action=show_subcat&cat_id=23&subcat_id=112&from=20

„Кирил Берлинов“. *Енциклопедия Дарителство* [онлайн]. 1.07.2021 [прегледан на 1.07.2021]. Достъпен на: <http://daritelite.bg/kiril-b%b5rlinov-2/>

Костадинова, М. Христо Бобчев е един от първите създатели на Габровското индустриално чудо. *ЕПИЦЕНТЪР* [онлайн]. 24.02.2020 [прегледан на 24 февруари 2020]. Достъпен на: <http://epicenter.bg/article/Mirela-Kostadinova--Hristo-Bobchev-e-edin-ot-parvite-sazdateli-na-Gabrovskoto-industrialno-chudo/186763/11/0/>

Костадинова, М. Писателката Анна Каменова се омъжва за акад. Петко Стайнов на Зли връх. *ЕПИЦЕНТЪР* [онлайн]. 2.09.2021 [прегледан на 2 септември 2021]. Достъпен на: <http://epicenter.bg/article/Mirela-Kostadinova---Patuvaneto--mezhdue-nay-tezhkiyat-moment-za-pisatelkata-Anna-Kamenova/208893/11/105>

Костуем. *Български тълковен речник* [онлайн]. 3.04.2020 [прегледан на 3 април 2020]. Достъпен на: <http://www.talkoven.com/%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5/%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B5%D0%BC>

Караколев Т. Стайновата „баухаус“ къща, връзките на Пловдив и Казанлък, на архитектурата, живописа и музиката. *Капана* [онлайн]. 19.09.2019 [прегледан на 19 септември 2019] Достъпен на: <http://www.kapana.bg/zabraveniyat-grad/item/11337>

Лична кореспонденция на Петко Стайнов (композитор) от 1915 до 1960 г. *Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Архив „Петко Груев Стайнов“* [онлайн].

14.09.2019 г. [прегледан на 14 септември 2019]. Достъпен на: <http://archives.staynov.org/bg/document/970>

Мизиев, И. М. Следы на Эльбрусе. Из истории горного туризма и отечественного альпинизма. *Mountain.RU*; Мизиев, И. М. Минболат, Кучара и Хаджи-Мырза Урусбиев. *КМВ Лайн* [онлайн]. 16.09.2019 г. [прегледани на 16 септември 2019]. Достъпни на: http://www.mountain.ru/world_mounts/caucasia/prielbrus/2003/Elbrus_sledy/index5.shtml; http://kmvline.ru/lib/sl_33.php

Музейна експозиция. Зала едно, Витрина 5. *Дом Петко Стайнов – Казанлък* [онлайн]. 22.06.2021 [прегледан на 22.06.2021] Достъпен на: http://www.staynov.net/bg/hall_one

Музейна експозиция. Зала едно, Витрина 4. *Дом Петко Стайнов – Казанлък* [онлайн]. 16.09.2019 [прегледан на 16.09.2019 г.]. Достъпен на: http://www.staynov.net/bg/hall_one

Музейна експозиция. Зала едно, Витрина 8. *Дом Петко Стайнов – Казанлък* [онлайн]. 16.09.2019 [прегледан на 16.09.2019 г.]. Достъпен на: http://www.staynov.net/bg/hall_one

Новини. Откриване на изложбата „Завръщането на красивата дама“. *Столична община. Дирекция „Култура и образование“* [онлайн]. 15.10.2019 [прегледан на 15 октомври 2019] Достъпен на: <https://kultura.sofia.bg/sofiaculture/arhiv/>

Николова, С. Иван Хаджиберов добил първи електричество в България за производствени цели. *BHP Radio Bulgaria* [онлайн]. 13.05.2021 [прегледан на 13 май 2021]. Достъпен на: <https://bnr.bg/radiobulgaria/post/100339326/ivan-hadjiberov-dobil-parvi-elektrichestvo-v-balgaria-za-proizvodstveni-celi>

Посолство в Париж. Република България. *Държавен културен институт. Министерство на външните работи.* [онлайн]. 30.09.2019 г. [прегледан на 30 септември 2019]. Достъпен на: https://www.culture-mfa.bg/galleries/?act=galleries&rec=1035&sql_which=12

Пенчев, П. Начало на държавната политика за електрификация на България (1920 – 1934 г.). *html версия на документ* [онлайн], [прегледан на 3.07.2020]. Достъпен на: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:G8itOr4kOdIJ:journals.uni-vt.bg/getarticle.aspx%3Faid%3D1453%26type%3D.pdf+%&cd=2&hl=bg&ct=clnk&gl=bg&client=firefox-b-d>

Рамналиева, Д. Енина – хора от сой. *zakazanlak.bg* [онлайн]. 13.03.2021 [прегледан на 13 март 2021]. Достъпен на: <https://www.zakazanlak.bg/ot-denya-20/enina-hora-ot-soi-3888>

Родът Стайнови – знатният казанлъшки род. Интервю на Стелиян Славов с Михаил А. Стайнов, 12.09.2016 г. *KAZANLAK Live* [онлайн]. 27.05.2021 [прегледан на 27.05.2021]. Достъпен на: https://kazanlak.live/city-legends/rodyt-staynovi-znatniyat-kazanlyshki-rod.508?fbclid=IwAR1IOsS0XqrQB44zRCz5ATGFgbypDnYwlqXP8ln65K3cMwgeRO1fHmA_Xyg

Тодоров, А. Иван Милев в паметта. *Култура* [онлайн], бр. 25 (3170), 2017. 30.06.2020 [прегледан на 30.06.2020] Достъпен на: <http://newspaper.kultura.bg/bg/article/view/26276>

Тодорова, Ж. Пионер на българската симфонична музика : По случай седемдесетия рожден ден на академик Петко Стайнов. *Ел. архив „Петко Груев Стайнов“* [онлайн]. 27.03.2021 [прегледан на 27.03.2021]. Достъпен на <http://archives.staynov.org/bg/document/5405>

Чолаков, З. Темели. Актуален сюжет от... Казанлък. *Култура – Дума. Книги* [онлайн]. 12.06.2021 [прегледан на 12 юни 2021]. Достъпен на <http://old.duma.bg/2004/1004/271004/kultura/cul-3.html>

Cecil Raymond Julian Humphery-Smith OBE. FSA. Kent Family History Society [онлайн]. 15.10.2021 [прегледан на 15 октомври 2021]. Достъпен на: <https://www.kfhs.org.uk/news-cecil-raymond-julian-humphery-smith-obe-fsa-1929-2021-2021-06-06>

ЛИТЕРАТУРА

Ангелов, К. Петко Стайнов и хоровото дело в България. Среща разговор. В: *Сборник. Петко Стайнов в паметта на времето*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Исторически музей „Искра“ – Казанлък, 2009.

Божилков, И. *Фамилията на Асеновци /1186 – 1460/ генеалогия и просопография*. София: БАН, 1994.

Божилков, И., В. Мутафчиева, К. Косев, А. Пантев, С. Грънчаров. *История на България*. София: ИК „Христо Ботев“, 1993.

Българска академия на науките. Аянин. *Енциклопедия България*. Том 1, А-Б. София: БАН, 1978.

Българска академия на науките. Заем на свободата 1945. *Енциклопедия България*. Том 2, Г-З. София: БАН, 1981.

Българска академия на науките. *Енциклопедия на България*. Том 3, И-Л. София: БАН, 1982.

Близнаков, Т. Розата, нейната дестилация и търговия с розови продукти (Исторически бележки). В: *Казанлък в миналото и днес, Книга II*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Придворна печатница, 1923.

Близнаков, Т., Стайнов, М. Индустрията в Казанлък (Бележки). В: *Казанлък в миналото и днес, Книга III*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Печатница С. М. Стайков, 1928.

Българска академия на науките. *Българска енциклопедия А-Я*. София: БАН, 1974.

Близнашки, Г. *Императивите на демокрацията – Акад. Петко Стайнов – живот и дело*. София: „Изток-Запад“, 2015.

Баларева, А. Петко Стайнов (1896-1977). *Дипляна на Дом „Петко Стайнов“*. Казанлък: 2002.

Василев, Х. *Хроника на шест български рода от Ловеч, Подбалкана и Егейска Македония*. София: Авангард Прима, 2015.

Вълчинова-Чендова Е. Петко Стайнов в спомените на Дончо Петков. В: *Сборник. Петко Стайнов в паметта на времето*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Исторически музей „Искра“ – Казанлък, 2009.

Вълчинова-Чендова, Е. *Архивът на Петко Стайнов. Непознати страници*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов, 2014.

Вълчанов, П. Петко Стайнов и зримият свят. Среща разговор. В: *Сборник. Петко Стайнов в паметта на времето*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Исторически музей „Искра“ – Казанлък, 2009.

Гранитски, Й. *Родова хроника*. София: „Захарий Стоянов“, 2008.

Георгиев, М. „Стоенчо Груьоолу (Повествования из живота му)“. В: *Годишник: Казанлък в миналото и днес. Книга I*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Печатница Нар. Осиг. Д-во „Балкан“, 1912.

Георгиев, М. Стари благодетели на Казанлък. В: *Годишник: Казанлък в миналото и днес. Книга I*, София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Печатница Нар. Осиг. Д-во „Балкан“, 1912.

Георгиев, М. Възраждането на град Казанлък. (Исторически материали). В: *Казанлък в миналото и днес, Книга II*, София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Придворна печатница, 1923.

Георгиев, М. Бегът („Разкази за бегството на казанлъчани през 1877 г.“). В: *Казанлък в миналото и днес. Книга II*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Придворна печатница, 1923.

Георгиев, М. Стоян П. Стайнов. В: *Казанлък в миналото и днес. Книга II*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Придворна печатница, 1923.

Гъдева, Д. Поява и развитие на туристическо дружество „Орлово гнездо“ – Казанлък. В: *Туристическо дружество „Орлово гнездо“ Казанлък. 100 години*. Казанлък: Ирита ЕООД, 2002.

Груев, М. *Преорани слогове. Колективизация и социална промяна в Българския северозапад 40-те - 50-те години на XX век*. София, Сиела, 2009.

Димитров, С., Манчев, К. *История на балканските народи*. Том I (XV-XIX век). София: Парадигма, 1999.

Дочев, Г. Казанлък и Казанлъшка околия (Културно-географска и народно-стопанска скица). В: *Казанлък в миналото и днес. Книга III*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Печатница С. М. Стайков, 1928.

Димитров, П. *Борис III цар на България (1894-1943). Труженик, гражданин, цар*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1990.

Запрянова, Антоанета. *Генеалогия или как да изследваме своя род*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2003.

Зайков, И. (съставител), *Знай своя род: Родови хроники*. Библиотека „Сто защо“. София: Народна младеж, 1983.

Зарев, К. *Сподвижници на Васил Левски в казанлъшкия край*. Казанлък: „Казанлъшка Искра“ ЕООД, 1997.

Зарев, К. *Васил Левски в Казанлъшката Розова долина*. Казанлък: ИК „Янита“, 2017.

Зарев, К. Долината на розите. В: *Албум. Долината на розите и тракийските владетели*. Пловдив: „Вион“, 2001.

Йоанна. *Царица Йоанна. Спомени*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1991.

Китипов, Г. *Коренът и потомците на енинския род Китипови. 250 години Енински род Китипови*. Казанлък: Йомида, 2003.

Китипов, Г. *Енина – предци и внуци. 225 години на рода Котови и 160 години на побратимите Белеви*. София: ИК „Октопод“, 2004.

Китипов, Г. *Сага за потомците на хаджи Дойка от Литаково*. София: ИК „Октопод“, 2006.

Китипов, Г. *Енина и потомците на Христо Стайнов Курдов*. София: ИК „Октопод“, 2007.

Кънчов В. Град Казанлък (Из „Летописа на българското книжовно дружество“ за 1899 – 1900 година). В: *Годишник. Казанлък в миналото и днес. Книга II*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, 1923.

Константинов, П. *Сказание за долината на розите*. София: Държавно издателство „Народна просвета“, 1983.

Кръстев, В. *Петко Стайнов*. Монография. София: БАН, 1957.

Карафезов, С. *Национално читалище на слепите „Луи Брайл“*. София: Военно издателство, 2008.

Косев, И. Грую Петков Стайнов и неговите потомци – ярки представители на казанлъшкия род Стайнови. *Родознание/Gegealogia*, год. XXIV, брой 3-4, София: Издание на Българска генеалогична федерация „Родознание“, Издателство „Дио Мира“, 2019.

Лолов, И. /превод/. Златен стандарт. В: *Кратък оксфордски речник на световната история – XX век*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1994.

Маринов, М. *Овощник – кратка историческа родова хроника*. Събрал и съставил Марин Д. Маринов. Казанлък: „Стикс“, 2007.

Мечкарова, И., Керезов, А. Проект по реставрация – Къща на Стайнов. София: УАСГ, катедра История и Теория на Архитектурата, 2014.

Маджаров, М. *Източна Румелия*. София: 1925.

Николова, М. *Родови корени. Историята на една фамилия*. София: Нов свят, 2014.

Платиканов, Иван. *Родознание. Примерна методика за родови изследвания*. София: Българско историческо дружество, 1984.

Папазов, Х. *Кратка историческа справка за дейността на рода Папазови от град Казанлък и град Карлово през 19 и 20 век*. Христо Папазов, София: 2007.

Първанова, М. *Неизвестно за известните български родове, улици и сгради*. София: Изток-Запад, 2009.

Пенчева, П., Стефанов, П. *130 години Община Казанлък*. Казанлък: Ирита, 2008.

Пенков, Б. Петко Стайнов и зримият свят. Среца разговор. В: *Сборник. Петко Стайнов в паметта на времето*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Исторически музей „Искра“ – Казанлък, 2009.

Петров, А. *Върху унаследяването на някои морфологични особености и производителни способности при кръстосването на местни с камволмериновски овце*. София: „Художник“, 1936.

Редакторски колектив. *Енциклопедия на България. Том 2*. БАН, София 1981.

Редакторски колектив. *Енциклопедия на България. Том 3*. БАН, София 1982.

Райчевска Ц., Танева Я. Паметници от османския период в Казанлък. В: *Годишник. Казанлък в миналото и днес. Книга V*. Стара Загора: ИК „Форум“, 1999.

Редакционен комитет. *Кула. Месечно списание за литература и обществен преглед*. Год. I, Кн. 1, Казанлък, 1923.

Стайнов П., Кръстев В., Кацарова Р., Баларева А., Бикс Р. *Енциклопедия на българската музикална култура*. София: БАН, 1967.

Стайнов, С. Академик Петко Стайнов. Жизнен път и личност. В: *Сборник. Петко Стайнов в паметта на времето*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Исторически музей „Искра“ – Казанлък, 2009.

Стайнов, С. Новооткрити архиви и произведения на Петко Стайнов. Кръгла маса. В: *Сборник. Петко Стайнов в паметта на времето*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Исторически музей „Искра“ – Казанлък, 2009.

Стайнов, Ст. Петко Стайнов и зримият свят. Среца разговор. В: *Сборник. Петко Стайнов в паметта на времето*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Исторически музей „Искра“ – Казанлък, 2009.

Стайнов, Г. Електрическа централа „Енина“. В: *Казанлък в миналото и днес. Книга II*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Придворна печатница, 1923.

Тодоров, Н. *Сага за Стайнови*. София: ИК „Кънчев и сие“, 2004.

Тенев, М. Реч, произнесена от Михаил Тенев – 21.01.1928 г. „по случай чествуване петдесетгодишнината от освобождението на Казанлък“. В: *Казанлък в миналото и днес. Книга III*. София: Казанлъшка дружба „Розова долина“, Печатница С. М. Стайков, 1928.

Ферманджиев, Н. *Родови хроники. Героична летопис*. София: ОФ, 1975.

Ферманджиев, Н. *Родови хроники*. София: ОФ, 1977.

Хаджиниколов, В., Трайков, В. (редактори). *Котленски родове*. Библиотека „Родови четения“ №7. Котел: 1996.

Цураков, А. *Правителствата на България, част втора 1913 – 1944*. София: „Еос“, 1996.

Цветков, Ц. Казанлъчани за Петко Стайнов според спомените на Дончо Петков. В: *Сборник. Петко Стайнов в паметта на времето*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Исторически музей „Искра“ – Казанлък, 2009.

Цветков Ц. *Певческата слава на Казанлък*. Казанлък: Ирита, 2009.

Цветков, Ц. За приноса на Петко Стайнов в музикалния живот на Казанлък в периода 1945 – 1977 година. В: *Сборник. Петко Стайнов в паметта на времето*. София: Фондация „Петко Груев Стайнов“ – Исторически музей „Искра“ – Казанлък, 2009.

Цветков Ц. Голям радетел на казанлъшката култура. В: *Живот с продължение. Спомени за Петко Влаев*. София: ИК „Христо Ботев“, 2004.

Цончев, П. *Из стопанското минало на Габрово*. София: 1929.

Чомакова, К. *Родът Джананови и Джанановата къща. В памет на дарителката Петрана Клисурова*. Кръстина Чомакова: 2007.

Шаламанов, Б. Мильов, С. *Библиография на родоизследователската книжнина в България (1900 – 2000)*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2003.

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

АД – Акционерно дружество

БРП(к) – Българска работническа партия (комунисти)

БКП – Българска комунистическа партия

ВЕЦ – Водна електрическа централа

ДА – Държавен архив

ДС – Държавна сигурност

ДВФ – Държавна военна фабрика

ДАА – Държавна агенция архиви

ДЕЦ – Дизелова електрическа централа

ЕАД – Електрическо акционерно дружество

ИАД – Индустриално акционерно дружество

ИМК – История на музикалната култура

МИК – Музей „Искра“ Казанлък

НИ – Нова история

ННИ – Най-нова история

НСФ – Научно-спомогателен фонд

ПС – Петко Стайнов

СУ – Софийски университет

СГОП – Стопански грижи и обществена предвидливост

ТУД – Технически университет – Дрезден

ТЕЦ – Топло-електрическа централа

д. – документи

п. – предмети

с. – снимки